

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MARAŞ ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
AİLENİN TEŞEKKÜLÜ VE DAĞILMASI**

Abdullah AYDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

ARALIK - 2016

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MARAŞ ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
AİLENİN TEŞEKKÜLÜ VE DAĞILMASI**

**DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ
JÜRİ : Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
JÜRİ : Doç. Dr. İsmail KIVRIM**

Abdullah AYDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

ARALIK – 2016

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**MARAŞ ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
AİLENİN TEŞEKKÜLÜ VE DAĞILMASI**

Abdullah AYDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Tez / Proje 16/12/2016 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ
BAŞKAN

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
ÜYE

Doç. Dr. İsmail KIVRIM
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MARAŞ ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
AİLENİN TEŞEKKÜLÜ VE DAĞILMASI**

Abdullah AYDOĞAN

Danışman : Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ

Yıl : 2016, Sayfa: 133+5

Jüri : Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ (Başkan)
: Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ (Üye)
: Doç. Dr. İsmail KIVRIM (Üye)

İnsanlar, ister iş ister özel hayatlarında olsun hemen her türlü beraberliği meşru bir zemine oturtma düşüncesindedirler. Bu minvalde insan soyunun devamını sürdürmek üzerine gerçekleştirilen evlilikler, tarihteki ilk evlilik de dâhil olmak üzere, ailenin insanlık tarihinin en eski müessesesi olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda toplumun en küçük birimi olan ailenin geçmişten günümüze ne gibi değişikliklere uğradığı ve günümüzdeki şeklini aldığı da merak konusu olmuştur. Toplumsal yapının tarihî olgulara tesirini ya da olguların ortaya çıkardıkları sonuçların toplum hayatına etkisini anlamak açısından aile araştırmalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı dönemi Maraş şehri ailelerinin sosyo-ekonomik ve şehrin demografik yapısı hakkındaki bilgileri Osmanlı şehir tarihinin ana kaynağı olarak görülen Şer'îyye Sicillerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı ailelerinin teşekkülü ve bu teşekkül ile birlikte ortaya çıkan hadiseler hem âdetlerin günümüze aktarımı hem de incelenen bölgenin diğer yörelerle mukayesesini yapma imkânı vermesi bakımından oldukça önemli görülmektedir. Özellikle şehrin demografik ve ekonomik yapısının ortaya çıkarılmasında tereke kayıtlarından istifade edilmiştir. Maraş şehrinde yaşayan ailelerin ortalama çocuk sayısı, çocuklara verilen isimler ve eğitimlerinin yanı sıra şehirdeki mahalle ortamı, eşlerin birbirlerine karşı olan görev ve sorumlulukları, mihir miktarları, boşanma sebepleri ve ailede miras paylaşımı üzerinde incelemeler yapılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca kadınların boşandıktan sonra ortaya çıkan mihir ve nafaka hakları konusunda Şer'îyye Sicillerinde elde edilen veriler tablolara aktarılarak yansıtılmaya çalışılmış ve Osmanlı toplumunda en önemli meselelerden biri olan çok eşlilik meselesi de Maraş şehrindeki oranlar ve

diğer Osmanlı şehirleriyle mukayese yapılarak aktarılmaya çalışılmıştır. “Maraş Şer’iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması” adıyla yapılan bu çalışmada son olarak boşanmalar konusu da ele alınmıştır. Boşanma neticesinde ailede meydana gelen sosyo-ekonomik zarar ile birlikte sosyo-psikolojik gelişmeler de aile tarihi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Nişan, Nikâh, Mihir, Çok Eşlilik, Boşanma, Nafaka, Miras, Maraş.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

ABSTRACT

MA THESIS

**THE FONDATION OF FAMILY AND
DIVORCE ACCORDING
THE JUDICIAL REGISTERS IN MARASH**

Abdullah AYDOĞAN

Supervisor : Assist. Prof. Dr. İsmail ALTINÖZ

Year : 2016, Pages: 133+5

Jurry : Assist. Prof. Dr. İsmail ALTINÖZ (Chairperson)

: Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ (Member)

: Assoc. Prof. Dr. İsmail KIVRIM (Member)

The humans want to base all unities, whether it's a corporate or private unity, on a legal ground. Therefore, marriages, which are done to continue the human race, including the first marriage in history, shows that family is the oldest institution of human history. At the same time, how the family, which is the smallest unit of a society, has changed from past to present and taken the current shape is wondered. It is seen that family research is needed to understand the effect of social structure on historical events or the effects of the results of the historical events in social life. In this study, it was aimed to demonstrate the information regarding the socio-economic structure of families in Marash and the demographic structure of the city during the Ottoman Period according to the judicial registers, which are seen as the main source of the Ottoman urban history.

Fondation of Ottoman families and the events occurring together with this fondation are important in terms of both transmission of ritual to present day and comparison of the investigated region to other regions. Especially, the estate registers are used to reveal the demographic and economic structure of a city. The average number of children, children names, and education as well as neighborhood environment, duties and responsibilities of spouses against each other, the amount of bridewealth, divorce reasons, and the portion of the inheritance in families living in Marash were investigated. Also, the data on bridewealth and allowance rights of divorced women based on the judicial registers were presented on tables and polygamy, one of the most important issues in the Ottoman society, was investigated by comparing polygamy rates in Marash and other Ottoman cities. Lastly, this study, entitled as "The Foundation of Family

and Divorce According to Judicial Registers of Marash”, discussed divorce issue. Socio-economic damage caused by the divorce on the family and socio-psychological developments in terms of family history were evaluated.

Key Words: Family, Engagement, Wedding, Bridewealth, Polygamy, Divorce, Allowance, Inheritance, Marash.

ÖNSÖZ

İnsanların kişiliklerinin teşekkülünde önemli bir yere sahip olan aile, toplumun kültürünü, ahlâk, inanç, örf ve adetlerini şekillendiren ilk müessese olması hasebiyle geçmişten günümüze süreklilik arz eden yegâne mirastır. Bireylerin ruhen ve bedenen sıhhatli bir şekilde yetiştirilerek topluma kazandırılmasıyla bir medeniyet inşasında rol alan insanlar, uygarlık tarihi boyunca günümüze değin birçok gelişmeler kaydetmişlerdir. İnsanın olduğu her yerde bir tarihî malzemenin olduğunu bilen tarihçiler, tarih boyunca insanların gelişiminde en önemli etkenin toplumsal gelişme ve dolayısıyla aile olduğu sonucuna ulaşabileceklerdir. Özellikle XIX. asırda tarih ilminin gösterdiği gelişme neticesinde tarih içerisinde insan yaşantısına olan ilgi ve merak hasebiyle toplumsal tarih araştırmaları önem kazanmıştır. Tarihi dönemlerde yaşamış insanların günlük yaşantıları hakkında bilgi sahibi olma arzusuyla ilk çağlardan bu yana insanların mağara duvarlarına yaptıkları resimler, ilk yazılı metinler, âbideler, devletlerin hukukî kayıtları gibi kaynaklarda insana değin ne varsa merak uyandırmıştır.

Osmanlı aile tarihi üzerine daha önce yapılan çalışmaların ve geçmişte yaşamış insanların aile hayatına olan merak hasebiyle “*Maraş Şer‘iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*” adlı bir çalışma ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu ilgi neticesinde çalışma konusu olan aile müessesesi ve aile hayatını Osmanlı dönemi şehirlerinin toplumsal hayatını yansıtan ana kaynaklar olma hüviyetine sahip Şer‘iyye Sicilleri ışığında incelenecektir. Osmanlı dönemi Maraş şehrinin aile yapısı, 229, 230, 231, 232, 233, 234 ve 235 numaralı Maraş Şer‘iyye Sicillerindeki kayıtlara dayanarak ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bahsi geçen siciller 1293-1325/1876-1907 yıl aralığını kapsamaktadır. Bu sicillerin tamamı daha önce Arap harflerinden Latin harflerine transkribe edilmiş ve araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. Bu çalışmayla, sicillerin içerisindeki ailenin teşekkülü, günlük yaşamı, karşılaşılan anlaşmazlıkları, boşanma, ölüm gibi sebeplerle dağılması ekseninde aileye dair her konudaki belgeleri inceleme ve değerlendirme şansı elde edilmiştir. Ailenin gelişim ve dağılımı merhaleleriyle ilgili oldukça geniş malzemelere rastlanılmakla birlikte teşekkülü için aynı durumdan söz etmek oldukça güç görünmektedir. Bunların yanında ilgili döneme ait türlü tarihi vesikalarla birlikte Başkanlık Osmanlı Arşivindeki aile hayatı hakkındaki belgelerle de çalışmanın desteklenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmayla ulaşılmak istenen gaye, günümüz Anadolu coğrafyasında ailelerin bütünleşememe ve dağılma süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına Osmanlı aileleri örneklerini ortaya koymaktır. Bilinmelidir ki, bir medeniyet inşası, geçmişten ders alındığı sürece sonraki kuşaklar için temeli daha sağlam bir toplum bırakmakla mümkündür. Bu çalışmanın ortaya çıkaracağı sonuçların elbette ki Osmanlı ailesinin genelini yansıtmasının mümkün olmayacağı bilinmelidir. Üç kıtada geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devletinin her eyaletinde temel kaideler dışında farklı hukukî uygulamaların olduğu muhakkaktır. Fakat inceleme yapılan Şer‘iyye Sicillerinde yer alan davalardaki aileler hem Maraş şehrinin merkezinde hem de kırsalında yaşanan ailevi gelişmeleri aktarılması ve bilim dünyasına kazandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Osmanlı topraklarının küçük bir parçası olan Maraş şehrinde aile yaşantısını

incelerken temelleri İslâm hukukuna dayanan şer‘i ve örfî hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bölümlerinde de görüleceği üzere, teorik İslâm hukuku ile Osmanlı Kadılarının uygulamalarını yan yana getirerek ve daha evvelki çalışmaların da katkılarıyla Osmanlı aile yapısını aydınlatılması konusuna bir nebze olsun katkı sağlanması amaçlanmıştır. Nitekim bu araştırma, Maraş ailesinin teşekkülü ve dağılması konularını kapsamlı bir şekilde ele alması itibariyle sahasında ilk çalışma olması hüviyetini haizdir. Bu çalışmayla birlikte, yapılacak Osmanlı ailesinin sosyo-ekonomik durumunu irdeleyen araştırmacılara kıyas yapabilecekleri bir örnek çalışma meydana getirilebilirse amacına ulaşmış sayılacaktır.

Maraş Şer‘iyye Sicillerine göre aile hayatını inceleme konusu edinen bu çalışmanın üç ana bölümde ele alınması uygun görülmüştür. İlk olarak birinci bölümde Maraş Şer‘iyye Sicillerine göre “*Ailenin Teşekkülü*” konusunu ele alınacaktır. Bu bölümde evlenmenin tarifi, neden ve kimlerle yapılmasının tavsiye edildiği, evlilik öncesi görüşmenin ölçüsünün ne olacağı ve nişanlanma âdetleri incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde “*Ailenin Gelişimi*” başlığı altında ise nikâh yapılarak aile müessesesinin kuruluşu, Maraş şehrindeki çok eşlilik uygulamaları ve aile hayatına dair ipuçları verilmek amaçlanmıştır. Çalışmanın son bölümünde “*Ailenin Dağılması*” konusunu inceleyeceğiz. Mezkûr bölümde yine ailenin dağılma süreci, boşanma nedenleri, boşanma türleri, boşandıktan sonra tarafların birbirlerine karşı sorumlulukları ve nafaka gibi konular ele alınmıştır. Bunlar Şer‘iyye Sicilleri çerçevesinde incelenmiş, ancak sicillerdeki belgeleri destekleyici başka arşiv belgelerine rastlanmaması eksiklik olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Ortaya çıkarılan bu çalışmanın her aşamasında şahsımı destekleyerek yapıcı eleştirileriyle çalışmanın daha iyi bir seviyeye gelmesini sağlayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ’e teşekkürü borç bilirim. Önerileriyle çalışmaya yaptıkları katkılar hasebiyle Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ ve Doç. Dr. İsmail KIVRIM’a; ilgi ve destekleriyle her zaman yanımda olan Prof. Dr. Refet YİNANÇ hocama teşekkür ederim. Nihayetinde; hayatımın her evresinde destek ve teşviklerini esirgemeyen *aileme* şükranlarımı sunarım.

Abdullah AYDOĞAN
Aralık - 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
TABLolar LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
2. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	8
3. AİLENİN TEŞEKKÜLÜ	12
3.1. Evlenmenin Tarifi ve Mahiyeti	12
3.2. Eş Seçimi	15
3.3. Nikâh Akdi Öncesi Görüşme	16
3.4. Nişan (Hitbe)	19
4. AİLENİN GELİŞİMİ	23
4.1. Nikâh ve Maraş Şehrinde Nikâh Âdetleri	23
4.2. Mehir ve Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki Uygulamaları	34
4.3. Taaddüd-i Zevcât veya Çok Eşlilik	41
4.4. Eşlerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları ve Hukuk-ı Zevciyete Riâyet	47
4.5. Maraş Ailesinde Çocuklar	52
4.5.1. Çocuklara Verilen İsimler	57
4.5.2. Çocukların Tâlim ve Terbiyesi	58
4.6. Kız Kaçırma	62
4.7. Ailenin Yaşam Alanı: Mahalleler ve Komşuluk İlişkileri	65
5. AİLENİN DAĞILMASI	69
5.1. Talâk'ın Tarifi ve Ailenin Boşanma (Talâk) ile Dağılması	69
5.1.1. Talâk-ı Ric'î (Dönülebilir Boşanma)	72
5.1.2. Talâk-ı Bâin (Ayrıcı Boşanma)	74
5.1.3. Şarhî Talâk	79
5.2. Ailenin Muhâlea ile Dağılması	81
5.3. Ailenin Tefrik ile Dağılması	85
5.3.1. Hastalık ve Kusur Sebebiyle Tefrik	85
5.3.2. Nafaka Temin Edilmemesi Sebebiyle Tefrik	86
5.3.3. Kocanın Kaybolması ya da Evi Terk Etmesi Sebebiyle Tefrik	86
5.3.4. Şiddet ve Geçimsizlik Sebebiyle Tefrik	88
5.4. Ailenin Fesih ile Dağılması	91
5.5. Vekâlet ile Talâk	92
5.6. Boşanmanın Tescil Edilmesi	94
5.7. Boşanma Sonrası Doğan Hukukî Neticeler	95
5.7.1. İddet	95
5.7.2. Nafaka	97
5.7.2.1. İddet Nafakası Talebi	98
5.7.2.2. İddet Sonrası Nafaka Talebi	100

5.7.2.3. Geçimsizlik Sebebiyle Nafaka Talebi	103
5.7.2.4. Terk ve Ölüm Sebebiyle Nafaka Talebi	104
5.7.2.5. Taaddüd-i Zevcât Sebebiyle Nafaka Talebi	106
5.7.2.6. Nafaka Miktarının Arttırılması.....	109
5.7.3. Mihr-i Müeccel	109
5.8. Ailenin Dağılması Sebebiyle Çocukların Durumu	110
5.8.1. Boşanma Sonucu Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne)	111
5.8.2. Ölüm Sonucu Çocuğun Velâyeti	112
5.9. Miras ve Aile İçinde Paylaşımı	114
6. SONUÇ VE TARTIŞMA	120
BİBLİYOGRAFYA.....	122
ÖZGEÇMİŞ	134
EKLER.....	135

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.mad.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhi's-selâm
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
b.	: Oğlu
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bt.	: Kızı
c.c.	: Celle Celaluhu
Çev.	: Çeviren
D.I.T.	: Düstur I. Tertip
D.II.T.	: Düstur II. Tertip
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
Hz.	: Hazreti
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İSTEM	: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
MŞS	: Maraş Şer'iyeye Sicili
Neşr.	: Neşriyat/Neşreden
No.	: Numara
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
öl.	: Ölüm Tarihi
p.	: Sayfa (İngilizce)
pp.	: Sayfalar (İngilizce)
r.a.	: Radıyallâhü anha/anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
Sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfa sayısı
t.y.	: Tarih Yok
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri.
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Maraş Şer'iyeye Sicillerinde Nikâh İzinnâmesi Alanların Listesi	30
Tablo 2: Maraş Şer'iyeye Sicillerinde Mihir Miktarları	36
Tablo 3: Zevce Sayılarının Gelir Durumuna Göre Dağılımı	45
Tablo 4: Çok Eşli Evlilik Yapan Erkeklerin Özellikleri	46
Tablo 5: Terekelere Göre Çocuk Sayısı	56
Tablo 6: 1324 Tarihli Haleb Vilayet Salnamesine Göre Maraş'ta İbtidâî Mektepleri ..	61
Tablo 7: Maraş'ta İnas Mektebinin Yıllara Göre Talebe Mevcudu	62
Tablo 8: 1321/1903-1904 Tarihinde Maraş Şehrinde Nüfusun Dağılımı	67
Tablo 9: Maraş'ta Talâk-ı Selase ile Boşananların Listesi	76
Tablo 10: İddet Sebebiyle Nafaka Talebi	99
Tablo 11: Çocuklar İçin Nafaka Talebi	101
Tablo 12: Terk Edilmeleri Sonucu Nafaka Taleb Eden Kadınlar	105
Tablo 13: Taaddüd-i Zevcât Sebebiyle Nafaka Davalarının Listesi	108
Tablo 14: Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki Terekelerin Miktarlarına Göre Dağılımı	118

1. GİRİŞ

Akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan bir topluluğun adı olan aile, bulunduğu bölge, devir, sosyal ve ekonomik yapıya bağlı olarak fertleri ve fertlerinin sorumluluklarında değişiklik teşkil etmektedir. Fertlerine göre aileler geniş ve çekirdek aile olarak ikiye ayrılmaktadır. Geniş ailelerde âkıl-bâliğ bir kişinin reisliğinde eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Bir karı-koca ile çocuklardan meydana gelen aile tipine ise çekirdek aile denilmektedir. Bunun dışında aileler hâkimiyetin babada (pederşâhî veya patriarcal) ya da annede (mâderşâhî veya matriarcal) oluşuna bağlı olarak da ikiye ayrılır. Bahsini ettiğimiz geniş ailelerin fertleri de buna bağlı olarak değişmektedir. Mesela geniş ailelerin pederşâhî olması halinde babanın çocuk ve yakınlarını içine alan aile ataerkil, mâderşâhî olması halinde de onun çocuk ve yakınlarının yer aldığı anaerkil bir aile tipi oluşmaktadır. Ataerkil aile tipi yaygın olmakla birlikte insan toplulukları arasında anaerkil aile yapılarına da rastlanmaktadır. Ayrıca aile, eşlerin sayılarına göre de tek eşli (monogami) ya da çok eşli (poligami) olarak ikiye ayrılmaktadır¹.

Son dönemlerde sosyo-kültürel çalışmaların ağırlık kazandığı bilim dünyasında aile çalışmaları üzerinde de yoğunluğun arttığı görülmektedir. Bu çalışmalardan örnek teşkil edenlerin bir kısmı araştırmanın ikinci kısmı olan *konu ile ilgili yapılan önceki çalışmalar* bölümünde değerlendirilecektir. Çalışmanın *giriş* bölümünde, ana tema aile olduğundan, dünya toplumlarında ve dinlerinde aile müessesesi ve Türk-İslâm aile yapısı hakkında bilgi verilmesi, eski Türk eserlerinde aile yapısının yansımalarını aktarılması uygun görülmektedir. Bunların yanında Osmanlı hukuk düzeni ve Osmanlı Devletinde ailenin önemi kısaca aktarılmaya çalışılacaktır.

İnsan soyunun devamını sürdürme üzerine gerçekleşen beraberlikler, tarihteki ilk beraberlik de dâhil olmak üzere, aile kurumunun varlığının delilidir². İncancı ne olursa olsun, dinine uygun şekilde yaşayan insanlar şahsî ve içtimaî bir gereklilik olan evlenme zamanı geldiğinde dinine uygun olarak davranmak durumunda kalmışlardır. İslâm öncesi dinlere bakıldığında, Hinduizm inancına bağlı bireyler evliliklerini Kast sistemine göre yapmakta ve yalnızca içinde buldukları sosyal tabakadan biriyle evlenebilmekteydiler. Evlilikte bekârlığın önemli olduğu Hinduizm’de aile içi evlilik, yakın evlilik yasak sayılmakla birlikte çok kadınla evlenme uygun görülebilmektedir. Ancak zina yapmak büyük suç sayılmış, cezası idam dahi olabilmekte idi. Kast sistemine göre zina yapanın bu dünyada günleri kısalmış, öldükten sonra cehenneme giderdi. Başkasının zevcesiyle zina düşünen dahi sonraki yaşantısında sürüngen bir mahlûk olarak yaşayacağı incancı hâkimdi³. Mensupları bakımından büyük bir din olarak görülen Budizm’de Buda’nın evlilik ile ilgili kocanın zevcesine (iyi ve saygılı davranma, küçümsememe, otoritesini tanıma, güzel şeyler takdim etme) ve kadının da kocasına (evi iyi idare etme, nezâket gösterme, yanlış davranışlardan kaçınma, namusunu korumaya dikkat etme ve üzerine düşeni aktif olarak yerine getirme) karşı görev ve sorumluluklarının olduğunu bildirmiştir⁴.

¹ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, *DİA*, II, s.196.

² İsmail Doğan, “Aile Kavramının Alanı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1991, s.22.

³ Eldar Hasanov, “Zina [Diğer Dinlerde]”, *DİA*, XLIV, s.444.

⁴ Mustafa Erdem, “Dinler ve Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1991, s.341-343.

Yahudilikte aile sosyal bir kurum olmakla birlikte, dinî bir topluluk olarak da görülmektedir. Yahudilikteki bir aile ibadeti olan *Atalar kültü*⁵, ibadetinin sürdürülmesi aile ve onun reisi babanın görevidir. Bu yüzden ailede babanın ruhanî bir görevi ve sınırsız otoritesi vardır. Kültün devamı için evlenmenin şart olduğu Yahudilikte, evlenmeyip bekâr kalmak da günah sayılmıştır. Eski dönemlerde anaerkil aile yapısına sahip olan Yahudi ailesinde sonraki dönemlerde bu vazife babaya geçmiştir. Aydın'ın⁶ belirttiği üzere, boşanmanın meşru bir hak olduğu Yahudilikte bu konuda aşırıya kaçılmaktadır. Ancak aynı hususta Mustafa Erdem'in⁷ görüşü, boşanmanın yaygın olmadığını, Tevrat'ta da ailenin bütünlüğünü korumakla ilgili pek çok hükmün bulunduğu dayanarak savunmaktadır. Ancak sosyolojik olarak buna ne kadar riayet edildiğini ölçmek ayrı bir araştırma ve tartışma konusudur. Hıristiyan inancındaki aile ile ilgili prensiplerin ise Yahudilikten çok farklı olmadığı düşünülmektedir. Bunun nedeninin Hıristiyanlık dininin Yahudi toplumu içerisinde gelişmiş olmasıdır. Hıristiyanlığın Yahudilikten ayrıldığı hususlardan biri ve en önemlisi, aile sosyal ya da medenî bir kurum değil, tamamen dini bir kurum olarak görülmektedir. Hatta Hz. İsa'ya (as.) göre aile fertlerinin arasındaki ilişki, insan ile Allah arasındaki ilişkinin bir aynası olup mânevîyatın gelişmesinin en önemli unsurudur. Hıristiyanlıkta evliliğe getirilen kutsallık da ilgi çekicidir. Buna göre evlenen karı koca tek bir beden haline gelmiş ve artık ayrılmalarının mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır⁸. Hatta öyle ki, boşanıp başkası ile evlenen eş zina etmiş sayılacaktır⁹. Yahudilikte yaşanan boşanmalara tepki olarak uygulanan bu davranış başka aşırılıklara meydan vermiş, evliliklerini kâğıt üstünde sürdürüp bir başkasıyla nikâhsız birlikte yaşama kültürünün oluşmasına sebebiyet verebileceği düşünülebilir.

Câhiliye¹⁰ devri Arap toplumuna bakıldığında ise; evlenmenin günümüzdeki gibi bir yuva kurmak, erkekle kadının kader birliği yapmasından ziyade ekseriyetle cinsî tatminden başka manası bulunmadığı aktarılmaktadır. Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Araplarda aile, koca, eş veya eşler, çocuklardan ve kölelerden meydana gelmekte idi. Evlilik daha ziyade kabile içerisinde olmakta, yabancı bir kadını aile içine eş sıfatıyla sokmak hoş karşılanmaz genelde amca çocukları birbirleriyle evlenirdi. Bu dönemde Araplar arasında yaygın olan nikâh tarzlarından biri *istibzâ nikâhı*, bir kadının, kocasının da rızasıyla, asil adamlarla birleşme sonucu asil bir zürriyete kavuşma düşüncesiyle yapılan nikâhtır. *Bedel nikâhı*nda iki erkeğin eşlerini karşılıklı değiştirme âdetidir. Hür kadınların sevdikleri erkeklerle gizlice buluşup birleşmelerine ise *hidn nikâhı* denirdi. Bunların dışında en fazla on erkeğin aralarında anlaşıp bir kadını müşterek zevce (*nikâhu'l müşterek*) ilan etmeleri, bazı kadınların evlerine çaput asarak evlerine gelen erkekleri kabul etmeleri ve neticesinde doğan çocuk kime benzerse ona verildiği *nikâhu'l biğa* ve babası ölen adamların üvey anneleriyle evlendiği *nikâhu'l*

⁵ Atalar Kültü; insanoğlunun soyundan geldiği kimselere karşı tabii ve fitrî olarak her zaman duymakta olduğu saygı ve sevginin zaman zaman aşırı bir şekle dönüşmesi, ataları ölümlerinden sonra da çeşitli şekillerde yaşatma fikri ve çabasıdır. Atalar kültü ailenin ölmüş üyelerine karşı saygı, tazim ve korkuyu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bk.: Günay Tümer, "Atalar Kültü", *DİA*, IV, 42-43.

⁶ Aydın, *a.g.mad.*, s.196-198.

⁷ Erdem, *a.g.m.*, s.345.

⁸ Zeynel Abidin Ataşalan, *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamza Karaoğlan, Kahramanmaraş 2013, s.36, 43.

⁹ *İncil*, Matta, 5/31-32.

¹⁰ İslâm sonrasında ortaya çıkan, Kur'an'da ve hadislerde geçen bir tanımlama olan câhiliye, Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâm dönemindekinden ayırt etmek için kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Mustafa Fayda, "Câhiliye", *DİA*, VII, 17-19.

makt gibi nikâh tarzları da mevcut idi¹¹. Ancak İslâm dini ile birlikte bu nikâh tarzları hoş karşılanmayıp uygulamalarına son verilmiştir.

Eski Türk ailesine bakıldığında, diğer pek çok toplumda olduğu gibi ataerkil bir aile yapısına sahiptir. Fakat bu ataerkil aile yapısı Yahudi veya eski Roma toplumundaki aile reisine geniş yetkiler verip eş ve çocukları ise; ailenin birer mülkü imiş gibi değerlendirerek babaya bağlayan bir anlayış değildi. Hatta bazı araştırmacılar babanın yetkilerinin diğer ataerkil toplumlardakinin aksine dar olmasından dolayı Türk ailesini pederşahî değil de, pederî olarak tanımlamaktadırlar. Pederşahî aile babanın mutlak iktidarına dayandığı halde, pederî ailede böyle bir durum söz konusu değildir. Ailede baba söz sahibidir fakat annenin de aile işlerinde fikri alınmaktadır¹². Genel itibariyle bakıldığında Türk aile sistemi üç uygarlığın çevresinde geliştiği söylenebilir. Bunlardan ilki İslâmiyet öncesi Türk aile yapısıdır. Ardından İslâm'ın Türkler arasında yaygınlık kazanmasıyla İslâm kimliği içinde gelişen aile geleneği ve son olarak da Batı Uygarlığı doğrultusunda Türk ailesinin günümüz halini aldığı söylemek mümkündür.

Türklerde toplumun kalbini baba, oğul ve torunlardan meydana gelen aile oluşturmuştur. Ancak evlenip giden kızlar ve onun çocukları bunun dışında tutulması Türklerde ataerkil aile yapısını güçlendirmiştir. Eski Türklerde babadan sonra aileyi her zaman anne temsil etmiştir. Bundan dolayı annenin yeri babanın diğer akrabalarından önde tutulmuş, kocasının mirası kendisine geçmesi suretiyle çocukların tek vasîsi konumunda olmuşlardır¹³. Aile, Celkan'ın kapsamlı ifadesiyle¹⁴;

“Başlangıçta biyolojik motiflerle kurulan, daha sonra sosyal bir kuruma dönüşen, bireylerini biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden himaye edip geliştiren, nesli devam ettiren, toplumun kültürel birikimi ile yüksek değerlerini onlara kazandırarak sosyalleştiren, hayata hazırlayan, terbiye eden, yardımlaşma, dayanışma, işbölümü kavramlarını aşılaman, toplumsal sözleşmenin en küçük sembolü niteliğini taşıyan temel birliktir.”

Tarih ilmi açısından doğrudan gerçeği yansıtmayan destanlar, yazıldığı dönemdeki insan topluluklarının veya milletlerin sosyal ve kültürel hayatlarını yansıtmaları açısından önemli kaynaklar olarak görülmektedir. İslâm öncesi Türk destanlarından Oğuz Kağan destanında aile “*Oğuş*” olarak tâbir edilmekte ve evlenen genç erkek ve kadınlar baba evlerinden ayrı yerlerde otağ (ev-çadır) kurdukları bilinmektedir¹⁵. Bunun sebebi elbette ki göçebe yaşam tarzının gerektirdiği koşullardır. Aynı çadırdaki birden fazla aile yaşayamayacağından evlenen gençler ailelerinden ayrı bir yerde otağ kurarak kendi çekirdek ailelerini oluşturmaktaydılar. Fakat bu durum ailelerinden bîhaber oldukları anlamına da gelmemekte idi.

Orhun Anıtlarında Türk aile yapısı ile ilgili; “*Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsan oğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş,*

¹¹ Şemseddin Günaltay, “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Belleten*, XV/60 (1951), Ankara, s.701-703; Aydın, *a.g.mad.*, s.198.

¹² Ali Güler, “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Araştırma Kurumu Yay., 1992, s.70; Aydın, *a.g.mad.*, s.198.

¹³ Orhan Türkdoğan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Araştırma Kurumu Yay., 1992, s.35.

¹⁴ Hikmet Y. Celkan, “Türklerde Aile Telâkileri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1991, s. 59.

¹⁵ Samet Alıç, *Oğuznâmelere Göre Türk Toplumunda Kadın*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Selahattin Döğüş, Kahramanmaraş 2013, s.4.

*düzene soku vermiş. (...) Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltirîş Kağan'ı annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır*¹⁶." denilmiştir. Bakıldığında pek çok milletten farklı olarak Türk aile yapısında kadına verilen değer, o dönemde yaşamış pek çok topluluktan ilerde olduğu sonucu çıkarılabilir. Yalnızca soyun devamı için değil, aynı zamanda millet olma bilincini de anne ve baba vereceğinden ikisi birlikte zikredilmiş ve "göğün tepesine" birlikte çıkarıldıklarından söz edilerek kadına muazzam değer atfedildiği söylenebilir.

Ergenekon Destanı'na bakıldığında Türk aile hayatına ilişkin çok az emare görülmektedir. Oy¹⁷, çalışmasında aktardığı üzere destanda "İlhan" adlı hükümdarın bir savaştan sonra sağ kalan oğlu Kayan ve yeğeni Tukuz'u eşleriyle birlikte düşmanın ulaşamayacağı Ergenekon denilen bir yer bulup yerleşmeleri ve bunların orada çoğalmaları anlatılmıştır. Fakat destanda bu ailelerin yaşam tarzlarını, karşılaştıkları zorlukları aktarmamıştır. Aynı şekilde en eski Türk destanı olarak bilinen "Şu Efsanesi" ile "Alp Er Tunga" destanlarında aile hayatı geniş bir ölçekte aktarılmadığından dolayı ailedeki bireylerin rolleri hakkında da yeterli ölçüde bilgi edinme imkânı bulunmamaktadır. İslâmiyet'in kabulünden sonraki dönemde Yusuf Has Hacip tarafından ortaya konan *Kutadgu Bilig* adlı eserinde Türk-İslâm aile yapısıyla ilgili pek çok önemli ipucuna rastlanmaktadır. Söz konusu esere bakıldığında çocuk terbiyesi ve evlilik konuları olmak üzere iki bölümün aile ile alakalı olduğu görülmektedir. Özellikle eş seçiminin önemi hususunda durulan eserde Yusuf Has Hacip şunları aktarmaktadır¹⁸:

"Eğer evlenmek istersen, çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara. Alacağın kişinin soyu soppu ve ailesi iyi olsun; kendisinin de hayâ ve takva sahibi, temiz olmasına dikkat et. Alacaksan el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir aile kızı almaya çalış. Böylesi seni sever ve senden başkasını tanımaz, yakışık almayan uygunsuz hareketlerde bulunmaz. Evleneceksen kendinden aşağı derecede biri ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun. Sınanmış kişi ne der, dinle; sınanmış kişinin işi hep mükemmeldir. Evleneceksen kendinden aşağı derecede biri ile evlen; ömrünü huzur içinde geçirirsin. Onda yüz güzelliği arama; huy güzelliği ara; huyu iyi olursa seni memnun eder. Ey takva sahibi insan, evlenme; evleneceksen, kendi dengin ile evlen (...)"

Türk toplumunda ailenin önemini en kısa ve öz haliyle açıklayan vecizeler hiç kuşkusuz atasözleridir. Bu atasözlerinin çoğunda da ev, ana ve hâne terimleri kullanılarak aile kastedilmiştir. Bunlardan bazıları "ev yap, ev yıkma", "ev yıkanın evi yıkılır", "evinde rahat olmayan dünya cehennemindedir", "evceğizim evceğizim, sen bilirsin halceğizim" örneklerinde de görüldüğü üzere bireylerin "evi" insan hayatının en önemli yaşam kaynağıdır. Evin ana unsurlarından bir tanesi de annedir. İslâm dininde "cennet anaların ayakları altındadır" sözüyle kadına verilen manevi değer ifade edilirken, Türkçede de buna paralel atasözlerini şu şekilde sıralayabiliriz: "Anasına bak kızını al, astarına bak bezini al", "Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar", "Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz", "Analılar koç olur anasızlar hiç olur", "Analı kuzu kınalı kuzu"¹⁹. Türk Atasözlerinin geneline bakıldığında insanın

¹⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, 46. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay., 2012, s.35, 37.

¹⁷ Aydın Oy, "Türk Destanlarında Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, s.583, 585.

¹⁸ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşid Rahmeti Arat, İstanbul: Kocabalı Yay., 2006, s.769,771.

¹⁹ İhsan Kurt, "Atasözlerinde Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, s.628-631.

huzur bulabileceği tek yerin evi olduğu ve evin içinde de eş (anne) ve çocukların çok kıymetli olduğu ekseriyetle vurgulanmıştır. Tüm bunların bir araya gelebilmesi elbette ki tesadüf değil, bir kültürün ve medeniyetin inceliğinin evvela kalbe, ahîra dile yansımaları olarak yorumlayabiliriz.

Ailevi temelleri sağlam olmayan toplumlar geçmişten günümüze örnekleri olduğu gibi ayakta kalamayarak çürüyüp gitmişlerdir. Bu çalışmada Osmanlı devleti döneminde Maraş ailesini, şehirlerin birinci elden kaynakları olan Şer‘iyye Sicillerine göre inceleyerek Osmanlı ailesi üzerine yanlış bilinen pek çok hususu araştırmacılara doğru bir şekilde aktarma amacı güdülmektedir. Osmanlı hukukuna (ki temeli Türk-İslâm hukukuna dayanır) ne yazık ki günümüzde dâhi korkuyla bakılmakta ve aslı olmayan efsanelerle yıpratılmaya çalışılmaktadır. Hayri Erten’in²⁰ aktardığı üzere modern batılı araştırmacılar, İslâm’da kadınların genelde köle gibi görüldüğünü, ön planda baba, ağabey ve kocalarının mallarıymış gibi yansıttıklarını belirtmiştir. Hatta kadınların kendi mallarını idare etme hakları bir yana, onların yalnızca evin bir objesi olduklarını ve mahkemede bulunma haklarının bile olmadığını iddia ettiklerinden bahsetmiştir.

Bu konularla ilgili pek çok örnek vermek mümkündür. Mesela evlilik dışı münasebette bulunanlar İslâm hukukunda recm edilerek cezalandırılır. Aslında İslâm’da bu karara varmak Yahudilikteki gibi kolay değildir. İslâm’ın ilk dönemlerinde zina ettiği dört şahitle ispatlanan kadının ev hapsine, erkeğin ise sözlü eziyete maruz bırakılması şeklindeydi. Bundan sonraki düzenlemede ise Hanefî mezhebine göre; bekârın zinası yüz sopa ve sürgün, dulun zinası için de yüz sopa ve recm cezalarını belirleyen hadis gelmiş, ardından bekâr ve dul ayrımı yapılmadan zina eden kadın ve erkeğe yüz sopa vurulmasını emreden ayetler inmiştir²¹. Son olarak da Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Maiz’e recm uygulamasıyla bekârlar için yüz sopa hükmü âyet gereği sürdürülmüş, evlilik yapmış olan için de recm cezası hükmü sünnete yerleşmiştir²². Burada dikkat edilecek husus İslâm’ın dört şahidi şart koşmasıdır. Bu durum İslâm tarihinde recm uygulamalarını çok az sayıda kalmasını sağlamıştır. Zaten Osmanlı Devleti tarihine bakıldığında recm cezası 1660 yılında İstanbul’da kocası seferde olan bir kadının, zimmî bir gençle zina halinde yakalandığı iddia edilmesi üzerine mahkemede kadının recm, erkeğin de idamına hükmetmesiyle uygulanmıştır. Rumeli kazaskeri hükmü istemeyerek tasdik etmiş ancak bu olay ulema arasında nefretle karşılanması üzerine bir daha böyle bir hüküm verilmemiştir²³. Örnek olarak sunduğumuz bu menfur olay ve sonucundan da anlaşılacağı üzere Osmanlı devletinde böylesine kararlar nadiren verilir ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere her zaman zayıf olanın hakkı savunulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmada açıklığa kavuşturulması amaçlanan bir diğer problem de Osmanlı devletinde kadın hakları üzerinedir. Osmanlı toplumunda kadının sahip olduğu hukukî ve sosyal statüsü İslâm toplumlarından farklı değildir. Ancak sosyal yapının millet ve

²⁰ Hayri Erten, *Konya Şer‘iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 14.

²¹ “Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun. Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanyorsanız, Allah’ın koyduğu cezayı uygulama konusunda bunlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir grup bunlara uygulanan cezaya tanıklık etsin. Zina eden bir erkek ancak zina eden bir kadınla veya müşrik bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da ancak zina eden bir erkek veya müşrik bir erkek evlenebilir. Bu, müminlere haram kılınmıştır. Namuslu kadınlara (zina iftirası) atıp da, sonra dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun ve bir daha bunların şahitliklerini ebedi olarak kabul etmeyin. İşte bunlar, gerçekten günahkârdırlar”. *Kur’ân-ı Kerîm*, Nûr Sûresi, 24/2-4.

²² Hüseyin Esen, “Zina”, *DİA*, XLIV, s.442.

²³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 14. Baskı, İstanbul: Timaş Yay., 2013, s.113.

bölgelere göre değişiklik gösterdiği düşünüldüğünde ve Osmanlı toplumunun çok milletli yapısı göz önüne alındığında devletin farklı bölgelerinde dahi kadının statüsünün aynı olmayacağı muhakkaktır²⁴. Örneğin Kurt'un²⁵ yapmış olduğu çalışmada aktardığı üzere kadınlar hakkında İstanbul Kadılığı 106 Numaralı Şer'iyeye Sicilinde kayıtlı olan vesikalarda kadınların belli başlı bazı yerlere gitmemeleri, pazar ve çarşılarda edeb harici kıyafetlerde dolaşmamaları ve güneş batana kadar evlerine dönmeleri ve gece evlerinden çıkmamaları tembihlenmiştir. Bu kanunlarla kadının cemiyet hayatına dâhil olmasına karşı çıkılmıyor, aksine İslâmî örf ve adetlere uygun davranmamaları ve gayrimüslim tebaaya özenmeleri kanunlarla engellenmeye çalışılıyordu. Bunun yanında en büyük amaçlardan biri de art niyetli kişilere karşı güvenliğin sağlanmasıdır. Osmanlı Devletinde kadınlar sindirilmiş, bastırılmış, toplumda sözü olmayan kimseler olarak da lanse edilmektedir. Oysaki Osmanlı Devletinde kadınlar, günümüzde dâhi en mahrem sayılabilecek konularda bile kadıya başvurabilmekteydiler. Bunun dışında evli kadınlar, kocalarından zulüm görüp hayatlarının çekilmez hale girmeleri üzerine nafaka-mehir gibi alacaklarından feragat edip kocalarıyla anlaşma yoluna giderek boşanma (muhâlea) ya da alacaklarından vazgeçmeyerek mahkemeye başvurarak haklı görülmeleri üzerine kadı tarafından (tefrik) evliliklerine son verebiliyorlardı. Zannedildiği gibi Osmanlı'da kadın sosyal hayatta arka planda kalmamış, hatta çağdaşları olan farklı devletlerdeki kadınlara kıyasla etkin oldukları söylenebilir. Çalışmanın ana bölümlerinde de Osmanlı'da kadının statüsünden ekseriyetle söz edileceğinden burada kısa tutulması münasip görülmektedir.

Bu araştırma Osmanlı hukukî kaynaklarından olan Şer'iyeye sicillerine göre yapacağından dolayı bu aşamada Osmanlı hukuku hakkında bilgi verilmesi uygun görülmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti kuruluşuyla birlikte yeni ve orijinal bir hukuk sistemini beraberinde getirmemiştir. Devleti kuranlar, daha önceki atalarından miras kalan ve büyük ölçüde birlikteliği sağlayan hukukî yapıyı kullanmışlardır. Elbette ki Osmanlıların altı yüz yıllık tarihinde hiç değişikliğe uğratmadan kullanıldığını düşünemeyiz. İhtiyaç hâsıl olduğu sürece hukukî yapıda gerekli değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı hukukuna bakıldığında örfî ve şer'î olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Şer'î hukuk müctehid hukukçuların İslâm hukukunun kaynaklarına dayanarak fıkıh usulü ilminin esasları çerçevesinde yapmış oldukları içtihatlarla dayanmaktadır. Örfî hukukta ise hukukçulardan ayrı olarak padişahın koyduğu kanunlarla teşekkül eder. Devletin en üst kademelerinde görev yapan devlet adamlarından müteşekkil Divân-ı Hümâyün ve özellikle örfî hukuktan sorumlu olan Nişancılar²⁶, örfî kanun hazırlamada da etkin rol oynarlar²⁷. Anlaşılacağı üzere örfî kanunun çıkarılması, padişahın keyfiyetine bırakılmayarak yoğun istişareler neticesinde doğmaktadır.

Osmanlı devletinde her türlü hukukî ihtilafların çözüldüğü yegâne mercii ise Şer'iyeye Mahkemeleri (meclis-i şer') olmuştur. Burada kadılar buldukları yerin büyüklüğüne göre sayıları değişen yardımcılarıyla görev yaparlar. Kadıların görev süreleri XVI. asırdan itibaren 3 yıl, daha sonra 2 yıl ve XVII. asrın sonunda da 1 yıla

²⁴ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler", *Sosyal Hayatta Kadın*, Ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşr., 2005, s.161.

²⁵ İsmail Kurt, "Kadınlara İlgili Fermanlar", *Sosyal Hayatta Kadın*, Ed. İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşr., 2005, s.357-361.

²⁶ Osmanlı merkez teşkilatında ferman, nâme, ahidnâme ve berat gibi belgelerin üzerine padişahın tuğrasını çekmekle görevli, yüksek rütbeli Divân-ı Hümâyün üyesi. Ayrıntılı bilgi için bk.: Erhan Afyoncu, "Nişancı", *DİA*, XXXIII, 156-158.

²⁷ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yay., 2014, s.67.

kadar indirilmiştir. Bu uygulamadaki amaç şüphesiz ki kadıların yöre halkıyla ünsiyet kazanmalarını engellemek ve yargılama sırasında tarafsız olmalarını sağlamakla birlikte kadıların sürekli olarak hâkimlik yapmalarının ilmî yönden geride kalmalarına neden olacağından eğitim faaliyetlerinden uzak kalmalarını engellemektir. Kadılar, hâkimlik görevlerinin yanında pek çok idari görevden de sorumluydular. Gönderildikleri küçük yerlerde merkezin doğrudan muhatabı olan kadılar, aynı zamanda çarşı pazarlarda satılan malları ve fiyatları denetleyen ve günümüzde belediyelerin yürüttüğü birçok görevi yerine getiren yöneticiler konumundaydılar. Bu alanlarda onlara yardımcı olmaları için de “*ihtisab ağası (muhtesib)*” denen görevliler bulunmaktaydı. Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından itibaren fethedilen yerlerde de görevlendirilen muhtesibler için Fatih Sultan Mehmed dönemi (1451-1481) ihtisab kanunnâmesinde “*Allah’ın yarattığı her şeyin hukukunun görülüp gözetilmesinde muhtesibin sorumlu olduğuna*” dair kayıtlar yer almaktadır. Kadıya bağlı olarak görevlerini sürdüren muhtesibler, çoğu zaman amirlerinin yoğun işleri nedeniyle birçok kararı kendi inisiyatifleri doğrultusunda alabiliyorlardı²⁸.

İhtisab ağası içtimaî, iktisadî, adlî ve dinî konularda kadılara yardımcı olurken mahkeme içinde kadılara yardımcı olan görevliler de mevcut idi. Bunlardan en önemlisi ve yargı görevini gerçekleştirdiğinde yardımına başvurdukları nâiblerdir. Bunlar belirli bir iş için veya belirli bir süreyle kadının görevi başında olmadığı zamanlarda kadılar tarafından görevlendirilen ve kadıların çizdiği yetki sınırları içerisinde görevlerini yerine getiren yardımcılardır. Atamaları yapılan nâibleri gönderildikleri belde ahalisinden olmamalarına özen gösterilmekteydi. Kısa bir süreliğine gönderilen nâibler olduğu gibi uzun süreyle vekâlet eden nâibler de mevcut idi. Bunun sebebi ise emekliye ayrılan kadıların bir nevi emekli maaşı olarak uzak yerlere görevlendirilmeleri ve görevlendirilen kadıların da İstanbul’dan ayrılmayarak yerlerine nâibleri görevlendirmeleridir. Kadının diğer yardımcıları, ölen kimsenin geride kalan mallarını tespit edip vârisleri arasındaki ihtilaf hakkında bir neticeye vardıldıktan sonra davayı hükme bağlayıp terekeyi paylaştırmakla görevli kassamlar²⁹ ve kadının mahkemede vermiş olduğu kararları usûle uygun olarak deftere geçiren kâtiplerdir.

Osmanlı adalet sisteminde dikkat çekici bir diğer unsur da mahkemelerde Şühûdü’l-hâl heyetinin bulunmasıdır. Mahkemelerde yargılamaya bir bakıma müşahid olarak katılan bu heyet yapılan yargılamanın gözlemcileridir. Mahkemenin bulunduğu bölgenin ileri gelenleri arasında seçilen beş ya da daha fazla kişiden oluşan bu şahitlerin mahkemenin işleyişine ve verilen kararlara müdahale hakları bulunmamaktaydı. Fakat kadıların adil olarak karar vermelerinde varlıklarıyla etkili olmakta ve şer’iyye defterlerinde buldukları davaların altına kimlerin bulunduğunun isimleri kayda geçirilmekteydi³⁰.

Son olarak, çalışmanın ana temasını oluşturan Osmanlı dönemi Maraş şehrinde ailenin teşekkülü ve dağılmasına kadar olan süreçten önce İslâm öncesi medeniyetlerden başlayarak eski Türklerden Osmanlı’ya kadar aile yapılarını ana hatlarıyla ortaya koymaya, bununla birlikte Osmanlı adalet ve mahkemesi üzerinde de kısaca bilgiler aktararak kafalarda oluşacak olan soru işaretlerinin bir nebze de olsa azaltılması amaçlanmaktadır.

²⁸ Ziya Kazıcı, “Hisbe [Tarihçe/Osmanlı Devleti]”, *DİA*, XVIII, s.143-144.

²⁹ Said Öztürk, “Kassam”, *DİA*, XXIV, s.579.

³⁰ Aydın, *Türk Hukuk*, s.77-85.

2. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

“*Maraş Şer’iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*” konusu ile ilgili yapılan literatür taramasında konuyu bütün olarak ele alan benzer bir çalışmaya rastlanmamış ve özelde Maraş şehrinde ailenin oluşumu ve dağılması konusunda alanında yapılan ilk çalışma olma hüviyetini haizdir. Bunun yanı sıra, Osmanlı toplumunda aile incelemeleri ve Maraş şehrinin sosyo-ekonomik durumuyla ilgili makale, kitap ve tezler bulunmaktadır. Esas itibarıyla bu bölümde konumuzun esin kaynakları olan, şehir tarihlerinde aile çalışmaları hakkında yapılan incelemeleri de aşağıda tanıtılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Devletinde aile yaşantısını genel olarak hemen tüm hatlarıyla inceleyen referans çalışmalardan biri İlber Ortaylı’nın “*Osmanlı Toplumunda Aile*” adlı eseridir. Ortaylı bu eserinde evvela Osmanlı ailesinin mahalle, köy ve hâne gibi fiziksel ortamına değinmiş ve genelde Osmanlı evlerinin üç kuşağı barındırmaya müsait olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı Devleti’nde başta hanedan ailesi olmak üzere ulema ve gayrimüslim soylular hakkında da kısa bilgiler vermiştir. Ardından da aile hukukunun Osmanlı’da uygulama tarzına geçiş yapan Ortaylı; mehir, evlenme, evlilik dışı ilişkiler, ailede ölüm, miras, çok eşlilik gibi konuların Osmanlı toplumundaki yansımalarını aktarır. Eserin müellifi bu bölümde pek çok konuda ezberleri bozmuştur. Bunlardan biri de günümüzde yaygın kanaat olan Osmanlı toplumunda çok eşlilik konusudur. Çok eşlilik Osmanlı toplumunda gayr-i ahlâkî ya da gayr-i kanûnî bir uygulama değildi. Fakat bu tür evlilikler de hoş karşılanmaz, ayıplanırdı. Hatta ittihat ve Terakki hükümetinin *Hukuk-ı Aile Kararnamesinde*³¹ çok eşliliğe tedbir olarak, nikâh akdi esnasında kadının, üzerine kuma getirilmeyeceğini şart koşması ve buna rağmen kuma getirilmesi halinde boşanma hakkının doğacağı hükmünü getirdiğini aktarmaktadır³².

Leslie Peirce, XVI. asır Osmanlı Kadı Sicilleri ışığında dönemin Ayıntab’ının bir yılını ele aldığı “*Ahlak Oyunları 1540-1541 (Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet)*” adlı çalışmasında Ayntab’ın iktisadî ve siyasî yapısından ziyade halkın mahkemeye ne gibi sebeplerle çıktığını, mahkemenin hangi suçları kovuşturmaya tâbi tuttuğunu, halkın yaşamını düzenleyen yasalarla halkın nasıl baş ettiğini ve hukuktaki değişimlerin halkı etkilemesini ele almıştır. Bu açıdan büyük örnek teşkil eden Peirce’in çalışmasında sicillere yansıyan kaba küfürlerden başlanmayı dileyen pişmanlık yakarışlarına, dik başlı kadınlara isnat edilen suçlamalardan istenmeden edilmiş “*boş ol*” sözüyle artık yok sayılmış evliliğini kurtarmaya çalışanları yansıtmaya çalışmıştır³³. Bu yönüyle Peirce’in çalışması Osmanlı Dönemi Ayıntab’ında sosyal hayatı incelemesi ve konuyu ele alış biçimi bakımından oldukça önemli bir çalışma olarak görülmektedir.

Osmanlı aile yapısını aktaran bir diğer önemli eser Dilâver Cebeci’nin “*Tanzimat ve Türk Ailesi*” adlı eseridir. Bilgeoğuz yayınlarından çıkan kitabın alt başlığı “*Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbul’unda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme*” şeklindedir. Tanzimat’tan sonra Türk aile yapısını İstanbul ölçeğinde inceleyen yazar, öncelikle XIX. asırda Osmanlıdaki siyasî-idârî gelişmelere değinmiştir. Özellikle Lâle Devrinde Osmanlı Cemiyetinin Avrupa ile girdiği siyasî, askerî, ticarî münasebetlerin daha sonraki aşamalarda Türk aile hayatına da tesir etmesine sebep olduğunu savunmaktadır. Müellife göre erkeklerin eğlence ve güzelliğe düşkünlükleri

³¹ Kararnâmenin tam metni için bk.: *D.II.T.*, 9/762-781.

³² Ortaylı, *Aile*, s.20, 122-125.

³³ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 (Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet)*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2005, s.2-3.

karşısında hanımların da ziynet eşyası ve eğlenceye meyillerinin artması üzerine boşanmaların artmasıyla aile müessesesinin zarar gördüğünü tespit etmiştir. Ayrıca yine bu dönemlerde kadınların henüz açık giyinmediğini, fakat ahali arasında rahatça dolaşabildiklerini aktaran Cebeci, bunun sonucunda karşı cinsle aşk yaşama münasebetlerinin arttığını, gizli aşk münasebetlerinin trafiğini ise evlere girip çıkabilen mücevher yahut kumaş satan Ermeni ve Yahudi kadınların yönettiğini savunmaktadır³⁴. Çalışmanın ikinci bölümünde Tanzimat ve getirdiği değişimler, üçüncü bölümde ise aile ve aile tipleri ele alınmıştır. Türk ailesinin karakteristik özelliklerine de değinen yazar İstanbul'un sosyal hayatında Türk ailesini inceleyerek Tanzimat ile gelen değişimi 297 numaralı Şer'î Sicil ışığında okuyucusuna aktarıp çalışmasını tamamlamıştır.

Anadolu şehirlerinde aile tarihi üzerine yapılan araştırmalar arasında ulaşılan eserlerden biri Abdurrahman Kurt'un, 1998'de ilk olarak Uludağ Üniversitesi Matbaasından çıkan "*Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*" adlı çalışmasında Osmanlı ailesinin sosyo-ekonomik yapısını, gelenek ve göreneklerini Bursa Şer'îyye Sicillerine dayanak açıklamaya çalışmıştır. Sosyolojik bakış açısıyla oluşturulan bu çalışmada çiftlerin sözlenmesinden nikâha, çocukların yetiştirilmesinden boşanmaya ve Osmanlı aile tiplerine kadar pek çok konuya değinilmiştir. Çalışma sonucunda elde ettiği verilere de dayanarak incelenen dönemde Bursa'da ataerkil aile yapısının yaygın olduğu fakat bunun baskıcı nitelikte olmadığı, genç ve dulların evlenmeye teşvik edildiği, düşünüldüğü gibi poligaminin (çok eşlilik) yaygın olmadığını (361 evli erkekten 8'inin poligam evlilik yaptığı) delilleriyle araştırmacılara sunulmuştur³⁵.

Osmanlı ailesi üzerine yapılan bir diğer çalışma ise; 2001 yılında Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkan Hayri Erten'in "*Konya Şer'îyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarı)*" adlı eseridir. Bu çalışma aynı zamanda Erten'in doktora tezidir. Çalışmasında öncelikle Osmanlı Devleti ve Konya'nın sosyo-ekonomik ve kültürel durumunu anlatan yazar, eserin ikinci bölümünde ise eşlerin birbirlerini seçimi, nikâh akdi, mehir ve aile üyelerinden söz etmiştir. Bununla birlikte ailelerin sosyal statülerini ve ailelere göre eş ve çocuk sayılarını tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmasının bulgularını içeren son bölüm olan üçüncü bölümde ailelerin sosyal tabakalarını, kültürel unsurlarını, kılık kıyafetlerini ve evlerinin özelliklerinden bahsetmiş ve Konya ailelerinin tipolojisini incelemiştir. Eserinin sonuç kısmına gelindiğinde, araştırmacı elde ettiği bulguları değerlendirerek Konya ailesi ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. Bunlardan biri de Konya'da kadınların miras yoluyla ya da başka bir şekilde elde ettikleri gelirlerini istedikleri gibi ticari hayatta ya da farklı yatırımlarla değerlendirebilmeleridir³⁶. Bu bulgu şüphesiz ki Osmanlı Devletinde kadının cemiyet hayatında bir rolünün olmadığını düşünen oryantalist tarihçilere, kadınların Anadolu'da böylesi faaliyetlerde bulunduğunu göstermek açısından cevap niteliğindedir. Aynı zamanda diğer araştırmacılara da kadının gündelik yaşamdaki rolüne dair bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Mehmet İpçioğlu da Osmanlı Devleti'nin bir diğer şehri Konya ve ailesini "*Konya Şer'îyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*" adlı eserinde toplamıştır. İpçioğlu bu eserde Konya'da ailenin toplum içerisindeki yerini belirlemeyi hedeflemiş ve bunu yaparken de tarihin belli bir dönemiyle sınırlanmıştır. Taradığı Şer'îyye Sicillerinin

³⁴ Dilâver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, İstanbul: Bilgeoğuz Yay., 2009, s.22-29.

³⁵ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, 2. Baskı, Ankara: Sentez Yay., 2013, s.117.

³⁶ Erten, *a.g.e.*, s. 179.

1600 yılından 1907 yılına kadar olan kısmından seçmeler yaparak Konyalı ailelerin aile içi ilişkilerinden ziyade ailelerin sosyal yaşam içindeki konumları araştırmacılara sunarak aile hayatı ile ilgili olan çalışmalara katkı sağladığı görülmektedir³⁷. Konya ailesinin nişan, nikâh, mehir, boşanma ve ailenin cemiyetteki varlığının irdelendiği kitap kaynak eser niteliğindedir.

Nurcan Abacı'nın "*Osmanlı Hukukunun Uygulanmasına Yönelik Bir İdari-Sosyal Tarih Araştırması: Bursa Örneği (1650-1700)*" adlı doktora çalışmasına dayanan ve 2001 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasından "*Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*" adıyla yayımlanan eseridir. Abacı öncelikle eserin birinci bölümünde Osmanlı hukuku ve beslendiği kaynaklar hakkında bilgi vermiştir. Bu kaynaklar arasında bilindiği üzere Kur'an, Sünnet, İcma ve Kanunnameler gibi kaynaklar yer almaktadır. Eserinin ikinci bölümünde ise; Osmanlı adalet mekanizmasının aktörleri olan Şeyhülislâm, Kazasker, Kadı, Naib, Katibler hakkında okuyucuyu bilgilendirmeye çalışmıştır. Eserin aile yaşantısına dair kısmına bakıldığında Bursa Şer'iyeye Sicillerine göre namzetlik, evlenme, boşanma, nafaka tayini, evlatlık edinme gibi konularda çarpıcı örnekler sunmuştur. Abacı'nın incelediği Bursa sicillerinde Cafer'in kızı Hanım ile Derviş'in oğlu Osman arasında bir evlilik antlaşması yapıldığını ve bunun kadı tarafından kaydedildiğini görülmektedir³⁸. Bu durum, Osmanlı döneminde evlenmeden önce kız tarafının erkek tarafıyla ya da erkek tarafının kız tarafıyla kadı huzurunda akitleştiklerini ve haklarını karşılıklı olarak garanti altına almak istediklerini sonucunu vermektedir.

Saim Savaş'ın, "*Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*" adlı çalışması, yine bu sahada yapılmış öncü çalışma niteliğini taşımaktadır. Bu çalışmada ailenin teşekkülünü sağlayan nişan ve nikâh ile aile müessesesinin dağılmasına neden olan boşanma hadiseleri Osmanlı mahkeme kayıtları ve fetvalara dayanılarak ortaya çıkarılmıştır. Savaş'ın eseri meydana getirmedeki temel gayesi ise fetvaların ve hukukî kararların toplum hayatına etkisini irdelemektir³⁹.

Osmanlı toplumunda ailenin teşekkülü üzerine az sayıda yapılan çalışmalardan bir tanesi olan İsmail Kıvrım'ın "*XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)*" başlıklı çalışmasından burada söz etmek gerekmektedir. Gaziantep Şer'iyeye Sicillerine dayandırılan bu çalışmada ailenin teşekkülünde küçük yaşta evlendirilen kadınların XVII. asırda istemedikleri evlilikleri akl-ı bâliğ olunca feshedebildikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte Antep şehrinde genellikle çokça çocuk sahibi olmak için taaddüd-i zevcât yapıldığı ancak buna rağmen tek eşliliğin %82.1 ile daha yaygın olduğu aktarılmıştır⁴⁰.

Ailenin dağılmasıyla ilgili İsmail Kıvrım'ın "*17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntab Örneği; Talâk, Muhâla`a ve Tefrik)*" adlı çalışmasında da çarpıcı boşanma hadiseleri yer almaktadır. Örneğin, bir genç kızın annesi ile birlikte aynı odada yatarlarken üvey babasının yatağa gelerek kızın ağzını kapatmak suretiyle tecavüz edip bekâretini bozması hadisesi bir hayli dikkat çekicidir. Kadı'ya başvuran genç kız ve annesi iddialarını kanıtlayamayınca üvey babadan kıza yanaşmadığına dair yemin etmesi istenmiş ve o da yemin etmiştir. Bu olaydan sonra kızının adını

³⁷ Mehmet İpçioğlu, *Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Ankara: Nobel Yay., 2001, s.5.

³⁸ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s.142.

³⁹ Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, s.504.

⁴⁰ İsmail Kıvrım, "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, 2007, s.367, 383-384.

kirleneceğini düşünen anne, kocasının zimmetindeki mihr-i müecceli ve nafaka iddetinden feragat etmek suretiyle kocasını boşamıştır⁴¹. Kıvrım'ın makalesinde erkeğin isteğiyle gerçekleşen talâk ve kadınların isteği muhâlea ve tefrik gibi aile müessesesini sonlandıran boşanma biçimlerinin farklı örneklerini ele almıştır.

Boşanmaların incelendiği bir diğer çalışma da Saadet Maydaer'in "*Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre)*" adlı makalesidir. Maydaer çalışmasında boşanmanın türlerinden olan talâk, muhâlea ve tefrik gibi davaları incelemiştir. Bunlardan ilgi çekici bir boşanma örneği ise Ali adında bir adamın "*bir daha şarap, rakı ve ekşi boza içersen zevcem Ayşe benden talâk-ı bâin*⁴² ile boş olsun" demekte ve sonraki zamanlarda bu fiili tekrarladığında bu kez zevcesinin başvurusuyla zevcinden talâk-ı selase ile kadı tarafından boşanmanın gerçekleştirilmiştir⁴³.

Gürkan Cevger'in XVIII. asırda Diyarbakır şehrinde aile yapısını ortaya koyduğu çalışmasını Müslümanlar ve gayrimüslimlerin ailelerinin teşekkülü ve dağılması olarak iki farklı açıdan Diyarbakır Şer'iyeye Sicilleri ışığında incelemeye tâbi tutmuştur. Ailenin demografik yapısının da incelendiği çalışmada başlık parasından ailelerin çocuk sayılarına, çok eşlilik oranından boşanmalara kadar pek çok konuya açıklık getirmeye çalışmıştır⁴⁴.

Osmanlı toplumunun aile yapısını inceleyen çalışmalar arasında önemli bir yeri bulunan Galip Eken'in "*XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile*" adlı çalışması, Antep Şer'iyeye sicillerindeki ev satış senetleri, nikâh akidleri, boşanma ve miras ile ilgili belgeleri incelemiştir. Yazar bu çalışmasında aile hayatını açıklamakla birlikte dönemin sosyal ve ekonomik yapısını da gözler önüne sermeye çalışmıştır. Bilindiği üzere Osmanlıda çok eşlilik kanunen yasak değilken pek de benimsenmeyen bir yaşam tarzıydı. Eken bu çalışmasında Antep'te 157 evli erkekten 19'unun iki eşi, 5'inin de üç eşinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dört kadınla evli erkeğe ise rastlamamıştır⁴⁵.

⁴¹ İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntab Örneği; Talâk, Muhâlea ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/1 (2011), Gaziantep, s.384.

⁴² "Tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeni nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşanma" şeklini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: H. İbrahim Acar, "Talâk", *DİA*, XXXIX, s.499.

⁴³ Saadet Maydaer, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1 (2007), Bursa, s.265.

⁴⁴ Gürkan Cevger, "XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılması ve Demografik Yapısı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, II/1 (2016), Gaziantep, s.82.

⁴⁵ Galip Eken, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", *OTAM*, Sayı: 11, Ankara 2000, s.117.

3. AİLENİN TEŞEKKÜLÜ

3.1. Evlenmenin Tarifi ve Mahiyeti

Evlilik konusu İslâmî gelenekte çok önemli temel bir yere sahiptir. Evlenen insanların son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetinin sayısını artırması ve peygamberin de bununla övüneceğinin bilincinde olarak evlenmesi ve evlatlarını da bu düsturla yetiştirmeleri geçmişten günümüze aile müessesesinin önemini arttırmıştır. Kahveci'ye göre⁴⁶ evlenme, “*erkekle kadın arasında, hukuk düzeni tarafından tanınan, korunan ve kamu vicdanının saygı duyduğu bir hayat beraberliği*” meydana getirmektir. İslâmî kaidelere göre evlenmek, aile kurma, çocuk sahibi olma ve nefsi iffet içinde muhafaza etmenin yegâne meşru yolu olduğundan her insanın hakkıdır. Evlenmek isteyen ferdlere yardımcı olmak da İslâm ümmetinin sorumluluğu ve mükellefiyeti altındadır⁴⁷. Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazâde de Tarihinde, dünyaya gelişimizin birkaç maksadı olduğundan söz etmektedir. Bunlar “*oğul evlendirmek, kız çıkarmak, bir de bu dünyadan ahirete yüz akıyla gitmektir*” diyerek aile kurmanın önemine vurgu yapmıştır⁴⁸.

İnsanlığın devamı doğrudan doğruya kadın ile erkeğin birlikteliğine bağlıdır. Bundan dolayı da Allah (c.c.), Kerim kitabı Kur'an'da, insanları evlenmeye teşvik etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de “*Allah, size kendilerinizden eşler yarattı, size eşlerinizden de çocuklar ve torunlar verdi, size hoş ve güzel rızıklar verir*”⁴⁹ denmekte ve bekâr kimselerin evlendirilmesi hususunda da Nûr Sûresi'nde şu ayet ile gösterilmiştir: “*İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah onları kendi hazinesinden zengin eder. Allah, ihsanı bol olan, her şeyi bilendir*”⁵⁰.

İslâm'da bekârlık, evlenme ihtiyacı hisseden ve kadına mihrini verebilecek her erkek için tasvip edilmez bir durumdur. Bazı müelliflere göre evlenmenin amacı neslin sürdürülmesi ve cinsel arzuların tatmin edilmesi ön planda olsa da, gerçekte İslâmiyet'te bu durum böyle değildir. Evliliğin gayesi huzur ve saadet, topluma da iyi bir nesil teşekkül etmektir⁵¹. İslâm'a göre evlenme yalnızca erkeğin kadından faydalanmasını sağlayan bir akit olarak görmemek gerekir. Nikâh ve ardından evlilik hâli eşler arasında bir hayat ortaklığını meydana çıkarır. Çocuk sahibi olmak, yani nesli sürdürmek ve çoğaltmak eşler arasındaki hayat ortaklığının sonucu olarak görülmelidir. Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v), “*Nikâhlanıp çoğalınız ki ben kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çoğunluğunuzla iftihar edeyim*” buyurmuşlardır. Bu hadisten hareketle Hz. Peygamber, evlenmeyi yalnız erkeğin kadından faydalanması için bir vasıta olarak görmemekle birlikte, sağlam bir aile yuvasının kurulması ve Müslümanların çoğalması için gerekli bir müessese olarak kabul ediyor⁵². Bunun

⁴⁶ Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yay., 2014, s.69.

⁴⁷ Ahmet Akgündüz, *İslâm'da İnsan Hakları Beyânnâmesi*, 4. Baskı, İstanbul: OSAV Yay., 1997, s.123.

⁴⁸ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-Yekta Saraç, İstanbul: K Kitaplığı Yay., 2003, s.213

⁴⁹ *Kur'an*, Nahl: 16/72.

⁵⁰ *Kur'an*, Nûr: 24/32.

⁵¹ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 9. Baskı, İstanbul: İz Yay., 2014, s. 298; Kur'an-ı Kerim'de bu hususla ilgili olarak; “*Onun (varlığının) delillerinden bir diğeri de, kendilerine ısırırsınız diye kendinizden size eşler yaratmış olmasıdır. Aranıza, sevgi ve acıma duygusu yerleştirmiştir. Şüphesiz bunda, düşünen bir topluluk için deliller vardır.*” *Kur'an*, Rûm: 30/21. “*... Onlar (kadınlarınız) sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü mesabesindediniz...*” *Kur'an*, Bakara: 2/187.

⁵² Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 2.Baskı, Konya: S.Ü. Yay., 1988, s.42-43.

yanında Hz. Peygamber; “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi işlemezse, benden değildir.*” buyurmuştur. Şüphesiz bu durum Müslümanların sağlam bir aile ve toplum düzeni kurma gayesini barındırmaktadır. Aile müessesesinin sağlam temellere dayandırılması da öncelikle gönüllü hayat ortaklıklarıyla ortaya çıkabilmektedir.

Bunun yanında evleneceklerin yekdiğerini seçerken göz önünde bulunduracakları ölçü için de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kadın dört (hâl ve sıfatı) için nikâh olunur: malı için, soyu için, güzelliği için, dîni için. (Ey mü'min, sen bunlardan) dîndâr olanı ele geçirmeye bak. (Eğer dediğimi yapmazsan) iki elin fakirleşir*⁵³”. Böyle bir ölçünün değerli görülmesindeki amaç muhakkak ki ailenin saadetini, çocukların asaletini ve cemiyetin selametini sağlanmasıyla alakalıdır⁵⁴. İyi kadını dünyanın en güzel nimeti sayan İslâm Peygamberinin kadınlarla ilgili şu hadislerine değinmek de yerinde olacaktır: “*Dünya bir metâ'dır; dünya metâ'ının en hayırlısı ise sâliha kadındır*⁵⁵.” “*Mü'min, Allah korkusundan ve O'na itaatten sonra, iyi bir kadından yararlandığı kadar hiçbir şeyden yararlanmamıştır. Çünkü ona emretse sözünü dinler, yüzüne baksı kendisini sevindirir, üzerine yemin etse yeminini doğru çıkarır, başka tarafa gitse, kendisinin gıyabında namusunu ve malını korur*⁵⁶.”

Yukarıda örnek verilen hadislerden de anlaşılacağı üzere evlenme sünnet olduğu gibi bazı şartlarda farz, vâcib ve de haram olabilir. Örneğin, evlenmediği takdirde zina suçu işleyeceğini kesinlikle bilen, malı ve bedeni evlenmek için yeterli kimsenin evlenmesi farz iken evlenmediğinde zinâyâ düşüp düşmeyeceği kesin olmayan kimsenin evlenmesi vâcibdir. Evlenmediği zaman zinâyâ düşüp düşmekten korkusu bulunmayan bir insanın evlenmesi ise sünneti müekkededir. Evlendiği takdirde zevcesine kötülük edeceğini, ona karşı kocalık görevlerini yapamayacağını kesinlikle bilen kimsenin evlenmesi de haramdır. Yaşlılıktan veya bedenî kusur ve hastalıktan dolayı cinsel gücünü kaybetmiş kimseler için mubahtır. Böyle kimseler evlenmekle, aile kurumunun cinsellik dışında kalan diğer faydalarından istifade ederler⁵⁷.

Evlenmenin mahiyetinin irdelendiği bu bölümde İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an'da evlenilmesi helâl olan ve evlenilmesi haram olan kadınlara değinmek gerekmektedir. Evlenilmesi helâl olan kadınlar ile ilgili Kur'an'da; “*Mümin kadınların hür olanlarıyla, sizden önce kendilerine kitap verilen toplulukların hür kadınları da, iffetlerinizi koruyarak, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, kendilerine mehirlerini verip nikâhladığınız takdirde size helâldir*⁵⁸” denilmiştir. Evlenilmesi haram olan kadınlarla ilgili olarak ise daha çok ayetlerle karşılaşılmaktadır. “*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Geçen geçti. Şüphe yok ki o (davranış) pek çirkindi, çok iğrençti. O, ne kötü bir adetti*⁵⁹”. Bu ayet, İslâmiyet'ten evvel başta Arap yarım adasında olmak üzere insanlar arasında böyle bir âdetin (nikâhu'l makt) varlığını haber vermekte ve bunun terkedilmesi gerektiği emredilmektedir. Müslümanlara haram

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, XI, Çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Otügen Yay., 1988, s.5183.

⁵⁴ Karaman, a.g.e., s.299.

⁵⁵ Ebû'l-Hüseyin El-Kuşeyri En-Nisaburi Müslim B. El-Haccac, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, VII, Terceme ve Şehr: Ahmed Davudoğlu, İstanbul: Sönmez Neşr., 1978, s.416

⁵⁶ Muhammed b. Yezid İbn Mace, *Sünnen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, V, Çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul: Kahraman Yay., 1983, s.217.

⁵⁷ Süleyman Ateş, *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşr., t.y., s.4-5; Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 12. Baskı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2013, s.33.

⁵⁸ Kur'an, Mâide: 5/5.

⁵⁹ Kur'an, Nisâ: 4/22.

kılınan kadınlar ile ilgili olarak Nisâ suresinin bir sonraki ayeti daha teferruatlı bir liste sunmaktadır⁶⁰:

“Size şunlar haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütannelerinizle sütkardeşleriniz, kadınlarınızın anneleri, kendileriyle ilişkiye girdiğiniz kadınlarınızdan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız –eğer anneleriyle ilişkiye girmemişseniz size bunda sakınca yoktur-, kendi sulbünüzden gelmiş oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşe birlikte evlenme. Bir de savaş esiri olarak ellerinizin altında bulunan cariyeler dışında, evli kadınlar. Bütün bunlar size, Allah’ın emri olarak haram kılınmıştır.”

Son olarak hem evlenilmemesi gereken kadınlar hem de evlenilmemesi gereken erkekler ile ilgili Bakara suresindeki şu ayet de dikkat çekicidir⁶¹:

“İman etmedikçe müşrik kadınları nikâhlamayın. Müşrik bir kadın sizi imrendirse bile, mümin bir cariye kesinlikle ondan daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de iman edinceye kadar (kadınlarınızla) nikâhlamayın. Bir müşrik bile size hoş görünse bile, mümin bir köle elbette ondan daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe davet ederler. Allah, izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor da ayetlerini insanlara açıklıyor.”

İslâm dinine göre aile, toplumun temel taşı olarak görülmekle birlikte sağlıklı bir toplumsal yapının teşekkülünün de en önemli unsuru olarak addedilmiştir. Bunun yanında yalnızca meşru bir zeminde evlilik birliği oluşturmaya önem vermeyip, onun en güzel şekilde korunup sürdürülmesi de önemli görülmüştür. Bunun sağlanması için keza bir takım cezaî müeyyideler de getirilmiş ve uygulanmıştır. İnsan nefsinin en çok cezbeden helâli harici cinsî temas, yani zinâ haram kılınmış ve Müslümanlara bundan uzak durulması tavsiye edilmiştir⁶². Zinanın yerilmesi ve kötü bir yol olduğula ve yapanların cezalandırılmasıyla ilgili Kur’an’da, *“Zinâya da yaklaşmayın. Çünkü o, pek çirkindir, kötü bir yoldur”*⁶³. ve *“Zinâ eden kadınla zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun. Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanyorsanız, Allah’ın koyduğu cezayı uygulama konusunda bunlara acıyacağınız tutmayın. Müminlerden bir grup bunlara uygulanan cezaya tanıklık etsin”*⁶⁴ gibi ayetlerle vurgulanmıştır.

İslâm’da evlilikle ilgili en önemli ve istismara açık konulardan biri de eş sayısı ile alakalıdır. Bilindiği üzere İslâm öncesi Arabistan yarımadasında bir kadın izni olmadan başkasıyla evlendirilebilir, kocasının mirasına dâhil bir mal gibi görülürken, İslâmiyet ile birlikte kadın nikâh akdinin taraflarında biri olmuş ve kocasının mirası değil de mirasçısı konumuna yükselmiştir. Kadınların beşerî haklarının görmezden gelindiği böyle bir ortamda İslâmiyet ile birlikte söz hakkına kavuştuklarını söylemek mümkündür. İslâmiyet’te, çok kadınla evlenmek sınırlandırılmış ve dörtten fazla kadınla evliliğe de müsaade edilmemiştir⁶⁵. Ancak Kur’an-ı Kerim’de eşler arasında adaleti sağlayamayacak kimselerin birden çok kadınla evlenmelerini de yasakladığı

⁶⁰ Kur’an, Nisâ: 4/23, 24.

⁶¹ Kur’an, Bakara: 2/221.

⁶² Nuri Kahveci, *İslâm Hukuku Açısından Nişanlılık*, İstanbul: Rağbet Yay., 2007, s.12.

⁶³ Kur’an, İsrâ: 17/32.

⁶⁴ Kur’an, Nûr: 24/2.

⁶⁵ Cin, *Evlenme*, s.44.

görülmektedir⁶⁶. Eşlerinin geçimlerini ve aile içi huzurlarını sağlamak zor olacağından, İslâm'ın özde tek kadınla evlenmeyi kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Son olarak evlenme akdinin en önemli mahiyetlerinden biri nikâhta devamlılıktır. İslâm dini elbette ki kötü muameleden doğacak herhangi bir anlaşmazlıkta düzelme görülmediği takdirde taraflara boşanma yolunu helâl kılmıştır. Fakat nikâhı belli bir süreliğine devam ettirmek ya da bir tecrübe devresi geçirmek maksadıyla geçici evliliklerin yapılmasına karşı çıkmıştır⁶⁷.

3.2. Eş Seçimi

Sosyolojik bir olgu olarak karşılaşılan aile kavramına din ve geleneğin etkisi azımsanamaz ölçüde büyüktür. Aile kurmanın ilk adımı olan eşlerin birbirlerini seçme safhası ailenin teşekkülündeki en önemli adımlardan biridir. Ailenin henüz oluşturulmasından evvel bir takım önlemlerin alınması ve birbirlerine eş olacak insanların önlerinde duran zorluklara birlikte katlanmalarına zemin hazırlaması bakımından eş seçimi safhasını akla ve vicdana en yatkın şekilde geçirilmesi önemlidir. Geçmişten günümüze ailenin dağılmasının temel sebeplerinden biri de evlilik esnasında karşılaşılan sorunların atlatılması konusunda eşlerin birbirlerine yeteri kadar destek olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle insanların, bir ömür sürecek evliliğe ilk adım olan eş seçme aşamasında dürüst davranmaları hususu beraberliğin devamlılığını sağlayacaktır. Evlenmenin tarifinin yapıldığı kısımda bahsedildiği üzere Hz. Peygamber eş seçiminde dindar olanın tercih edilmesini gerektiğini vurgulamıştır. Fakat burada dengeyi sağlamak da önemlidir. Dindar olmayan birinin dindar bir eş seçip onunla hayatını idame etmesi yine beklenmeyen sorunları ve anlaşmazlıkları ortaya çıkarabileceği muhakkaktır. “Yuvayı dişi kuş yapar” sözünden de hareketle aile hayatında da yuvayı yapacak, çocuklara temel eğitimi verecek, yetiştirecek olan kadının rolü erkeğin rolünden fazla olduğu muhakkaktır. Böyle bir hayat arkadaşı seçilirken de güzelliğinden, malından, soyundan ziyade dindar ve güzel ahlâklı olanla evlenmesi her iki taraf için de ehemmiyet arz etmektedir⁶⁸. Zira erkeğin de dindar ve güzel ahlâklı olanı hem aile içi şiddete başvurmaması hem de çocukların dini eğitimine katkıda bulunması bakımında önemlidir. Yine bu konuyla ilgili başka bir hadiste de Hz. Muhammed (s.a.v), “Şüphesiz dünya, ancak geçici bir yararlanma yeridir. Saliha kadından daha faziletli (üstün) hiçbir dünya metaı (yararlı şey) yoktur⁶⁹.” buyurmuştur. Kahveci'nin aktardığı üzere, eş seçimi ile ilgili hadislerde erkeklere hitapta bulunmuş olması, eş seçme hakkının yalnızca erkeklerin hakkı olduğu, kadınların böyle bir hakkının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bunun sebebini Kahveci, o günün toplumsal şartlarıyla Hz. Peygamberin bu hitabının meclisinde hazır bulunan erkeklere yapmış olabileceği şeklindedir⁷⁰. Evlilik rızaya dayanan bir akit olduğuna göre, erkekler gibi kadınların da neye razı olduklarını bilmeleri tabîi bir haktır. Hanefî mezhebinden İbn Âbidîn'in (öl.1252/1836), boşanma yetkileri erkeğe oranla daha sınırlı olmasından ötürü kadının evleneceği kimseye bakması ve tanınması erkeğin bakmasından daha önemli ve anlamlı olduğu belirtilmektedir⁷¹.

Eş seçimi konusunda İslâm'ın evliliklerin uzun sürmesi için insanları titiz davranmaya ve eş seçerken zenginlik, güzellik ve nesepten ziyade dindar ve ahlâklı

⁶⁶ Kur'an, Nisâ: 4/4.

⁶⁷ Yaman, a.g.e., s.31.

⁶⁸ Ateş, a.g.e., s.5.

⁶⁹ İbn Mace, a.g.e., s.213-214.

⁷⁰ Kahveci, Nişanlılık, s.15.

⁷¹ Yaman, a.g.e., s.34.

oluşa dikkat çektiğine yukarıda bahsetmiştik. Aynı husus kocada aranacak vasıflar için de geçerlidir. Hz. Peygamber'in bu hususta şöyle buyurmuştur: *“Dinini ve ahlâkını beğendiğiniz kişi siz(in aileniz)den bir kadına tâlib olursa onu evlendirin (talip olduğu kadını ona verin)! Şayet yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve büyük bozgunluk olacaktır⁷².”* Bunların yanında evlenilecek kadın ve erkekte başka bazı niteliklerin bulunması da müstehab sayılmıştır. Örneğin kadının doğurgan erkeğin de çocuk sahibi olabilecek güçte olması önerilmiştir. Bunun yanında evlilikte bâkireyi tercih etmek de önemlidir. Hz. Peygamber bu hususta: *“Bâkire kızlarla evlenmeye bakınız. Çünkü (dul kadınlara nazaran) onların ağızları daha tatlı, rahimleri daha çok çocuk atıcı ve kendileri aza daha razıdırlar⁷³”* demiştir. Muhakkak ki bu durumdan dul kadın ile evlenilmesinin caiz olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Diğer yandan evlenecek kişilerin eşlerini caiz olmasına rağmen yakın akrabalarından değil de yabancılardan tercih etmesi yine önemli bir husustur. Bu yolla çocukların daha sağlıklı doğması amaçlanmakla birlikte, yakın akraba evliliğinde geçimsizlik ve boşanma durumunda bu hısımların arasında sıla-i rahmin kesilebileceğinden tavsiye edilmemektedir. Evliliklerde karşılıklı güvenin tesis edilmesi de evliliğin devamı açısından önemlidir. Kadının çocuklarını sevmeye, kocasının malını, şerefini ve namusunu koruma vasfı taşıması da önemli bir husus olarak görülmektedir⁷⁴.

3.3. Nikâh Akdi Öncesi Görüşme

Evleneceklerin birbirlerini görmeleri ve beğenmeleri, ileride bazı problemlerin ortaya çıkmasını önlemek açısından önemli görülmüştür. Evlenmeden önce kızın, kendi akrabaları eşliğinde erkekle görüşmesi caiz sayılmış ancak nikâhsız baş başa görüşmeleri veya bir müddet birlikte yaşamalarına müsaade edilmemiştir⁷⁵. Hz. Peygamber döneminde evlenmek üzere bir kadına tâlib olan el-Muğire b. Şu'be'ye (r.a.) kadını görüp görmediği sorulunca görmediğini söylemiş; bunun üzerine Hz. Peygamber de: *“Git o kadına bak. Çünkü bakman, (evlendiğinizde) aranızda ülfet ve sevginin devam etmesi için daha uygundur⁷⁶”* buyurarak evliliğin bekâsının sağlanması için helâl daire çerçevesinde görüşmenin olması gerektiğini vurgulamıştır. Yine, *“Sizleri (beraberinde mahremi bulunmayan) kadınların yanlarına girmekten sakındırırım⁷⁷”* diyerek erkek ve kadının baş başa kalmasının sakıncalarına işaret etmiştir. Bunun yanında Kur'an'da her ne kadar dul kadınlar ile ilgili olsa da, *“Kadınlara (eş) adaylığını çıtlatmanızda veya gönlünüzde tutmanızda da size bir sakınca yoktur. Allah sizin onları mutlaka anacağınızı bilmektedir. Ancak kendileriyle, meşru bir söz söylemenin dışında, gizlice vaatleşmeyin⁷⁸”* ayeti karşılıklı konuşmaya ve görüşmeye izin mahiyettedir. Buna göre evlenmeyi düşünen erkek ve kadının birbirlerini görmeleri, topluma açık bir mekânda ya da yanlarında üçüncü şahısların bulunduğu bir ev ortamında bir araya gelerek ileriye dönük talep ve beklentilerini konuşmaları, birbirlerinin fitrî özelliklerini anlamaya dönük sohbet etmelerinde sakınca görülmediği söylenebilir. Bu amaçla kaç kez bir araya gelmelerine ihtiyaç duyuyorlarsa, o kadar bir

⁷² Tirmizî'li Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre, *Sünnen-i Tirmizî Tercemesi*, II, Çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul: Yunus Emre Yay., 1972, s.260.

⁷³ İbn Mace, *a.g.e.*, s.224.

⁷⁴ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yay., 2013, s.77; Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, 12. Baskı, İstanbul: Ensar Yay., 2013, s.77.

⁷⁵ Karaman, *a.g.e.*, s.306.

⁷⁶ İbn Mace, *a.g.e.*, s.230.

⁷⁷ Buhârî, *“Kitâbu'n-Nikâh”*, XI, s.5309.

⁷⁸ *Kur'an*, Bakara: 2/235.

araya gelebilecekleri vurgulanmıştır. Ancak söz konusu amacı aşarak gizli ortamlarda baş başa birbirlerini tanımaya çalışmaları hem tanışma maksadını istismar eder hem de İslâm açısından uygun görülmemiştir⁷⁹. Evlilik niyeti taşımayan normal durumlarda da karşı cinslerin birbirlerinin mahrem yerlerine bakmamaları emredilmiştir⁸⁰.

Ayetlerde de belirtildiği üzere harama bakma kadına yasak kılındığı gibi erkeğe de yasak kılınmıştır. Ancak samimi evlenme niyeti bulununca belli sınırlamalarla buna izin verilmiştir. Yaman'ın aktardığı üzere fıkhî âlimlerinin bu konu ile ilgili iki farklı içtihadı vardır. Bunlardan biri sadece el ve yüze bakılabilir şeklinde diğeri ise bütün bedenine bakılabilir şeklindedir. Evlenilmesi planlanan tarafların birbirlerinin fizikleri hakkında fikir verecek yerlere bakabilirler. Ancak evliliğin asıl maksadının cinsellik olmadığına göre, görme konusunda da haddi aşmamak önemlidir⁸¹.

Hz. Muhammed (s.a.v) devrinde kız isteme hususunda oldukça serbest hareket edilirdi. Mesela Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamberden kızı Hz. Fâtıma'yı (r.a.) bizzat istemiştir. Hatta ashâb-ı kiramdan bazı kimseler evlenme çağındaki kızlarını ve kız kardeşlerini münasip gördükleri kimselere teklif ederler, gönül rızalarına göre nikâh kıyılır ya da kıyılmazdı. Sâliha kadınlardan bizzat evlenme teklifinde bulunanların varlığının bile olması, dini açıdan samimiyet ve sadelikten kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Yine Hz. Peygamber *“Bir kimse mümin kardeşinin üzerine varıp aynı kızı istemesin. Ancak birincisinin vazgeçmiş ya da ona izin vermişse sakıncası yoktur”* şeklinde buyurarak kurulacak yuvanın hayır üzerine kurulmasına dikkat çekmiştir⁸².

İslâm dininin eş seçimi ve görüşme üzerine kıstaslarından bahsettikten sonra bu aşamada Osmanlı döneminde bu kuralların uygulayış şekillerine bakmakta faide görüyoruz. Evlenecek gençlere kız aramak ve kızların görücüye çıkması gibi adetlerin olduğu Osmanlı toplumundan günümüze bu ritüellerin aktarıldığı malumdur. Kibar çevrelerde delikanlının evlenmeyi istediği kızın şekli, siması, vücut özellikleri ve tavırlarını öğrenmek üzere dadısı, tayesi⁸³ veya sütninesi tarafından; halktan ise utanıp çekinmeyeceği bir akrabası tarafından münasip bir dille sorulup öğrenilir. Gencin validesi de akraba, ahabap ve diğer yerlerden evlenecek kızları soruşturup, kızın ailesi ve şeceresi araştırılır ve münasip görüldüğü takdirde kızın görülmesi kararlaştırılır. Abdülaziz Bey'in aktardığı üzere Osmanlı toplumunda yaşlıların yanı sıra bu işle uğraşarak geçinen *“kolcu”* denilen hanımlardan, bunların yanı sıra *“hamam ustası”* adıyla bilinen hamamlarda çalışan kadın hademeler ve konaklara şal, mücevher gibi eşyalar satmak için gidip gelen kadınların varlığından söz edilmektedir. Kolcuya başvurulduğu takdirde bu *“hizmet”* karşılığında alacağı paranın miktarı tayin edilir, bohçacı veya hamam ustasına başvurulduğunda ise kız bulduğu takdirde kendisine

⁷⁹ Muhsin Koçak – Nihat Dalgın – Osman Şahin, *İslâm Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Yay., 2014, s.153.

⁸⁰ *“Mümin erkeklere gözlerini (harama bakmaktan) sakınmalarını, namuslarını korumalarını söyle. Bu sizin için daha temizdir. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da şöyle söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, namuslarını korusunlar, görünenler dışında süs eşyalarını açmasınlar, başörtülerini yakalarının üzerinden bıraksınlar. Süs eşyalarını, ancak kocalarına, babalarına, kocalarının babalarına, oğullarına, kocalarının oğullarına, kardeşlerine, kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, Müslüman kadınlara, elleri altında bulunan kölelere, cinsel arzu ve gücü kalmamış erkeklere, henüz kadınların cinselliklerinin farkına varmayan çocuklara gösterebilirler. Kadınlar, gizledikleri süs eşyaları bilinsin diye ayaklarını da yere vurmasınlar”* Kur'an, Nûr: 24/30-31.

⁸¹ Yaman, a.g.e., s.34-35.

⁸² Topaloğlu, a.g.e., s.82-83.

⁸³ Taye (daye), ev içinde kalfalık yapacak, yeni çocuk doğurmuş veya çocuğunu düşürmüş cariyelere verilen addır. Ayrıntılı bilgi için bk.; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kâzım Arısan – Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1995, s.25-28.

ikramlar yapılacağı vaad edilir ve bu sebeple de gerek kızları gerekse de erkekleri evlendirmek için heves ederlerdi⁸⁴.

Osmanlı Devletinde, Dulkadir⁸⁵ Eyâletinin merkezi olan Maraş Sancağında da evlenmek isteyen gençler büyük çoğunlukla görücülerin aracılığıyla evlenmişlerdir. Evlenecek oğlu olan kadınlar komşularının kızlarını hal ve hareketlerine dikkat etmek üzere gözetlemeye ve şehirdeki kızlar hakkında bilgi toplamaya çalışırlardı. Eğer oğlan büyüdüğü halde ailesi çocuğu evlendirmek için gayret sarf etmiyorlarsa bu kez oğulları aileye evlenme arzusunu bazı hareketlerle sezdirmeye çalışır. Bunlardan bazıları, askerden gelmiş iseler “*kafa kâğıdını*” veya “*terhis tezkeresini*” babasının görebileceği yerlere bırakır; bazıları sık sık canlarının sıkıldığından ve gurbete çıkacağından bahseder veya elbisesini suya ıslatıp yıkamadan asar; bazıları da samimi oldukları akrabaları vasıtasıyla anne ve babalarına haber yollatırlardı. Bunların dışında tabaktaki pilava kaşık saplama, anne-babaya karşı âsileşme, babalarının ayakkabılarının tekini ters çevirme gibi âdetler de vardı⁸⁶.

Anadolu örf ve adetlerinde en güvenli evliliğin kendi köyünden veya yakın köylerden, şehirde yaşıyorlar ise de yakın çevrelerinden evleneceği kişi ile olacağı düşünülmekte idi. Ne şekilde olursa olsun oğullarını evlendirmeye karar veren aileler bildiği, gördüğü ya da haberini aldığı bir kıza görücü giderlerdi. Maraş'ta görücüye gitmenin kendine has âdâbı vardı. Örneğin; kız görmeye haftanın her günü çıkılmaz, uğurlu addedilen günler olan Pazartesi ve Perşembe günleri giderlerdi. Bu iki günde istenen kızların ve bunun sonucunda belki kurulacak yuvanın saadetinin garanti altına alınmış olunacağı inancı vardı. Diğer günlerde görücüye gidilirse bu sadece kıza bakmak veya bakılan birçok kızlar arasından bir karşılaştırma yaparak istenecek kızın kararlaştırılması içindir. Pazartesi ve Perşembe dışındaki günlerde gidilirse kız istenmez, istense bile kız evi peşinen red cevabı verir ve bir daha bahse konu gençler evlendirilmezler idi.

Pazartesi ve Perşembe günlerinden birisinde oğlanın ailesi (kadınlar) sabahleyin erken saatlerde ve öğleden sonra ile ikindi ezanı arasında daha önceden tespit ettikleri bir kızın evine giderler ve hasbihal ederlerken misafirlere kahveyi kız getirip dağıttıktan sonra odanın kapısının yanında uygun bir yerde elinde tepsiyle beklemeye başlar. Görücülerin birinci gelişleriyle bir şey demeden müsaade isteyip evden ayrılırlar. Kız hakkında olumlu düşünüldüğü takdirde oğlanın annesi akşam durumu kocasına açar ve kızın babasının adı ve adresini soruşturma yapmak üzere paylaşır. Babanın da fikri olumluysa kızın istenmesi kararı alınır. Bir dahaki Pazartesi veya Perşembe günü oğlanın ailesinden kadınlar tekrar kız evine gider ve bu kez “*Allah'ın emri, peygamberin kavli ile*” kız oğlana istenir ve bunun üzerine kız anası da “*Allah yazdı ise bizim ne demeye hakkımız var, Allah'ın yazdığı bozulamaz, kısmetse olur*” derler. Görücüler izin isteyip ayrıldıklarında da kız evi nihaî cevaplarını vermek üzere üç gün süre isterler. Bu süre zarfında da iki aile arasında bir aracı edinilir ve postacılık vazifesi görmeye başlar. Kızın akrabalarını dolaşip hepsinin rızasını ölçen postacı özellikle kızın amca çocuklarının rızasının olup olmadığı sorgulanır. Zira eski Türk inançlarına göre “*amcaoğlu attan indirir*” ile “*evde kalmış kızın vebali amcaoğlunun boynunadır*”

⁸⁴ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s.106.

⁸⁵ Osmanlı Devleti'nin idaresinde olan Dulkadir Eyaleti'nin isminin menşei hakkındaki mülâhazaların mukayesesi için bk. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara: TTK Yay., 1989, s.6-7; İsmail Altınöz, *Dulkadir Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, 2. Baskı, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yay., 2011, s.19-21; Refet Yinanç, “Dulkadiroğulları”, *DİA*, IX, s.553.

⁸⁶ H. Uğuroğlu Barlas, *Maraş Düşün Âdetleri Üzerine Bir Araştırma Denemesi*, İstanbul: İstanbul Matbaası, t.y., s.15; Mahmut Tezcan, “Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, XVI/2 (1983), s.133-134.

düşüncesiyle amca çocukları doğal nişanlı görülürler. Bu sebeple amcaoğlunun müsaadesini almak önemlidir. Ekseriyetle karşı çıkan amcaoğlu olmaz lakin işin olmasında gönlü olmazsa, kız evlenip oğlanın evine gitmek üzere yola çıkarsa bile yoldan çevirip kendi evine götürüp nikâhlayabilmektedir. Hatta Maraş'ta şöyle bir atasözünün varlığından bile söz edilmektedir: “Kız attı, gör kısmeti nerde”. Kız evi de oğlan tarafını soruşturduktan sonra üç günlük mühletin sonunda müstakbel kaynana cevap almaya kız evine gider. Kız evi naz evi olduğundan, kızını vereceklerse hemen evet demezler biraz daha süre isterler. Vermeyeceklerse de kızlarının küçük olduğu ve benzeri bahanelerle işi kısa keserler⁸⁷. Kız verildiği takdirde nişan tarihini belirlemek ve bunun gibi konuları konuşmak için bir araya gelmek üzere sözleşirlerdi.

3.4. Nişan (Hitbe)

Aile kurmanın ilk safhası, kadın ya da erkeğin evlenme arzusunu muhatabına iletmesiyle başlar ve İslâm hukukunda buna “*hitbe*” adı verilmiş, nişanlı erkeğe “*hâtib*”, nişanlı kadına da “*mahtûbe*” denmekteydi. Hitbe, erkeğin kadına evlilik teklif etmesi, ona meyletmesi, muayyen bir mehir üzerinde anlaşmaları ve karşılıklı rızanın meydana gelmesi ancak sadece nikâh akdinin bulunmamasıdır. Bu terim klasik fıkıh kitaplarında kız istemek, söz kesmek, söz vermek ve nişanlanmak gibi uygulamaların tamamını içine alacak şekilde kullanılmıştır. Evlilik öncesinde bu türden bir uygulama ihtiyaç duyulmasının sebebi çoğunlukla evlenecek olan kişilerin ve ailelerinin birbirlerini yakından tanımalarına imkân sağlamaktır. İslâm hukukunda da bu uygulama belli şartlara bağlanmıştır. Örneğin evlilik için meyledilen kadının hali hazırda evli olmaması veya boşanmış ise iddet süresi içinde olmaması gerekmektedir. Kocasının ölümünden sonra iddet bekleyen kadına ise açıkça değil de, meylini ima şekilde belirterek evlenme teklifinde bulunmak caiz sayılmıştır. Bunların haricinde evlenme teklifi yapılacak kadına daha önce başkası evlenme teklifi yapmamış olması ve nişanlı olmaması gerekmektedir. İslâm hukukunda aksi yasak kılınmıştır⁸⁸. Evlilik teklifi, evlenmek isteyen kişinin birine “*falanla evlenmek istiyorum*” şeklinde açıkça yapılabileceği gibi, imâ yoluyla karşılıkine o hissiyatı geçirerek de yapılabilir. Örneğin kıza karşı, “*seninle evlenilir*”, “*şansı olan seninle mutlu olur*” veya “*senin gibi uygun bir kız arıyorum*” gibi sözlerin kullanılmasıyla da evlilik teklifi yerine gitmiş olur.

Nişanlanma, yukarıda da bahsi edildiği üzere iki kişinin evlenmeyi karşılıklı olarak vaad etmesi anlamına gelir ve bunun sonucunda ortaya çıkan nişanlılık müessesine yalnızca İslâm dünyasında değil diğer toplumlarda da rastlanmaktadır. Evlilik bağı kurmadan önce nişanlanma sözleşmesi eski Türklerde de görülen bir uygulama olduğu bilinmektedir. İlk dönem Arap-İslâm toplumlarında bir merasim olarak nişanlanma yaygın olmamakla birlikte Eski Roma, Germen ve Kilise hukuklarında nişanlanma, taraflar arasında evlenme akdini bozmak kadar zor olan bir akit ile gerçekleştiriliyordu. İslâm dünyasında ise nişanlanma sadece bir evlenme vaadi olarak kabul edilir ve bu vaadin nihayetinde evlenme akdinin yapılması şartı konulmamıştır. Ancak farkında olarak ya da olmayarak bazı İslâm topluluklarında nişanlıların birbirleriyle görüşebilmeleri için nikâh akdi yapılmaktadır. İslâm'da bu tür uygulamalar uygun görülmemekle birlikte nişanlılar da uymaları gereken sınırlara riayet etmekle yükümlüdür⁸⁹.

⁸⁷ Barlas, *a.g.e.*, s.16-17.

⁸⁸ Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, II, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1989, s.63; Karaman, *a.g.e.*, s.307; Kahveci, *Nişanlılık*, s.25-26.

⁸⁹ H. İbrahim Acar, “Nişan”, *DİA*, XXXIII, s.152-153.

Yukarıda eşlerin birbirlerini görmeleri hususunu İslâmî sınırlar içerisinde nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalıştık. Aynı hususların nişanlılık döneminde de değişmeyeceği bilinmelidir. Kendi başlarına karar verebilecek derecede yetişkin ve aklı-bâliğ nişanlılar gayet tabiidir ki eşya bakmak için çarşıda dolaşabilir, konuşabilir ve birbirlerini daha iyi tanımak maksadıyla herkese açık mekânlarda oturmaları nişanlılık hukuku bakımından makul ve meşru sayılmıştır. Düğün öncesi bu dönemlerde taraflar arasında örtünme, davranış şekilleri gibi dinî veballerin kalkması ve baş başa kalmaları amacıyla dinî nikâh kıyılması İslâm hukukunun öngördüğü mahiyette bir nikâh olmadığı gibi birçok sakıncayı da beraberinde getirmektedir. Örneğin bu nikâh sonucunda kadın şer'an erkeğin tam anlamıyla zevcesi olup nikâh akdinden doğan her türlü hakka da sahip olmuş olur. Erkeğin nikâhlı karısını zevciyet ilişkisine davet etmesi halinde kadının bunu reddetmesi mümkün olmayacaktır. Aksi durumda kadın zevciyet vazifesini yerine getirmemiş olacaktır ki nişanlılıkta değil ama evlilik esnasında bu tür olayların yaşandığı Maraş Şer'iyeye Sicillerinde örnekleri mevcut olup, bu konu çalışmanın ileriki bölümlerinde geniş bir şekilde ele alınacaktır. Nişanlıların nikâh kıymalarının bir başka sonucu da kadının nafakasını erkekten isteme hakkının doğmasıdır. Erkek nafakayı vermediği takdirde kadının hukukunu çiğnemiş olacak, verirse de bir yarara sahip olmadan vermiş olacaktır⁹⁰.

İslâm hukukunda yine nişanlanmanın doğurduğu bazı hukukî sonuçlar vardır. Tarafların birbirlerine evlilik vaadiyle başlayıp, evlenme akdinin yapılmasına veya tarafların evlenmeden ayrılmasına kadar geçen nişanlılık süreci devam eder. Yukarıda da bahsini ettiğimiz üzere nişanlı erkeğin (hâtıb), nişanlısının (mahtûbe) elini yüzünü görmesinin ve yakın hısımlarının yanında olmak şartıyla birbirleriyle konuşmalarının caiz oluşudur. Yine taraflar hukuk, ahlâk ve geleneklerin gerektirdiği sorumlulukları karşılıklı olarak yerine getirmek durumundadırlar. Sağlam bir evliliğin meydana gelmesi için taraflar kendilerini karşı tarafa eksiksiz bir şekilde anlatmalı ve tanıtmaya çalışmalıdır. Nişanlanmanın hukukî sonuçlarından biri de makul bir zaman içinde evlenme mükellefiyetinin doğurmasıdır ancak nişanlanma taraflara hiçbir şekilde evlenme zorunluluğu yüklenmez. Nişanlanmanın evlenme zorunluluğu getirdiği hukuk sistemlerinde dahi evlenmekten kaçınan nişanlı tarafın zorla evlendirilmesi söz konusu edilmemiştir. Ancak evlenme mükellefiyetini yerine getirmemesi haksız bir sebebe dayanıyorsa bu aşamada karşı tarafın uğradığı zararın tazmin edilmesi gerekmektedir. Nişanlanmanın başka bir sonucu da nişanlı erkekle kadın aynı zamanda başka biriyle daha nişanlanamaz. Hz. Peygamber bu hususta, “Sizden biriniz kardeşinin söz kesip nişanlanmasının üzerine nişan yapmasın” buyurmuş ve nişanlanmış kız veya erkeğin bir daha aynı anda nişanlanamayacağını, ancak geçerli nişanı bozulduğunda yine nişanlı olmayan başka biriyle nişanlanabileceğini bildirmiştir⁹¹.

Nişanlanma her zaman evlilikle sonuçlanmayabilir. Taraflardan birinin sebep göstererek veya sebepsiz evlenmekten vazgeçmesiyle ya da evlenmeye engel bir hastalığa yakalanmak veya ölüm gibi hallerde nişan bozulmuş olur. Nişanın bozulmasından doğan hukukî sonuçlara bakıldığında öncelikle mehrin iadesi konusu gelmektedir. Nikâh öncesinde kızın erkekten herhangi maddi bir şey alma hakkı bulunmadığı için, mehre mahsuben aldığı her şey borç hükmündedir ve nişanın gerçekleşmemesi halinde aynıyle iade etmek durundadır. Aynıyle durmuyor veya eşya zarara uğratılmışsa bu kez bedelen geri verilmesi gerekmektedir. Nişanlıya verilen eşyalar hediye mahiyetinde ise birbirlerine bağışlayabilir, mevcutsa geri alabilir, telef

⁹⁰ H. İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, 2005, s.85-86.

⁹¹ Kahveci, *Aile*, s.60-61; Yaman, *a.g.e.*, s.37.

olmuş ise geri almayı talep edemezler. Cin ve Akgündüz'ün aktardıkları üzere fıkıh kitaplarında nişanın bozulmasından sonra taraflar asla bir birlerine karşı tazminat talep etme hakkına sahip değildirler. Nişanı bozan tarafın erkek olması halinde, kız tarafın durumdan rahatsızlık duyup tavır koyarak erkeğin verdiği para, gümüş, altın veya takıları geri vermeyip kendileri için alıkoyma hakları yoktur. Nişanın bozulması nedeniyle tarafların birbirlerine karşı maddi ya da manevi tazminat talep edip etmeyeceği hususu ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan bir tanesi, nişanın bir tanışma dönemi olduğu, bu dönemde tarafların birbirlerinde görecekları bazı olumsuzluklar nedeniyle evlenmeden vazgeçme hakları olduğunu, neticede bu hakkın kullanılması üzerine tazminat ödettirilmesinin doğru olmayacağı şeklindedir. Ancak Ebu Zehra başta olmak üzere bir kısım İslâm hukukçuları ise nişanın bozulması nedeniyle karşı taraf maddi bir zarara uğramışsa maddi ve manevi tazminat talebinde bulunulabileceğini ileri sürmüşlerdir⁹².

Bir âdet olarak Osmanlıda nişanlanma müessesesine bakıldığı zaman hukukî bir resmiyeti olmadığından genellikle Şer'iyeye Sicillerine kaydedilmediği bilinmekle beraber az da olsa bu türden kayıtlara rastlanabilir. Şer'iyeye sicillerinde nişanlanma ile ilgili belgelere genellikle nişanın bozulmasından sonra çıkan anlaşmazlıkların sicillere yansımaları görmek mümkündür. Savaş'ın aktardığı üzere Osmanlı toplumunda nişanlı kalma süresi üç ay ilâ altı sene arasında değişmektedir. Nişanlılık döneminin bu kadar uzun olmasında en önemli etkenlerden birinin küçük yaşta yapılan nişan merasimleri olduğu saptanmıştır⁹³.

Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere erkek tarafı görücü gider, kız istenir, verildiği takdirde de nişanın yapıldığından söz etmiştik. Maraş şehrindeki adetlerde nişan yapılacağı zaman şerbet günü düzenlenirdir. Pazartesi, Perşembe veya Cuma günü yapılan şerbet gününde kız evinde hem kadınlar hem erkekler ayrı ayrı odalarda toplanırlardı. Daha evvel oğlan evi tarafından yollanan mevsimlik meyveler, baklavalar ve çeşitli çerezler misafirlere ikram edilirdi. Yine oğlan evinin yolladığı bir çuval şeker de ezilerek şerbet yapılır ve ikram edilirdi. Yüzük takılma merasimine gelindiğinde ise müstakbel geline yüzüğü müstakbel kaynanası takardı. Kadınlar tarafında kıza yüzük takılınca hem kadınlar tarafında bulunana kadın hoca hem de erkek tarafında bulunan erkek hoca dua etmeye başlardı⁹⁴. Böylelikle müstakbel karı ve kocanın namzetlikleri başlamış olurdu ve kıza namzetlik bozulmadığı müddetçe herhangi biri daha tâlib olmazdı. Bunun haricinde nişanlanan ya da kızını bir tanıdığına, dostuna vermeye söz verilmesi halinde İslâm hukukunda olduğu gibi gönüllülük esas alınır ve kız istemediği biri ile evlendirilmeye zorlanamazdı. Böylesine bir durumla ilgili Maraş Şer'iyeye Sicillerinde yer alan 15 Rabiulevvel 1314/24 Ağustos 1896 tarihinde Maraş ahalisinden Tobcunun oğlu Mustafa, Zumbadanlı Mahallesinden Mustafa Efendi'nin kızı Cenneti bağda oğlu Mustafa'ya Allah-u Teâla'nın emri ve Hz. Peygamberin kavli ile istemiş, Cennetin babası Mustafa da "*Allah-u Teâla'nın Emri ve Peygamberin kavli ile kızım Cennet'i oğlun Mustafa'ya verdim*" şeklinde iki defa tekrar etmiştir. Erkek tarafı, kız tarafına yanlarında getirdikleri bir altın yüzük ve iki gümüş yüzük ve bir gümüş tebyiz ve bir de yağlık vermişlerdir. Olayın esasını anlatan Cennet, babasının kendisini Mustafa'ya verdiğinden haberi olmadığını, istenmeden önce kendisini suya gönderdiklerinden söz etmekte ve Mustafa'ya varmak istemediğini belirtmektedir.

⁹² Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk*, s.63-64; Koçak, vd., *a.g.e.*, s.156.

⁹³ Savaş, *a.g.m.*, 507.

⁹⁴ Barlas, *a.g.e.*, s.19.

Nişanlanmanın Cennetin nefsi harici olduğu ve geçerli olmadığı Mustafa'ya bildirilmiştir⁹⁵.

Nişandan sonra kızın ve erkeğin aileleri arasında akrabalık bağı olduğundan muhabbet ve hediyeleşmeler devam eder, arada bir oğlan evi kız evine meyve, lokum gibi tatlılar, araya Kurban bayramı girmişse de kurbanlık gönderirlerdi. Nişanlılık süresinin çok uzamamasına dikkat edilir, gençler en fazla bir yıl nişanlı kalabilirlerdi. Hazırlıklar tamamlandıca da iki aile bir tarihte anlaşarak düğün gününe karar verirlerdi. İki bayram arasında düğün yapma konusunda mahalle imamlarına danışıp onay alınsa bile uğursuzluk getireceği inanılır ve genelde de yapılmazdı⁹⁶.

⁹⁵ MŞS, 231/362, Hüküm No.: 538.

⁹⁶ Yaşar Alparslan – Hacı Ali Özturan, *Eski Maraş'ta Örf'ler, Âdet'ler ve İctimâî Hayat*, Kahramanmaraş: Ukde Yay., 2010, s.87.

4. AİLENİN GELİŞİMİ

4.1. Nikâh ve Maraş Şehrinde Nikâh Âdetleri

Nikâh kelimesi Arapça “*nekeha*” sözcüğünden türeyip, birleştirme, bir araya getirme, erkeğin kadınla evlenmesi ve onunla cinsel temasta bulunması, evlenme, evlilik, gibi manalara gelmektedir. Kelimenin fıkhıdaki anlamı ise şer’î olarak aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan kadınla erkeğin hayatlarını daimî olmak üzere birleştirmelerini sağlayan akit ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder. Aynı zamanda Arapça kökenli zevâc kelimesi de evlilik, evlenmek, evliliğin taraflarını oluşturan eşler manalarında yaygın biçimde kullanılır⁹⁷. İslam hukukunda da evlenmeyi ifade etmek için kullanılan terim *nikâhtır*. Nikâh kelimesine bakıldığında; “*birleştirme, bir araya getirme, evlenme, evlilik, cinsî münasebet*” gibi anlamlara geldiğini görülmektedir. Şemseddin Sami’nin *Kâmûs-ı Türkî* eserinde; “*evlenmenin resmî şer’iyyesi, mahkeme-i şer’iyyeden veya oradan me’zun imam tarafından; tarafının veya vekilleriyle şahitlerinin ifadeleri dinlenip kayd olunmak muamelesi*” şeklindeki ifadesiyle İslâm toplumlarında nikâhın sıhhat şartları ve uygulanması gereken işlemler hakkında da ipuçları verildiği görülmektedir⁹⁸. Çağdaş İslâm hukukçularından Muhammed Ebu Zehra, evlenmeyi “*karı koca arasında, beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya izin veren ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akit*” olarak açıklamıştır. İslâm dininde de bu akde ehemmiyet yüklenmiş, gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadis-i şeriflerde Müslüman kimse evlenmeye teşvik edilmiştir. Fıkıh literatüründe nikâh kelimesi “*şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisi*” şeklinde belirtilmektedir⁹⁹.

Nikâh akdi, netice itibariyle diğer akitler gibi bir akittir. Fakat onu diğer akitlerden ayıran en önemli özellikler açık bir şekilde ve asgari iki şahit¹⁰⁰ huzurunda yapılması şartıdır. Nikâhta şahitlik bulundurulmasının sebebi ise nikâhlanan kişiler aile mi kuruyorlar yahut zina mı ediyorlar şüphesini ortadan kaldırmak ve nikâhı üçüncü kişilere duyurmaktır. Hanefî mezhebine göre de nikâhta şahitlik şart olmasına karşın Malikîlerde bu nikâhın sıhhat şartlarından sayılmamakla birlikte, nikâhın düğün ile ilan edilmesi şartı vardır. Netice itibariyle yegâne amaç tarafları zinâ isnadından kurtarmak ve nikâhın aleni yapılmasıdır¹⁰¹. Araştırmanın önceki bölümünde *Evlenmenin Tarihi ve Mahiyeti* kısmında İslâm’ın evlenmeye verilen ehemmiyet aktarılmıştır. Bu bölümde İslâm’dan önce nikâh ve İslâmiyet’in nikâha getirdiği yeni anlayışı ele alacağız. Ardından da Osmanlı Devletinin nikâh ve aile kurumuna bakışını, Şer’iye Sicilleri ışığında Maraş şehrinde nikâhlanmayı ve Maraş özelinde Osmanlı toplumunun nikâh adetlerini inceleyeceğiz.

⁹⁷ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, XXXIII, s.112; Döndüren, *a.g.e.*, s.149.

⁹⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yay., H.1317, s.1470.

⁹⁹ Koçak, *vd.*, *a.g.e.*, s.157.

¹⁰⁰ Bir olaya veya duruma tanıklık eden kişileri ifade eden bir fıkıh terimi olan şahitlikte zina ve had suçları gibi kısas gerektirecek durumlar dışındaki konularda iki erkek ya da bir erkekle iki kadının şahitliği yeterlidir. Bu husus Kur’an-ı Kerim’de Bakara sûresinin 282. ayetinde; “*Erkeklerinizden iki şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile biri yanlırsa diğerinin hatırlatması için iki kadın olsun*” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: H. Yunus Apaydın, “Şahit”, *DİA*, XXXVIII, 278-283.

¹⁰¹ Ali Toksarlı, “Evlenmede Maturîdî’ye Göre Şahitlik”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, 1989, s.259

Çalışmanın *Giriş* kısmında da bahsedildiği üzere evlilik, bütün ilahi dinlerde kadın ve erkeğin kendileri için mahrem alan meydana getirmek suretiyle neslin devamına katkı yapmalarına imkân veren yegâne meşru ilişki olarak kabul edilmiştir. İslâmiyet öncesi dönemlerde özellikle İslâm'ın geldiği Arap yarımadasında bölgeden bölgeye bazı değişiklikler gösterse de erkeğe kadına oranla büyük bir hürriyet hakkı veren evlenme usûlleri vardı. Mesela evlilik (nikâh) akdî, kızın rızasının olup olmaması önemli olmamak üzere, evlenmek isteyen erkek ile kızın velisi (baba veya erkek akraba) arasında yapılırdı. Kocasının himayesinde bir evlilik hayatı sürdüren kadın, evliliğini herhangi bir şekilde bozma hakkına sahip değildi. Hatta kocasının ölümünde bile erkek tarafı, kadını yanlarında alıkoyma hakkına sahiptiler. Ölen erkeğin zevcesine vârisleri sahip çıkar, evlatları dâhi kendi öz anaları hariç, babalarının zevcelerini mehir vermeksizin nikâhlayabiliyor ya da yine müteveffanın akrabaları onu başkasıyla evlendirip mehir alabiliyor iken bu uygulama İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de çirkin bir davranış olarak görülmüş ve yasaklanmıştır¹⁰². Ancak buna rağmen bakıldığında bazı hallerde evlenmek isteyen adamın vermesi gereken para (mehir) kızın ailesine değil de bizzat kıza verilmesi âdet haline gelmişti. Fakat kızın bu para üzerinde istediği gibi tasarruf hakkında sahip olup olmaması kafalarda soru işaretleri oluşturmaktadır. Bunun dışında evlilik akdî dahi bir satış sözleşmesi mahiyetinde idi¹⁰³. Burada karı koca arasında bir hayat ortaklığı kurma düşüncesinden uzak olarak kız en çok mihrini kim veriyor ise ona nikâhlanırdı. Bu durum erkeğin zevcesini bir bedel mukabili satma gibi pekâlâ sakıncalı durumların ortaya çıkmasına da neden olabilmekteydi.

İslâmiyet ile birlikte, bu evlenme hallerine özellikle kadınlar açısından büyük iyileşmeler yapılmış, Kur'an-ı Kerim'de evlilikte adaletli olunmasını emredilmiştir: *“Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Eğer bu şekilde adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya (sahibi olduğunuz) cariye alın. Aldığınız kadınlara mehirlerini gönül hoşnutluğuyla verin. Şayet ondan bir bölümünü size bağışarlarsa, onu da içinize sine sine yiyin”*¹⁰⁴ denilmiştir. Bunun gibi Kur'an-ı Kerimde geçen evliliğin nasıl olması gerektiği ile ilgili ayet ve hadisleri araştırmanın *Evlenmenin Târifi ve Mahiyeti* kısmında paylaşıldığından bu aşamada tekrar aynı bilgileri vermekten imtina ederiz. Bununla birlikte Anadolu'da ve Osmanlı coğrafyasında yaygın olan Şafîî ve Hanefî mezheplerine göre evlilik hukukunu ele alınması uygun görülmektedir. Şafîilere göre evlenme akdi erkek ile kızın Müslüman, reşid, hür ve iyi şöhretli velisi arasında yapılırken, Hanefiler kadının velisi olmadan yaptığı nikâhın da hükmünün geçtiğini kabul ederler. Her iki mezhepte de veli kızı ancak rızası ile evlendirebilir. Bekâr kızlara sorulduğunda sükût kabul manasına gelmekte ve evlendirilebilmekteydiler. Hanefî mezhebine göre veli, kızın rızası olmadan da evlendirme hakkına sahip iken, bu şekilde evlendirilen kadınlar bulûğa erdiklerinde kadiya müracaat edip nikâhlarını bozabilme haklarına sahiptiler¹⁰⁵.

İslâm hukukunda evlenme akdi, Hıristiyan hukukunda olduğu gibi mutlaka dinî bir mekânda, bir din görevlisinin katılımıyla ve dinî bir merasim yapılarak akdedilen bir akit olmamakla birlikte çoğu zaman da bu akdin yapımında dualar okunarak dinî bir

¹⁰² “Babalarının nikâhladığı kadınları nikâhlayın. Geçen geçti. Şüpheli yok ki o (davranış) pek çirkindir, çok iğrençtir. O, ne kötü bir adettir.” Kur'an, Nisâ: 4/22.

¹⁰³ W. Heffening, “Nikâh”, *İA*, IX, İstanbul 1964, s.258; Cin, *Evlenme*, s.29-30; Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, Sebil Yay., İstanbul 1969, s.55.

¹⁰⁴ Kur'an, Nisâ: 4/4-5.

¹⁰⁵ Heffening, *a.g.mad.*, s.258-259.

şekil kazandırılmıştır. Evlilik formalite ve merasimlerden uzak olmakla birlikte bunun ilan edilmesi, akrabalara ve dostlara ziyafet verilmesi ve aşırıya kaçmadan eğlenmek uygun görülmüş ve böyle davetlere Müslümanın icabet etmemesi de hoş karşılanmamıştır¹⁰⁶.

Osmanlı'da ve Maraş şehrinde nikâh meselesini ele almadan önce İslâm hukukuna göre evlenme akdinin unsurlarından bahsetmek yerinde olacaktır. Evlenmenin şartlarından bir tanesi tarafların karşılıklı rızalarını ifade eden iradelerini beyan etmeleridir. Aynı zamanda evlenecek kişilerin nikâh akitlerinin geçerli olması için kadın ve erkeğin birbirlerini işitmeleri, sağır ve dilsiz iseler de buldukları mecliste evlenmenin kiminle gerçekleştiği açıkça işaret edilmesi gerekir. İslâm hukukuna göre evlenme gerçekleştiği sırada evlenen şahısların bizzat orada bulunmaları elzem bir şart olarak görülmemektedir¹⁰⁷. Özellikle bazı İslâm memleketlerinde kızlar belli bir yaşta değil de evlenecek olgunluğa gelindiğinde evlendirilirler. İslâm fakihlerinin ekserisine göre balığ olmayıp da iyiyi kötüden, kârı zarardan ayırabilen, mümeyyiz çocuklar kanunî temsilcileri tarafından evlendirilebilirler. Rızası olmaksızın bir kız evlendirilemez, evlendirilse bile daha evvel de bahsi edildiği üzere, kadıya başvurup boşanma hakkına sahiptiler. Ancak İslâm âlimlerinin bir kısmı, bülûğa ermemiş kızını evlendiren baba, dede veya baba tarafından akrabaları ise bunların küçük çocuğun aleyhine olacak bir nikâh kıymayacakları düşüncesiyle bülûğa erdiklerinde boşanma hakkına sahip olmadıkları görüşündedirler¹⁰⁸. 1917 Hukuk-ı Aile Kararnâmesinin 7. Maddesinde yapılan düzenlemeye göre ise; “*On iki yaşını itmam itmemiş olan sağır ile dokuz yaşına itmâm etmemiş olan sağîre hiçbir kimse tarafından tezvîc edilemez*” hükmü konularak çocukların küçük yaşta evlendirilmesinin önlenmesi amaçlanmıştır¹⁰⁹. Hanefilere göre bülûğa ermiş kızın evlenmesinde ise velisinin iznine gerek görülemezle birlikte hem kız hakkında edepsizlik, hayâsızlık dedikodularını engellemek hem de kızın evleneceği kocasına denk ve kendisine layık bir mehir üzerine akit yapılması amacıyla velisinin iznini almadan evlenebilmesinin mutlak bir hak olmadığı görüşündedirler¹¹⁰.

Nikâhın şartlarından biri de akit esnasında şahitlerin bulunmasıdır. Nikâhın ilânı için kıyıldığı esnada iki şâhidin bulunması yeterlidir. Erkek ve kadın arasında nikâh akdinin yapılması ilişkinin meşruiyeti bakımından gizli kalmayıp topluma ilan edilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi de evli olan bir kadına bir başka talibin çıkmasını engellemektir denilebilir¹¹¹.

İslâm hukukunda evlenme akdinin gerçekleşmesine engel bazı hususlar da vardır. Bunlar, İslâm hukuku literatüründe sürekli ve geçici evlenme engelleri olarak bilinmektedir. Sürekli evlenme engellerinin başında Nisâ sûresinde bahsi geçen kan hısımlığı ya da neseb hısımlığı denilen birinci dereceden akrabalıklardır. Bir diğer sürekli evlenme engeli de Sıhrî hısımlık yani evlenmeden meydana gelen akrabalıktır. Sıhriyyet, “*eşlerden her birini diğerinin akrabalarına bağlayan*” hukukî bir kavramdır. Kurulan bu akrabalık boşanma, ölüm gibi sebeplerle evliliğin sona ermesi durumunda dahi belli bir ölçüye kadar nikâh engeli olmaya devam eder. Kişinin kaynanası ya da kayınbabası bu noktada sıhrî evlenme engeli sayılabilir. Keza yine Kur'an'da;

¹⁰⁶ Karaman, *a.g.e.*, s.299.

¹⁰⁷ Cin, *Evlenme*, s.59-70.

¹⁰⁸ H. İbrahim Acar, “İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, VI/16 (2003), s.128-131.

¹⁰⁹ *D.II.T.*, 9/763.

¹¹⁰ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 2003, s.105.

¹¹¹ Karaman, *a.g.e.*, s. 329-333.

“eşlerinizin (karılarınızın) anneleri (...) size haram kılındı¹¹²” şeklinde açıkça ifade edilmiştir. Kadının ikinci bir evliliğinde önceki evliliğinde doğan kızı ile sonradan evlendiği kocasının arasında da evlenme engeli bulunmaktadır. Sürekli evlenme engellerinin bir diğeri ve dikkat çekici olanı da süt hısımlığından meydana gelen evlenme engelidir. Öz evladı olmasa bile bir bebeği emziren kadın ile emen çocuk arasında bir akrabalık bağı oluşmakta, kadının vücudundaki süttten bebeğin kanı, eti, kemiği gelişmektedir¹¹³. Bu yasağın kaynağı da Kur’an’daki; “sizi emziren anneleriniz ve sütkardeşleriniz (...) size haram kılındı¹¹⁴” ifadesine dayandırılmaktadır.

İslâm hukukunda sürekli evlenme engeli dışında şahısların buldukları duruma göre geçici evlenme engelleri de vardır. Bunlardan bir tanesi inanç farklılığından doğan evlenme engelleridir. Bilindiği üzere her anne-baba evlatlarını kendi nesepleri üzerine yetiştirmeye ve ahlâklandırmaya gayret ederler. Farklı inançtan insanların birbirleriyle evlenme sonucunda doğan çocukları yetiştirme ve inanç tarzları konusunda ihtilafa düşülmesi hem anne-babayı hem de çocuğu olumsuz etkileyebilmektedir. İslâm dininde farklı inançlardaki insanların birbirleriyle evlenme engelleri hususu, Hıristiyanlık ve Yahudiliğe göre oldukça müsamahalı olduğundan daha evvel de söz etmiştik. Yahudilerde aile, toplumu oluşturan en küçük müessese olduğundan sosyal olduğu kadar dinî bir hüviyet de taşımaktadır. Din farklılığını evlenme engeli olarak gören Yahudiler, kendilerinden olmayan kızlar ile evlenmeme konusunda hassas davranmakla birlikte Babil sürgününden sonra verdikleri tavizlerden sonra yabancılara kız vermemeye özen göstermişlerdir¹¹⁵. Aynı şekilde Hıristiyanlar da kendilerinden olmayanlarla yapılan evlilikler bâtil saymış, Roma İmparatorluğu dönemindeki kanunlarla özellikle Musevilerle evlenilmesini yasaklamışlardır. Bazı Hıristiyan kanunlarında muhtelif mezhepler arasında evlenme yasağına dahi yer verilmiştir¹¹⁶. İslâm’daki ölçü ise, yalnızca Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesine verilen izindir. Onun da şartı, evlenilecek gayrimüslimin ehl-i kitab bir dine mensup olmasıdır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şöyle açıklanmaktadır: “...Mümin kadınların hür olanlarıyla, sizden önce kendilerine kitap verilen toplulukların hür kadınları da, iffetlerinizi koruyarak, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, kendilerine mehirlerini verip nikâhladığınız takdirde, size helâldir¹¹⁷...” Ailede babaya tabiiyet olduğundan erkeğin gayrimüslim ile evlenebilmesine karşın Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkek ile evlenmesi şu ayet ile yasaklanmıştır: “...Mümin kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de, mümin kadınlara helâl değildir¹¹⁸.” Bu türden bir uygulamanın nedeni, ailede genellikle babanın sözünün geçiyor olması ve aileyi yönetiyor olması ile ilgilidir. İslâm kültüründe evlenen kadının “*ele gitmesi*” düşüncesi onu kaybetmek, üstünde hüküm kuramamak anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat başka bir dinden gelen kadını İslâm dinine tâbî kılmak daha mümkün görülmektedir¹¹⁹. Bunların yanında hem Müslüman erkeğin hem de Müslüman kadının

¹¹² Kur’an, Nisâ: 4/23.

¹¹³ Şamil Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX/1 (1999), Ankara, s. 200-202, 215-216.

¹¹⁴ Kur’an, Nisâ: 4/23.

¹¹⁵ H. İbrahim Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, 2002, s.31.

¹¹⁶ Cin, *Evlenme*, s.111.

¹¹⁷ Kur’an, Maide: 5/5.

¹¹⁸ Kur’an, Mümtehne: 60/10.

¹¹⁹ Şamil Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1 (2000), Ankara, s.137-142; Cin, *Evlenme*, s.111-114.

putperestler ve müşriklerle evlenmemeleri hususunda Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır¹²⁰:

“İman etmedikçe müşrik kadınları nikâhlaymayın. Müşrik bir kadın sizi imrendirse bile, mümin bir cariye kesinlikle ondan daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de iman edinceye kadar (kadınlarınızla) nikâhlaymayın. Bir müşrik size hoş görünse bile, mümin bir köle elbette ondan daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe davet ederler.”

Özetle, İslam dininde Müslüman erkeğin ehli kitap bir gayrimüslim kadınla evlenmesinde bir mani görülmemiştir. Ancak Müslüman bir kadının bir gayrimüslimle evlenmesi ve hem Müslüman bir erkek hem de Müslüman bir kadının putperestler ve müşriklerle evlenmesi haram kılınmıştır. Bunlara ek olarak Osmanlı devletinde II. Mahmud döneminden itibaren İranlılarla da evlilik yasağı getirmiştir. Serbestoğlu'na göre bu yasağın süreci İran'da Safevi tarikatının Şiileşme ve siyasallaşmasına kadar dayanır. Safevi tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin'den itibaren Osmanlı ile İranlılar arasında sorun yaşanması bir yana, tarikata maddi yardımda dahi bulunmuş idi. Ancak Şah İsmail'in Safevi devletini kurmasıyla birlikte İran ve Osmanlı arasında ilişkilerin kötüleşme süreci başlamış, ardından Yavuz Sultan Selim'in savaş ilanına kadar gitmişti. II. Mahmud'un 6 Ocak 1822 tarihli fermanında İstanbul ve etrafındaki bazı ehl-i İslâm'ın İranlı ve nesebi meçhul kişilerle evlilik yaptığı, cahillerin de böylece Şii ve Rafizî mezhebine meyil göstermelerinden dolayı *“bundan sonra bu evlilikleri yapanlar, sebep olanlar ve nikâhı akdeden mahalle imamlarının cezalandırılması”* emrediliyordu¹²¹.

Eşlerin talâk-ı selase ile boşanmalarından sonra yeniden evlenmeleri için de yine geçici evlenme engeli bulunmaktadır. Daha evvel kısaca değindiğimiz üzere İslâm dini boşanmayı hoş görmeyen, ancak yine de büyük anlaşmazlıklar doğması sonucunda bu uygulamaya başvurulabileceğini hak olarak tanımış bir dindir. Boşanma ile ilgili geniş bilgiyi araştırmanın ileriki kısımlarında verileceğinden dolayı burada boşanmış eşlerin yeniden evlenebilmeleri için ne gibi geçici engeller bulunduğunu kısaca açıklamaya çalışılacaktır. Bilindiği üzere erkeğin boşanma hakkı Kur'an-ı Kerim'de¹²²: *“Boşanma hakkı iki keredir. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız da sizlere helâl olmaz, meğer ki erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırdan duramayacaklarsa korksunlar”* şeklinde ifade edilerek iki kere ile sınırlandırılmış, ardından gelen ayetle *“Kadını bir daha boşarsa, bundan sonra artık, başka bir kocaya varıncaya kadar ona helâl olmaz. Bu da onu boşarsa, Allah'ın sınırlarını sağlam tutacaklarına ümitvar oldukları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmeleri günah değildir”* şeklinde ifade edilerek üçüncüsünde evlilik ilişkisinin tamamen sona ereceğini ve yeniden birleşme için gereken şartlar bildirmiştir. Erkek farklı farklı zamanlarda boşanma haklarını kullanabilir. Birinci ve ikinci boşanmalarda eşler bir müddet düşündükten sonra birbirlerine geri dönebilirler. Fakat bu hakkın üç kere kullanılması neticesinde yukarıda da ifade edilen Allah'ın çizdiği sınırlar çerçevesinde birbirlerine geri dönebileceklerdir.

Erkeğin zevcesini bir başkası ile evleneceğini tahayyül etmesinin oldukça zor ve kabul edilemez görüldüğünden, İslâm dininde bu ayetler keyfî boşanmalara karşı caydırıcı olma amacı taşıdığı düşünülebilir. Üç kere eşini boşayan bir erkeğin yeniden eşine dönmek istediğinde ne gibi şartlarla karşı karşıya geleceğini bileceğinden şüphesiz

¹²⁰ Kur'an, Bakara: 2/221.

¹²¹ İbrahim Serbestoğlu, “Öteki Perspektifiyle Osmanlı Kadınlarının İranlılarla Evlenme Yasağı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/20 (2012), s.214-215.

¹²² Kur'an, Bakara: 2/229-230.

ki bu hususta daha dikkatli davranmak zorunda kalacaktır ve yeri geldiğinde öfkesini kontrol etmek zorunda kalacaktır. Geçici evlenme engellerinden bir diğeri de, bir kadının kocasından boşandıktan sonra ya da kocasının ölmesi gibi durumlarda bir başkası ile yeniden evlenebilmesi için iddet süresini beklemesi gerektiği hususudur. İddet süresinin beklenmesinin nedenleri arasında kadının önceki evliliğinden hamile olup olmamasının anlaşılması; bunun yanında vefat sebebiyle bekleniyor ise kocasının hatırasına saygı göstermesi ve biyolojik yönden rahmin temizliğinin beklenmesi sıralanabilir. Bunların dışında erkeğin dört evlilikten sonra doğan evlenme engeli, çok yakın akrabalar (sıhrî civar hısımlığı) ile aynı anda nikâhlanma engeli, evlenilmek istenen kadının evli olmasından kaynaklanan evlenme engelleri de vardır¹²³. İslâm'ın getirdiği bu düzenlemeler, önceki âdet ve çirkin uygulamaları ahlâkî bir sınıra getirmek arzusuyla belirlendiği muhakkaktır.

Nikâh akdinin kayıt altına alınması eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının koruma altına alınması için önemli görülmekte ve bu sebeple nikâhların mahkeme siciline kaydedilmesi gerekmekte idi. Müslüman yahut da gayrimüslim olsun kadıya başvuramayanların nikâhları ise ya vazifeli din adamları ya da mahalle imamı tarafından kıyılırdı. Ancak din adamları da istedikleri zaman her nikâhı kıyma yetkisine sahip değillerdi. Evlenecek kimselerin buldukları yerin mahkemesinden bir izin kâğıdı alıp, evlenmelerinde mahkemece bir sakınca görülmediği takdirde nikâhlarını akdedebilirler idi¹²⁴. Osmanlı arşiv belgelerinde izinnamesiz nikâh kıyılmayacağı, kıyanlar hakkında dava açılacağı ile ilgili ilk bilgilere 29 Zilhicce 1303/28 Eylül 1886 tarihinde Suriye vilayet celilesine gönderilen bir tezkirde görülmektedir¹²⁵. 13 Muharrem 1331/23 Aralık 1912 tarihli bir tezkirede ise izinnâme alınmadan kıyılan nikâhların dedikodulara sebebiyet vermesi üzerine yapılan tahkikatlarda nikâhları kıyan hocaların yabancı ve nerde meskûn oldukları bilinmediği ortaya çıkmıştır. Bunların tespit edilmesi halinde kendilerine dava açılma yetkisinin ve verilecek kararın da Şer'î mahkemenin tasarrufunda olduğu bildirilmiştir¹²⁶. Ancak Osmanlı toprakları genelindeki sicillerde her nikâhın kayıt altına alındığını söylemek şu ana kadar yapılan çalışmalardan hareketle söz etmek oldukça güçtür. Nitekim Osmanlı dönemi Maraş şehrinde de nikâhlarını sicillere kaydettiren yalnızca bir çift ile karşılaşmıştır. 5 Ağustos 1877 tarihinde Maraş'ın Elmalar karyesinden Hatice bt. Eşki Ömer adındaki genç kız, aynı karyeden Allek oğlu Mehmed b. Mehmed ile nikâhlandıklarını ve bu durumun sicile kaydedilmesini şu sözlerle istemiştir: “*Mehmed beni tezevvüce tâlib ve rağib olmağla ben dahi rızamla beş yüz ğuruş mihr-i muaccel ve beş yüz ğuruş mihr-i müeccel tesmiyeleriyle işbu meclis-i şer'de mazhar-ı şuhûdda nefsimi mezbur Mehmed'e akd ve tezviç eylediğimde ol dahi ber-vechi muharrer tezevvüç ve kabul eyledi*”. Mehmed'in de Hatice'nin sözlerini doğrulaması üzerine nikâh sicile kaydedilmiştir¹²⁷. Mihir miktarlarının dahi kaydedilmesi ve bunun kadının cihetinde yazılması, olası bir boşanma durumunda tarafların hak ve sorumluluklarının güvence altına alınması bakımında oldukça değerli bir örnek olarak karşılaşılmaktadır.

İslâm dininde ve dolayısıyla Osmanlı toplumunda nikâh kıyılması için erkek ve kadının bir memur veya imamın huzuruna gitmesine lüzum yoktu. Ancak Türklerde

¹²³ Dağcı, *a.g.m.*, s.166-171,173.

¹²⁴ Mehmet Âkif Aydın, “Osmanlı Hukukunca Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1982, s.6.

¹²⁵ BOA, *DH.MKT*, 1368/78.

¹²⁶ BOA, *DH.İD.*, 63/23.

¹²⁷ Ramazan Hurç, *233 Nolu Şer'îye Siciline Göre Kahramanmaraş'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1292-1295/1876-1878)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Uğur, Kayseri 1995, s.349-350.

gelenek haline gelen imamın nikâh sırasında hazır bulunması ve dua okuması zamanla oluşmuş bir âdet olsa da devlet tarafından da nikâhın kayıt altına alınması hem vatandaşın hukukî açıdan hakkının korunması hem de devletin nüfusunu izlemesi açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Osmanlı devrinde Maraş Şer'iyeye sicillerinden hareketle yine yukarıda bahsedilen nikâh durumunun ilânı ve evlenecek kişilerin isimlerinin bulunduğu izinnameler, kadıdan alıp mahalle imamına götürme sonucu nikâhlanma usulünün varlığından söz edebiliriz¹²⁸. Erkek ve kız tarafının isimleri mahalle imamına gönderilir ancak nikâh ile ilgili ayrıntıları, mihir miktarı gibi hususların ayrıntısı ile kaydedilmediği görülmektedir. Çünkü mahkeme huzurunda yapılan evlilikler ayrıca bir masraf gerektiriyordu. Demiryürek'in aktardığı üzere, 21 numaralı Kıbrıs Şer'iyeye Sicilindeki 30 Cemaziyelevvel 1199/10 Nisan 1785 tarihli bir fermana göre nikâh akdi kadı huzurunda yapıldığında evlenen erkek, nikâh akdi karşılığında kadıya 20 akçe, mahkeme hizmeti için de 5 akçe olmak üzere toplamda 25 akçelik “*resm-i akd-i nikâh*” adıyla bir vergi ödemesi gerekirdi. Eğer nikâhın sicile kaydedilmesi de istendiği halde ayrıca bir 8 akçelik “*resm-i sicil*” vergisinin ödenmesi gerekmektedir¹²⁹. Bahsi geçen dönemde nikâhın mahkeme kayıtlarına kaydedilmesi zorunluluğu olmadığından halkın böyle bir masraftan kaçınmak suretiyle nikâhlarını kaydetmenin pek de ehemmiyeti haiz olmadığını düşündükleri söylenebilir. Ancak zamanla bu kayıtların tutulmasının zorunlu hâle gelmesi, alınacak ücretleri de kontrol altına almayı gerektirdiğini söylemek mümkündür. 11 Şaban 1312/7 Şubat 1895 tarihli bir tezkirede imamlar ve muhtarların nikâh akdi ve diğer ilmühaberlerden (evraklardan) gazetede ilan edilen 5 kuruş ücret dışında fazladan ücret talep edenlerin yakalanarak memuriyetten uzaklaştırılacakları hakkında dâhiliye nezaretine bilgi verilmesi de vatandaşın fazlaca para alınıp bu kayıtların tutulmamasına sebebiyet verenlere karşı önlem alınmaya çalışıldığı görülmektedir¹³⁰. Muhtarların, imamların ve diğer dini reislerin kontrol edildiği gibi üst düzey mahkeme görevlileri de kontrol edilebilmekteydi. Fazla paraların iadesiyle ilgili 5 Cemaziyelevvel 1273/1 Ocak 1857 tarihli bir belgede Tırnova naibi Nafiz Efendi'nin nikâh akdi için iziname almaya gelenlerden 150 kuruş alması gerekirken 300 kuruş alması üzerine yapılan şikâyetler üzerine vilayet meclisince yapılan tahkikatta kimden fazla almış ise Nafiz Efendi'den alınıp sahiplerine iade edilerek mağduriyetlerin giderilmesine çalışılmıştır¹³¹.

İslâm tarihinin Dört Halife Devrinde yapılan nüfus sayımlarında halkın isimleri kaydedildiğinde aralarında nikâh olanlarında sayım esnasında kayıt altına alındığı ve bu uygulamanın diğer İslâm devletlerinde yaygınlaştığı bilinen bir durumdur. Selçuklu döneminde verilen kadı beratlarında nikâhın kadı tarafından kıyıldığı veya nikâh için kadından izin alındığı hususunda malumatlar vardır. Osmanlı'ya gelindiğinde de bu gelenek devam ettirilmiş, kadınlar huzurunda kıyılan nikâhlar olduğu gibi iziname alarak kıyılan çok sayıda kayıt mevcuttur¹³². Osmanlı devletinde ve özelde Maraş şehrinde nikâh âdetlerine ve hukukî uygulamasına bakıldığı zaman yukarıda da bahsi edildiği üzere evlenmek isteyen gençler kadıya başvurur, kadı da mahalle imamına bir engel olmaması durumunda nikâhın kıyılacağını gösteren bir izinnâme gönderirdi. Bu izinnâmelerde erkeğin ve evlenecek kadının isimleri, izinnâmenin gönderileceği

¹²⁸ Ortaylı, *Aile*, s.98; Atar, *a.g.mad.*, s.116; Cin, *Evlence*, 282-284.

¹²⁹ Mehmet Demiryürek, “Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Aile”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 50 (2009/2), İstanbul 2010, s.87-88.

¹³⁰ BOA, *DH. MKT.*, 342/18.

¹³¹ BOA, *A. JMKT.NDZ*, 207/41.

¹³² Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 2006, s.45-46.

imamın mahallesi ve izinnâmenin yazıldığı tarih kaydedilmektedir. Ancak kadına verilecek mihir miktarı ve taraflar arasında (varsa) evlilik şartları ile ilgili bilgiler bu kayıtlarda mevcut değildir. Bu tür bilgiler evlilikte bir ihtilafın çıkması durumunda açılan boşanma davalarını ihtiva eden mahkeme kayıtlarından veya nafaka davalarının bir kısmından mihir miktarlarına ulaşılmaktadır. İncelenen Maraş Şer'iyeye Sicillerinde yalnızca 229 numaralı sicilde 29 adet nikâh izinnâmesini muhteva ettiği görülmektedir.

Tablo 1: Maraş Şer'iyeye Sicillerinde Nikâh İzinnâmesi Alanların Listesi

Evlenecek Erkek	Evlenecek Kadın	Meskûn Mahal	Tarih
Mehmed b. Emin Efendi ¹³³	Zeyneb b. Mehmed.	Karamanlı Mahallesi	4 Rabiulahir 1304/ 31 Aralık 1886
Mustafa b. Hacı ¹³⁴	Hatice b. Mustafa	Hatuniye Mahallesi	9 Rabiulahir 1304/ 5 Ocak 1887
Ali b. Yasin ¹³⁵	Elif b. Mehmed	Sarılar Karyesi	9 Rabiulahir 1304/ 5 Ocak 1887
Mehmed Ağa b. Mehmed ¹³⁶	Fatıma b. Musa	Çavuşlu Mahallesi	9 Rabiulahir 1304/ 5 Ocak 1887
Ömer b. Yasin ¹³⁷	Ümmihan b. Hasan	Şaziye Mahallesi	10 Rabiulahir 1304/ 6 Ocak 1887
Halil b. Veli ¹³⁸	Zeynî b. Veli	Âlemli Mahallesi	10 Rabiulahir 1304/ 6 Ocak 1887
Ahmed b. Ali ¹³⁹	Zinet b. Halil	Çukuroba Mahallesi	11 Rabiulahir 1304/ 7 Ocak 1887
Hüseyin b. Mehmed ¹⁴⁰	Fatıma b. Hacı Ali	Etmekciyan Mahallesi	11 Rabiulahir 1304/ 7 Ocak 1887
Mehmed b. Mehmed ¹⁴¹	Hatice b. Mehmed	Bektutiye Mahallesi	11 Rabiulahir 1304/ 7 Ocak 1887
Mustafa b. Ali ¹⁴²	Fatıma b. Mehmed	Restebaiye Mahallesi	11 Rabiulahir 1304/ 7 Ocak 1887
Mehmed b. Bekir Ali ¹⁴³	Ümmü Gülsüm b. Ali	Âlemli Mahallesi	11 Rabiulahir 1304/ 7 Ocak 1887
Akkaş b. Hasan ¹⁴⁴	Emine b. Mehmed	Divanlı Mahallesi	12 Rabiulahir 1304/ 8 Ocak 1887
Hüseyin b. Murad ¹⁴⁵	Fatıma b. Ali	Şaziye Mahallesi	12 Rabiulahir 1304/ 8 Ocak 1887

¹³³ MŞS, 229/390, Hüküm No.: 1090.

¹³⁴ MŞS, 229/406, Hüküm No.: 1104.

¹³⁵ MŞS, 229/406, Hüküm No.: 1105.

¹³⁶ MŞS, 229/407, Hüküm No.: 1106-A.

¹³⁷ MŞS, 229/409, Hüküm No.: 1109.

¹³⁸ MŞS, 229/410, Hüküm No.: 1110.

¹³⁹ MŞS, 229/411, Hüküm No.: 1111.

¹⁴⁰ MŞS, 229/414, Hüküm No.: 1115.

¹⁴¹ MŞS, 229/414, Hüküm No.: 1116.

¹⁴² MŞS, 229/414, Hüküm No.: 1117.

¹⁴³ MŞS, 229/414, Hüküm No.: 1118.

¹⁴⁴ MŞS, 229/417, Hüküm No.: 1121.

¹⁴⁵ MŞS, 229/418, Hüküm No.: 1122.

Hüseyin b. Murad ¹⁴⁶	Zeliha b. Ali	Şeyh Mahallesi	10 Rabiulahir 1304/ 6 Ocak 1887
Mustafa b. Mehmed ¹⁴⁷	Medine b. Ali	Duraklı Mahallesi	17 Rabiulahir 1304/ 13 Ocak 1887
Ali b. Ali ¹⁴⁸	Zeyra b. Ahmed	Kozludere Karyesi	20 Rabiulahir 1304/ 16 Ocak 1887
Turan b. Yusuf ¹⁴⁹	Hatice b. Mustafa	Çavuşlu Mahallesi	20 Rabiulahir 1304/ 16 Ocak 1887
Mehmed b. Kesfan ¹⁵⁰	Aişe b. Ali	Çavuşlu Mahallesi	20 Rabiulahir 1304/ 16 Ocak 1887
Hacı Hüseyin b. İsmail ¹⁵¹	Hatice b. Mehmed	Şekerli Mahallesi	23 Rabiulahir 1304/ 19 Ocak 1887
Ali b. Hafız Mehmed ¹⁵²	Halime b. Osman	Kuyucak Mahallesi	23 Rabiulahir 1304/ 19 Ocak 1887
Yunus b. Hacı Mehmed ¹⁵³	Emine b. Hacı Ömer	Âlemli Mahallesi	23 Rabiulahir 1304/ 19 Ocak 1887
Mustafa b. Ahmed ¹⁵⁴	Fatıma b. Ali	Bulanık Kariyesi	23 Rabiulahir 1304/ 19 Ocak 1887
Şaban b. Hüseyin ¹⁵⁵	Emine b. Halil	Çavuşlu Mahallesi	26 Rabiulahir 1304/ 22 Ocak 1887
Mehmed b. Halil ¹⁵⁶	Emine b. Halil	Bektutiye Mahallesi	26 Rabiulahir 1304/ 22 Ocak 1887
Bekir b. Veli ¹⁵⁷	Aişe b. Ali	Çavuşlu Mahallesi	29 Rabiulahir 1304/ 25 Ocak 1887
İsa b. Mehmed ¹⁵⁸	Hatice b. Ahmed	Çavuşlu Mahallesi	29 Rabiulahir 1304/ 25 Ocak 1887
Halil b. Durdu ¹⁵⁹	İsmiye b. Hacı	Restebaiye Mahallesi	1 Cemaziyelevvel 1304/26 Ocak 1887
Halil b. Ali ¹⁶⁰	Emine b. Hacı Mustafa	... (?) Mahallesi ¹⁶¹	1 Cemaziyelevvel 1304/26 Ocak 1887
Mehmed b. İbrahim ¹⁶²	Fatma b. Halil	Âlemli Mahallesi	1 Cemaziyelevvel 1304/26 Ocak 1887

¹⁴⁶ MŞS, 229/419, Hüküm No.: 1125.

¹⁴⁷ MŞS, 229/429, Hüküm No.: 1133.

¹⁴⁸ MŞS, 229/433, Hüküm No.: 1138.

¹⁴⁹ MŞS, 229/433, Hüküm No.: 1139.

¹⁵⁰ MŞS, 229/433, Hüküm No.: 1140.

¹⁵¹ MŞS, 229/437, Hüküm No.: 1144.

¹⁵² MŞS, 229/437, Hüküm No.: 1145.

¹⁵³ MŞS, 229/437, Hüküm No.: 1146.

¹⁵⁴ MŞS, 229/437, Hüküm No.: 1147.

¹⁵⁵ MŞS, 229/442, Hüküm No.: 1151.

¹⁵⁶ MŞS, 229/447, Hüküm No.: 1155.

¹⁵⁷ MŞS, 229/450, Hüküm No.: 1159.

¹⁵⁸ MŞS, 229/453, Hüküm No.: 1161.

¹⁵⁹ MŞS, 229/455, Hüküm No.: 1164.

¹⁶⁰ MŞS, 229/461, Hüküm No.: 1168.

¹⁶¹ Belgenin orijinalinde yazı silik olduğu için okunamamıştır. Bkz. MŞS, gösterilen yer.

¹⁶² MŞS, 229/461, Hüküm No.: 1169.

Tabloda da görüldüğü üzere kadı tarafından mahalle imamına verilmek üzere alınan izinnâmede evlenecek erkek ile kızın isimleri not edilir ve evlenmelerinde bir mâni olmaması ve mihir miktarının da belirlenmesi hâlinde nikâhlarının kıyılacağı hususunda mahalle imamına uyarıda bulunuluyordu. Ancak nikâhın kıyılmasıyla ilgili elde mahalle imamları tarafından alınmış bir kaydın olmamasından dolayı kesin bir ifade kullanmak oldukça zordur. Dolayısı ile mihir-i muaccel ve mihr-i müeccel miktarları hakkında da kesin bir kaniya sahip değiliz. Çalışmanın sonraki bölümünde görüleceği üzere Müslümanlar üzerine farz olan kadına verilen mihir miktarları ile ilgili bilgiye yalnızca boşanma ve nafaka davalarında rastlanabilmektedir. Yine ilk olarak 1303 tarihinde çıkan kanun ile izinnâme alınarak nikâh kıyılması gerektiği hususuna değinmiştik. Yukarıda sunduğumuz tabloda da görüleceği üzere 1304 yılında nikâh izinnâmeleri sicillere kaydedilmiştir. Ancak daha sonraki sicillerde bu izinnâmelerin alındığı ile ilgili bir bilgiye henüz rastlanamamaktadır. 1319 tarihli bir belgede ise Şer'i mahkeme memurları ile imamlar ve diğer dinî reisler arasında her ay görüşmeler yapıldığı, kendilerine nikâh muamelesi defterleri verilerek nikâhla ilgili kayıtların buraya aktarıldığını ve “izinnâme defterleri” denilen defterler oluşturularak nikâhları akdolanacak kimselerin isim, mahalle, sokak ve hâne numaralarını kaydetmek suretiyle nüfus idaresine gönderilmesi gerektiği ile ilgili kayıt görülmektedir¹⁶³. Bu tür kayıtlar yukarıda görüleceği gibi sicillere kaydedildiği gibi bazen ayrı yerlerde de muhafaza edilebilmekte idi.

Osmanlı Maraş'ında düğün adetlerine gelindiğinde ise, ister şehirde olsun ister taşrada, düğünler genellikle perşembe veyahut pazartesi günleri yapılır. Düğünler, kadınlar kısmında çalgılı oyunlu sürerken erkekler kısmında ekseriyetle sohbetlerle geçerdi. Düğün gününde akşama kadar ister davetli olsun ister davetsiz gelen herkese “velime” denilen düğün yemeğinden ikram edilir, gelemeyen esnaf akraba ve dostların ise dükkânlarına kadar götürüldüğü bilgisine ulaşılmaktadır. Genellikle öğleden sonraları yemek de yenildikten sonra imam efendi, kız ve oğlanın vekilleri ve şahitler bir odaya geçerek nikâhı gerçekleştirirlerdi. Fakat bu aşamadan önce kızın ve oğlan vekâleti yine şahitler huzurunda verebilirlerdi. Özel olarak kızın vekâleti, aralarında nikâh düşmediği amca, dayı, baba, ağabey, dede ve büyükbaba gibi akrabalarına verilebilirdi. Kıza, “falanca ile akd-i nikâhınıza vekil olayım mı?” diye sorulur fakat cevap alınmazdı. İkinci bir soruşta ancak mahcubiyetle “olunuz” cevabı alınırdı¹⁶⁴.

Şer'iyye sicillerine az da olsa Maraş şehrinde nikâh anı ile ilgili adetlerin ipuçlarının verildiği belgelere de rastlanmaktadır. Bu bilgiler doğrudan nikâh ilamlarından değil de, hukuk-ı zevciyete riayet edilmesi üzere açılmış davalarda karşılaşılmaktadır. 26 Rabiulevvel 1324/20 Mayıs 1906 tarihli bir davada Maraş'ın Acemli mahallesinde gerçekleşen Abdulcelil-zâde Nuri b. Reşid b. Yusuf ile Bertiz Nahiyesi Kalağlı Karyesinden Esmâ bt. Halil b. İbrahim'in nikâhına şahit olanlar nikâhı kadıya şu şekilde anlatmaktadırlar: “Şekerli Mahallesinden Gani Yusufzâde Şaban Beg, Çukuroba Mahallesi sakinlerinden Sünbülzâde Hakkı b. Mehmed b. Turan ve Kayabaşı mahallesinden Veli Efendi-zâde Arif Efendi'nin hazır olduğu meclis-i şer'de Kayabaşı İmamı Hüseyin Efendi hüccresinde mezbure Esmâ tarafından vekâlet verilen Bertizli Aziz ve merkûm Nuri hazır oldukları halde bin kuruş mihri müaccel ve müeccel tesmiyesiyle bizim huzurumuzda İmam Hüseyin Efendi merkumeyi Nuri'ye tezvic ve tenkih eyledi¹⁶⁵” demektedirler.

¹⁶³ BOA, DH. MKT., 2547/149.

¹⁶⁴ Abdülaziz Bey, a.g.e, s.111; Barlas, a.g.e., s.53-57.

¹⁶⁵ MŞS, 234/283-284, Hüküm No.:382.

Kumlu Karyesinden Tosun Ağa Ömer Paşa b. Mehmed ile Ayaklıcaoluk Karyesinden Zeyneb bt. Ali Murtaza hususu şöyle aktarılmaktadır: “1324/1906 tarihinde Ayaklıcaoluk Karyesinden Çampalaoğlu Ali'nin hânesinde sağire mezbure Zeyneb tarafından akde vekil tayin ettiği Mazman Mehmed, benim tarafımdan da akde vekilim olan dayım Fâti'nin oğlu Ahmed ve Kel Kabalcı'nın oğlu Abdullah, Karye imamı Ömer Hoca ve Sarıkızlı karyesinden Güllüoğlu Ahmed ve daha sair kimesneler hazır oldukları halde muaccel ve müeccel cem'an 1000 kuruş mihir tesmiyesiyle vekilim mezbur Mazman Mehmed mezbure Zeyneb'i Allah'ın emri ve peygamberin kavli üzere kendime tezvic ve tenkih ve vekil-i merhum Mehmed dahi benim için mezbureyi nikâha kabul edip akd-ı mezkureyi de Ömer hoca icra eylediğinden Zeyneb benim zevcem oldu¹⁶⁶”. Burada mihrin miktarının belirlendiği bilgisi verilmiş olsa da bu mihrin teslim edilip edilmediği hususunda kesin bir şey söylemek oldukça güçtür.

Taşrada ise, Maraş civarı karyelerinden olan Elmalar Karyesinden Durmuş Ali b. Mustafa b. Ali isimli damat, babasının vekâletiyle Hatice bt. İbrahim b. Ömer'i kendilerine vermelerini şöyle aktarmaktadır: “Hatice'nin de hazırda bulunduğu bir vakitte babası İbrahim, Çomaklı mahallesi Ahalisinden Osman b. Veysel adındaki şahsın evinde şahidler huzurunda babam Musa'ya hitaben 'tesmiye mehr olmaksızın sülb-ü sağire kızım Hatice'yi Allahu azimüşşanın emriyle ve Peygamber-i zişanın kavliyle ve imam-ı Azam ebu Hanife mezhebi üzere üç defa virdim' deyub, babam Musa da 'oğlum durmuş Ali için ben dahi aldım kabul eyledim' didikten sonra babam Musa bana gelip 'Hatice'yi sana nikâh ile aldım' deyü bana söylediğinde ben dahi kabul itmemle Hatice zevce-i menkuham oldu¹⁶⁷”.

Bir başka belgede Maraş'a bağlı Andırın Kazasının Çiçekli karyesinde 1317/1899'de Surur ismindeki kız ile Kısacıkıoğlu Sağır Mehmed b. Hasan b. Halil'in nikâh töreninde, Damat adayı Mehmed'e vekâleten Çiçekli Karyesi ahalisinden Sarıbyıkoğlu Halil Efendi ve daha birçok şahitler huzurunda: “Bin kuruş mihiri muaccel ve mihiri müeccel tesmiyesiyle, Surur dahi hânenin içerüsünde ve cemaat de hânenin sofasında oturmakda iken Sururun babası Musa Ağa 'Allah'ın emri ve peygamberin kavli ve İmam-ı Azam Ebu Hanife Hazretlerinin mezhebi şerifleri üzere kızın Surur'u Hasan'ın oğlu Mehmed'e verdim' dedi, damadın vekili Halil Efendi de vekâleti hasebiyle 'aldım' dedi ve akid karye imamı Molla Ali Efendi icra eyledi¹⁶⁸” denmektedir. Bu bilgiler, Osmanlı dönemi Maraş şehrinde kız isteme esnasında ne tür lafızların kullanıldığını göstermesi açısından bir hayli önemlidir.

Örneğini verdiğimiz nikâhlardan hemen hemen Maraş şehrinde nikâhların bu şekilde kıyıldığı ve bazı istisnalar dışında her Müslüman erkeğe farz kılınan mihir miktarının da belirlenmesiyle nikâhların kıyıldığı görülmektedir. Nikâhın da kıyılmasıyla soyun devamlılığı, ümmetin çokluğu ve toplumun dirliği için aile müessesesinin temeli atılmış oluyordu. Bundan sonra eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarına riayet etmeleri esasına dayanarak, sonraki nesillerin ahlâkî açıdan sağlıklı yetiştirilmesi yegâne amaçlardan biridir.

¹⁶⁶ Ökkeş Ramazanoğlu, *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1904-1907 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Ürgen, Kahramanmaraş 1996, s.266-267.

¹⁶⁷ MŞS, 232/98, Hüküm No.:127.

¹⁶⁸ Mehmet Karataş, *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1903-1907 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Siler, Kahramanmaraş 1996, s.340.

4.2. Mehir ve Maraş Şer‘iyye Sicillerindeki Uygulamaları

Bir hukuk terimi olarak mehir (mehir, mehr, sadâk, nihle, ferîda, tavl, hibâ, ecr, ukr), nikâh akdi sonucunda kocanın zevcesine ödemek zorunda olduğu para veya malı ifade eder. İslâm öncesi toplumlarda kadınlar, kendilerine rağbet edilsin diye para biriktirmişler ve ailelerini maddî bir temel üzerine teşekkül etmişlerdir. İslâm dini böyle bir davranışı uygun görmemekle birlikte, aksine erkeğin kadına rağbet edilmesinin nişanesi olarak nikâh sırasında kadına hediye (mehir) verilmesini istemiştir¹⁶⁹. Mehir konusunda Kur’an-ı Kerim’de Nisâ Sûresinde “*Aldığınız kadınlara mehirlerini gönül hoşnutluğuyla verin. Şayet ondan bir bölümünü (kendileri gönül hoşnutluğuyla) size bağışlarsa, onu da içinize sine sine yiyin*”¹⁷⁰ şeklindeki emir ile verilen mehirin kadınlardan istifade etme hakkını yaratmayacağını, aksine yine kadının yeni yuvası için ya da ilerde boşanma, vefat, kocanın kendisini terk etmesi gibi başka hallerde kullanabileceği, kendi tasarrufunda olacak bir hediye olduğundan bahsedilmektedir. İslâm hukukunda bir Müslüman ile evlenen kadın gayrimüslim de olsa mehir olarak bir malın kendisine verilmesine hak kazanır. Hatta nikâh esnasında konuşulmuş olmasa da nikâh akdinden sonra mehri talep etme hakkı vardır. Ayette de ifade edildiği gibi kadın onu ancak ve ancak kendi isteğiyle kocasına bağışlayabilir¹⁷¹.

Müslüman erkeğin mehir ödemesi gerektiği ve üzerine farz kılındığı hususu yine Kur’an-ı Kerim’de “*Namusunuzu koruyup zinadan kaçınarak mallarınızla (nikâhlarını) talep etmeniz size helâl kılındı. O halde onlardan hangisinden yararlandıysanız, onların mehirlerini veriniz, (bu, bir) farzdır*”¹⁷² ayetiyle bildirilmiştir. Kadın fakir, zengin, yetim, mülteci veyahut muhacir olsun bütün hallerde erkek, bu mihrî ödemekle sorumlu tutulmuştur. Bu nedenle erkek eşinin mihrini verebilecek ve geçimini sağlayacak kadar varlıklı olmalıdır. Kur’an-ı Kerim’de bununla ilgili “*Evlenmeye imkân bulamayanlar, Allah onlara hazinesinden bir zenginlik verinceye kadar namuslu kalmaya çalışsınlar*”¹⁷³ denilmiştir. Ancak çalışmanın daha evvelki kısımlarında da değinildiği üzere Müslüman toplum, içlerindeki bekârları evlendirmekle de görevlendirilmiştir.

İslâmî nikâh tarzını açıklamaya çalışan bazı şarkiyatçılar, nikâhta ödenen mehre bakarak, nikâh akdinin bir satım akdi, mehirin de satış bedeli olduğunu savunmuşlardır. Ancak nikâh akdiyle alım-satım akdinin birbirine benzemeyen pek çok yönü mevcuttur. Mesela nikâh akdinin geçerli olabilmesi için şahitlerin huzurunda yapılması gerekmektedir; satım akdinde ise şahitlerin bulunup bulunmaması şart değildir. Her iki akit için aranan şartlar arasında da farklar vardır. Mesela nikâh akdinde kişinin baliğ olması yeterli iken, satım akdinde kişinin ayrıca reşit de olması gerekmektedir. Yine nikâh akdinde mehir bir şart değil de sonuç olarak karşımıza çıkmakta ve önceden tespit edilmemesi akdin sıhhati etkilemezken, satım akdinde satış bedeli tespit edilmeli aksi halde akdin sıhhati olumsuz etkilenir. Neticede mihrî satış bedeline benzetsek bile yalnızca bu benzerlikle nikâh akdinin bir satım akdi olduğu ve kadınların bir bedel karşılığında satıldığı sonucuna varmak mümkün değildir¹⁷⁴. Mehir ne evlenecek kadının babasına ne de başka bir yakınına verilir. Mehir, bizzat ya nakdî olarak nikâh esnasında ya da boşanma ve ölüm gibi nedenlerle eşinden ayrılma durumunda geçimini sağlamak üzere kadına verilir. Bu da mihrin kadının günümüzde bile çokça sorun haline gelen

¹⁶⁹ Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *DİA*, XXVIII, s.389; Karaman, *a.g.e.*, s.346.

¹⁷⁰ *Kur’an*, Nisâ: 4/4.

¹⁷¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, İstanbul: Bilmen Yay., 1988, s.116.

¹⁷² *Kur’an*, Nisâ: 4/25.

¹⁷³ *Kur’an*, Nur: 24/33.

¹⁷⁴ Aydın, *Türk Hukuk*, s.260.

“*kendi ayakları üzerinde durma, geleceğini garanti altına alma*” gibi düşüncelerin İslâm dininde zaten koruma altına alınmış bir uygulaması olduğunu göstermektedir.

İslâm’da nikâh esnasında ödenecek mehrin miktarı ve ödeme şekli belirlenir. Kitap ve sünnette mehir ödemenin zorunluluğu üzerinde durulmasına rağmen bazı hukukçulara göre evliliğin sonuçlarından değil de şartlarından biridir. Bakara suresinde “*Eğer kadınları kendilerine el sürmeden veyahut onlara bir mehir belirlemeden boşadıysa, bunda size bir günah yoktur. Ancak onları (hediye vb. şeylerle) faydalandırın. Bunu eli geniş olan kendi imkânına, eli dar olan da kendi imkânına göre yapsın. Güzellikle bir hediye (verin). Bu, iyi ve güzel davrananlar üzerinde borç bir haktır*¹⁷⁵” şeklindeki ayete bakılacak olursa nikâh esnasında mehir belirlenmemiş hatta verilmeyeceği şart koşulmuş olsa dahi evlilik geçerlidir. Ancak böyle bir durumdayken boşanma gerçekleşmesi halinde önceden belirlenmiş bir mehir miktarı, yani *mehr-i müsemma* saptanmadığından, benzer şart ve konulardaki kadınlara ödenen miktarı feyz alınarak ödenir. Buna da *mehr-i misil* denmektedir¹⁷⁶.

Mihrin miktarı konusunda Maraş Şer’iyye sicillerindeki örnekleri sunmadan evvel bazı mezheplerdeki uygulamalar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Ömer Ferruh, eserinde mehir miktarı konusunda İmam Mâlik’e göre asgari üç dirhem, Ebu Hanîfe’ye göre de on dirhem olduğundan bahsetmektedir. Şafîî ve Şiiler ise mihrin en az ne kadar olması gerektiği konusunda bir miktar belirleme yoluna gitmemişlerdir. Mihrin azamî miktarı ile ilgili ise hiçbir imam bir miktar belirlememiştir. Kişinin gücü ve isteği ne kadar ise onu belirlemelerinde sakınca görülmemiştir. Yalnızca Şiilerde Hz. Ali b. Ebu Tâlib’in (r.a.) hanımı ve Hz. Muhammed’in (s.a.) kızı Fatıma’ya (r.a.) verdiği miktar olan 500 dirhemi aşmamasını isterler. Dirhem o dönemki alım gücünü günümüz şartlarında değerlendirmek oldukça güç olsa da, insanların geçimlerini sağlayabileceği ve toplumda içtimaî zararlara yol açabilecek miktarlarda olmadığı düşünülmektedir. Bunların dışında mehir, eşit ya da eşit olmayan iki kısma bölünerek de ödenebilmektedir. Birinci kısmı akdın gerçekleşmesi esnasında derhal ödenir ki buna *mihri muaccel* denmektedir. Kalanına ise kocanın ölümü veya boşanma gibi hallerde hak kazılır ve buna da *mihri müeccel* adı verilmektedir. Baliğa bir kadının belirlenen mehir miktarında indirim yapması veyahut kocasının miktarı arttırması konusunda da serbest bırakılmışlardır¹⁷⁷. Mehrin tasarruf hakkının tamamen kadına ait olması nedeniyle İslâm öncesi Türk toplumlarında *kalın*, Anadolu’da *başlık* ve Arap ülkelerindeki *sada’k* uygulamalarından ayrıldığını söylemek mümkündür. Ancak bazı durumlarda erkeğin vermediği vadettiği muaccel mihrin de ödenmediği haller ile karşılaşmaktadır. Kadınlar bu tür durumlarda bazen sabırlı olup yuvalarına zeval vermeye çalışsalar da bazı hallerde mahkemeye başvurarak zevçlerinden haklarını talep edebildikleri görülmektedir. Maraş’ın Etmekçi mahallesinden 8 Cemaziyelahir 1294/20 Haziran 1877 tarihinde mahkemeye başvuran Durdu Hatun bt. Mehmed Ağa, 400 kuruş muaccel ve 400 kuruş müeccel mihrle Çelebioğlu Ahmed Efendi b. Mehmed ile nikâhlandıklarını ancak mihrinin muaccel kısmının kendisine ödenmesi konusunda kocasının tembih edilmesini istemektedir. Ahmed Efendi’nin de borcunu itiraf etmesi üzerine Durdu Hatuna bu borcun ödenmesi mahkeme tarafından tembih edildiği görülmüştür¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Kur’an, Bakara: 2/236.

¹⁷⁶ Aydın, a.g.mad., s.389-290.

¹⁷⁷ Ferruh, a.g.e., s.118-120.

¹⁷⁸ Hurç, a.g.t., s.340.

Başlık parasında ise ödenen paranın tasarruf hakkı kızın babasının, dedesinin, amcası veya ağabeyinin tasarrufunda olur ve parayı alan kız tarafı belli bir çeyiz¹⁷⁹ hazırlama mecburiyetindedir¹⁸⁰. Maraş'a bağlı Elbistan kazası Hacı Yakub mahallesinden Ömer b. Mustafa, zevcesi Ümmügülsüm'ün erkek kardeşi İnce Arab Mehmed b. Abdullah'ın nikâh sırasında kendisinden zorla altı lira aldığını ve parayı iadesi için dava etmiştir. Ancak Mehmed, parayı kız kardeşinin mihr-i müsemması olan 2000 kuruşun muaccel kısmı olarak aldığını beyan etmesi ve şahitler göstermesi üzerine haklı görüldüğü sicile kaydedilmiştir¹⁸¹. Eski çağlardan günümüze kadar değişerek yahut dönüşerek gelen bu uygulama, İslam hukukundaki mehr ile kadının lehine çevrilmek istenmiştir. Bu nedenle ister hepsi bir kerede ödensin ister bahsini ettiğimiz gibi iki kısımda ödensin paranın tasarruf hakkı tamamen kadına aittir. Bununla birlikte İslâm dininde bilindiği üzere boşanma için kocaya, kadına nispetle daha geniş yetki verildiğinden müeccel mihrin daha fazla tutulması, kocanın boşanma hakkını kötüye kullanmasını önemli derecede önlediği bilinmektedir¹⁸². Ancak Maraş şehrinde bu miktarların genellikle eşit dağıtıldığı görülebilmektedir.

Kadı tarafından mahalle imamına gönderilen izinnâmede mihr-i muaccel ve mihr-i müeccel miktarlarının da belirlenmesi hususunda uyarıldığını yukarıda bildirmiştik. Mahalle imamı tarafından nikâhın teferruatıyla kayıt altına alınmaması sebebiyle nikâh anında ne kadar mihr belirlendiğini tespit etmek oldukça güçtür. Ancak boşanma durumunda taraflar arasında ihtilaf çıkması ve mahkemeye başvurulması halinde kadına ne kadar mihr verildiğini görmek mümkündür. Fakat bu kesinlikle Maraş şehrindeki tüm boşanmaların mahkemeye tasdik edildiği ve sicile işlendiği anlamına gelmemektedir. İhtilafsız anlaşarak boşanan tarafların varlığı da muhakkaktır.

Tablo 2: Maraş Şer'iyeye Sicillerinde Mihr Miktarları

Tarih	Koca	Zevce	Mehrin Cinsi	Miktar	Kaynak
1293/ 1876	Ali Rıza Efendi b. Abdullah	Durdu Hatun bt. Mehmed	Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:233 Belge No:64
1294/ 1877	Osman b. Hacı Mehmed	Gülistan bt. Hacı Hüseyin	Müeccel	1000 Kuruş	Sicil No:233 Belge No:262
1296/ 1878	Hasan Efendi	Emine Hatun bt. Turdı b. Mehmed	Mihr-i Müeccel	250 Kuruş	Sicil No:232 Belge No:19
1297/ 1879	Cemel b. Ahmed Kavas	Hüsniye Hatun bt. Osman	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:232 Belge No: 101
1297/	Süleyman b.	Meryem Hatun	Mihr-i	250-	Sicil No:232

¹⁷⁹ Gelinin baba evinden götürdüğü elbise ve benzeri eşyayı tanımlar. Hanefilere göre kadının getirdiği veya babasının verdiği eşyaların mülkiyeti kadına aittir. Osmanlı dönemine bakıldığında çeyiz eşyası düğün süresince gelin odasında davetlilere sergilenirdi. Kız ailesinin ekonomik durumuna göre işlemeli aynalardan eve kadar gücü dâhilinde birçok şey çeyiz olarak verilebilirdi. Ayrıntılı bilgi için bk.: Abdülazîm ed-Dîb, "Çeyiz", *DİA*, VIII, 296-297; Özdemir Nutku, "Çeyiz (Osmanlılar'da Çeyiz Âdeti)", *DİA*, VIII, 297-298.

¹⁸⁰ Ahmet Akgündüz, "Başlık", *DİA*, V, s.132.

¹⁸¹ Mehmet Fazıl Dağistanlı, *456 Numaralı Elbistan Kadı Sicili (H.1302-1308/M.1884-1890) 196-300. Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Faruk Söylemez, Kahramanmaraş 2010, s.250.

¹⁸² Aydın, *a.g.mad.*, s.390; İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul 1980, s.34.

1879	Mustafa	bt. Mehmed	Muaccel ve Müeccel	250 Kuruş	Belge No:107
1297/1879	Mehmed b. Abdullah	Fatma bt. Osman b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:232 Belge No:168
1297/1879	Nuh b. Halil Efendi	Duran Hatun bt. el-Hac Durdu	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:232 Belge No:109
1297/1879	Hacı Fakı-zâde Yusuf b. Ömer	Hatice Hatun bt. Mustafa	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:232 Belge No:110
1314/1896	Haznedar-zâde Osman Efendi	Gülsüm bt. Ukkaş	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1000-500 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:657
1314/1896	Bayır Yusuf oğlu Süleyman b. Mustafa	Mahsusa bt. Zenbili Mıstık b. Mehmed	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1000 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:503
1314/1896	Alıcmınoğlu Ali b. Mehmed b. Derviş	Ayşe bt. Ali b. Hasan	Mihr-i Müeccel	100 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:529
1314/1896	Mustafa b. Mehmed b. Abdullah	Sıdika bt. Ahmed Efendi	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1250-750 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:595
1315/1897	Emiroğlu Hüseyin b. Mehmed b. Ahmed	Elif bt. Mehmed b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	1000 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:18
1315/1897	Ahmed b. Mustafa b. Abdullah	Ayşe bt. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	250-250 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:110
1315/1897	Ali Çavuşoğlu Kamil b. Ali b. Abdullah	Hadice bt. Turan b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:138
1315/1897	Bebiloğlu Hacı İbrahim b. Abdullah	Ümmü Gülsüm bt. Ahmed b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	100 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:32
1315/1897	Çomuzoğlu Mustafa b. Mehmed	Zeyneb Hatun	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:49
1315/1897	H.Murtaza Bey b. Süleyman b. Abdullah	Hoş Hiba Hatun bt. İsmail Bey b. Süleyman	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:58
1315/1897	İsmail b. Hacı b. Abdullah	Emine bt. Yusuf b. Hüseyin	Mihr-i Müeccel	800 Kuruş	Sicil No:231 Belge No:169
1315/1897	Halil b. Mehmed	Fatma bt. Abdülkadir b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	300 Kuruş	Sicil No:232 Belge No:165
1319/1901	Mustafa Efendi b. Hacı Ali b. Ahmed	Fatıma Hanım bt. Mustafa b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	2000 Kuruş	Sicil No:235 Belge No:566

1319/ 1901	Kürtoğlu Yusuf Kamil Efendi b. Abdullah	Adile Hanım bt. Rifkatlü Mehmet Ali Efendi	Mihr-i Müeccel	2001 Kuruş	Sicil No:235 Belge No:640
1319/ 1901	Gök Alioğlu Ali b. Ahmed b. Ali	Haşiroğlu kerimesi Fatma Hanım bt. Süleyman b. Ahmed	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:235 Belge No:641
1320/ 1902	Mehmed Genç Efendi b. Ahmed b. Mehmed	Telli-zâde Kerimesi Hasibe Hanım bt. Kadri Ağa b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	700 Kuruş	Sicil No:235 Belge No:666
1323/ 1905	Akif-zâde Mustafa Efendi b. Muhammed Efendi b. Abdullah	Kayaoğlu kızı Fatma bt. Ahmed b. Muhammed	Mihr-i Müeccel	500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:156
1323/ 1905	Topçununoğlu Mustafa b. Durdu b. Mustafa	Rukiye bt. Hacı Mustafa b. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	400- 400 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:156
1323/ 1905	Orçanoğlu Turan b. Ali b. Turan	Kalelioğlu kızı Fatma bt. Ahmed b. Durdu	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:209
1323/ 1905	Çukadar-zâde Abdullah	Gökdurduoğlu Kızı Fatma bt. Muhammed b. Durdu	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	I.Nikâh 255- 255 II.Nikâh 750- 750	Sicil No:234 Belge No:239
1323/ 1905	Zülfikar b. Hüseyin b. Zülfikar	Kıptî Taifesinden Emiş b. Ahmed. b. Aşır	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	250- 250 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:259
1323/ 1905	Maraş Vergi dairesi başkatibi Ali Efendi b. Abdullah	Toplama-zâde Kerimesi Emine b. Turan Ağa b. Muhammed	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	3000 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:118
1323/ 1905	Arap Vakas- zâde Hacı Muhammed Durdu Efendi b. Şeyh Osman b. İbrahim.	Cin Ali kızı Ayşe bt. Muhammed b. Ali	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:166
1323/ 1905	Karaoğlanoğlu Süleyman b. Muhammed b. Süleyman	Başoğlanoğlu kızı Fatma bt. Musa b. Muhammed	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1000 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:114

1323/ 1905	Berberoğlu Mahmud b. İsmail b. Muhammed	Bekiroğlu kızı Fatma bt. Mahmud b. Hacı Osman	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	400- 600 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:133
1323/ 1905	Pınarbaşlıoğlu İbrahim b. Müslüm b. Abdullah	Cennet b. Mustafa b. Hacı	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:157
1323/ 1905	Atmalı Aşiretinden Kurdunun oğlu İbrahim	Nazlı bt. Paşu b. Hüseyin	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:199
1323/ 1905	Sancaktaroğlu Ukkaş b. Muhammed b. Abdullah	Hacıoğlu kızı Emine bt. Süleyman b. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:224
1323/ 1905	Öksüz Ali b. Hasan b. Ruşen	Eşe bt. Veli b. Memo	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1000- 1000 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:234
1324/ 1906	Darendeli Ali b. Mehmed b. Kasım	Nevşehirli Aişe bt. Hasan b. Hüseyin	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:470
1324/ 1906	Kürdoğlu Ahmed b. Mehmed b. Abdullah	Aişan bt. İsmail b. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	500- 500 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:458
1324/ 1906	Helvacıoğlu Ali b. Hasan b. Abdullah	Fatma bt. Hüseyin b. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	1000 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:498
1324/ 1906	Babu Hacı'nın oğlu Ahmed Efendi b. Abdullah	Emine bt. Ali b. Abdullah	Mihr-i Müeccel	250 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:357
1324/ 1906	Abacıoğlu Kadir b. Hacı Ali b. Abdullah	Harbendeoğlu Emine bt. İbrahim b. Halil	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	250- 250 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:365
1324/ 1906	Berber Haliloğlu Mehmed b. İsmail b. Mehmed	Dibahcıoğlu kızı Fatma bt. Mahmud b. Hacı Osman	Mihr-i Müeccel	750 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:558
1324/ 1906	Dadağlıoğlu Ökkeş b. Hasan b. Abdullah	Tayftaoğlu Elif bt. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	250- 250 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:500
1324/ 1906	Emiroğlu Mehmed b. Mustafa	Toraşanlıoğlu kızı Fatma bt. Ahmet b. Abdullah	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	250- 250 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:514

1325/ 1907	Boynueğriolu Hasan b.	Gökoğlan Kızı Dönüş bt.	Mihr-i	250	Sicil No:234 Belge No:19
	Mustafa b. Abdullah	Muhammed b. Veli	Müeccel	Kuruş	
1325/ 1907	Aligünoğlu Kenan b. Ali b. Ömer	Gökoğlanoğlu kızı Rabia bt. Ahmed b. Murtaza	Mihr-i Muaccel ve Müeccel	750- 750 Kuruş	Sicil No:234 Belge No:81

İncelenen Maraş Şer'iyeye sicillerinde boşanma ve nafaka davalarında mehir miktarlarının bahsi geçtiği toplamda 46 belge mevcuttur. Mevcut belgelerin bir kısmında yalnızca ölüm ve boşanma gibi durumlarda hak kazanılan mihr-i müeccel miktarları belirtilmiştir. Bazılarında ise hem mihr-i muaccel hem de mihr-i müeccel miktarları ayrı ayrı verilmişse de ikisinin toplamının birlikte yazıldığı belgelere de rastlanmaktadır. Ulaşılan belgelerden yola çıkarak nikâh sırasında verilmesi gereken mihr-i muaccelin kadına ödenip ödenmediği ya da kadının tasarrufundaki bu paranın kocasına bağışlayıp bağışlamadığı ile ilgili kesin bir kanıya varmak oldukça güçtür. Ancak mihrin nikâh esnasında belirlendiği muhakkaktır.

Mehir miktarlarıyla ilgili bilgilere mahkeme huzurunda gerçekleşen boşanmaların ya da boşanma sonrasında açılan nafaka davalarından çıkarılabilir. Ayrıca Maraş Şer'iyeye Sicillerinde tereke kayıtlarında çok az verilen mehir bilgisinden bir tanesi; 15 Şevval 1294/23 Ekim 1877 tarihinde Şekerli Mahallesinden Osman b. Mehmed b. Abdullah'ın tereke kaydında zevcesi Gülistan'a verilmek üzere 1000 kuruşun ayrıldığı belgedir. Toplam varlığı 2672 kuruş olan Osman Efendi'nin terekesinden zevcesi Gülistan'ın müeccel mihr-i düşüldükten sonra 1672 kuruş vârislerine dağıtılmıştır. Dağıtılan bu 1672 kuruştan zevcesi Gülistan'a da 418 kuruş pay verilmiştir¹⁸³. Bunun dışında incelenen sicillerdeki belgeler arasında en yüksek mihr-i muaccel ve müeccel miktarlarına bakacak olursak; 27 Safer 1323/3 Mayıs 1905 tarihli bir nafaka davasında yer alan Maraş vergi dairesi başkâtibi Ali Efendi b. Abdullah'ın, zevcesi Kayabaşı mahallesinden Toplama-zâde Kerimesi Emine bt. Turan Ağa b. Muhammed'e vadettiği toplamda 3000 kuruşluk mehirdir. Belgede bahsi geçen miktarın ne kadarının muaccel ne kadarının müeccel olduğu belirtilmemiştir. Ancak mezkûr karı-kocanın kaydın tutulmasından 9 ay önce muhâlea¹⁸⁴ ile boşandıklarını ve kadının hiçbir şey talep etmediğini, yalnızca boşanmadan sonra dünyaya gelen kızları Zahide için makul miktarda nafaka istediğini ve Mahkemenin de şehri 30 kuruş nafakanın, babası Ali Efendi tarafından ödenmesinin kararlaştırıldığı kaydedilmiştir¹⁸⁵. Bu yönüyle tespit edilen mehir vaad edilen en yüksek mehir konumundadır. Boşanma muhâlea ile gerçekleştiğinden zevceye müeccel olarak herhangi bir mehir ödenmediği anlaşılmaktadır.

Mehir miktarları, evlilik hali devam ederken erkek tarafından arttırılabiliyor veya kadın tarafından dilediği kadarını erkeğe bağışlamakta özgürdü. Bunun dışında bâin boşanma gerçekleşip tekrar evlenme kararı alındığında da yeniden mehir belirlenmesi gerekmekte idi. Maraş Şer'iyeye sicillerinde 5 Ramazan 1323/3 Kasım 1905 tarihli bir

¹⁸³ MŞS, 233/93-94, Hüküm No.:262.

¹⁸⁴ Karı-Kocanın anlaşmasıyla evliliğe son verilmesi anlamında fıkıh terimi. Ayrıntılı bilgi için bk.: Fahrettin Atar, "Muhâlea", *DİA*, XXX, 399-402.

¹⁸⁵ Şevki Karabekiroğlu, *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1323-1325/M.1905-1908 Değerlendirme ve Transkripsiyon*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş 1999, s.133-134.

nafaka davasına göre Çukadar-zâde Abdullah Efendi, Gökdurduoğlu Kızı Fatma bt. Muhammed b. Durdu'ya ilk nikâhları esnasında 250 kuruş mihr-i müeccel vadetmiştir. Ancak karı kocanın boşanıp tekrar birleşip nikâh kıymaya karar verdiklerinde 750 kuruş mihr-i müeccel düzenlemesiyle nikâh kıydıkları görülmektedir¹⁸⁶. Yukarıda tabloda görülen bilgilen çoğu kadınlar tarafından açılan mihir ve nafaka alacak davalarından elde edilen bilgilerdir. Bu da, kadınların boşandıktan sonra bile geçimlerini sağlamalarına yardımcı olan mehirlerinin önemine vâkıf oldukları ve bunları tahsil etmek için hak arayışına girebildiklerinin göstergesidir.

4.3. Taaddüd-i Zevcât veya Çok Eşlilik

Çok eşlilik (*polygamy*) tabiriyle bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesi (*taaddüd-i zevcât veya polygynie*) akla gelse de, bir kadının birden çok erkek ile evliliği (*taaddüd-i ezvâc veya polyandry*) de düşünülebilmektedir. İnsan yaratılışına ve sosyal yaşantısına tek eşle evlilik daha uygun görülse de dinlere ve dünya toplumlarına bakıldığında bazı hallerde genellikle erkeğin birden çok kadınla evlenmesi kanaati yaygın olmakla birlikte bir kadının birden çok erkekle evlenmesine nadiren de olsa rastlanan bir durumdur. İncelemenin bu kısmında Osmanlı toplumu Maraş şehrinde çok eşliliği taaddüd-i zevcât (birden çok kadın ile evlenme) ekseninde ele alarak Osmanlı ailesi denildiğinde akıllara gelen ve yaygın olduğu zannedilen önemli bir sorunu Maraş Şer'iyeye Sicilleri ışığında ele alınacaktır.

Bilindiği üzere aile, bir zevc (eş yahut koca) ve bir de zevceden (eş yahut karı) teşekkül eder; akabinde çocuklar, torunlar ve akrabalar ile gelişen bir müessesedir. Toplumların yaşam tarzları, gelenek-görenek ve kültürleri ve sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgili olan çok evlilik, insanlık tarihinden bu yana süregelen bir uygulamadır. Tarihe iz bırakmış eski Bâbil ve Mısır gibi medeniyetlerden Antik Yunan, Hint, İran, Türk, Cermen ve Anglosaksonlara kadar pek çok medeniyet ve millette çok evliliğin uygulandığı bilinmektedir. Eski Mısır hukukunda, bir erkeğin zevcesi ruhban sınıfına mensup değil ise koca bazı şartlarda birden fazla zevce ile evlenme hakkında sahip idi.

Babil hukukunda ise Hammurabi kanunlarında dahi belli şartlarla (kadının çocuk doğuramaması veyahut ağır bir hastalığa tutulması gibi) ikinci kez evlenmenin meşru kabul edilebildiği görüşü hâkimdir. Çin hukukunda erkeğin maddi alım gücü müsait ise "*ikinci derecede*" zevceler alabilirdi fakat doğuracakları çocuklar birinci hanımının çocukları sayılmakta idi. Romalılarda evli erkek, kanunî olmayarak başka kadınlarla beraber yaşayabilirlerdi. Yahudiliğe bakıldığında ise çok evliliği kısıtlayan bir hükmün olmadığı ancak çok evlilik uygulaması Yahudilikte ortaçağa kadar sürmesine rağmen XI. asırda Yahudi Haham Rabbeinu Gershom ben Judah tarafından yasaklanmıştır. Hıristiyanlıkta ise çok eşliliğin yasaklanması manasında gelecek bir hüküm bulunmamakla birlikte evlilik ile ilgili kısımda "*bu nedenle, insan babayı ve anneyi bırakıp karısına bağlanacak, ikisi bir tek beden olacak*"¹⁸⁷. Buradaki evli çiftlerden "*tek bir beden*" olarak bahsedilmesi çok eşliliği yasaklamaktan çok tek eşliliği önermeye yönelik olması akla gelmektedir. Martin Luther ise çok eşliliğin caiz olduğunu açıkça

¹⁸⁶ Hasan Karakurt, *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1903-1907 Değerlendirme ve Transkripsiyon*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş 1999, s.135-136.

¹⁸⁷ *İncil*, Matta, 19/5.

belirtmiş, diğer bazı Hıristiyan mezhepler de çok evlilikte sakınca görmemiştir¹⁸⁸. Ancak günümüzde Yahudi ve Hıristiyanların çok eşliliğe karşı olma yönündeki tavırları sosyal bir tercih olmakla birlikte bazı hallerde gayrimeşru ilişkilerin başlamasına da sebep olabilmektedir.

İslâmiyet'in çok eşlilik konusuna getirdiği düzenlemeleri izah etmeden önce İslâm dininin nasıl bir toplumda doğduğundan kısaca bahsetmek gerekir. Cahiliye döneminde bu konuyla ilgili kayıtlar olmamakla birlikte araştırmacıların ortaya koyduğu bulgulara dayanarak Araplar arasında yaygın bir uygulama olan çok eşlilikte evlenilebilecek kadınların sayısında herhangi bir sınırlama olmadığı düşünülmektedir. Mezkûr dönemde birden çok kadınla evlenmek kuvvet ve zenginliği temsil ettiği gibi tek kadınla evlilik de zayıflığa ve yoksulluğa işaret etmekteydi. İki'den fazla kadınla evlenmek genellikle kabile liderleri arasında görüldüğünü söylemek mümkündür. Yaşı ilerlemiş kabile liderlerinin evliliklerinin bir kısmı, kabile ilişkilerini geliştirmek için yahut da kabileler arası sorunları gidermek için kabile liderlerinin diğer kabilelerin liderlerine kız alıp verdikleri de bilinen bir durumdur¹⁸⁹. İftihar ve itibar vesilesi olan bu türden bir uygulamanın zevceler arasında eşitsizlik doğuracağı gibi iktidarsız bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesi de kadınların zinaya yönelmesi gibi türlü sakıncalar da doğurabilmekteydi.

İslâm'ın kadınlara getirdiği haklar ve aile içindeki konumunun değerli hale getirilmesinden daha evvelki bölümlerde bahsi edilmiş idi. Ancak çok eşliliğin sürdürüldüğü ve bir övünç kaynağı olarak görülen bir toplumda doğan İslâm dini, erkeklere tanınan bu imtiyazı tamamen kaldırmadığından başka toplumların eleştirilerinin de o dönemden bu yana süregelmesine sebep olmuştur. Bu durumla ilgili Frenklerin bazı mecmualarda "*taaddüd-i zevcâtın bozukluk getireceğine, gayri meşru olduğunu, hayat-ı içtimai için de gayet mezr (bozuk, pis) bir adet olduğu*" yönünde eleştirmeleri üzerine Aksekili Ahmet Hamdi'nin *Sebîlü'r-Reşad* mecmuasında "*İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât*" başlıklı yayımlanan yazılarında bu durumu ele almış ve kadınla erkek arasındaki duygusal ve fitrî farklılıklarından bahsederek taaddüd-i zevcâtın İslâmiyet'teki usullerini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre erkeğin tabiiyeti olarak kadına olan meyil, kadının erkeğe olan meylinden fazladır. Bunun yanında kadın ile erkeğin birbirlerine olan meyillerinin sebeplerinden biri de nesli sürdürmektir. Ancak kadının nesle olan yatkınlığı elli yaşına kadar olduğundan ömürlerinin geri kalanını nesil yetiştirmekten uzak geçirmelerine neden olurdu¹⁹⁰. Bu sebeplerle Aksekili'ye göre taaddüt-i zevcât meselesi bir yaşam tercihinin sonucudur. Bir Müslümanın çok eşliliğe meyledeceği gibi, tek eşlilikle hayatını sürdürmeye de hakkı vardır ve nitekim yaygın olanı da budur. Asıl amacı, başka toplumlarda bu uygulamanın Müslümanlara farz olduğu zannının yanlışlığını ortaya çıkarmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de evlenme ile ilgili ayetler bir bütün halinde incelendiğinde tek eşliliğin aile hayatı için daha uygun bir model olduğu, insan fitratına da en uygun evlilik şekli olarak tek eşli evlilikler teşvik edilmiş ve onların hayatlarını birbirlerine karşı güzellikle sürdürmeleri istenmiştir. Zira Kur'an da bir erkekle bir kadının, adeta

¹⁸⁸ Kevser Kâmil Ali-Selim Öğüt, "Çok Evlilik", *DİA*, VIII, s.365-366; Topaloğlu, *a.g.e.*, s.141-142; Abdurrahman Kurt, "Dini Kaynakların Çok Eşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çok Eşlilik", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8 (1999), s.188.

¹⁸⁹ Adnan Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEN Dergisi*, I/2, 2003, s.17.

¹⁹⁰ Aksekili Ahmed Hamdi, "İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât I", *Sebîlü'r-Reşad*, XI/275, 5 Kanunevvel 1329, s.226-227; Sümeyye İncegöl, *Tanzimat'tan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Menderes Gürkan, Kayseri 2008, s.36-37.

birbirlerine bir elbise gibi tamamladıklarını ve birlikte bir bütünü meydana getirdikleri aktarılmıştır¹⁹¹. Çok eşlilik ile ilgili bilgilere ise Nisa Suresindeki “Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Eğer bu şekilde adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya (sahibi olduğunuz) cariyeyi alın (onunla evlenin)¹⁹²” ayet-i kerimesiyle rastlanmaktadır. Dikkat edildiği takdirde Allah (c.c.) tarafından Müslümanlara evlilikten uzak durmamaları, mutlaka bir kadınla evlenmeleri, ancak hak gözetilerek eşler arasında adaletli davranılması şartıyla çok eşliliğin gerçekleşmesinde de günahın olmadığı bildirilmektedir. Bazı âlimlere göre bu ayetin inişi ile yetimler ve kadınlar arasında adaleti sağlamak, yetim mallarına haksız yere el konulmasını önlemek ve yetimlerin mehirlerinde adaleti sağlamak amacıyla inmiş, evlenilecek kadın sayısının belirlenmesi konusunda hüküm verilmemiştir. Evlenilecek kadın sayısının dört ile sınırlandırılması konusu ise Hz. Peygamberin, dörtten fazla kadınla evliyken Müslüman olan kimselere fazlasını boşamalarını emretmesiyle anlaşılmıştır¹⁹³.

Bilindiği üzere Kur’an’ın başkaca ayetlerinde Müslümanlar yetim hakkı ve adalet konularıyla ilgili haddin aşılması durumunda sert uyarılarda bulunmuş ve kendilerine “acı veren bir azabın” hazırlandığından söz etmiştir. Hal böyle iken adaleti tesis edemeyeceğinden korkan bir Müslüman elbette ki tek eşliliği yahut adaleti sağlayabilecek kadar en fazla dört kadınla evlenebilirdi. Ayrıca; “kadınlar arasında her ne kadar adil davranmaya gayret etseniz de bunu başaramazsınız. Bari birine büsbütün meyledip de, ötekini askıda kalmış gibi bırakmayın¹⁹⁴” denilerek yine açıkça kadınlar arasında adaleti sağlamanın zorluğu vurgulanmış, tek eşlilik teşvik edilmiştir. Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Müslüman erkekler için çok eşlilik haram sayılıp yasaklanmamış ancak buna karşın farz da kılınmamıştır.

Bahsi edilen tek eşliliğe teşvik veya eş sayısındaki sınırlamalar, savaş meydanlarında kocası ölen dul kalmış kadınlar ve yetim kalmış kadınların bir hayli fazla olduğu bir toplumda konulmuş bir kural olması da dikkat çekici bir husustur. Çok eşliliği hoş karşılamayan toplumlarda dahi, şartlar gereği zaman zaman çok kadınla evlenilmesi uygulamasına izin verilmiştir. Buna benzer bir uygulama II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’ında uygulanmış, erkek nüfusunun azalmasından dolayı çok kadınla evliliğe müsaade etmiştir. Aynı sebepten dolayı farklı devlet ve kültürler de çok eşliliğe müsaade etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir¹⁹⁵. Şimdi ise İslâmiyet’in doğduğu dönem ve “hak din” olarak tebliğ edilmesiyle bu “hak yola davet” etmek üzere yapılacak cihatta hiç şüphe yok ki bir erkek nüfusun gerekliliğinden söz etmek mümkündür. Fakat İslâmiyet’in getirdiği ölçüyle kadınların ve yetimlerin de mağdur edilmemesi, kadınların yalnızca cinsel bir obje olarak görülmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Esas itibarıyla çok eşlilik, Müslümanlar arasında her zaman istisnâ bir durum olmuştur.

Yukarıda bilgisini verilen ayetteki surelerde geçen şartlı izne bağlı olarak Müslüman devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de zaruret olmadıkça taaddüd-i zevcâta başvurulmamıştır. Faroqhi, Osmanlı kadınlarının genellikle tek eşliliği sürdürmek için çabaladıklarını, ancak çok evli erkeklerin de cemiyette pek nahoş karşılandıklarını aktarmakla birlikte çok eşliliğin neredeyse sadece saray çevresiyle üst

¹⁹¹ Kur’an, Bakara: 2/187.

¹⁹² Kur’an, Nisâ: 4/3.

¹⁹³ Yusuf Ziya Keskin, “Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 2001, s.21; Topaloğlu, a.g.e., s.145.

¹⁹⁴ Kur’an, Nisâ: 4/127.

¹⁹⁵ Semra Ulaş, “İslâm’da Çok Kadınla Evlilik”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, VI/1, 1992, s.55.

düzeydeki din görevlileri arasında görüldüğünü, tüccar ve zanaatkârlarda ise pek az rastlandığından söz etmiştir¹⁹⁶. Bunun yanı sıra Osmanlı topraklarına XVI. asır sonlarında gelip Türk kültürüyle tanışan Alman Protestan Papazı Salomon Schweigger Türk erkekleri ve kadınları ile ilgili görüşlerini şöyle aktarmıştır: “Çiçeron yazılarının birinde Romalılar ve ev düzenleri hakkında şöyle der: “Biz Romalılar herkese egemeniz, ama bize de kadınlar egemendir.” İşte Türklerde de durum böyledir. Tüm dünya onların gücü karşısında korkuya kapılırken, onlar kendi karılarından korkarlar” demiştir. Taaddüd-i zevcât ile ilgili izlenimlerini de aktaran Schweigger, Türklerin çok basit nedenlerle eşlerinden boşanabilme, başka bir kadın veyahut kadınlarla evlenebilme hakkına sahip olduklarını, ancak “besbelli çok sık eş değiştirmenin ya da birkaç kadınla birden evli olmanın aile yaşamına getirdiği düzensizliğin ve huzursuzluğun bilincine vararak, zamanla daha ölçülü davranmayı yeğlediklerini ve bir tek kadınla evliliği sürdürmenin daha kolay ve rahat olduğuna” kanaat ettiklerini yazmıştır¹⁹⁷.

Osmanlı toplumunda erkekleri ikinci evliliğe iten yegâne sebeplerden birinin çocuk sahibi olup nesebin devamlılığını sağlamak olduğu söylenebilir. Günümüz şartlarında çocuk sahibi olmak isteyenlere türlü tıbbî müdahalelerle dahi olsa mümkün olabilmekte ve çocuk sahibi olunabilmektedir. Ancak Osmanlı döneminde çocuk sahibi olmak isteyen bir erkeğin tek çaresi ikinci bir evlilik yapmaktır. Bunun yanında üretimin kol gücüne dayalı olduğu Osmanlı toplumu gibi toplumlarda nüfusun kalabalık olmayışa ihtiyaç duyulmakta ve bu da ikinci bir evliliğe başvurulmasına neden olabilmektedir¹⁹⁸.

Osmanlı kuruluş dönemi kaynaklarından olan Âşık Paşazâde'nin tarihinde Orhan Gazi'nin Bizans şehri İznik'i fethettikten sonra şehre girişini şöyle aktarmaktadır: “şehrin kâfirleri hep birden topluca karşıladılar... Pek çok hanım da geldi. Orhan Gazi; “bunların beyleri nerede?” diye sorunca, “kimi savaşta, kimisi de açlıktan öldü” dediler. Fakat içlerinde oldukça güzel, gönül çeken güzellerin sayısı çok idi. Orhan Gazi, “Bu dul hanımları, Allah'ın emriyle helâllığa alın” diye gazilere emretti. Buyrulduğu gibi ettiler. Bu (beysiz kalan) evlerden evlenen gazilere ayrıca ev verdiler¹⁹⁹”. Pek tabii ki o kadınlarla cariye ve savaş ganimeti olarak görülerek alınabilirlerdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin kuruluş felsefesinden gelen adalet kavramı gözetilerek kadınlarla Allah'ın emriyle evlenilmesi ve aile kurulması hususunda gaziler teşvik edilmişlerdir.

Osmanlı hukuk sistemi İslâm hukukunun belirlediği kanunlar üzerine temellendirildiğinden pratikte devletin çok eşlilik ile ilgili uygulamalarının İslâm hukuku çerçevesinde geliştiğini söylemek mümkündür. Osmanlı aile yapısının niceliği ile ilgili bilgilere Osmanlı mahkemelerinde tutulan sicillerdeki Tereke Kayıtlarında birden fazla kadınla evliliğin oranı, çocuk sayısı, kız-erkek çocuk sayısı oranı ve mirasçıların durumu gibi bilgilerinin aktardığı ve genele yayıldığına çok az bir sapma payıyla toplum üzerinde çok eşliliğin yaygınlığıyla ilgili tahmini bir genellemeye gidilebilmektedir. Taaddüd-i Zevcât üzerine yaklaşık bir oran veren araştırmacıardan Aydın, Osmanlı toplumu genelinde bu oranın %5 ile %10 arasında değiştiğini ve taaddüd-i zevcâtın Osmanlı toplumunda pek yaygın olmadığına değinmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁶ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla)*, 8. Baskı, Çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2014, s.130-131.

¹⁹⁷ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s.201, 210.

¹⁹⁸ Said Öztürk, “Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, V, Ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, s.408.

¹⁹⁹ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s.100.

²⁰⁰ Öztürk, *a.g.m.*, s.407-408; Aydın, *Türk Hukuk*, s.278.

Özelde Osmanlı şehirlerinde aile yaşantısını yansıtan çalışmalara bakıldığında ise, Hayri Erten'in XVIII. asrın ilk yarısında Konya Ailesinin sosyo-ekonomik yapısını incelediği araştırmasında erkeklerin %87'nin tek ešli, birden çok kadınla evlenen erkeklerin oranının ise %12,4 olduğunu ortaya koymuştur²⁰¹. Yine Konya Ailesi üzerine araştırma yapan Mehmet İpçioğlu da elde ettiği verilerde 87 erkekten dokuzunun iki, ikisinin de üç ešli olduğuna rastlamıştır. Yani oranlara çevrildiğinde %88'i tek ešli iken %12'si çok ešli olduğu görülmektedir²⁰². Bursa ve çevresinde aile hayatını araştıran Abdurrahman Kurt ise Bursa'da 1839-1876 yılları arasında çok ešli erkek oranını %2,2 gibi bir hayli düşük oranlarda olduğunu saptamıştır²⁰³. Farklı Anadolu kentleri üzerine yapılan bir başka çalışmada çok ešli erkeklerin oranı %9,59 olarak verilmiştir²⁰⁴. Osmanlı sosyo-ekonomi tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Ahmet Tabakoğlu'na göre klasik dönem tereke kayıtlarına bakıldığında birden fazla evlilik oranları %5 ila 12 arasında olduğunu saptamaktadır²⁰⁵. Rifat Özdemir'in Tokat özelinde yaptığı çalışmaya bakıldığında ise seçtiği 26 terekeden 18 tanesi Müslimlere ait olduğunu ve bunların aralarında yalnızca 4 erkeğin (%15.38) çok zevceli olduğunu, geri kalan %84.26'sının ise tek zevceli olduğunu aktarmıştır²⁰⁶. Bu çalışmada incelenen Maraş Şer'iyeye Sicillerine göre Maraş ve çevresinde evli ve Müslüman erkeklerin kaç zevceleri olduğunu ekonomik durumlarıyla da ilişkilendirilerek yansıtmaya çalışılmıştır.

Tablo 3: Zevce Sayılarının Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Erkeklerin Eş Sayısı	Tereke Miktarı (Kuruş)								GENEL	
	0-3000	Yüzde (%)	3001-6000	Yüzde (%)	6001-12000	Yüzde (%)	12001 ve üzeri	Yüzde (%)	Toplam	Yüzde (%)
1 Zevceli	94	54.6	37	21.5	29	16.8	12	7.1	172	84.3
2 Zevceli	13	44.8	10	34.4	4	13.9	2	6.9	29	14.2
3 Zevceli	1	50	1	50	-	-	-	-	2	1
4 Zevceli	-	-	-	-	1	100	-	-	1	0.5
TOPLAM	108	52.9	48	23.9	34	15.9	14	6.8	204	100

Günümüze ulaşan Maraş Şer'iyeye Sicillerinde kayıtlı terekelerin taranması ve elde edilen verilerin tasnifi neticesinde oraya çıkan yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere toplam 204 evli ve Müslüman erkekten 172'sinin tek zevcesi var iken 29 kişinin iki, 2 kişinin üç, 1 kişinin de dört ešli olduğu tespit edilmiştir. Oransal olarak bakıldığında

²⁰¹ Erten, *a.g.e.*, s.59

²⁰² İpçioğlu, *a.g.e.*, s.42.

²⁰³ Kurt, *a.g.e.*, s.117.

²⁰⁴ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 102.

²⁰⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., 1992, s.93.

²⁰⁶ Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Belleten*, LIV/211 (1990), s.1015-1016.

Maraş ve çevresindeki erkeklerin %84,3'ünün tek zevceli, %15,7'sinin ise birden fazla zevcesinin olduğu görülmektedir. Bu sonuca bakarak yukarıda değindiğimiz Osmanlı topraklarındaki çok eşlilik ortalamasını aşsa da, çok eşliliğin toplumda yaygın olmadığını doğrulamaktadır. Maraş şehri ve civarında çok eşlilik ekonomik olarak incelendiğinde, nispeten düşük gelirli denilecek 0-6000 kuruş arası varlığı olanların oranının toplamı %81,8 olduğu, yüksek gelirli arasında ise bu oranın %18,2 olduğunu görülebilmektedir. Tüm bu detaylar göz önüne alındığında, birden çok kadınla evliliği genellikle daha zengin kesimlerin gerçekleştirdiği düşüncesine uygun bir sonuç olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Çok Eşli Evlilik Yapan Erkeklerin Özellikleri

Meskûn Mahal	Eş Sayısı	Çocuk Sayısı				Tereke Miktarı (Akçe)			
		Çocuksuz	Kız	Erkek	Toplam	0-3000	3001-6000	6001-12000	12001 ve üzeri
Taşra	3	-	6	3	9	-	5700	-	-
Taşra	2	-	2	3	5	1000	-	-	-
Taşra	2	-		2	2	-	-	6040	-
Taşra	2	-		2	2	575	-	-	-
Taşra	2	-	2	1	3	2288	-	-	-
Taşra	2	-	2	1	3	-	3145	-	-
Taşra	2	-	1	2	3	2094	-	-	-
Taşra	2	-	1	1	2	2369	-	-	-
Taşra	2	-	5	1	6	1819	-	-	-
Şehir	2	-	3	1	4	-	-	9538	-
Taşra	2	-	1	2	3	1450	-	-	-
Şehir	2	-	1	2	3	-	-	-	24450
Taşra	2	-	1	1	2	-	3570	-	-
Şehir	2	-	2	5	7	-	-	-	13141
Taşra	2	-	2	2	4	-	4765	-	-
Taşra	2	-	2	6	8	781	-	-	-
Şehir	2	-	2	1	3	-	-	9180	-
Taşra	2	-		5	5	-	3089	-	-
Taşra	2	-	2	1	3	-	5789	-	-
Taşra	2	-		5	5	2617	-	-	-
Taşra	3	-	4	5	9	2359	-	-	-
Taşra	2	-	2	4	6	-	5446	-	-
Taşra	2	-	3	5	8	-	5741	-	-
Taşra	2	-		1	1	2636	-	-	-
Taşra	2	-		1	1	2768	-	-	-
Şehir	2	-	2	5	7	1990	-	-	-
Taşra	2	-	1		1	-	-	10823	-
Taşra	2	-	1	1	2	-	4270	-	-

Şehir	2	-	2	2	4	-	4146	-	-
Şehir	2	-		1	1	2836	-	-	-
Şehir	2	-	1	4	5	-	3976	-	-
Şehir	4	-	1	4	5	-	-	8707	-

Yukarıdaki tabloda da gösterildiği üzere incelediğimiz tereke kayıtlarındaki çok zevceli 32 erkekten taşrada ikamet edenlerin sayısı 23 (%71,9), şehirde ikamet edenlerin sayısının ise 9 (%28,1) olduğu görülmektedir. Bu da şehirlerde çok eşliliğin taşradakinden daha az yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca çok zevceliğe ekonomik olarak bakıldığında da sanıldığı üzere refah düzeyinin yüksek olmasına paralel olarak çok eşliliğin yaygınlaştığının söylenemeyeceği gibi refah düzeyi daha düşük ailelerde çok eşliliğin nispeten daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Çok eşlilik hususunda söylenebilecek son şey, bir eş daha edinildiğinde diğerine danışılması ve gizli bir şekilde eşlerin birbirlerini aldatmaması adaletin tesisi için önemli bir husustur. Hiç şüphesiz ikinci bir zevce ile hayat birleştirilirken aile üyelerinin fikirlerinin göz ardı edilmesi aile saadetine gölge düşürebilmektedir. Son Şeyhülislâmlardan Mustafa Sabri Efendi, bir kusuru olmadığı takdirde eşini gücendirmemek için onun üstüne evlenmemenin erdemlilik olduğunu, bu nedenle çok eşliliği terketmenin daha uygun olacağını söylemektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin kızı Fatıma'nın (r.a.) üzerine ikinci evliliğini gerçekleştirmek isteyen damadı Hz. Ali'ye (r.a.): *"Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen şey beni de üzer"*²⁰⁷ ifadesiyle kadının fikrinin alınmasının önemine vurgu yapmış ve izin vermemiştir²⁰⁸. Önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere İslâmiyet'te nikâh meselesi diğer dinlere nazaran resmî olmayan ve bir din görevlisi (imam) huzurunda gerçekleşmesi zarurî olmayan bir işlemdir. İslâmiyet'te nikâhtan maksad ahalinin duyması ve nikâhlı kadına bir başka taliplinin çıkmasının engellenmesidir. Bunun dışında günümüzde dahi yapılan gizli dinî nikâhlarının geçerlilik hükmü ayrı bir tartışma konusudur.

4.4. Eşlerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları ve Hukuk-ı Zevciyete Riâyet

Nikâh akdinin sahîh şekilde gerçekleşmesinden sonra karı-koca olup aile kuran kadın ve erkeğin aralarında karşılıklı hak ve sorumlulukları doğmaktadır. Bu hak ve sorumluluklara riayet etmek, aile hayatının saadeti için hayatî ehemmiyeti haizdir. Kur'an-ı Kerim'de karı ve koca arasında karşılıklı hakların olduğu hususunu; *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler"*²⁰⁹ ve *"...kadınlarınızla iyi geçinin..."*²¹⁰ ayetleri ile açıklamakta ve Müslümanları bu konuda özen göstermeye sevk etmektedir. Bunun yanında Hz. Muhammed'in (s.a.v.); *"Kadın, kaburga kemiği gibidir. Eğer sen onu doğrultup düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondaki eğrilikle beraber ondan faydalanmak istersen, faydalanabilirsin"*²¹¹ sözüyle bir erkeğin kadını dilediği şekle sokmaya çalışmaktansa olduğu haliyle sevmesi ve geçinmesi gerektiğini öğütlemiştir. Zevceler arasında doğan ve iki tarafı da ilgilendiren hak ve sorumluluklarından bazıları, birbirlerine cinsî yönden helâl olmaları, birbirlerinin mirası üzerine karşılıklı hak sahibi

²⁰⁷ Buhârî, *"Kitâbu'n-Nikâh"*, XI, s.5307-5308.

²⁰⁸ Kurt, *a.g.m.*, s.195-196.

²⁰⁹ Kur'an, Bakara: 2/228.

²¹⁰ Kur'an, Nisâ: 4/19.

²¹¹ Buhârî, *"Kitâbu'n-Nikâh"*, XI, s.5265.

olmaları, iyi geçinme, birbirlerine saygı ve sevgi gösterme, birbirinin güvenini sarsacak davranışlardan sakınma (kendini muhafaza etme), aile birliğinin korunması için çaba gösterme gibi ahlâkî ve hukukî nitelikteki hak ve sorumluluklardır. Ancak özele inildiğinde kadının ve erkeğin ayrı ayrı hak ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Bu konuları ana hatlarıyla işledikten sonra Osmanlı dönemi Maraş şehrindeki kadı sicillerinde rastlanılan “*hukuk-ı zevciyete riayet edilmesi*” ile ilgili davalar incelenecektir.

İslam hukukunda, nikâhın farzlarından olan mihrin belirlenmesiyle evlenen bir kadının öncelikle kocasının belirlediği eve gidip ona tâbi olması gerekmektedir. Bununla birlikte vaad edilen mihrinin muaccel kısmını almayan bir kadının, istediği takdirde cinsel temastan kaçınması hakkı da kendisinde mahfuzdur. İkamet edilecek yeri belirleyen kocanın, ailesini yerleştirecek meskenin sağlığa elverişli, komşuluk ilişkilerinin iyi ve bir ev için gerekli eşyalara sahip olması gerekmektedir. Erkek, zevcesini hısımlarıyla aynı meskende oturtmamalı, yalnızca zevcesinin onlarla birlikte oturmayı kabul etmesi halinde birlikte ikamet etmelerinde bir sakınca görülmez. Kadın da kendi babasının evinde oturma şartını öne sürebilir, ancak koca böyle bir şartı kabul etse dahi istediği zaman buna uymayarak zevcesini alıp kendi belirleyeceği bir meskene yerleştirebilir. Kadının bulunduğu beldeden başka bir beldeye götürülmesi hususuna da, koca adayının güvenilir olduğu düşünülmesi halinde, izin verilmiştir. Ancak erkek güvenilir değil ise, kadına kötü muamelede bulunduğu takdirde kadının yabancı bir memlekette sığınacak bir yer bulması oldukça zor olacaktır. Hanefilere göre kadın, kocasına bağlı olarak gittiği beldeye gitmek zorundadır. Bu hakkın kötüye kullanılması sonucunda sonraki fakihler, kadının başka bir beldeye ancak rızasıyla gidebileceğini, rızası olmaksızın götürülemeyeceğini söylemişlerdir²¹².

Osmanlı dönemi Maraş şehrinin kadı sicillerinde kocanın evine gidilmesi gerekliliği konusunda örnek teşkil edecek davalar mevcuttur. Örneğin 26 Ramazan 1297/1 Eylül 1880 tarihinde mahkemeye başvuran Maraş civarı kuralarından Elmalar Karyesinden Durmuş Ali b. Mustafa b. Ali namındaki şahıs, zevcesi Hatice bt. İbrahim b. Ömer’e dava açarak mahkeme tarihinden üç yıl evvel şahitler huzurunda Hatice ile evlendiklerini ancak babası İbrahim’in bu tarihten iki ay önce vefat ettiğini, bunun üzerine Hatice’nin karye civarında pancar toplar iken Maraş’a firar ederek amcası Osman’ın evine geldiğini bildirmiştir. Durmuş mahkemeden zevcesinin amcası Osman’a zevcesinin kendisine verilmesinin tembih olunmasını istemiştir. Hatice’nin amcası Osman iddiayı külliyyen inkâr etse de şahitlerin dinlenmesinin ardından mahkemece verilen kararda Hatice’nin Durmuş Ali’ye teslim edilmesine ve hânesinde zevceliğe riayet edilmesine hükmedilmiştir²¹³.

Buna benzer bir başka davada ise 6 Cemaziyelevvel 1297/16 Nisan 1880 tarihinde Şekerdere Mahallesinden Çakaloğlu Mehmed b. Hacı Veli namındaki kimse, Fatma bt. Hacı Abdurrahman isimdeki kadına zevcelik isnad ederek, Fatma’nın evine gelip hukuk-ı zevciyete riayet etmesini istemektedir. Ancak şahit gösterilenler dinlendiğinde böyle bir nikâha şahid olmadıklarını bildirerek Çakaloğlu Mehmed’i yalanlamışlardır. Mahkemece verilen kararda iddianın sağlam delilleri olmadığı gerekçesiyle Mehmed’in Fatma’ya karşı bu hususta dava açılmasından men olunduğuna karar verilmiştir²¹⁴.

İslâm’ın belirlediği sınırlar içerisinde bir kadın, kocasının isteklerini yerine getirmekle yükümlü olunmuştur. Kocası yokken evine ve onun haklarına sahip çıkıp

²¹² Döndüren, *a.g.e.*, s.251-252.

²¹³ MŞS, 232/98, Hüküm No.:127.

²¹⁴ MŞS, 232/102, Hüküm No.:134.

korumak da kadının görevleri arasındadır. Bununla ilgili Hz. Peygamber; “*Kadına zevci yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nâfile olarak) oruç tutmak helâl olmaz. Yine bir kadın, kocasının evine, onun izni olmadıkça kimsenin girmesine izin veremez. Yine bir ev kadını kocasının izni olmaksızın aile nafakasından (adetten fazla) sarf ederse, şübhesiz o fazla sarfiyâtın yarısı, kocaya ödenir*²¹⁵” buyurmaktadır. Bununla beraber kadın, keyfi olarak kocasını reddetmemeli, hukuk-ı zevciyete riayet etmelidir. Hz. Peygamber; “*Kadın, kocasının döşeğini terk ederek gecelediği zaman, bu ayrılıktan geri dönünceye kadar melekler ona la'net ederler*²¹⁶” şeklinde buyurarak kocaya itaatın ve ailede daimi birlikteliğin önemi vurgulamaktadır.

Orçan Nahiyesi Boşnaklı Karyesinden Tosunoğlu Mehmed b. Mehmed b. Musa'nın 12 Şaban 1324/1 Ekim 1906 tarihinde mahkemeye başvurarak zevcesi Adana Vilayeti Cebel-i Bereket Sancağına Bağlı Bahçe kazasının Çamiçi Karyesinden Hayvalıoğlu Kızı Elif bt. Mustafa b. Abdullah'ı dava etmiştir. Mehmed'in aktardığına göre bu davadan bir sene üç ay önce mehir miktarları belirlenerek Elif ile evlendiğini ancak zevcesi iken “*nefsini bana teslimine imtina etmesi*” ve “*hukuk-ı zevciyete riayet etmek üzere mahkemece tembih olunmasını*” ister. Elif verdiği cevabında nikâh iddiasını külliyen reddedip yalnızca nişanlarının yapıldığını söyler. Şahitlerin Mehmed Efendi'yi doğrulamaları üzerine mahkemece verilen kararda; “*Elif'in Mehmed'in zevci olduğu şer'en tespit olmasıyla birlikte Mehmed'in hânesine giderek hukuk-ı zevciyete riayet ve nefsinin kendisine teslim etmesi tembih*” edilmiştir²¹⁷.

Erkekler için bakıldığında da zevcesine karşı görev ve sorumlulukları olduğu görülür. Hz. Muhammed, her gün oruç tutup her gece nâfile namaz kılan Abdullah ibn-i Amr'a (r.a.): “*Böyle yapma! Sen bazen oruç tut, bazen iftâr et. Gecenin bir kısmında kalkıp namaz kıl, bir kısmında da yatıp uyu. Çünkü senin beden için üzerinde bir hak vardır, gözlerin için de üzerinde bir hak vardır, zevcen için de senin üzerinde bir hak vardır*²¹⁸” buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de; “*Erkekler, kadınlar üzerinde hâkimdirler. Çünkü Allah, birini diğerdenden üstün yaratmıştır. Bir de (erkekler onları) mallarından infâk etmektedirler. İyi kadınlar itâatli olanlardır. Allah kendilerini nasıl koruduysa, onlar da öylece göze görünmeyeni koruyanlardır. Şerrlerinden, serkeşliklerinden yıldıgınız kadınlara gelince; Onlara öğüt verin, (vazgeçmezlerse), kendilerini yataklarında yalnız bırakın, (yine kâr etmezse) döviün. Size itâat ederlerse, aleyhlerine bir yol aramayın*²¹⁹” Burada zikri geçen dövmek fiilinde, beden üzerinde bir iz bırakmaktan ziyade hafifçe vurma olarak düşünülmelidir. Hz. Peygamber de bu amacın dışındaki şiddet içerikli dövmeleri “*Kadınları dövmeyin!*” ve “*Sizden biriniz gece beraber olacağı eşini köleye vurur gibi dövmesin*” mealindeki hadisleriyle yasaklamıştır. Bunun yanında, bilinmeyen bir sebepten bir ay boyunca kadınlarının odasına girmemeye yemin eden Hz. Peygamber, “*kadın ancak ev içinde terk olunur*” buyurmuştur²²⁰. Ayyette de bahsi edilen hususta kadının kocanın namusu, şerefi, kişiliği ve gizli sırlarını koruyup gözetmesi Müslüman bir kadın için önemli görevlerden biri olduğunu söylemek mümkündür²²¹.

²¹⁵ Buhârî, “*Kitâbu'n-Nikâh*”, XI, s.5280.

²¹⁶ Buhârî, *aynı eser*, s.5279.

²¹⁷ Adil Akben, *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1904-1907 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Ürgen, Malatya 1996, s.273-274.

²¹⁸ Buhârî, “*Kitâbu'n-Nikâh*”, XI, s. 5285.

²¹⁹ *Kur'an*, Nisâ: 4/34.

²²⁰ Buhârî, “*Kitâbu'n-Nikâh*”, XI, s.5287.

²²¹ Mevdûdî, *İslâm'da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, 4. Baskı, Çev. Memiş Tekin, Konya: Kitap Dünyası Yay., 2013, s.43.

Bu vazifenin yerine getirilmemesi yahut suiistimal edilmesi üzerine erkeğin boşanmaya kadar varan haklarının sıralandığı görülmektedir.

Tüm bunlara rağmen eşler arasındaki anlaşmazlık giderilemiyor ise onların aralarını düzelterek arabulucuların görevlendirilmesi istenmektedir. Kur'an'da bu durum şöyle emredilmektedir: “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin tarafından bir hakem, kadının tarafından da bir hakem gönderin. Barışmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir²²².” Burada eşler arasında problemlerin çözümü için hakem olacak kişilerin ailelerinden seçilmesinin nedeni, onların aile içindeki hallerini daha iyi bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat gerektiğinde aileden olmayan kimseler de hakem tayin edilebileceği gibi bunların hem ayrılmalarına hem de birleşmelerine karar verme yetkisine de sahiptirler²²³.

Kadı sicillerinde rastlanılan bir davada 12 Ramazan 1297/18 Ağustos 1880 tarihinde Pazarcık Kazasının Karyesinden Ahmed b. Molla Mustafa bir ay önce mehrin tesmiyesiyle Elif Hatun bt. Ali ile evlendiklerini ancak zevcesinin kendisine karşı davranışlarını beğenmeyerek hukuk-ı zevciyete riayet etmesi için mahkemece uyarılmasını istiyor. Mahkemece alınan kararda Ahmed Efendi'nin zevcesiyle bu hususta daha evvel konuşmamasına rağmen mahkemeye gelmesini reddederek davadan men edilmiştir²²⁴. Bu da yukarıda bahsini ettiğimiz öncelikle kadının uyarılması daha sonra çare kalmadığı takdirde başka çare arayışlarına girilmesi gerektiğinin göstergesidir.

İslâm hukukunda bir kadının kocasından boşanmadan bir başkasıyla evlenmesi oldukça güç ve hoş olmayan bir durum olarak görülmektedir. Başka biriyle evlenebilmesi için öncelikle kocadan ya nafaka isteği olmadan boşanması ya da karşılıklı rıza gösterilerek boşanılması gerekmektedir. Bu türden boşanmalara çalışmanın ileriki bölümlerinde değinileceğinden ötürü burada kısa tutulacaktır. Buna örnek olarak 12 Muharrem 1324/8 Mart 1906 tarihinde Maraş'a bağlı Camustil Nahiyesi Sır Karyesinde meskûn Seyidhanoğlu Hasan b. Mustafa b. Mustafa namındaki şahsın, zevcesi Koca Semih kızı Fatma bt. Mehmed b. Mustafa ile bu tarihten 4 yıl evvel evlendiklerini, Fatma bulûğa erdikten sonra annesinin kendisini kandırıp başkası ile nikâhlamak istemiştir. Bu sebeple hukuk-ı zevciyete riayet etmeyen Fatma'nın ikaz edilmesi için mahkemeye başvurmuştur. Fatma ise kocasının iddiasını reddedip, bizzat kendisinin Karamanlı mahallesinden Patlak Ahmed Efendi ile evlenmek istediğini söylemektedir. Şahitlerin dinlenmesi ve Hasan Efendi'yi doğrulayıp aralarında nikâhın sürdüğünün tespit edilmesinin ardından mahkemece verilen kararda Fatma'nın Hasan'ın hânesine giderek hukuk-ı zevciyete riayet etmesine karar verilmiştir²²⁵.

Buna benzer bir başka kayıta, Camustil Nahiyesi Sır Karyesi'nden Seyyidhanoğlu Mustafa b. Ahmed b. Mustafa ile kendi rızasıyla bir başka erkeğe gittiğini söyleyen zevcesi Seyyidhanoğlu kızı Emine bt. Osman Efendi arasında gerçekleşmiştir. 8 Rabiulevvel 1324/2 Mayıs 1906 tarihinde mahkemeye başvuran Mustafa, yine aynı karyeden Tekyenişoğlu Mehmed b. Hüseyin b. Mehmed'in zevcesini cebren kaçırarak Bisildere Karyesinden Cilfinoğlu Hacı Fakı Ağa namındaki

²²² Kur'an, Nisâ: 4/35.

²²³ Şuayip Özdemir, “Nisâ Sûresinde Aileyle ilgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II/3 (2002), s.11.

²²⁴ Ayşe Banu Kızmaz, *232 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicilinin (5 Muharrem 1297-4 Safer 1298/19 Aralık 1879-5 Ocak 1881) 75-150. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş 2011, s.127-128.

²²⁵ MŞS, 234/493-494, Hüküm No.:648.

kimsenin hânesine götürmüştür. Bu olayı müteakip zabıtarlarca teslim alınan kişiler Hükümet-i Seniyye'ye teslim edildiklerini, ancak zevcesinin hânesine gelmesinin tembih edilmesini istemektedir. Emine cevabında Mustafa'nın iddialarını külliye reddederek zorla kaçırılmadığını, Mehmet ile isteyerek firar edip Faki Ağa'nın hânesinde nikâhlandıklarını ve artık Mehmed'in zevcesi olduğunu söylemiştir. Şahitlerin dinlenmesinin ardından Emine'nin Mustafa'nın nikâhlı zevcesi olduğu ispatlanmış ve mahkemece verilen kararda Mustafa'nın hânesine giderek hukuk-ı zevciyete riayet etmesine karar verilmiştir²²⁶. Burada olayın iç yüzünü, kadının neden evini terkedip başkasıyla kaçtığını tahmin etmek oldukça güçtür. Ancak benzer bir durumda Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bir kadın gelerek; *"Ey Allah'ın Rasûlü! kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir?"* diye sorduğunda, *"Kadının, kocasının evinden ondan izinsiz çıkmamasıdır"* demiştir. Çıkarsa meleklerin kendisine evine dönünceye kadar lanet edeceğini söyleyen peygambere kadın yine; *"eşine zulüm yapan bir koca olması halinde de mi durum aynıdır?"* sorusuna Hz. Peygamber; *"Zalim olsa bile"* cevabını vermiştir²²⁷.

Maraş'ta bunlar dışında kayıt altına alınan zevciyete riayet davaları da mevcuttur. Kumlu Karyesinden Tosun Ağa Ömer Paşa b. Mehmed namındaki şahsın zevcesi Ayaklıcaoluk Karyesinden Zeyneb bt. Ali Murtaza'ya karşı 3 Muharrem 1325/16 Şubat 1907 tarihinde görülen davasında bundan bir yıl sekiz ay önce evlendiklerini bildirmiştir. Mahkemeden kendisini terkedip babasının evine yerleşen zevcesinin, hânesine gelerek hukuk-ı zevciyete riayet etmesini istemektedir. Davalı taraf ise akdi bozacak durumların meydana geldiğini, bundan ötürü nikâhlarının yok hükmünde olduğunu savunmaktadırlar. Şahitlerin dinlenmesi ve nikâhın gerçekleştiğinin doğrulanması üzerine mahkemece verilen kararda *"Mustafa Zeyneb'i bundan bir sene sekiz ay önce nikâhına aldığı sabit olduğundan zevci Zeyneb'e Mustafa'nın evine gitmesi ve hukuk-ı zevciyete riayet etmesi"* tembih edilmiştir²²⁸.

Nedirli nahiyesi Köseli karyesi ahalisinden Hüseyin oğlu Veli b. Musa b. Hüseyin, mahkemenin gerçekleştiği 22 Şaban 1324/11 Ekim 1906 tarihinden 3 yıl önce Tanırlıoğlu kızı Sultan bt. Hasan b. Mehmed ile babasının vekâlet etmesiyle evlendiğini, ancak zevcesinin hânesine gelmekten imtina ettiğinden dolayı hânesine gelerek hukuk-ı zevciyete riayet etmesinin tembih edilmesini istemiştir. Sultan ise bu hususta babasına vekâlet vermediğini, babasının da kendisini vermediğini hatta Veli'nin kendisinden ümidi keserek karyesi ahalisinden Bayırlıoğlu Mustafa'nın kızı Hatice'yi nikâhına aldığını ve kendisinin de Veli'nin zevcesi olmadığına göre kendisini dava etmesinin men'ini talep etmiştir. Mahkemede şahitlerin dinlenmesi sonucu Sultan'ın Veli ile nikâhlı olduğu ortaya çıkması sonucu hukuk-ı zevciyete riayet için Veli'nin hânesine gitmesi ve kendisine itaat etmesi Sultan'a bildirilmiştir²²⁹.

Hukuk-ı zevciyete riayet edilmesi hususundaki davalardan bir diğeri de cinayet sebebiyle hapis yatan Andırın Kazası Çiçekli Karyesinden Kısacıkoğlu Sağır Mehmed b. Hasan b. Halil'in 23 Safer 1324/18 Nisan 1906 tarihinde zevcesi Surur Hatuna açtığı dava bir hayli dikkat çekicidir. Hapishânedeki vekâletle dava açan Mehmed, hapse girdikten sonra evi terk eden Surur'un hânesine geri dönüp hukuk-ı zevciyete riayet etmesini istemektedir. Ancak Surur'a vekâleten mahkemede hazır bulunan kardeşi Turan ağa iddiayı külliye inkâr etmiştir. Şahitlerin de dinlenmesiyle Surur'un Mehmed'in zevcesi olduğu anlaşılmış ve mahkemece verilen kararda Surur'un

²²⁶ Karataş, *a.g.t.*, s.180-181.

²²⁷ Döndüren, *a.g.e.*, s.265.

²²⁸ Ramazanoğlu, *a.g.t.*, s.266-267.

²²⁹ MŞS, 234/368-369, Hüküm No.:502.

Mehmed'in hânesine gelerek hukuk-ı zevciyete riayet etmesi için vekili Turan ağaya tembih olunmuştur. Ancak kaydın devamında yukarıda zikri edilen kararın iptal edildiği bilgisi de verilmektedir²³⁰.

Bunlar haricinde hukuk-ı zevciyete riayet edilmesinin istendiği davalardan birinde Acemlî Mahallesinden Abdulcelil-zâde Nuri b. Reşid b. Yusuf ile Bertiz Nahiyesi Kalağlı Karyesinden Esmâ bt. Halil b. İbrahim arasında 26 Rabiulevvel 1324/20 Mayıs 1906 tarihinde bir dava gerçekleşmiştir. Esmâ ile 3 yıl önce evlendiklerini söyleyen Nuri Efendi, Esmâ'nın hânesine gelerek kendisine itaat ve hukuk-ı zevciyete riayet etmesinin tembihlenmesini istemektedir. Nikâh iddiasını reddeden Esmâ'ya karşı şahitlerin ikisi arasında nikâhın varlığını belirtmeleri üzerine Esmâ Hanımın, zevci Nuri'nin hânesine giderek hukuk-ı zevciyete riayet etmesine karar verilmiştir²³¹.

Yine Eloğlu Karyesinden de Alikooğlu Ahmed b. Mustafa b. Abdullah ile Camustil nahiyesi Orçan karyesinin Fakiler obasından Ümmügülsüm bt. Mehmed Koca b. Abdullah arasındaki 22 Safer 1324/17 Nisan 1906 tarihli davada zevcesi Ümmügülsüm'ün hânesine gelerek hukuk-ı zevciyete riayet etmesi gerektiğini istemiştir. Ümmügülsüm dahi cevabında orada nişan yapıldığını ve nikâhın kıyılmadığını savunsa da şahitlerin ifadelerinden sonra Ümmügülsüm'ün Ahmed ile nikâhlı oldukları tespit edilmiş ve nefsi Ahmed'e teslimiyle hânesine giderek hukuk-ı zevciyete riayet etmesi istenmiştir²³².

Osmanlı hukukunda İslâm temelinde aile birliğinin korunması amaçlanarak hem kadının ve hem de erkeğin mağdur edilmemesine özen gösterilmiştir. Erkeğin mağdur edilmemesi gibi kadının da mağduriyeti gözetilecek bir adalet mekanizmasının işlerliğinin sağlanması çalışılmıştır. Şüphesiz bu tür durumlarda mahkemede alınan bir kararın her iki tarafı da mutlu etmesi oldukça güçtür. Aslında Osmanlı devletinin ve onun en küçük birimi olan ailenin görev ve vazifesini en iyi Hz. Peygamber'in şu hadisiyle açıklanabilir: *“Herbirerleriniz güdücüdür ve herbirerleriniz güttüklerinden sorumludur. Devlet başkanı bir çobandır, erkek de kendi ev halkı üzerinde bir çobandır, kadın da kocasının evi ve çocukları üzerinde bir çobandır. Hâsılı herbirerleriniz kendi raiyesinden (idaresi altındakilerden) sorumludur”²³³*.

4.5. Maraş Ailesinde Çocuklar

İnsan hayatı genel olarak çocukluk, erginlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak dört bölüme ayrıldığında, özellikle insanın bedenî ve ruhî gelişmesinde çocukluk evresinin önemli ölçüde etkisi olduğu muhakkaktır. Bu sebeple ailenin gelişimindeki en önemli rollerden biri çocuklara aittir. Hatta aile kurmanın esas gayelerinden birinin dünyaya çocuk getirmek ve nesebinin devamını sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların aile içerisindeki talim ve terbiyeleri ve bunun yanında çocuğun içinde büyüdüğü sosyal çevre, ilerde toplumu şekillendirecek en önemli etkenlerdendir. Maraş ailesinde çocuk hususuna gelmeden önce çocuk kime denir ve bir insan ne zamana kadar çocuk olarak tanımlanır konusunun aydınlatılması uygun görülmektedir.

İslâm dininin mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim'de Türkçe'deki çocuk kelimesi anlamında *tıfl* ve *sabî* kelimeleri kullanılmaktadır. Bunun yanında çocuk anlamında kullanılan *ibn*, *veled* (çoğulu *evlâd*), *gulâm*, *sagîr*, *zürriyet*, *hafede*, *ehl*, *âl*, *yetîm*, *rebâib*

²³⁰ Karataş, *a.g.t.*, s.150-152.

²³¹ MŞS, 234/283-284, Hüküm No.:382.

²³² MŞS, 234/296-297, Hüküm No.:401.

²³³ Buhârî, *“Kitâbu'n-Nikâh”*, XI, s. 5285.

gibi kelimeler de mevcuttur. Kullanıldıkları yere ve üslûba göre bu kelimelerle genellikle “*henüz bulûğ çağına ermemiş insan*” kastedilir²³⁴. Orhan Çeker’in farklı ansiklopedi ve lügatlerden aktardığı üzere çocuk; “*Sabî (çocuk), henüz süttten kesilmemiş oğlan*”, “*Sabî’ye anasından doğuşundan bâliğ oluncaya kadar tıfl (çocuk) denir*”, “*Sabî bulûğa ermeyen kimsedir*”, “*Sabî, doğumu zamanından bulûğ vaktine kadarki insana denir*” gibi ifadelerle tarif edilmektedir. Hemen hepsinde çocuk, doğumundan bulûğa kadar olan evreler arasındaki yaşamla tarif edilmektedir. Ancak bunların eksik bir tanımlama olduğunu kaydeden Çeker çocuk kavramını; “*yaş küçüklüğünden dolayı henüz mükellef olmayan ve her çeşit muameleyi yapmaya yetkili bulunmayan insandır*” şeklinde tanımlamıştır²³⁵. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere bulûğa erme ile çocukluk evresinin son bulduğu sonucu çıkarılabilir. Bulûğa ermeden asıl maksat kişinin aklı ve ruhî yönden ergin olması ise de bunun tespiti ve ölçüsünü belirlemek çok zordur. Peki, bir insan ne zaman bulûğa erer? Bulûğa ermenin ölçüsü nedir?

İslâm hukukçularına göre bulûğ için bir ön şart, iki de ölçü vardır. Kişinin belli bir alt yaş sınırında olması (bu da erkeklerde on iki, kızlarda dokuzdur) bulûğun ön şartıdır ve buna erişmeyen çocuğun bulûğ iddiası kabul edilemez. Bulûğun iki ölçüsünden birincisi fiilî bulûğdur. Buna göre asgarî yaş sınırına ulaşmış erkek veya kızın cinsî yönden fiili erginliğe kavuşması gerekmektedir. İkinci ölçü ise çocuğun kesin yetişkinlik yaşına gelmesidir. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre erkek-kız ayrımı olmaksızın bir çocuk 15 yaşına erdiğinde kesinlikle bulûğa ermiş sayılır. Bulûğ ile bir insanın hem beden hem de ruhen yeterli bir olgunluğa eriştiğinde kendi kararlarını edâ etme ehliyeti de kazanır²³⁶.

Yukarıda da bahsini ettiğimiz üzere evlenip aile kurmanın en temel gayelerinden biri çocuk sahibi olmaktır. Bu sebeple Kınalızâde Ali Çelebi’ye göre çocuk, kız ya da erkek doğduğunda Allah’a şükredilmeli ve ilâhi bir armağan olarak görülmelidir²³⁷. Bu anlamda hukukî bir ifade olarak nesep terimi kullanılmaktadır. Çocuğu ana-babasına kan ve soy bağı ile bağlanmasına nesep denmektedir. Daha geniş anlamda ise kişiyle annesi-babası, nineleri-dedeleri arasındaki soy bağı ifade eder²³⁸. Her insanın bu dünyada kendi nesebini ve zürriyetini devam ettirmek için fitrî bir arzusu vardır. Kur’an-ı Kerim’de, “*İkisi birden kendilerini yetiştiren Allah’a şöyle dua ettiler: ‘Bize sağlam bir çocuk ihsan edersen, yemin olsun sana şükredenlerden olacağız’*”²³⁹ ayetinde de buyrulduğu üzere insanların genel olarak Allah’tan sağlıklı ve hayırlı bir evlat talep ettikleri aşikârdır. Bununla beraber bazı peygamberler ile salih kulların Allah’a iyi bir nesil için dua ettikleri bilinmektedir. Örneğin Hz. İbrahim’in (a.s.) Kur’an’da geçen; “*Bizi yalnız sana boyun eğen Müslümanlardan kıl, neslimizden yalnız Sana boyun eğen bir topluluk vücuda getir*”²⁴⁰ ve Hz. Zekerîya (a.s.) da “*Ey Rabbim. Bana katından temiz bir soy ihsan et*”²⁴¹ gibi dualar etmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bir hadisinde; “*evlenin, çocuk sahibi olun; ben kıyamet gününde ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim*” buyurarak Müslümanları kendi ümmetinden olma bilinciyle çocuk

²³⁴ Hayati Kökelekli, “Çocuk”, *DİA*, VI, s.355

²³⁵ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, İstanbul: Kayihan Yay., 1988, s.27-29.

²³⁶ Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *DİA*, VI, s.413-414.

²³⁷ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâ’i (Kınalızâde’nin Ahlâk Kitabı)*, Haz. Mustafa Koç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014, s.732.

²³⁸ İbrahim Kâfi Sönmez, “Nesep”, *DİA*, XXXII, s.573.

²³⁹ *Kur’an*, A’raf: 7/189.

²⁴⁰ *Kur’an*, Bakara: 2/128.

²⁴¹ *Kur’an*, Âl-i İmrân: 3/38.

yetiştirmelerini ve nesli koruyup geliştirmeye katkıda bulunmanın gerekliliğini vurgulamaktadır²⁴².

İslâm'a göre varoluşun sebebi Allah'a kul olma şuuruna ulaşmak ve bunun vecibelerini yerine getirmektir. Ancak bazı hallerde insanlar malları ve çocuklarıyla övünmeleri aslî görevlerini unutmalarına ve Allah'tan uzaklaşmalarına sebebiyet verebilmektedir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.); *“Mal ve çocuklar, dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan salih ameller ise, rabbinin katında sevap olarak daha hayırlı, beklenti bakımından daha hayırlıdır”*²⁴³ buyrulurak insanları asıl gayelerine dönmeleri hususunda uyarılmaktadır. Aynı husus Sebe' Sûresinde de *“Sizi, Bize yakınlaştıracak olan ne mallarınız, ne de çocuklarınızdır. Ancak iman edip salih amel yapan Bize yaklaşabilecektir”*²⁴⁴ denilerek vurgulanmıştır. Mallarına ve çocuklarına dalıp asıl gayelerini unutanlar için şüphesiz en keskin uyarı Münâfikûn Sûresindeki *“Sizleri ne mallarınız, ne çocuklarınız Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Her kim öyle yaparsa, işte onlar hüsrana uğrayanlardır”*²⁴⁵ ayetidir. İnsanlar kendilerini fazla mala ve çocuğa sahip bulunmakla güçlü ve üstün olduklarına inanıyorlarsa da Kur'an'a göre bu yanılgıya düşenler malları gibi çocuk da kendilerinin aleyhine dönebilir ve bir fitne aracı olabilmektedir²⁴⁶. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta *“Mallarınızın ve çocuklarınızın birer imtihan aracı olduğunu, Allah'ın katında büyük bir ecrin bulunduğunu bilin”*²⁴⁷ buyrulmaktadır. Burada ümmetin çokluğunun yanında, ebeveynlerin dünya hayatına kendilerini bağlamayıp çocuklarına örnek olacak şekilde ümmet olma bilinciyle yetiştirmeleri gerekliliğinin üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı ailesinde çocuk her zaman babasının hukukî denetim ve velâyeti altında bulundurulurdu. Bu gayrimüslimler için de geçerli idi²⁴⁸. Hemen hemen her kayıta şahıslar, *“Mehmed b. Abdurrahman”*, *“Sultan bt. Ömer”* veya *“Bagos veledi Artin”*, şeklinde anılarak aidiyetin baba tarafında olduğu gösterilirdi. Diğer taraftan da çocuk doğduktan sonra emzirme veya emzirtme yükümlüğü öncelikle çocuğun anne-babasına, onlar hayatta değil ise babanın vârislerine mükellefiyet verildiği bilinmektedir. Emzirme hususunda Kur'an-ı Kerim'de²⁴⁹:

Anneler, çocuklarını emzirmeyi tamamlatmayı isteyen (babalar) için iki bütün yıl emzirirler. Çocuk kendisinin olana da emzirenin yiyecekleri, giyecekleri uygun, ölçülü bir borçtur. Bununla birlikte herkes ancak kendi gücüne göre sorumlu olur. Ne anne ne de baba çocuğuyla zarara uğratılsın. Vârise düşen de aynı borçtur. Eğer anne ve baba birbirlerine danışıp anlaşarak memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Eğer çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzel güzel verdikten sonra yine size günah yoktur.

Çocuğun anne tarafından emzirilmesi İslâm hukukçuları açısından annenin mükellefiyetinde iken, Hanefî hukukçulara göre şart olmadığı, ancak dinî vicdan ve yükümlülük gereği bunun bir vazife olarak kaydedildiği görülmektedir. Ancak Hanefiler, çocuğun sadece annesinin sütünü kabul etmesi, süt anne bulunamaması yahut süt anne tutacak malî gücün olmaması hallerinde anneyi çocuğun emzirilmesiyle mükellef olsalar da bazı durumlarda bu yükümlük hukukî açıdan ortadan

²⁴² Kökelekli, *a.g.mad.*, s.355.

²⁴³ Kur'an, Kehf: 18/46.

²⁴⁴ Kur'an, Sebe': 34/37.

²⁴⁵ Kur'an, Münâfikûn: 63/9.

²⁴⁶ Kökelekli, *a.g.mad.*, s.355.

²⁴⁷ Kur'an, Enfâl: 8/28.

²⁴⁸ Ortaylı, *Aile*, s.135.

²⁴⁹ Kur'an, Bakara: 2/233.

kalkabilmektedir. Kur'an'daki Talâk sûresinde geçen “Eğer yüklü iseler, doğumlarını yapıncaya kadar, onlara nafakalarını verin. Sonra sizin hesabınıza emzirirlerse, o zaman onlara ücretlerini verin. Aranızda iyilikle emredin. Eğer zora düşerseniz, onun, baba hesabına diğer bir emzikli kadın emzirecektir²⁵⁰” ayetinden de anlaşılacağı üzere anneleri emzirmeye mecbur göstermeyen ifadeler, evlilik birliğinin ortadan kalktığı durumlar için kullanıldığı görülmektedir²⁵¹. Osmanlı toplumunda çocukların emzirilmesi ve kadınların çocuklarına olan ilgisi hakkındaki bilgilere XVIII. asırda Türkiye coğrafyasına seyahat eden Ermeni asıllı İsveç tabiiyetine girmiş ve İsveç'in İstanbul elçiliğinde görev yapan d'Ohsson'un eserindeki şu cümlelerden erişilebilmektedir²⁵²:

Müslüman kadınlarının bütün eğlencesi ve meşgalesi evinin işini görmek, iş işlemek ve çocuklarının terbiyesiyle uğraşmaktır. Hangi mevkide olursa olsun, günün büyük bir kısmını, örgü, dikiş ve işleme yaparak geçirmeyen kadın yoktur. Sultanlar da dâhil olmak üzere bütün anneler çocuklarını kendileri emzirir. Onların duyabilecekleri kederlerin en büyüğü, herhangi bir arızadan ötürü, çocuklarının emzirilmesini bir başka kadına havale etmektir. Bu durumda bile çocuklarını asla evden çıkarmaz, kendi nezaretleri altında yedirir, içirir, bakar, büyütür. Türkiye'de süt anne olmak kadar mutlu bir iş yoktur. Bunların çoğunu genç cariyeler teşkil eder. Bu gibilere “süt-ana” denir. Bir kimse süt-ana oldu mu artık en büyük itinaı görür. Çünkü aileye karışmış demektir. Bunun sebebi de törelerin her iki tarafın yakın akrabalar arasında her türlü evliliği men etmiş olmasıdır. Çocuğun bakımı için gerekli her hususta annelerle süt anneler birlikte meşgul olur. Bebekler sekiz yahut on ay kundakta kalır, on iki yahut on dört aylık olunca da süttten kesilir.

d'Ohsson'un gözlemlerinden Türkiye'deki kadınların çocuklarına olan bağlılıklarını şaşkırtıcı bulmasının sebeplerinden bir tanesi, gezdiği diğer memleketlerdeki annelerin çocuklarına bu denli bağlı olmadığını düşünebileceği kanısı uyandırmaktadır. Maraş şehrindeki ailelerin çocuk sayılarıyla ilgili bilgilere de Şer'iyye Sicillerindeki Tereke kayıtlarından ulaşılabilmektedir. Bu kayıtlardaki verileri tabloya aktararak şehirdeki evli erkeklerin gelir durumlarına göre kaç çocuğa sahip olduklarını ortaya konulmaya çalışılmıştır.

²⁵⁰ Kur'an, Talâk: 65/6.

²⁵¹ Halil Cin - Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, II, İstanbul: Timaş Yay., 1990, s.120; Yaman, a.g.e, s.68-69.

²⁵² M. De M. d'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, Çev. Zerahan Yüksel, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, t.y., s.201.

Tablo 5: Terekelere Göre Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Toplam	1-3000				3001-6000				6001-12000				12001 ve üzeri			
		Müslim		G.Müslim		Müslim		G.Müslim		Müslim		G.Müslim		Müslim		G.Müslim	
		Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
0	6	4	66.6	-	-	1	16.6	-	-	1	16.6	-	-	-	-	-	-
1	23	18	78.3	-	-	4	17.4	-	-	1	4.3	-	-	-	-	-	-
2	42	21	50	1	2.4	7	16.7	-	-	6	14.2	-	-	5	11.9	2	4.8
3	45	21	46.6	2	4.4	13	28.9	1	2.2	4	8.9	-	-	4	8.9	-	-
4	28	13	46.4	1	3.6	8	28.5	1	3.6	3	10.7	1	3.6	1	3.6	-	-
5	37	18	48.6	-	-	11	29.8	1	2.7	5	13.5	1	2.7	1	2.7	-	-
6	15	7	46.6	-	-	3	20	-	-	4	26.7	-	-	1	6.7	-	-
7	11	2	18.2	1	9.1	3	27.2	-	-	2	18.2	-	-	3	27.2	-	-
8	3	2	66.6	-	-	1	33.3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	6	2	33.3	-	-	-	-	-	-	2	33.3	-	-	-	-	2	33.3
10	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100	-	-	-	-
11	1	-	-	-	-	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
G:Top	218	108	49.5	5	2.3	52	23.9	3	1.4	28	12.8	3	1.4	15	6.9	4	1.8

Yukarıda tabloda görüleceği üzere kayıtlı terekelerde evli olmasına rağmen dünyadan çocuksuz ayrılanların sayısı 6'dır. En çok çocuğa ise 11 çocuklu bir adet Müslüman terekesinde rastlanılmıştır. İncelenen terekelere göre tek çocuklu 23, iki çocuklu 42, üç çocuklu 45, dört çocuklu 28, beş çocuklu 37, altı çocuklu 15, yedi çocuklu 11, sekiz çocuklu 3, dokuz çocuklu 6 ve on çocuklu 1 aileye rastlanıldığı görülmektedir. Tereke miktarları 12001 ve üzeri olan ailelere bakıldığında iki çocuklu 7, üç çocuklu 4, dört, beş ve altı çocuklu birer aile ve yedi çocuklu 3 aile olduğu görülmektedir. En yüksek tereke miktarlarına sahip bu aileler arasında en çok 2 gayrimüslimin 9'ar tane çocukları olduğu tespit edilebilmiştir.

4.5.1. Çocuklara Verilen İsimler

Varlığa sembol olan adların öğretilmesi, İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzere ilk olarak insana öğretilmiştir. Allah (c.c.), Hz. Âdem'e (a.s.) melekleri kastederek, “*Ey Âdem! Bunlara İsimleriyle haber ver!*”²⁵³ diye emrettiğinde Hz. Âdem (a.s.) de isimleriyle haber verdiği bilinmektedir. İlk yaratılan veya keşfedilen şeyleri tespit eden âlimler, buldukları varlığın adını da söz konusu ederler.

İslâmiyet kabulü öncesi Türklerde tabiat ile iç içe olmalarından ötürü kullandıkları ilk isimler yırtıcı hayvan, kuş, ve dış tesirlere dayanıklı maddelerin isimlerinden esinlenerek çocuklarına Bozkurt, Arslan, Şahin, doğan, Timur (Demir), Kaya gibi adlar vermişlerdir. Doğumun hemen ardından isim verilmeyen çocuklara ya bir yıl sonra bir törenle topluluğun en yaşlı üyesi tarafından konulur ya da gençlik çağında gösterilen bir kahramanlıktan sonra isim verilir idi²⁵⁴. Öteden beri Türklerde hem kız yahut erkek bir çocuk sahibi olmanın ve çocuğa isim vermenin önemi büyüktür. Dede Korkut Kitabı'nda “*Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde*” bir oğul sahibi olan Dirse Han'ın oğluna onbeş yaşına kadar isim verilmediği, bir gün “*sert taş a boynuz vursa un gibi öğüten*” bir boğayı yumruklarıyla öldürmesi üzerine Dedem Korkut çağırılıp oğlana bir ad koymasını istemiştir. Bunun üzerine çocuğa “*Boğaç*” ismi verilmiştir²⁵⁵.

İslamiyet öncesi Araplar da, hayatın zorlukları ve özellikle düşman karşısında dayanıklı, güçlü ve cesur olması isteğiyle çocuklarına Galib, Zalim, Mukatil (savaşçı), Esed, Leys (arслан), Zi'b (kurt), Hacer (taş), Sahr (kaya) gibi adlar koymuşlardır. İslâm peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) “*Kıyamet günü şüphesiz isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel koyunuz*” buyurarak insanların güzel isimlerle anılmalarını istemiş, Abdullah ve Abdurrahman gibi isimler tavsiye ettiği aktarılmaktadır. Bununla birlikte Hz. Muhammed (s.a.v.) düşük çocuğa bile isim konulmasında sakınca görmemiş, düşük bile olsa kıyamette diriltileceğinden ve ismiyle çağırılacağından bu hususun önemine vurgu yapmıştır. Düşük çocuğun kız mı erkek mi bilinmemesi halinde “*Hikmet, İsmet, Rabia*” gibi hem erkeğe hem de kıza konabilen isimlerin konabileceğinden bahs olunmuştur. Ayrıca çocuğa isminin ne zaman verileceği hususunda da bazı rivayetlerde doğumunun üçüncü, bazılarında ise yedinci günü ad koymak için uygun olacağına işaret edilmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in Mâriye'den doğma oğlu İbrahim için, “*Bu gece bir oğlum doğdu, ona*

²⁵³ Kur'an, Bakara: 2/33.

²⁵⁴ Özgü Aras, “Ad Koyma (Tesmiye)”, *DİA*, I, s.332.

²⁵⁵ İlhan Genç – Atabey Kılıç – İ. Hakkı Aksoyak (Haz.), *Dede Korkut Kitabı: Han'ım Hey*, Ed. Hasan Erbay, Ankara: TOBB Yay., 2014, s.566-568.

dedem İbrahim'in adını verdim” dediği ve böylece doğumun gerçekleştiği ilk gün de isim vermede bir sakınca olmadığı şeklinde düşünülebilir²⁵⁶.

Osmanlı Döneminde çocuğa isim verme adetlerine bakıldığında ise yine çocuğa doğumundan üç gün sonra, çocuğun babası, büyük babası yahut büyük annesi abdest alıp kible tarafına yüz döndükten sonra çocuk dizine oturtulurdu. Allah'a şükrettikten ve Hz. Peygamber'in ruhuna Salâtü Selâm²⁵⁷ okunduktan sonra sağ kulağına önce ezan-ı şerif okunur, ardından takacağı ismi üç kere söyler idi. Üç kere de kelime-i şahâdetin kulağına telkin edilmesinden sonra isim verilmiş olur ve lohusa hanıma hediyeler verilir idi²⁵⁸.

İncelenen Maraş Şer'iyye sicillerindeki tereke defterlerinden yola çıkarak Müslüman erkek çocuklarına yaygın olarak Abdullah, Ahmed, Ali, Durdu (Turmuş, Turtu), Mehmed, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Mahmud, Muhammed, Mustafa, Osman, Ökkeş (Ukkaş), Ömer, Yusuf gibi isimler verilmekle birlikte; Abdi, Arab, Asım, Aziz, Bayram, Bekir, Bektaş, Berekat, Bican, Derviş, Hacı, Haki, Hakkı, Halil, Hamza, Hasan, Haydar, Hayro, Hilmi, İbiş, Kalender, Kamer, Mevlüd, Muttalib, Nasif, Nedim, Nuri, Rıza, Rifat, Sâbit, Sadık, Salih, Selim, Selman, Sencer, Seyyid, Süleyman, Şemsi, Şerif, Şiho, Timur, Turan, Veli (Veliyüddin), Veysel, Yahya, Yasin, Zekeriya gibi isimler de çocuklara verilmiştir.

Kız çocuklara ise genellikle Aişe (Ayşe), Cemile, Cennet, Döndü, Elif (Elife), Fatıma (Fatma), Hadice (Hatice), HALime, Meryem, Rabia, Sultan, Şerife, Ümmügülsüm, Zehra, Zeliha, Zeyneb gibi isimler verilmiştir. Bunlarla birlikte Aliye, Asiye, Bağdad, Billur, Döne, Dönüş, Emine, Emiş, Esmâ, Fetiye, Gülfiraz, Gülistan, Güllü, Gülsüm, Habibe, Hacer, Hasibe, Hatun, Hayriye, Huri, Huriye, Hüsna, Hüsne, Hüsniye, Leyla, Melek, Melike, Nevruz, Rağibe, Rahime, Rukiye, Safiye, Selma, Selver, Senem, Şeker, Şemsiye, Ümmühan gibi isimler de çokça kullanılmıştır.

Gayrimüslimlerin terekelerinde ise erkek çocuklarına Agob, Agos, Ağab, Ağabet, Ağabır, Ağiribet, Aham, Ahom, Ali, Andon, Artin, Astor, Atam, Bagos, Bağdısar, Banos, Bedrus, Begos, Betred, Bogas, Boran, Botuk, Emrüllyan, Ersin, Ferban, Gazez, Haçdık, Haço, Hanemik, Haykozan, Hedrun, Hiyak, İbrahim, İmenek, İrvenet, İsak, İstifen, Karabet, Kazor, Kerisa, Keyferuk, Kiragos, Kirkor, Kisforok, Markerad, Mesrub, Mesruk, Mıgırdıç, Mihran, Mikail, Milas, Minos, Misrobun, Moses, Oğus, Ohan, Ohannes, Oseb, Panos, Pervane, Sagman, Soguk, Şırvan, Şükri, Tehret, Terfent, Toros, Toto gibi isimler verdikleri görülmektedir. Kız çocuklarında ise Aha, Ahurun, Bahar, Dakniye, Eflatun, Elbiyet, Ester, Fedar, Fırış, Gülruz, Gürcan, Gürcü, Hanım, Hatun, Hururi, İsâme, Maryem, Mehriye, Mesdusi, Meyirin, Nişan, Osene, Pekan, Sariye, Segule, Senen, Serbuhi, Tammame, Turkin isimlerine rastlanmaktadır.

4.5.2. Çocukların Tâlim ve Terbiyesi

İslâm literatüründe eğitimin karşılığı olarak *terbiye*, öğretimin karşılığı olarak da *tâlim* kelimeleri kullanılmaktadır. Bilgi öğretme işini yapan *muallim*, bilgi öğrenenler ise *müteallim* olarak adlandırılır. İslâm medeniyetinin insanların erdemli, verimli ve inançlı yetiştirilmesi düsturu taşıması ve ilk nâzil olan Kur'an ayetinin de okuma ve öğrenmeyi emretmesi sebebiyle tâlim ve terbiyenin önemi büyüktür. İslâmiyet öncesi Araplarda basit düzeyde de olsa eğitim faaliyetleri olmakla birlikte, bunlar daha çok

²⁵⁶ Çeker, *a.g.e.*, s.159-160; Aras, *a.g.mad.*, s.332.

²⁵⁷ Hz. Muhammed'in manevî şahsiyetini selâmlama anlamında bir tabirdir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Mehmet Suat Mertoğlu, "Salâtü Selâm", *DİA*, XXXVI, 23-24.

²⁵⁸ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s.13-14.

basit gözlem ve tecrübeye yönelik tıbbî bilgiler, şiir ve kehanet gibi alanlarla ilgili bilgiler idi. Ancak İslâm'ın zuhuru ve Kur'an'ın indirilmesiyle Müslümanlar farklı bir bakış açısı kazanarak bitkiler, hayvanlar, coğrafya, tarih ve astronomi gibi alanlarda inceleme ve araştırmaya teşvik edilmişlerdir. Özellikle İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v) eğitime büyük önem vermiş, Bedir savaşından sonra esir düşenlerden okuma yazma bilenlerin her birinin Medineli on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmeleri karşılığında 4000 dirhemlik fidyeden muaf tutmuştur. Bununla birlikte camiiler de ibadet mekânı olmakla birlikte birer eğitim kurumu olarak da varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir²⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nde ilim erbablarına büyük önem atfedilmiş, bu sebeple İran, Horasan, Dağıstan, Hindistan Buhara, Halep, Şam ve Mısır gibi yerlerden bir çok alim İstanbul'a akın etmiş ve burası İslâm dünyasının en önemli ilim merkezlerinden biri haline geldiği bilinmektedir. XVIII. asrın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde, değişik metod ve amaçlarla çeşitli eğitim kurumlarının olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan en temelde olanları ise Osmanlı coğrafyasının hemen her köy ve kasabasına dağılmış *Sıbyan Mektepleri*dir. Sıbyan mekteplerine öğrenciler genellikle dört yahut altı yaşlarında kabul edilir ve dört yıllık bir eğitim verilirdi. Bu okullarda muallimler genellikle medrese mezunu olup cami ve mescidlerde imam-hatiplik veya müezzinlik yapan kimselerdi. Kız çocuklarına mahsus mekteplerin hocaları ise genellikle Kur'an bilen ve *Sübha-i Sıbyân* ve *Tuhfe-i Vehbi* gibi risaleler okumuş yaşlı kadınlardan oluşmaktaydı²⁶⁰.

İlk eğitim ve öğretim kurumları olan sıbyan mekteplerinde kaliteli eğitim veriliyor olsa da zamanla bu mektepler yeterli olmamaya başladı. Bu mekteplerde genellikle ders araç ve gereçleri yok sayılırdı, doğrudan hoca-talebe ilişkisiyle çocuğa okuma-yazma, İslâm dininin ilmiyal bilgileri ve Kur'an-ı Kerim öğretilmekteydi. Hatta zamanla buradaki hocalar yalnızca okuma-yazma bilen herhangi kimseler olurlardı. Bir süre sonra aileler de çocuklarını bu mekteplere göndermek yerine doğrudan bir ustanın yanına çıraklığa vermeyi tercih etmekte idiler. Bu bozulmalardan dolayı II. Mahmud döneminde 1824 yılında yayınlanan fermanla çocukların çıraklıktan önce okula verilmesi gerektiği, dini vecibelerini öğrenebilmeleri için ergenlik çağına kadar okula gönderilmeleri mecburi tutulduğu ilan edilmiştir. Fakat ilköğrenimi mecburi hale getiren bu kanun İstanbul dışındaki yerler için bir kaide niteliği taşımadığı bilinmektedir²⁶¹. Modern anlamda merkezi eğitim teşkilatının temeli ise Sultan Abdülmecid tarafından Tanzimat Fermanının ilanından da sonra 1845'te atıldığı söylemek mümkündür. O zamana dek yapılan çalışmaların askerî reformlarla sınırlı kaldığından dolayı, Osmanlı toplumunda bilim ve tekniğin gelişmesi ve yeni okulların açılmasına ilişkin bir hatt-ı hümayun kaydedilmiştir. Bunun üzerine eğitim meseleleriyle ilgilenecek *Meclis-i Maarif-i Umûmiye* teşkilatı bu dönemde kurulmuş oldu. Mezkûr teşkilat tarafından hazırlanıp Sultan Abdülmecid'in bir iradesi olarak 21 Rabiulahir 1263/8 Nisan 1847 tarihinde ilköğretimle ilgili olarak yayınlanan *Tâlimat*, Yahya Akyüz tarafından yayımlanıp değerlendirilmiştir. Bu talimatnamede derslerin içeriği ve muallimler tarafından nasıl ders yapılacağı hususuna varana dek bilgiler yer

²⁵⁹ Ziya Kazıcı-Halis Aydın, "Tâlim ve Terbiye [İslam Tarihinde Talim ve Terbiye]", *DİA*, XXXIX, s.515-516.

²⁶⁰ Kazıcı-Halis, *a.g.mad*, s.519; Cahit Baltacı, "Mektep [Osmanlılarda Mektep]", *DİA*, XXIX, s.6-7; Abdülkadir Özcan, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", *150. Yılında Tanzimat*, Ed. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK Yay., 1992, s.442.

²⁶¹ Bayram Kodaman - Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, Ed. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK Yay., 1992, s.480-481.

almaktadır. Buna göre, çocukların okula gönderilme yaşı ana-babalarının rızasıyla dört-beş yaşında gönderilebilecekleri gibi, en geç altı yaşına kadar mektebe gönderilmeleri gerekmektedir. Padişahın emrine uymayıp çocuklarını cahil bırakanlar ise özellikle görevlendirilecek memurlar tarafından tespit edilip cezalandırılacağı buyrulmaktadır. Yine bu talimatnamede sıbyan mekteplerinin süresi dört yıl olarak belirlenmekte, dördüncü yılın sonunda sınava tâbi tutulmak suretiyle başarılı olanlar Rüşdiye mekteplerine alınmaya hak kazanacaklardır. Sınavda başarılı olmayan öğrenciler ise mektepten atılmayıp sıbyan mektebine devam ettirilecek ve en çok üç yıl daha sınava girme hakları olacaktır. Buna rağmen başarısız olanların ise “geri anlayışlı ve ahmak” olarak addedilecek ve aileleri isterlerse okuldan alınabileceklerdi. Bununla birlikte ısrarla okula devam ettirilme hakları da bulunmakta idi. Osmanlı döneminde kızlar ve erkekler bu mekteplere aynı zamanda gidip aynı sınıfta eğitim alabiliyorlarsa da, tâlimatnâmede yer alan bir maddede aynı sınıftaki kız ve erkek öğrencilerin sıralarının kesinlikle ayrı taraflarda olması istenmiştir²⁶².

Daha evvel de değindiğimiz üzere çocukların aidiyeti babaya isnat edilse de aile içindeki eğitimlerinden anneleri ve büyükanneleri önemli rol oynardı. Bu sebeptendir ki Osmanlı’da modernleşme çağında annenin eğitimi olmasına özen gösterilmişti²⁶³. Çocuklar mektepten önceki ilk eğitimlerini hânedan alır, ardından okulda bunları destekleyici bilgiler edinirlerdi. II. Abdülhamid döneminde yeni açılan ve Maarif Nezaretine bağlı ilkokullar “mekâtib-i iptidaiye”, “iptidaî mektepler” ve “usûl-i cedide mektepleri” gibi isimler ile anılmakta idi. Evkaf Nezaretine bağlı olan “sıbyan mekteplerinin” ise eski durumlarının korunmasına müsaade edilmiştir. Bununla birlikte 1892 tarihinde yayımlanan bir Tâlimat ile iptidaî mekteplere yalnızca Darümuallîmin-i İptidaî’den Şehadetnâme alanlar ya da bir sınav sonucunda yeterliliklerini ispatlamış ve güzel ahlâklı kişiler olmaları şart koşulmuştur. XX. asır başlarında Maraş’ta bulunan iptidaî mektepler ile ilgili bilgilere Halep Vilayet Salnamesindeki Maraş Sancağı kısmından ulaşılmaktadır. 1324/1906 tarihli Halep Vilayet Salnamesine göre Maraş’ta 9 adet İptidaî mektebi bulunmaktadır. 1892 yılı Tâlimat’ına göre iptidai mekteplerinin şehirlerde 3 sene, taşrada ise 4 senede eğitim görülmesi zorunluluğu var idi. Şehirlerde Elifba, Kur’an-ı Azimüşşan, Tecvid, İlm-i hal, Ahlâk, Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Kıraat, Mülahhas Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî, Hesap ve Hüsn-i hat dersleri verilir iken taşrada; Elifbâ-yı Osmanî, Eczâ-yı şerife, Hesap, Kur’an-ı Kerim, İlm-i hal, Kıraat ve Hat dersleri verilmekteydi²⁶⁴.

²⁶² Fatma Ürekli, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, II/ 3 (2002), s.392-393; Yahya Akyüz, “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı”, *OTAM*, Sayı: 5, 1992, s.1-6.

²⁶³ Ortaylı, *Aile*, s.135.

²⁶⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2007*, 11. Baskı, Ankara: Pegem Yay., 2007, s.226-227.

Tablo 6: 1324 Tarihli Haleb Vilayet Salnamesine Göre Maraş'ta İbtidâî Mektepleri

Mektebin Adı	Yıllara Göre Talebe Mevcudu				
	1321 ²⁶⁵	1322 ²⁶⁶	1323 ²⁶⁷	1324 ²⁶⁸	1326 ²⁶⁹
Dâru'l-hamd Mektebi	40	40	40	35	40
Gülşen-i Edeb Mektebi	70	70	70	75	75
Edebiye Mektebi	35	35	35	40	40
Hayriye Mektebi	45	45	45	50	50
Naciye Mektebi	95	100	100	125	130
Kand-ı Hüner Mektebi	25	25	25	35	40
Necmü'l-Maarif Mektebi	25	25	25	30	30
Şemsü'l-Maarif Mektebi	35	35	35	40	45
Hamidiye Mektebi	-	40	40	50	50
Toplam	370	415	415	480	500

Osmanlı Devleti yenileşme hareketleriyle birlikte teşekkül eden bir diğer eğitim kademesi de Askerî ve Mülkî İdâdîlerdir. İdâdîler, 1869 yılı Maarif-i Umumiyye Nizamnâmesi ile Batı tarzı mektep eğitiminin derecelendirilmesindeki eksikliği tamamlanması için düşünülmüş, Rüşdiyelerin üstünde ve Sultanilerin altında üç yıl süreli ve günümüz liselerine denk gelen bir eğitim kademesidir. İdâdîlerin bir amacı da Osmanlıcılık düşüncesine uygun olarak değişik din ve ırktan Osmanlı vatandaşı öğrencilerin aynı çatı altında eğitim görmelerini sağlamaktır. İlk İdâdî mektebi İstanbul'da 1874 yılında Darülmualimîn-i Âliye içinde hizmete girmiştir²⁷⁰. Maraş'ta ise ilk İdâdî, 1318-1319/1902-1903 ders yılında hizmete açılmıştır. Bu idâdînin açılma talebi Haleb Vilayet Meclisi tarafından Maarif Nezaretine gönderilen mazbata ile istenmiştir²⁷¹. Bu İdâdîdeki talim heyeti öğrencilere Lisan-ı Osmanî, Kitâbet²⁷², Ziraat, Türkçe, Hesab, Hendese²⁷³, Ulûm-ı Dinîye, Ahlâk, Resim, Ermenice, Arapça, Hüsni Hat, Coğrafya, Farsça ve Tarih gibi dersler verilmekte idiler. İdâdîler 3 yıllık bir eğitim verilmesi şeklinde programlanmış ise de II. Abdülhamid döneminde yapılan düzenlemelerle eğitim süreleri yeniden belirlendi ve taşrada İdâdîler 5 veya 7 yıllık olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Öztürk'ün aktardığı üzere bu ayrılmanın sebebi bazı sancakların 7 yıllık İdâdî açacak mâli imkâna sahip olmaması olarak tespit edilmiştir²⁷⁴. Salnamelerde yer alan bilgilere göre Maraş'ta 1324/1906 yılında bir adet İdâdî Mektebi bulunmaktadır. 1321/1903 tarihli salnamede bu İdâdî'de öğrenim gören öğrencilerin mevcudu 154 Müslim, 21 gayrimüslim olmak üzere toplamda 175 öğrenci olarak

²⁶⁵ 1321 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.431-432.

²⁶⁶ 1322 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.450.

²⁶⁷ 1323 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.465.

²⁶⁸ 1324 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.458-459.

²⁶⁹ 1326 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.452.

²⁷⁰ Cemil Öztürk, "İdâdî", *DİA*, XXI, s.465.

²⁷¹ Fatih Demirel, *Mekteb-i İdâdî*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ersin Gülsoy, Erzurum 2010, s.29, 42.

²⁷² "Yazı yazma, bir maddeyi kaidelere uygun şekilde kaleme alma, kâtiplik."; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2012, s.601.

²⁷³ "Geometri"; Devellioğlu, *a.g.e.*, s.411.

²⁷⁴ Öztürk, *a.g.mad.*, s.465.

kaydedilmiştir²⁷⁵. Ancak ondan sonraki salnamelerde dinî bir ayırıma gidilmeyerek yalnızca öğrencilerin kademelerine göre mevcudun tasnif edildiği görülmektedir. Buna göre; 1323/1905 tarihinde birinci sınıfta 35, ikinci sınıfta 20, üçüncü sınıfta 25, dördüncü sınıfta 14 ve beşinci sınıfta 16 olmak üzere toplamda 110 öğrenci²⁷⁶ var iken; 1324/1906 tarihinde birinci sınıfta 35, ikinci sınıfta 30, üçüncü sınıfta 26, dördüncü sınıfta 13 ve beşinci sınıfta 15 olmak üzere toplamda 121 öğrencinin eğitim gördüğü bilgisine ulaşılmaktadır²⁷⁷.

Osmanlı Devletinde kızlar, 1858 senesine kadar ilköğrenimlerini Sıbyan Mektebi adı verilen mekteplerde erkek çocuklarıyla birlikte gördükten sonra eğitimlerine devam ettirilmezlerdi. Kızlar bu mekteplerde yalnızca Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenir, namaz sûreleri ezberlerlerdi. Kızların da erkekler gibi okumaya devam etmeleri ve yetişen her bireyin eğitimi olması hususunda maarif nezaretinin Sadarete yazdığı 3 Rabiulevvel 1275/11 Ekim 1858 tarihli bir tezkirede kızların okumasının öneminden bahsedilmiş ve ilk kız (İnas) Rüşdiyesi de bu dönemde açılmıştır²⁷⁸. Maarif nezareti 1869 yılında 7 İnas Rüşdiyesi daha açılmasını teklif ettiğinde her ne kadar bu teklif kabul gördü ise de hemen uygulanmaya konmamıştır. Buna sebep olarak İnas Rüşdiyelerinde eğitim verecek hocaların yetişmemiş olması idi. Bunun üzerine bu Rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla Darümuallimat adıyla kız öğretmen okulu açıldı ve bu okulun 1873 yılında ilk mezunlarını vermiştir²⁷⁹. Böylelikle Anadolu'daki başlıca şehir ve kasabalarda İnas Rüşdiyelerinin yaygınlaşmaya başladığından söz edilebilmektedir.

Tablo 7: Maraş'ta İnas Mektebinin Yıllara Göre Talebe Mevcudu

Muallimenin İsmi	Yıllara Göre Talebe Mevcudu			
	1322 ²⁸⁰	1323 ²⁸¹	1324 ²⁸²	1326 ²⁸³
Zehra Hanım	35	35	-	-
Rukiye Hanım	-	-	50	50

Maraş şehrinde İnas mektebinin izine ilk olarak 1322 tarihli salnamede rastlanmaktadır. Kız öğrencilerin gittiği bu mektebe 1323'te Muallime Zehra Hanım ile 35 talebesi bulunmakta iken bir yıl sonra 1324/1906 tarihinde Rukiye Hanım isminde bir muallime ile 50 adet talebesi bulunmaktadır.

4.6. Kız Kaçırma

Kız kaçırma, bir kız yahut kadının zor, tehdit ya da hile yoluyla bir yere götürülmesi ve alıkonulmasıdır. Kaçırma, evlilik maksadıyla olabileceği gibi cinsî şehvet duygularını tatmin için de gerçekleştiği malûmdur. Eski bir evlenme geleneği

²⁷⁵ 1321 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.431.

²⁷⁶ 1323 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.464.

²⁷⁷ 1324 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.457-458.

²⁷⁸ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s.457-458; Ali Arslan - Özlem Akpınar, "İnas Darülfünunu (1914-1921)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/2 (2005), s.226.

²⁷⁹ Sevim Ceylan, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ortaöğretim (1876-1920)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş 2012, s.30.

²⁸⁰ 1322 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.450.

²⁸¹ 1323 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.465.

²⁸² 1324 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.459.

²⁸³ 1326 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi, s.452.

olan kız kaçırma, eski Türklerde de yaygın olan bir gelenektir. Altay ve Yakut Türklerinde meşru evlenmenin dahi çoğunlukla kız kaçırma yoluyla yapıldığı bilinmektedir²⁸⁴.

Anadolu'da da yıllardan beri süregelen evlenme maksadıyla kız kaçırma âdeti, çeşitli yapısal değişimlere de uğramıştır. Kız kaçırma şekillerine bakıldığında ilk olarak kız yahut erkek tarafının ailesinin, birbirini beğenen gençlerin evliliğine müsaade etmemesi nedeniyle, gençlerin aralarında anlaşıp kaçarak ailelerini evliliğe mecbur bırakma durumudur. Kaçırma da denen bu tür evliliklerde düğün yapılmadığından dolayı taraflar düğün masraflarından ve kız tarafına sunulacak hediyelerden bir bakıma kurtulmuş olurlar. Bir müddet kızın ailesi duruma içerleyip kızlarıyla münasebeti kesse de genellikle bu durumun kızlarıyla damatlarının el öpmeye gelmeleri yahut çocuk sahibi olmaları gibi vesilelerle küslüklerin son bulduğunu söylemek mümkündür. Bu türden kız kaçırmanın en önemli sebebi olarak kız tarafının erkek tarafından talep ettiği başlık paraları olarak görülmektedir. Bazı yörelerde düğün için büyük masrafların yapılması zaruri adetler olarak görüldüğünden dolayı gençler, kız kaçırma ya da kaçırma gibi bir yola sevk edilebilmektedirler²⁸⁵. Bu derecede aşırıya kaçan masrafları engellenmesi amacıyla 1850 Şubat'ında yayınlanan bir irade ile neyin hediye olup olmayacağı belirlenmiştir. Damat tarafından geline ve gelin tarafına ağır ya da hafif hediyeler verilmemesi, nikâhta bulunması şart olan imam, müezzin ve bekçilere ise gereği kadar akçe verilebileceği kanunlaştırılmıştır²⁸⁶. Bu cihetle 29 Cemaziyelevvel 1266/12 Nisan 1850 tarihinde başlık parası namıyla kızın pederine yahut ailesine verilen paranın yasaklanması, bunu yapanlara cezai işlem uygulanacağı kararı çıkarılarak kız kaçırma olaylarının önlenmesi amacıyla çıkarılan hükmün uygulanacağı bildirilmiştir²⁸⁷.

Kız kaçırma şekillerinden bir diğeri de kız veya ailesi tarafından reddedilen bir erkeğin bunu kabullenemeyip zor kullanarak kızı kaçırmak suretiyle ırza tasallut etmesi nedeniyle kızı veya ailesini evliliğe razı etmeye zorlamasıdır²⁸⁸.

Kadınların ve kızların Türk toplumundaki manevi değerinin yanında ekonomik bir değere sahip olduğu yaygın bir kanaattir. Kırsalda yaşayan kadınlar genellikle hayvanlara bakar, tarlada çalışır, ot biçer yahut ormanda odun toplamaya giderek ailelerine maddi katkıda bulunurlar. Gerek ev içerisinde gerekse ev dışında erkeğe nispeten daha fazla çalışan kızların kaçırmaları sebebiyle Anadolu'da kan davası güdülmelerine dahi neden olabilmektedir²⁸⁹.

Osmanlı Devletinde insan kaçırma ve ırza geçme zina suçu içerisinde görülmekte ve ilk olarak II. Bayezid devrinde cezalandırılması gereken bir suç olarak görülmüştür²⁹⁰. II. Bayezid'den önce de kaçırma eylemleri üzerine kovuşturma ve

²⁸⁴ Mahmut Tezcan, "Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi", *Aile ve Toplum Dergisi*, II/6 (2003), s.42.

²⁸⁵ Nevzat Toroslu, "Kadın Kaçırma", *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ed. Adnan Güriz - Peter Benedict, Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yay., 1974, s.420; Tezcan, *a.g.m.*, s.43.

²⁸⁶ Tülay Ercoşkun, *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Musa Çadırcı, Ankara 2010, s.88-89.

²⁸⁷ BOA, A./MKT. UM, 15/9.

²⁸⁸ Tezcan, *a.g.m.*, s.43; Fatih Öztop, "Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devletinde "Kız Kaçırmak" Suçu: Aydın Vilayeti Örneği (1908-1916)", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, 2015, s.289.

²⁸⁹ Mahmut Tezcan, *Kan Davaları (Sosyal Antropolojik Yaklaşım)*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1981, s.25.

²⁹⁰ Leslie Peirce, "Abduction with (Dis)honor: Sovereigns, Brigands, and Heroes in the Ottoman World", *Journal of Early Modern History*, 15, 2011, p.316.

soruşturmalar açılıyor olsa da, babası Fatih Sultan Mehmed'in *Kanunname-i Osmanîsi* üzerine yaptığı kapsamlı düzenleme ile birlikte insan kaçırmanın suç olduğu ve devletin her yerinde bu suçun kesinlikle soruşturulup cezalandırılacağı Bayezid'in şu ifadeleriyle hükmedilmiştir: “Kız ve oğlan çeken kişinin ve hıyanet ile bir ecnebinin evine giren kimsenin ve avret ve kız çekmeğe varan kimsenin emceği kesile²⁹¹”. Lakin Fatih Sultan Mehmed dönemine bakıldığında ise zina suçu işleyenden suçu sabit görüldüğü halde zina yapan evli ise gelir durumlarına göre 300, 200, 100 hatta çok fakir ise 50 akçe ile cezalandırılırdı. Zina suçuna bulaşan kimse ergen ise yine ekonomik durumuna göre 100, 50 ve 30 akçe ile maddi ceza verilirdi. Bu açıdan bakıldığında Sultan II. Bayezid'in getirdiği düzenlemenin böyle bir suçun işlenmesi konusunda daha caydırıcı olduğu muhakkaktır²⁹².

Kız kaçırma vakalarını engellemek amacıyla 1858 tarihinde ceza kanunnamesinde bir düzenleme yapılarak, kız çocuklarını kaçıranlar süreli olarak küreğe konulmaları, tecavüz gerçekleşmişse on seneden az olmamak üzere kürek cezasına çarptırılmaları öngörülmüştür. Kaçırılan şahıs erkek yahut kız olsun on beş yaşını dolmuş iseler failleri iki seneden üç seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Evli bir kadının kaçırılması ve tecavüze uğratılması halinde ise faillerine en az beş yıllık kürek cezası uygun görülür idi. Kaçırılan kıza nikâh kıyılması halinde ve kız on beş yaşını doldurmuşsa kendisinin; on beş yaşından küçük ise velisinin davadan feragat etmesi halinde kaçırılan şahsa herhangi bir ceza verilmemektedir²⁹³.

Maraş şehrinde, birbirlerine kaçan Hocaoğlu Arab Muhammed b. Muhammed b. Abdullah ile Kal'aloğlu kızı Fatma bt. Hacı Muhammed b. Osman'ın hikâyesi hayli ilginçtir. 7 Zilhicce 1325/11 Ocak 1908 tarihinde görülen davada Fatma'nın babası Hacı Muhammed kızına vekâleten 500 kuruş mihr-i muaccel ve 500 kuruş mihr-i müeccel tesmiyesiyle İskenderzâde Ali Efendi b. İskender Ağa'ya nikâhlanmıştır. Bunun üzerine Fatma, Bertiz Nahiyesi Ağabeyli Karyesinden Hocaoğlu Arab Muhammed ile anlaşarak “*leylen nehar*” vaktinde kaçırılmış, ardından Muhammed'in babası ve akrabalarının olduğu bir mecliste “*bedel-i tatlik*” olarak 30 lira karşılığında Fatma'nın talâkına tâlib olmuşlardır. Ardından 400 kuruş mehr-i muaccel ve 400 kuruş mihr-i müeccel tesmiyesiyle şahitler huzurunda Arab Muhammed ile nikâhları kıyılmıştır. Hatta Fatma'nın hukuk-ı zevciyete riayet etmek üzere Arap Muhammed'in hânesine de yerleşmiştir. Fatma'nın babası tarafından nikâhlandığı Ali Efendi ise bu talâkın geçerli olmayacağını savunarak iddialarını ispatlamaları üzere şahitler istemiştir. Şahitlerin de Arab Muhammed ile Fatma'nın mihr miktarlarını belirleyip evlendiklerini doğrulamaları üzerine mahkemece verilen kararda Arab Muhammed ile Fatma'nın nikâhlarının geçerli olduğunun ve Ali ile aralarında muarazadan men olduklarını bildirmiştir²⁹⁴. İslam aile hukukunun temellerinden biri olan eşler arasındaki sevgi ve muhabbet, aile içi huzurun tesisinde mühim bir etkidir. Bu sebeple yukarıdaki örnekten de görüleceği üzere bir kızın nikâhına talip olmada en önemli hususlardan biri kızın rızasını elde etmektir. Bu rızanın sağlanmaması ve kızın ailesi tarafından başkasına nikâhlanması halinde kız reşit ise gönlünün istediğine varabilir yahut reşit değil ise akl-ı baliğ olduğunda kadıya başvurup kocasından boşanma hakkı var idi. Fakat kadının çocuk doğurması ve aile saadetini bozmamayı düşünmesi gibi sebeplerle bu hak çoğu zaman kullanılmayabiliyordu.

²⁹¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul: Fey Vakfı Yay., C.2, 1990, s.42-43.

²⁹² Belkıs Konan, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, Sayı: 29, 2011, s.157.

²⁹³ Öztop, *a.g.m.*, s.289-290.

²⁹⁴ MŞS, 234/65, Hüküm No.:82.

Yuva kurmak amacıyla gerçekleştirilen bu türden kız kaçırmaların yanında cinsî arzuyu tatmin için de kız kaçırıldığı bilinmektedir. Maraş Şer'iyeye Sicillerinde görülen 13 Ramazan 1319/24 Aralık 1901 tarihli kayıta Pazarcık Kazasına tâbi Çolalı Karyesi Atmalı aşireti sakinlerinden Rişvan İbrahim b. Hasan b. Hüseyin'in Etmekçi Mahallesi Sabsız-zâde Hacı Mehmed Efendi b. Veli b. Hacı Mustafa'ya vekâlet hücceti bulunmaktadır. Bu belgede Rişvan İbrahim, Elbistan kazasının Koçoda karyesinden olan Yusufuğlu Kürt ismindeki şahsın, zevcesi Karakelle kızı Tayarı'yi cebren kaçırmak tecavüzüyle ilgili leyh ve aleyhinde açılacak her türlü davada Hacı Mehmed Efendi'yi vekil tayin etmiştir²⁹⁵. Ancak olayın ayrıntısına yer verilmediği görülmektedir. Buna benzer bir başka olay da; 24 Şevval 1319/3 Şubat 1902'de Pazarcık kazasının Evri karyesi sakinlerinden Ali Mehmedoğlu kerimesi Döne b. Ömer b. Ali Mehmed ve validesi Hüsne b. Deveci İbrahim b. Belam İsmail namındaki kadınların Kır Alioğlu Emir, Kötü Velioğlu Veli, Şeyh Ali, Ali Mehmed ve Koçaroğlu Kurt ile aralarındaki cebren kız kaçırma ve bekâreti bozma (izale-i bıkır) ve bunu yapanlara yardım ve yataklık edenlere karşı açtıkları davaları ile ilgili takibatı Kuyumcuyan Artin Efendi'nin yapacağını gösteren vekâlet hücceti bulunmaktadır²⁹⁶.

Kız kaçırmak evlenme Türk kültürüne her ne kadar sirayet etmiş olsa da bunun yaygın olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü her genç kız ailesini karşısına almaktan çekindiği gibi, baba evinden telli duvaklı çıkmayı da istemektedir. Buna mukabil kızın ailesi de bazı zamanlar gönülleri istemese bile kızlarının kaçma/kaçırılma riskleri olduğundan birbirlerini seven gençlere engel olmamayı tercih etmektedirler. Evlenme amacıyla kaçırmaların yanı sıra cinsî tatmin için kız kaçıranlar ise öteden beri toplumdan dışlanarak yaptıkları eylemler tasvip edilmemiştir.

4.7. Ailenin Yaşam Alanı: Mahalleler ve Komşuluk İlişkileri

Mahalle, “*bir yere inmek, konmak, yerleşmek*” manasındaki hall kelimesinden türetilmiş ve devamlı yahut geçici olarak ikamet etmek için kullanılan bir yerleşim birimini ifade etmektedir. İslâm ve Osmanlı şehirlerinde ise mahalle, birbirleriyle münasebet halinde olan, yeri geldiğinde birbirlerinin hal ve hareketlerinden sorumlu ve dayanışma içinde olan kişilerin yaşadığı yere denir. İslâm şehirlerinde mahallenin oluşumunda dinin de önemli bir etken olduğu göz önüne alındığında mahallelerin “*aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri*” şehrin bir kesimi olarak tarif edilmesi de mümkündür²⁹⁷.

Osmanlı şehirlerinin belirgin özelliklerinden biri de, mahallelerin çeşitli dinsel ve etnik guruplara göre ayrılmış olmasıdır. Osmanlı şehirlerinde bazı meslek gruplarının kendi mesleklerinin adıyla anıldığı mahallelerde oturmalarının yanında, gayrimüslimler de genellikle Müslüman topluluktan ayrı mahallelerde otururlardı²⁹⁸. Bunun sebebi Müslümanların, gayrimüslimlerin yaşam tarzlarından ilham alıp onların kültürlerini edinmelerini engellemek olabileceği gibi, azınlık durumunda olan gayrimüslimlerin de Müslüman ahaliden etkilenip kültürlerinin yok olmasının önüne geçme çabası da olabilmekteydi.

²⁹⁵ Halil Aygan, *235 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yalçın Özalp, Kahramanmaraş 1996, s.141-142.

²⁹⁶ MŞS, 235/69-70, Hüküm No.:627.

²⁹⁷ Ali Murat Yel - Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *DİA*, XXVII, s.323-324; Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul 1984, s.69.

²⁹⁸ Ergenç, *aynı makale*, s.69-70.

Osmanlı devletinin en alt yerleşim birimleri olarak şehirlerde mahalleler, kırsalda ise köyler sayılabilir. Klasik dönemden beri iktisadî, malî, idarî yönden içe kapanık bir varoluş gösteren bu birimler, XIX. asırdaki yönetim reformlarıyla değişiklik göstererek, bir nevi kabuk değiştirdiklerini söyleyebiliriz. XIX. asrın ilk yarısına kadar imamlar kadıya karşı mahallelerin sorumlu yöneticileri idi. Gayrimüslimlerde ise buna karşılık hahamlar yahut papazlar, patrikhane veya hahambaşının temsilcileri idiler. İmamlar, mahallede yaşanan doğum, evlenme ve ölüm gibi olayları kaydetmekle görevli olsalar da genellikle buna özen göstermedikleri söylenebilir. Aynı zamanda mahallelerde, “mahalle sekenesinin başı” konumundaki imamın bilgisi ve izni dışında bir gelişmenin yaşanması oldukça zordu. Bir aile yahut şahsın mahalleye yerleşmesi için mahalle sakinlerinden birilerinin ve imamın kefaleti şarttı. Onun en asli görevi ise mahalle sakinlerine yüklenen verginin paylaşılması ve toplanması işidir. Ortaylı’ya göre imamların nüfuzunu arttıran bu görevin yerine getirilmesinde yer yer suiistimallerin yaşandığı görülmüş ve muhtarlık müessesesinin bu sebeple teşekkül ettiği düşünülmektedir²⁹⁹. Ancak Musa Çadırcı, yaptığı çalışmada buna benzer bir iddiada bulunan Osman Nuri Ergin’e³⁰⁰ cevaben bu iddianın yersiz olduğunu, Takvim-i Vekayi gazetesine de işaret ederek muhtarlık müessesesinin teşekkül etmesinin sebebinin Âyanların taşradaki halka karşı zulmünden kurtarmak amacıyla Âyanlık teşkilatı yerine kurulduğuna işaret etmiştir³⁰¹. XIX. asır reformlarıyla birlikte mahalle ve köylerde muhtarlık teşkilatı teşekkül edince muhtar imama göre daha yetkili bir idareci konumuna getirilmiştir. Böylelikle vergilerin toplanması, mahallenin güvenliği ve beledi hizmetler de muhtarlara bırakılmıştır.

XIX. asır sonu ve XX. asır başlarında Maraş mahalleleri ve ilgili bilgilere Halep Vilayet Salnamelerinde bulunan kayıtlardan ulaşılmaktadır. Bu kayıtlara göre mezkur dönemde Maraş’ta Ağcakoyunlu, Etmekçi, Üngüd, Bektutiye, Boğazkesen, Tekerek, Çavuşlu, Çomaklı, Cağcağ, Çukuroba, Hacı Mehmedli, Hoca Durdu, Honbatanlı, Halmanhiye, Hazinesdarlı, Hatuniye, Hayriye, Devecili, Divanlı, Deli Alili, Restebaiye, Zimmiyan, Seksenler, Senareli, Şekerdere, Şeyh, Şekerli, Şaziye, Talkara (Dalkara), Duraklı, Acemli, Alemlî, İsâ Divanlı, Garğacıyan Karamanlı, Kulağı Kurtlu, Kayabaşı, Kötüli (Kötülü), Kuyucak, Kumarlı, Lastebağı, Müslim Kıbtî isimleriyle anılan 41 adet mahallede 5942 adet hâne bulunmakta idi³⁰². Yine aynı salnamede Maraş Nüfus İdaresi kayıtlarından çıkarılan tablo şu şekildedir:

²⁹⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yay., 2011, s.106-108.

³⁰⁰ “Hülâsa imamlar mahallelerinde birer münferit hâkim, birer müstebit amir idiler. Halkı istedikleri gibi idare ve istismar ederlerdi. Ve çok kerre de zulüm ve şiddet gösterirlerdi. Tanzimata doğru imamların zulmünden ve istibdadından halkı kurtarmak ve istişare ile iş gördürmek için yanlarına birer ikişer muhtar verildi(…)” Ayrıntılı bilgi için bk.: Osman Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşr., 1936, s.120-121.

³⁰¹ Musa Çadırcı, *Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme*, *Belleten*, XXXIV/135 (1970), Ankara, s.411.

³⁰² 1321 Tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.434, 436.

Tablo 8: 1321/1903-1904 Tarihinde Maraş Şehrinde Nüfusun Dağılımı³⁰³

Cinsiyet	Kadın	Erkek	Toplam
Aidiyet			
Müslüman	22006	23768	45774
Ermeni	5004	4382	9386
Ermeni Katolik	2200	1945	4145
Rum	2	3	5
Protestan	1652	1317	2969
Yahudi	117	95	212
Ecnebi	8	12	20
Toplam	30989	31522	62511

Mahallelerin en önemli unsuru ise komşudur. İslam ahlâk ve fıkıh literatüründe “câr” kelimesi ile ifade edilen ve Türkçedeki “yakın olma, yakınlık” anlamında kullanılan “civâr” ve “mücâvere” kelimeleri bu kökten türetilmiş ve birbirine yakın meskenlerde yaşayan kişilerin ve ailelerin her birini tarif için söylenmiştir. Bahaeddin Ögel’e göre Orta Asya’daki Türkler “koşni”, Oğuzlar ise “konşu” şeklinde kullanmaktaydılar. Konmak kökünden türetildiğinden dolayı “konşu” şeklindeki kullanımı daha doğru bulan Ögel, Batı Türklerinin de Oğuzların geleneklerini devam ettirerek “konşu” yahut “konşu” kelimesini kullandıklarını ifade etmiştir³⁰⁴.

İslâm kültüründe komşuya büyük önem atfedilmiş ve Müslümanlara “uzak ve yakın komşularına iyilik yapılması³⁰⁵” emredilmiştir. Buna istinaden Osmanlı şehirlerindeki mahalleler de statü ve sınıf farklarının ayrıştırma sebebi olmadığı mekânlardır. Ortaylı’nın aktarımıyla; “bir paşanın konağının karşısında basit bir evkaf kâtibinin aşiboyalı küçük evi, ilmiye ricalinden bir efendinin kâşanesinin yanı başında mahalle suyolcusunun evi” bulunabilmekte ve birbirleriyle komşuluk münasebetleri içinde olabilmekteydiler. Dinsel farklılıklar dışında her sınıftan insanlar ahlâk ve âdab kuralları çerçevesinde birlikte yaşar, mahalle mescidi ve kahvehânelerde birlikte sohbet edebilirlerdi³⁰⁶. Türk toplumunda sıkça kullanılan “Hayır dile komşuna, hayır gelsin başına”, “Komşunun ekmeği komşuya borçtur”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” ve “ev alma komşu al” gibi atasözlerinden de anlaşılacağı gibi komşuya verilen önemin vurgulandığı görülmektedir. Komşuluğun tadına en çok varanların ise kadınlar olduğu söylenebilir. Geçmişten bu yana kadınlar komşularına uzun ev ziyaretlerine giderler, bazen de hamamlarda bir araya gelip sohbet etme fırsatına erişirlerdi³⁰⁷.

İncelenen sicillerde Maraş ve çevresindeki yerleşim birimlerinde komşuluk ilişkileri ile ilgili pek az belgeye rastlanmıştır. Bunun temel sebebi komşular arasında çıkan sorunların ekseriyetle kendi aralarında çözmeleri ve mahkemeye intikal etmemesi olarak düşünülebilir. Mahkemeye yansıyan 5 Muharrem 1325/18 Şubat 1907 tarihindeki davada Maraş’ın Çukuroba mahallesinden 150 yıllık çeşmenin önüne set çekilmesi suretiyle evlerine su taşıyamayan Ermeni Katolik milletinden Kayışlı’nın oğlu Avadük ve Bulgurcuoğlu Nazor ile mahkemeye başvurarak, seti çeken Ermeni milletinden Kalaycıoğlu Komsul Estepân ve yeğeni Vartan’ı şikâyet etmişlerdir. Davalılar

³⁰³ 1321 Tarihli Haleb Vilayet Salnamesi, s.440.

³⁰⁴ Mustafa Çağrıncı, “Komşu”, *DİA*, XXVI, s.157; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, III, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1991, s.95.

³⁰⁵ *Kur’an*, Nisâ: 4/36.

³⁰⁶ Ortaylı, *Mahalli İdare*, s.107.

³⁰⁷ Faroqhi, *a.g.e.*, s.134-135.

savunmalarında Estepan'ın validesinin suyolunda hakkı olduğu gerekçesiyle set çektiklerini söylemeleri üzerine konu belediyeye intikal etmiştir. Belediye görevlilerinin huzurda dinlenilmeleri ve Estepan'ın validesi Meryum'a gerekli ödemelerin yapıldığını bildirmeleri üzerine mahkemece verilen kararda davalıların suyu haksız yere kesikleri ve ahalinin kullanımına açmaları konusunda tembih edilmelerine hükmedilmiştir³⁰⁸.

Bir diğer dava yine gayrimüslim tebaa arasında cereyan etmiş ancak bu kez mahremi ilgilendiren bir konu üzerine dava 25 Receb 1293/16 Ağustos 1876 tarihinde görülmüştür. Mahkemeye başvuran Protestan milletinden Karagözoğlu Agob, kendisinin yaşadığı evin sokağının karşısında Katolik milletinden Tarakçı Manok'un hânesinin bulunduğunu beyan etmiştir. Manok'un kendi hânesinde iki pencere açtığını ancak evlerinin içini görebilecek mesafede olmasından dolayı bu pencerelerin kapatılmasını istemektedir. Mahkemeden bir görevlinin şikâyetine konu olan yere gidip durumu gerçekleştirmesi üzerine mahkemece verilen kararda Agob'a bu pencereleri kapatması tembih edilerek mahkeme sonuçlandırılmıştır³⁰⁹.

³⁰⁸ MŞS, 234/492-493, Hüküm No.:648.

³⁰⁹ Hurç, *a.g.t.*, s.221.

5. AİLENİN DAĞILMASI

İnsanların doğup, büyüyüp ve öldükleri gibi ailenin de teşekkülü ve gelişimi dediğimiz yaşama evresinden sonra bir de dağılma evresi vardır. Bu dağılma doğal seyriyle, yani eşlerden birinin yahut ikisinin de ölmesiyle oluşacağı gibi, beklenmedik şekilde eşlerden birinin vereceği boşanma kararıyla da gerçekleşebilir. Hemen hemen tüm dinî öğretiler ve kültürlerde eşlerin birbirleriyle karşılıklı sevgi ve muhabbet (*hüsn-i muaşeret*) içinde olmaları tavsiye edilir. Fakat eşler arasında hüsn-i muaşeret kalmaması üzerine son çare olarak boşanma (talâk) tavsiye edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ailenin boşanma yoluyla dağılmasını, İslâm-Osmanlı hukukundaki boşanma çeşitlerinden erkeğin boşanma hakkı olan *talâk*, eşlerin karşılıklı anlaşma yoluyla ayrılmalarını ifade eden *muhâlea*, hâkim kararıyla boşanmanın gerçekleştiği *tefrik* ve nikâh akdinde sonradan meydana gelen bozukluğun sebep olduğu *fesih* gibi boşanma türlerini Maraş Şer'iyeye sicillerindeki örnekleri ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Burada bahsi edilen muhâlea ve tefrik gibi boşanma çeşitleri, evlilik hayatını çekilmez hale geldiğinde daha ziyade kadınların başvurduğu boşanma çeşitleridir. Bunların yanında kadın nikâh esnasında veya nikâhtan sonra *tefviz-i talâk* denen boşanma hakkına sahip olabilmekteydiler. Bu hakkın kocası tarafından kendisine verilmesiyle boşanma yetkisi en az kocanın yetkileri kadar geniş olabilmekteydi. Ayrıca, ailenin dağılması sonrası meydana çıkan nafaka ve mihir gibi konulardaki ihtilafların sicillere yansıyan davaları ve ölüm sonrası babanın bıraktığı miras üzerinde hak iddialarını ve çıkan ihtilafları yine İslâm-Osmanlı miras hukuku üzerinden değerlendirilmeye çalışacağız.

5.1. Talâk'ın Tarifi ve Ailenin Boşanma (Talâk) ile Dağılması

Talâk, sözlükte “*serbest kalmak*”, “*serbest bırakmak*”, “*bağından kurtulmak*”, “*bağını çözmek*” anlamlarına gelmektedir. Fıkıh literatüründe ise zevc tarafından zevcenin nikâh bağından çözülmesi veya nikâh akdinin bozulmasını ifade ettiği³¹⁰ şeklinde bilinse de, talâkın şekilleri ve kısımlarını göz önüne alarak en genel ifade ile “*evlilik birliğinin herhangi bir sebeple kocanın, bazı istisnâî durumlarda kadının veya her ikisinin irade beyanıyla veyahut da hâkimin hükmüyle sona ermesi*” şeklinde tanımlanabilir³¹¹.

Aile bağı oluşturulurken yapılan evliliklerin şüphesiz ki ömür boyu sürdürülmesi maksadıyla yapılmaktadır. Ancak eşler aralarında hüsn-i muaşeretlerinin bitmesinin ardından başvurulmuş talâk seçeneği oldukça eski bir uygulama olup, Mezopotamya uygarlıklarından Babil ve Asurlara kadar uygulandığı tespit edilmiştir. Fakat kadının hür olmaması, babasının otoritesi altından çıkıp kocasının egemenliğine giriyor olması gibi sebeplerle boşanma hakkının erkeğe nazaran yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Koca ise zevcesinin çocuk doğuramaması gibi bir takım sebeplerin oluşmasıyla derhal boşanma yoluna başvurabiliyordu. Boşanma kocanın isteğiyle gerçekleşirse kadına baba evinden getirdiği çeyizi iade edilir, hatta çocukları varsa bir miktar nafaka dahi verilirdi. Ancak boşanmaya kadının sebebiyet vermesi durumunda koca hiçbir şey vermeden zevcesini terk edebilir, çeyizi dahi iade edilmezdi. Ayrıca erkeğin sebepsiz yere zevcesini terk etmesi durumunda tazminata mahkûm edilirken,

³¹⁰ Acar, “Talâk”, s.496; J. Schacht - Coşkun Üçok, “Talâk”, *İA*, XI, s.683.

³¹¹ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1985, s.35.

tersi gerçekleştiğinde kadının masumiyetinin anlaşılması için kadının nehre atılması gerektiğine inanılmaktaydı³¹².

Hıristiyanlık dinine bakıldığında boşanma ile ilgili: “*Evli olanlara buyruk veriyorum: Kadın kocasından ayrılmasın. Bu buyruğu veren ben değilim, Rab’dır. Ayrılırsa da başkasıyla evlenmesin, ya da kocasıyla barışsın. Erkek de karısını boşamasın*”³¹³. Buna göre eşler arasında anlaşmazlıkların çıktığı, geçimsizliklerin başladığı halde dahi karı-koca birbirlerinden ayrılmamalı, aralarında evlilik ilişkisi devam etmeliydi. Yani “*Allah’ın birleştirdiğini insan ayıramaz*” düşüncesiyle hareket edilerek görünüşte aile birliğinin esas alındığı düşünülse de diğer taraftan ya eşlerin birbirlerine gönülsüz katlanmalarına ya da aralarında evlilik bağı devam ederken başka kimselerle nikâhsız ilişki kurmalarına sebebiyet verebileceğinden aile kurumuna zarar verme gibi vahim sonuçlara yol açabilmektedir. Nitekim Katolik kilisesi, boşanma yasağının doğuracağı kişisel ve toplumsal zararları göz önüne alarak “*müşterek hayatın eşler için çekilmez hale gelmesi*” halinde boşanma seçeneğini kabul etmişlerdir. Bunun da gerçekleşmesi için kararın hâkim tarafından verilmiş olması gerekir ve boşanma sonucunda evlilik bağı ortadan kaldırılmayarak yalnızca birlikte yaşama zorunluluğundan kurtulabilmeleri sağlanmıştır. Ancak boşanma hakkının varlığı ilk olarak XVI. asırda Protestanlık mezhebiyle gündeme gelerek, XVIII. asra kadar yaşanan değişimler sonucu kilise hukuku ferdiyetçi görüşe daha fazla direnemeyerek Prusya Umumî Kanunu, Fransız ve Saksonya Medenî Kanunlarının boşanma engelini kaldırdıkları görülmektedir³¹⁴.

İslâmiyet’in kabulünden önceki Türk hukukunda ise boşanma, aile birliğinin sağlanamadığı, kocanın zevcesine fena muamelede bulunması, başkalarıyla gayrimeşru ilişkiye girilmesi yahut da iktidarsız olunması gibi sebeplerle gerçekleşebilmekteydi. Aynı şekilde kadının da gayrimeşru ilişki içinde olması bir boşanma sebebi olarak görülürdü. Bir boşanmada koca kusurlu ise kadın kalını (başlık parası) iade etmez, getirmiş olduğu çeyizi de geri alırdı. Kadın kusurlu ise ailesi kalını iade etmek zorunda idi. Boşanmada iki taraf da kusur sahibi olmadığı hallerde kadının ailesi kalını iade eder, erkek de çeyizi geri verirdi³¹⁵.

Nikâh akdi, daha evvel de değindiğimiz üzere İslâmiyet öncesi Arap toplumunda bir alım-satım akdi olarak görülmesi, kadının da bu akitteki bir taraf değil de “*satılan şey*” olması gibi sebepler dolayısıyla kadının evlenmeye son vermesi mümkün değildi. Yalnızca soylu ailelerden olan kadınlar evlilik sözleşmesi esnasında boşanmanın kendi ellerinde olması şartıyla nikâhı kabul ederlerdi. Böylece evliliklerini sürdürmek ya da bitirmek konusunda söz hakkına sahip olabilmekle birlikte bunun dışındaki kadınların hukukî anlamda böyle bir hakları olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bununla birlikte koca tek taraflı iradesiyle kadın üstündeki haklarından vazgeçebilir, hatta kadına özgürlüğünü vermeden yanında tutabildiği bilinmektedir³¹⁶.

İslâm dininin tebliği ile birlikte, kocanın hakkı olan bu müessesede sebepsiz yere boşanma dinen hoş görülme de boşanmayı bir sebebe dayandırmak zorunluluğu da yoktur. Yani koca istediği zaman, zevcesinin rızasını veya hâkimin kararına gerek

³¹² Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*, Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 2014, s.42-43.

³¹³ *İncil*, Korintoslulara I. Mektup, 7/10-11.

³¹⁴ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 2. Baskı, Konya: S.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1988, s.16-18; Cin-Akgündüz, *Türk-İslâm*, s.99.

³¹⁵ Aydın, *Türk Hukuk*, s.19.

³¹⁶ Cin, *Boşanma*, s.34; Hasan Ali Görgülü, “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm’ın Boşanmada Örf İtibarı”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 1999, s.113.

duymadan boşanmayı gerçekleştirebiliyordu³¹⁷. Cahiliye devrinden erkeklerinin bu hakkı kötüye kullanmaları ve sebepsiz yere zevkleri uğruna boşanmaları; boşanan kadının da evlilik bağının devam ettirilmesi ihtimaliyle belirsiz bir bekleyişe maruz bırakılmaktaydılar. Bu durumun düzeltilmesi amacıyla Hz. Peygamber bir takım tedbirlerle boşanmada bazı esaslara uyulmasını istedi. İslâm hukuk literatüründe peygamber tarafından belirlenen esaslara uygun olarak gerçekleştirilen boşanmalara *talâk-ı sünni* denilmekte; buna karşılık sünnete aykırı olan boşanmalara *talâk-ı bid'î* adı verilmekteydi.

Sünnete uygun boşanma şartlarına bakıldığında, kadının hayız görmediği bir temizlik döneminde ve son reglden itibaren koca ile cinsî münasebette bulunmadığı bir dönemde gerçekleşmesi gerektiğidir³¹⁸. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyrulmaktadır³¹⁹: “Ey Peygamber! Kadınlarınızı boşadığınız zaman, onları iddetlerine doğru boşayın ve iddeti sayın. Onları, açık bir terbiyesizlik yapmaları dışında, evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar(...) Sonra sürelerini doldurmaya yaklaştıklarında, onları güzellikle tutun ya da güzellikle ayırın, sizlerden adalet sahibi iki erkeği tanık tutun³²⁰”. Bununla birlikte Hz. Peygamber döneminde Abdullah b. Ömer (r.a.) zevcesini hayızlı haldeyken boşamış, babası Ömer de durumu Hz. Peygambere aktarmış ve şu hadis meydana gelmiştir:

Yine sünnî boşanmada, boşanma gerçekleştirildiğinde üçlü boşanma hakkı olan talâk-ı selâse ile değil de; *ric'î talâk* adı verilen ve boşanan kocaya yeniden nikâh yapmayı ve mihir belirlemeyi gerektirmeksizin eşine dönme imkânı veren talâk ile boşanmış olmalıdır. Erkek üç boşanma hakkından ikisini kullanmış olsa dahi *ric'î talâk* ile eşine geri dönme imkânı vardır³²¹. Son olarak da Buhârî'ye göre bir boşanmanın Sünnî olabilmesi için iki şahidin huzurunda yapılması gereklidir³²². Ahmet Yaman'a göre bu son şarttan hareketle, günümüzde boşanmaların Sünnî sayılabilmesi için yargı huzurunda gerçekleştirilmiş olması şartı da aranabilir³²³.

Bid'î talâk ise âyet veya sünnete aykırı yahut da çelişen boşanmayı ifade eder. Erkek, zevcesini hayızlı, hamile ve nifaslı³²⁴ iken veya cinsî birleşmenin gerçekleştiği bir halde iken boşanmış ise sünnete aykırı bir boşanma gerçekleştirmiş olur³²⁵. Kadını temizlik halinde iki defa art arda veya üç talâkla birden boşamak da sünnete aykırıdır³²⁶. Bid'î talâka başvuranlar, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre günahkâr olsalar da hukuken yaptıkları boşanma geçerli sayılır. Sünnî mezheplere göre haram olan bid'î talâk, Caferî mezhebine göre fâsit (geçersiz) sayılmaktadır. Malikî ve Hanefîlere göre böyle bir boşanma yoluna başvuran erkeğin iddet sona ermeden zevcesine geri dönmesi vacip iken, Şafîlilere ve Hanbelîlere göre sünnettir³²⁷.

Boşanma türlerinden bir diğeri de *tefvîzü't-talâk* adı verilen boşanmadır. Tefvîz, “kişinin kendine ait hukukî bir yetkiyi başkasının kullanmasına izin vermesi” anlamına

³¹⁷ Aydın, *Aile Hukuku*, s.36.

³¹⁸ Cin, *Boşanma*, s.37.

³¹⁹ Kur'an, Talâk: 65/1-2.

³²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, XII, Çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Otügen Yay., 1988, s.5326.

³²¹ Aydın, *Aile Hukuku*, s.40-41.

³²² Buhârî, “*Kitâbu't Talâk*”, XII, s.5326.

³²³ Yaman, *a.g.e.*, s.89.

³²⁴ “Doğum sebebiyle kadının döl yolundan gelen ve bazı dinî hükümleri bulunan kan anlamında fıkıh terimidir.” Ayrıntılı bilgi için bk.: Hacı Mehmet Günay, “Nifas”, *DİA*, XXXIII, 79-81.

³²⁵ Ferruh, *a.g.e.*, s.182.

³²⁶ Döndüren, *a.g.e.*, s.404.

³²⁷ Aydın, *Aile Hukuku*, s.41; Ferruh, *a.g.e.*, s.182;

gelen bir fıkıh terimidir. Nikâh esnasında mehir miktarını belirlenmeyip kararın zevce veya zevceden birine ya da başka bir kişiye bırakılmasına “tefvîzü’l-mehr” denilirken, kocanın boşanma yetkisini zevcesine veya başka bir kişiye devretmesine de “tefvîzü’t-talâk” denilmektedir³²⁸. Genel itibariyle tefvîzü’t-talâk, Kur’an-ı Kerim’de erkeğin hakkı olan boşanma hakkını nikâh akdi sırasında ya da evlilikleri esnasında bu yetkiyi zevcesiyle paylaşması veya zevcesinin velisine bırakmasıdır³²⁹. İslâm hukukçuları tefvîzü’t-talâk uygulamasının dayanaklarına indiklerinde Cahiliye Devri Arap toplumunda da uygulandığı ve İslâm devrinde bu uygulamanın sürdürüldüğünü ifade etmektedirler³³⁰. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’deki; “Ey peygamber! Eşlerine şöyle söyle: “Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, haydi geliniz, sizi onunla donatayım, (sonra da) sizi güzellikle bırakıp salıvereyim³³¹” ayeti delil gösterilerek müreffeh bir hayat isteyen kadınların zorla yanlarında tutulmaması emredilmekle birlikte, kadınlara sabırlı olmaları gerektiği de bildirilmiştir. Özellikle soylu ailelerden olan kadınların nikâh akdi öncesi şart koşabildiği bu uygulamaya Şimşirgil’in aktardığı üzere Osmanlı soyundan hanım sultanlarının da ekserisi, istedikleri zaman zevceyi boşayabilme hakkına sahip olarak nikâh kıymayı kabul ederlerdi. Bununla birlikte zevcinden boşanan tek hanım sultan ise, zina suçlusu bir kadını şer’î ve örfî hukuka aykırı bir uygulama ile cezalandıran Vezîriâzam Damat Lutfi Paşa’nın zevcesi Yavuz Sultan Selim’in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman’ın kız kardeşi olan Şah Sultan’dır. Bahse konu olaydan sonra boşanma yetkisini kullanan Şah Sultan, yaygın kaniya göre Mayıs 1541’de Lutfi Paşa’nın görevinden azledilmesinde de önemli bir etken olmuştur³³².

5.1.1. Talâk-ı Ric’î (Dönülebilir Boşanma)

İslâm dini, tıpkı diğer ilahî dinlerde olduğu gibi neslin devamı için erkeklerin ve kadınların birbirleriyle evlenmelerini teşvik etmiş, eşlerin evlilik birliğini saygı ve sevgi çerçevesinde korumalarını tavsiye etmiştir. Evlilik birliği bozulmaması amacıyla çiftlerin birbirlerine karşı sabırlı davranmaları ve iyi geçimli³³³ olmaları tembihlenmiştir. Özellikle kocanın bu vazifeyi üstlenmesi ve karşılaşacağı en ufak zorlukta aile hayatını dağıtmaması öğütlenmiştir. Eşlerin birbirlerine karşı hayati katlanılmaz hale getirdiklerinde dahi öncelikle nasihatte bulunularak sabır ve güzellikle nasihat etmesi önerilirken, en sonda onlara psikolojik yaptırım uygulanması hususunda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmuştur³³⁴: “Serkeşliğinden korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin, sonra yattıkları yerde, yataklarında yalnız bırakın, yine dinlemezlerse onları dövün. Eğer sizi dinlerlerse, aleyhlerinde bahane aramayın.” Kahveci’ye göre³³⁵ ayette geçen “vedribühünne” yani “onları dövünüz” olarak yorumlanan kelimenin “sıkıştırmak, yüz çevirmek, terketmek, elem vermek, baskı yapmak, ayrılmak, çıkmak, gitmek, dolaşmak” gibi anlamlara da geldiğini, fiziksel şiddet uygulama manasının çıkarılmasının doğru olamayacağını ifade etmektedir. Hatta Kur’an-ı en iyi anlayan Hz.

³²⁸ Abdussamet Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, XL, s.310.

³²⁹ Bilmen, *a.g.e.*, s.177.

³³⁰ Menderes Gürkan, “İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü’t-Talâk”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18, 2011, s.281.

³³¹ *Kur’an-ı, Ahzâb*: 33/28.

³³² Ahmet Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem - Osmanlı’nın Sır Dünyası*, İstanbul: Timaş Yay., 2014, s.81; Mehmet İpşirli, “Lutfi Paşa”, *DİA*, XXVII, s.234.

³³³ “Ey iman edenler! Onlarla güzelce geçinin. Şayet kendilerinden hoşlanmadınızsa, mümkündür ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız, fakat Allah onda birçok hayır dilemiş olabilir.” *Kur’an*, Nisâ: 4/19.

³³⁴ *Kur’an*, Nisâ: 4/34.

³³⁵ Kahveci, *Aile*, s.173.

Peygamber'in dahi; *“sizden herhangi biriniz karısını, köle döver gibi dövmesin. Sonra (belki de) o günün âhirinde o kadınla cinsî münasebet yapacaktır³³⁶”* diyerek fiili bir saldırı manasındaki dövmenin kastedilmediğini izah etmektedir. Son olarak da ailelerin eşlerin aralarını bulması³³⁷ önerilmiş, buna rağmen bir iyileşme görülmez ise son çare olarak *“eşlerin hayatta iken evliliğin sonlandırılmasını”* tarif eden talâk ile aile birlikteliğine son verilmesine müsaade edilmiştir. Böylelikle bazı din ve hukuk sistemlerinde olduğu gibi görünürde evli kalıp gönül birlikteliğinin olmadığı ailelerin toplumdaki varlığını ortadan kaldırılması amaçlamıştır.

Önceki bölümde boşanma hakkında genel bilgi verdikten sonra çalışmanın bu bölümünde erkeğin boşanma hakkı talâkın bir türü olan talâk-ı ric'î konusunu ve İslâm'ın talâka getirdiği düzenlemeleri, Osmanlı Devletindeki uygulama şeklini ve Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki talâk-ı ric'î ile boşanmayı muhteva eden belgeleri değerlendirecektir.

Erkeğin üç boşanma hakkından en fazla ikisini kullandığı ric'î talâkta en fazla iddet süresi içerisinde yeni nikâha ve mihir belirmeye ihtiyaç duymadan zevcesine dönme (rücu etme) hakkına sahiptir³³⁸. Kadını bekletme süresinin sınırlandırılmasıyla hiç şüphesiz cahiliye devrindeki erkeklerin kadını muallakta bırakma uygulamalarını ortadan kaldırmak amacıyla getirildiği düşünülebilir. Kadın, ric'î talâk ile boşandığı ve iddet beklediği süre zarfında kocasının evinde ya da rıza gösterdiği bir yerde ikâmet etmek durumunda olmakla birlikte, erkeğin de o zaman zarfında nafakasını temin etmekle de görevlidir. Eşler arasındaki evlilik bağının katiyen son bulmadığı bu durumda yine iddet içerisinde eşlerden birinin ölmesi halinde birbirlerine vâris olma hakları da vardır³³⁹. İslâm hukuk literatüründe ric'î talâk olarak anılan bu boşanma türü Kur'an-ı Kerim'deki şu ayetlere dayandırılmaktadır³⁴⁰: *“Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç âdet (veya temizlik süresi) beklerler. Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Allah'a ve ahiret gününe imanları varsa, gizlemezler. Kocaları da barışmak istedikleri takdirde, o süre içerisinde onları almaya daha layıktırlar. O boşanma iki keredir. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salıvermektir. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helâl olmaz.”* Açıkça görüleceği üzere burada bir talâkın ric'î olabilmesi için boşanmanın iki kere yapılmasından, iddet süresince geçerli olmasından, iddet dolmadan eşlerin birbirlerine dönmesi yahut da iddet dolduktan sonra güzellikle bırakılması emredilmiştir.

Bir boşanmanın ric'î sayılabilmesi için erkeğin kadını açıkça boşanma ifade eden *“sen boşsun, boş ol, seni boşadım”* gibi sözlerle boşamış olması gerekmektedir. Bunların yanında şiddet ve kesin ayrılık ifade etmeyen *“iddet beklemeye başla”*, *“rahmini temiz tut”* ve *“sen artık tek başınasın”* denilerek de koca boşamaya niyet etmişse ric'î talâk meydana gelmiş olur. Ayrıca kocanın eşini bir ric'î talâkla boşamasıyla geriye bir ric'î talâk hakkı kalır. İki ric'î talâk hakkının da kullanılması halinde bir kez daha talâk yapılırsa, bu kez bâin talâk olur³⁴¹.

Evlilik hayatına geri dönülmesi sözle olabileceği gibi Hanefîlere göre fiziki ortamda evliliği sürdürmek de gerekir. Dönüşün ispatı ise Şafîîlere göre şahitlerle

³³⁶ Buhârî, *“Kitâbu'n-Nikâh”*, XI, s.5289.

³³⁷ “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin tarafından bir hakem, kadının tarafından da bir hakem gönderin (bunlar onların aralarını düzeltmeye çalışsınlar). Bunlar gerçekten barışmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir.” *Kur'an*, Nisâ: 4/35.

³³⁸ Aydın, *Aile Hukuku*, s.39; Kahveci, *Aile*, s.203.

³³⁹ Ferruh, *a.g.e.*, s.182.

³⁴⁰ *Kur'an*, Bakara: 2/228-229.

³⁴¹ Döndüren, *a.g.e.*, s.396-397.

olması şart iken, diğer üç mezhebe göre müstehaptır³⁴². Eşlerin birbirlerine dönmesiyle talâk ric'atle sonuçlanır. Ancak iddet süresi içinde dönüş sağlanmazsa talâk bâin hale dönüşür ve yeni bir nikâh akdi yapmadan ve mehir belirlemeden eşlerin bir araya gelmesi mümkün olmaz³⁴³. Son olarak ric'î boşanma durumunda kadının alacak mehr-i muacceli var ise ric'î talâk durumunda bu miktarı talep etmeye hakkı yoktur. Ancak iddet sonunda tekrar birleşme gerçekleşmemiş ve talâk bâine dönmüşse mihirini isteme hakkı doğar³⁴⁴.

Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki Bekiroğlu kızı Fatma bt. Mahmud b. Hacı Osman ile Berberoğlu Mahmud b. İsmail b. Muhammed'in arasında gerçekleşen 25 Safer 1323/1 Mayıs 1905 tarihli boşanma kaydı, ric'î talâkın bâin talâka dönüşmesinin en güzel örneğini teşkil ettiği görülmektedir. Fatma'nın anlattığı üzere dava kaydın tutulmasından 14 sene evvel 400 kuruş mihr-i muaccel 600 kuruş mihr-i müeccel ile evlendiklerini, ancak bundan 6 sene önce *"talâk-ı vahidle tatlik (boşanma) edildikten bir buçuk ay sonra 500 kuruş mehr-i muaccel ve müeccel tesmiyesiyle"* Mahmud ile tekrar evlenmişler ve evlilik hayatları 6 yıl daha devam etmiştir. Fakat bu kaydın alınmasından yedi gün önce mahkemeye başvuran Fatma, *"bana talâk-ı vahidle 'nereye gidersen git' dedi. Şu halde ben merkumdan boş oldum"* diyerek Mahmud'dan mihr-i ve eşyaları ile toplamda 1170 kuruş bunun yanında 200 kuruşluk kıymetinde bir yatak alacağına ödenmesini tembih olunmasını istemektedir. Mahkeme kararında Fatma Hanıma mihrinin ödenmesini, yatağın bedelinin de teslim edilmesini ve boşanmanın gerçekleştiğini Mahmud'a bildirilmiştir³⁴⁵. Kayıtta da görüleceği üzere iddet süresinin aşması nedeniyle ikinci birleşme yeni bir nikâh akdi ve mehir tesmiyesiyle gerçekleşmiş, fakat sonraki süreçte aile bir kez daha dağılmıştır. Burada dikkat edilecek bir başka husus da zevcin zevcesine ettiği *"nereye gidersen git"* lafzıdır. Muallakta bırakabilecek bir lafız olsa da kadının mahkemeye başvurusuyla duruşma gerçekleşmiştir. Aslında boşama şekline bakılınca evlilik hayatı boyunca kocanın iki kere boşanma hakkını kullandığı görülmektedir. Yani isterse iddet süresini bekledikten sonra tekrar zevcesine dönebilirdi fakat mahkemede kocanın boşanmayı kabul etmesinin ardından ailenin dağıldığı ve mihrin ödenmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir.

Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki boşanma davalarının pek azı ric'î boşanma ile gerçekleştiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak boşanmaların genellikle mahkemeye yansıtılmadığı, ekseriyetle alacak-verecek gibi konularda anlaşmazlık yaşandığında mahkemeye başvurulduğu görülmektedir.

5.1.2. Talâk-ı Bâin (Ayrırcı Boşanma)

Aileyi onarımı ve geri dönüşü güç bir yola sürüklemesinden ötürü İslâm'ın önermediği, ancak hukuken kabul edilen, boşanan karı-kocanın tekrar bir araya gelebilmeleri için yeni nikâh akdinin yapılmasını gerektiren boşanma şekli *talâk-ı bâin* olarak tanımlanmaktadır³⁴⁶. Önceki kısımda kocanın, ayrı ayrı ya da tek seferde en fazla iki kere boşadığı zevcesine üç iddet süresi içerisinde dönebileceğinden bahsedilmiştir. Peki, bir boşanma ne zaman ayrırcı boşanma olur? Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki

³⁴² Aydın, *Aile Hukuku*, s.39-40.

³⁴³ Kahveci, *Aile*, s.204-205.

³⁴⁴ Döndüren, *a.g.e.*, s.397.

³⁴⁵ Karakurt, *a.g.t.*, s.48.

³⁴⁶ Acar, *a.g.mad.*, s.499.

örnekleri nelerdir? Araştırmanın bu bölümünde ric'î talâk ile gevşeyen aile birliğinin bâin talâk ile nasıl tamamen dağılabilceğini ortaya koymaya çalışacağız.

Bir boşanmanın ayırıcı boşanma sayılabilmesi için belli şartlar ve boşanma şekline göre farklı uygulamaları bulunmaktadır. Öncelikle dönülebilir ric'î boşanmada erkek, en fazla iki kere boşadığı ve iddet bekleyen zevcesine üç hayız döneminde geri dönmediği takdirde bâin talâk meydana gelmiş olur ve böylece evlilik birliği sona erer³⁴⁷. Ayrıca böyle bir durumda pişman olup eşine dönmek isteyen koca, yeniden nikâh akdi yapmak ve mihir tesmiye etmek zorundadır. Bu durum için Kur'an-ı Kerim'de³⁴⁸; "*Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru surette rızalaştıkları takdirde, kendilerini kocalarına nikâhlayacaklar diye engel olmayın*" şeklinde ifade edilmiştir.

Nikâh akdi yapıldıktan sonra, ancak zifafa girilmeden boşanma gerçekleştiği takdirde bâin talâk meydana gelmiş olur. Ayrıca Hanefîlere göre kinaye, mübalağa veya şiddet içeren sözlerin sarf edilmesiyle de bâin talâk oluşurken, Şafiî ve Hanbelîler'e göre bâin değil, ric'î talâk gerçekleşir. Kadının isteğiyle bir bedel üzerinde anlaşarak boşanmayı ifade eden muhâlea ve son olarak da İslâm hukuk literatüründe *beynuneti'l-kübrâ* (büyük ayrılık) adı verilen ve *talâk-ı selase* olarak da bilinen üç talâk hakkının kullanılması da talâk-ı bâin sayılmaktadır³⁴⁹.

Bâin talâk, evlilik hayatına derhal son verdiği için, boşanınca ödenmek üzere vaad edilen ve mihr-i müeccel adı verilen mihrin de ödenmesi gerekmekte idi. Ayrıca böyle bir boşanma ile ailenin dağılması durumunda kadın, kocasının mirasçısı olma hakkı elde edemiyordu. Fakat koca ölüm döşeginde iken zevcesini bâin talâk ile boşarsa boşanma geçerli kabul edilmekle birlikte, iddet süresi içerisinde ölmesi halinde, kadın boşandığı kocasının mirasçı olabilmekte idi. Aksi durumda ise, yani boşanılan kadının iddet süresi içinde ölümü halinde koca, zevcesinin mirasçısı olamazdı³⁵⁰.

Maraş Şer'iyeye Sicillerinde 2 Rabiulevvel 1315/1 Ağustos 1897 tarihinde bâin talâk sayılabilecek, Alemlî Mahallesinden H. Murtaza Bey b. Süleyman b. Abdullah ile Hoş Hiba Hatun b. İsmail Bey b. Süleyman arasındaki boşanma davasının kaydedildiği görülmektedir. Murtaza Bey, kardeşleri Hakkı ve Ahmed ve amcaoğlu Hamdi Bey'in Hiba Hatunu tahrik ve iğfal ettikleri, dokuz aydan beridir de zevcesinin kendisine itaat ve teslim olmayarak hukuk-ı zevciyete aykırı davrandığından bahsetmektedir. Hiba Hatun ise, evlilikleri devam ederken kocasının başka bir kadınla evlenmesi ve aynı hâneye getirmesinden sonra aralarında anlaşmazlık ve geçimsizliğin başladığını aktarmıştır. Mahkeme huzuruna çıkarılan şahitlere göre ise Murtaza Bey ile Hiba Hatun arasında yine bir tartışma yaşanmış ve Murtaza Bey'in sille vurması üzerine hatunu bu tartışmadan sonra Murtaza beyin kardeşi Ahmed Beyin evine gitmiştir. Bunun üzerine H. Murtaza; "*madem ki zevcem ona mahrem olan karındaşım Ahmed Bey hânesine gitmiştir, benden üç talâk boştur*" demiş ve Hiba Hatunun eşyalarını toplaması için çağırılmasını istemiştir. Olayın aslının soruşturulmasından sonra, Hiba Hatun dövülürken Ahmed Bey oradan geçmekte ve kardeşi Murtaza'ya hitaben "*âleme karşı ne için her vakit böyle niza' edersiniz*" dediği anlaşılmıştır. Hiba Hatunun da Ahmed beyin peşinden gitmesi üzerine kocası Murtaza Bey de üç defa "*yemin boş olsun, yemin boş olsun, yemin boş olsun; bundan sonra kabul itmeyim*" diyerek boşanma lafzı

³⁴⁷ Cin, *Boşanma*, s.55.

³⁴⁸ Kur'an, Bakara: 2/232.

³⁴⁹ Kahveci, *Aile*, s.205-206.

³⁵⁰ Aydın, *Türk Hukuk*, s.286.

kullanmıştır. Mahkemece verilen kararda H. Murtaza bey ile zevcesi Hiba Hatun arasında talâk-ı selase ile boşanmaları gerçekleştiği şer'î olarak sabit görülmüştür³⁵¹.

13 Muharrem 1293/9 Şubat 1876 tarihli bir başka davada ise Çavuşlu mahallesinden Ayşe Hatun bt. Abdullah mahkemeye başvurarak Feke'de bulunan kocası Piyade Beşinci Alayının birinci taburunun dördüncü bölümünde bölük emini Ahmed Efendi b. Mehmed'in kendisini 20 Zilhicce 1292/17 Ocak 1876 yılı "*anam, bacım, ben seni üçten dokuza boşadım*" lafzıyla boşadığını ancak iddet nafakası ve müeccel mihiri olan bin kuruşu talep etmiştir. Eski kocası iddiaları inkâr etse de şahitlerin dinlenilmesi sonucunda mahkemece verilen kararda talâk-ı selâsenin vukuuna ve Ahmed Efendi'nin Ayşe Hatuna müeccel mihiri bin kuruşun ödenmesine karar verilmiştir³⁵². Fakat boşayan eşin neden bu kadar kat'î bir şekilde, hele hele anası bacısı yerine koyarak ve bu şekilde hitap ederek boşadığının sebebi sicilde yer almamaktadır. İslâm fıkıh literatüründe "*zihâr*" denilen, bir insanın zevcesini veya zevcesinin baş, yüz, sırt gibi vücudunun bir bölümünü kendisine haram kılmak amacıyla evlenmesi caiz olmayan bir kadına benzeten kimseler kefarete bulunmadıkça zevcesine yaklaşamaz. Kefaret verildikten sonra yaklaşmaya mâni haramlık ortadan kalkmış olur³⁵³. Maraş şehrinde bir boşanmanın talâk-ı selase ile gerçekleştiği bazen şartlı boşanma, mihir veya nafaka gibi davalarda da bahsedildiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Maraş şehrinde talâk-ı selase ile boşananları toplu halde sunulmaya çalışılmıştır.

Tablo 9: Maraş'ta Talâk-ı Selase ile Boşananların Listesi

Tarih	Boşayan	Boşanılan	Meskûn Mahal	Kaynak
1293	Ahmed Efendi b. Mehmed	Ayşe Hatun bt. Abdullah	Çavuşlu Mahallesi	Sicil No:233 Belge No:64
1297	Hacı Fakı-zâde Yusuf b. Ömer	Hatice Hatun İbnetü Mustafa	Etmekci Mahallesi	Sicil No:232 Belge No:110
1314	Bayır Yusuf oğlu Süleyman b. Mustafa	Mahsusa bt. Zenbili Mıstık b. Mehmed	Kuyucak ve Divanlı Mahalleleri	Sicil No:231 Belge No:503
1314	Alicımnıoğlu Ali b. Mehmed b. Derviş	Ayşe b. Ali b. Hasan	Divanlı ve Duraklı Mahalleleri	Sicil No:231 Belge No:529
1314	Ali Mehmed b. Derviş	Ayşe bt. Ali b. Hüseyin	Divanlı ve Duraklı Mahalleleri	Sicil No:231 Belge No:532-A
1314	Asakir-i Jandarma efradından Hacı'nın oğlu Hafız Mehmed b. Abdi	Durdu Fatıma b. Hacı Turan b. İbrahim	Restebaiye ve Şekerli Mahalleleri.	Sicil No:231 Belge No:603
1315	H. Murtaza Bey b. Süleyman b.	Hoş Hiba Hatun b. İsmail Bey b.	Âlemli Mahallesi	Sicil No:231 Belge No:58

³⁵¹ Resul Kesenceli, *231 Numaralı Maraş Şer'îye Sicili H.1315/M.1897-1898 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Ürgen, Kahramanmaraş 1996, s.147-150.

³⁵² Akben, *a.g.t.*, s.173.

³⁵³ Ahmet Yaman, "*Zihâr*", *DİA*, XLIV, s.387.

	Abdullah	Süleyman		
1315	Bebiloğlu Hacı İbrahim b. Abdullah	Ümmü Gülsüm b. Ahmed b. Abdullah	Âlemlî ve Divanlı Mahalleleri	Sicil No:231 Belge No:32
1319	Mustafa Efendi b. Hacı Ali b. Ahmed	Fatıma Hanım b. Mustafa b. Abdullah	Restebaiye Mahallesi	Sicil No:235 Belge No:566
1319	Gök Alioğlu Ali b. Ahmed b. Ali	Haşiroğlu kerimesi Fatma Hanım b. Süleyman b. Ahmed	Etmekçi Mahallesi	Sicil No:235 Belge No:641
1323	Acem Muhammed	İbişin kızı Ayşe bt. İsmail b. Abdullah	Divanlı Mahallesi	Sicil No:234 Belge No:153
1323	Pınarbaşlıoğlu İbrahim b. Müslüm b. Abdullah	Cennet b. Mustafa b. Hacı	Çukuroba Mahallesi	Sicil No:234 Belge No:157
1323	Akif-zâde Mustafa Efendi b. Muhammed Efendi b. Abdullah	Kayaoğlu kızı Fatma bt. Ahmed b. Muhammed	Kuyucak Mahallesi	Sicil No:234 Belge No:115
1323	Topçununoğlu Mustafa b. Durdu b. Mustafa	Rukiye b. Hacı Mustafa b. Abdullah	Bektutiye ve Çukuroba Mahalleleri	Sicil No:234 Belge No:156
1323	Orçanoğlu Turan b. Ali b. Turan	Kalelioğlu kızı Fatma b. Ahmed b. Durdu	Mağaralı Mahallesi	Sicil No:234 Belge No:209
1323	Zülfikar b. Hüseyin b. Zülfikar	Kıptî Taifesinden Emiş b. Ahmed. B. Aşir	Hazinedarlı Mahallesi	Sicil No:234 Belge No:259
1293	Çokoroba Mahallesi İmamı Sandaloğlu Mustafa b. Mehmed	Fatıma Hatun bt. Mustafa	Çukuroba Mahallesi	Sicil No:233 Belge No:71
1293	Cabbaroğlu Mehmed b. İbrahim	Ayşe Hatun bt. Mehmed	Camustil Nahiyesine tâbi' Fatmalı Karyesi	Sicil No:233 Belge No:105
1293	Şebaboğlu Hasan b. Ali	Hurşide Hatun bt. El-Hac Sedâd	Etmekçi Mahallesi	Sicil No:233 Belge No:118

Bir boşanmanın bâin talâk ile gerçekleştiğini, sicillere yansıyan müeccel mihir ve nafaka davalarından da anlaşılabilir. 12 Şevval 1294/20 Ekim 1877 tarihinde Çiçekli mahallesinden Hatice bt. Katırcı Musa mahkemeye başvurarak kocası Mehmed b. Ahmed tarafından aynı sene Ramazan-ı Şerif'in beşinci günü (13 Eylül 1877) kendisini bâin talâk ile boşaması sebebiyle müeccel mihiri olan 400 kuruşu ve iddeti süresince kendisine nafaka ödemesini istemektedir. Mahkemece verilen kararda

Mehmed'in müeccel mihri ve aylık 53 kuruş iddet nafakası vermesine karar verilmiştir³⁵⁴.

15 Şevval 1294/23 Ekim 1877 tarihinde görülen Âlemli mahallesinden Zeliha Hatun bt. Abdullah'ın davasının seyri de bir hayli ilginç geçmiştir. İddiaya göre Zeliha Hatunun kocası Zeytun kazasının Tandır karyesinden Tandırlıoğlu Hüseyin Efendi b. Mehmed kendisini bir talâk-ı bâin ile boşamış ancak müeccel mihri olan 500 kuruş ile iddet nafakasını kendisine ödememiştir. Hüseyin Efendi iddiaları reddedip boşamanın olmadığını ve Zeliha'nın hâlen zevcesi olduğunu söylemesi üzerine mahkemece verilen kararda Zeliha Hanım davadan men edilerek Hüseyin Efendi'ye itaat ve hukuk-ı zevciyete riayet etmesine dikkat çekilmektedir³⁵⁵.

Cahiliye döneminde erkeğin kadını sebepsiz yere, istediği kadar boşayıp evlenebilmeleri nedeniyle İslâmiyet ile birlikte boşanmaya yeni düzenlemelerin getirildiğini belirtmiştik. Talâk hakkının üç defayla sınırlandırılması, bu keyfi uygulamanın önüne geçilmesi amacıyla alınan önlemlerden biri olarak görülmektedir. Bunun dışında kadınlara mehirlerinin verilmesini³⁵⁶ emreden ayetin de nâzil olmasıyla kadına verilen değer artmasını sağlamıştır. Nitekim mehir, muaccel (nikâh anında verilen) ve müeccel (boşanma ve ölüm halinde) olarak ikiye ayrılmış, bunlardan müeccel kısmı genellikle daha yüksek tutulmuştur. Çünkü koca boşandığı halde bir maddi külfet altına gireceğini bilir ve bu da kocanın vereceği ani bir boşanma kararında caydırıcı olabilecektir. Yine zevcesini bir veya iki kere boşayan erkeğin geri dönmesi için iddet süresinin bitmemesi gerekirken, iddet süresi bittiğinde yeniden nikâh kıymalı ve mehir belirlemeliydiler. Ancak üç talâk hakkını bir anda yahut ayrı ayrı zamanlarda kullanılması, karı ile koca arasında geçici evlenme engeli meydana getirir. Bu evlenme engeli Kur'an-ı Kerim'de şöyle tarif edilmiştir³⁵⁷: "*Kadını bir kere daha (üçüncü defa) boşarsa, bundan sonra artık, başka bir kocaya nikâhlanıncaya kadar ona helâl olmaz. Bu da ona boşarsa, Allah'ın sınırlarını sağlam tutacaklarına ümitvâr oldukları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmeleri günah değildir*". Yani, üç talâk ile zevcesini boşayan bir koca, tekrar zevcesine dönmek isterse iddeti bittikten sonra kadının öncelikle bir başka erkekle sahil bir evlilik hayatı yaşaması, ardından da yeni evlendiği kocasının ölmesi ya da kadını boşaması durumunda yine kadının iddet süresini doldurmasıyla yeniden nikâh kıyılması ve mehir belirlenmesiyle evlenebileceklerdir.

Kadını kocasına tekrar helâl kılmak için dinen uygun görülme de sunî bir evlilik yapılarak bu evlilik engelini ortadan kaldırmak amacıyla *hülle* adı verilen evliliklerin yapıldığı da bilinmektedir. Mezkûr ayetteki nikâh kelimesi, İslam hukukçularının çoğuna göre şeklî bir evlilik değil de fiili evlilik hayatını ifade ettiği kabul edilmekte ve bu sebeple helâllik için cinsî birleşmenin dahi olduğu bir evlilik şart koşulmuştur. Hz. Peygamber'in hadislerinde ve ashâbın uygulamasında, Kur'an'daki şartın hilesiz yerine getirilmesi hususunda evliliğin yapılmasına ayrı bir önem verilmiştir³⁵⁸.

Osmanlı'nın son döneminde 1917 tarihli *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde bu hususta düzenlemeler yapılmış, üç talâkla boşanan kadının kocasına dönebilmesi için hülle kastı olmadan bir başka erkekle nikâhının gerçekleşmesi, onunla zifafa girdikten

³⁵⁴ MŞS, 233/94, Hüküm No.:263.

³⁵⁵ MŞS, 233/94, Hüküm No.:264.

³⁵⁶ Kur'an, Nisâ: 4/25.

³⁵⁷ Kur'an, Bakara: 2/230.

³⁵⁸ Saffet Köse, "Hülle", *DİA*, XVIII, s.475-476.

sonra boşanma veya ölüm sebebiyle ayrılmaları halinde, kadının da iddetini doldurduğu halde eski eşine dönebileceği hususuna vurgu yapılmıştır³⁵⁹.

İslâm ahlâk ve namus anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde üç talâk ile boşadığın zevcene geri dönebilmek için böylesine bir şartın oldukça ağır olduğu muhakkaktır. Lakin bu şartın göz önüne alınması sonucunda öfkeye yenik düşerek zevceyi üç talâkla boşama konusunda oldukça caydırıcı olabileceği de düşünülebilir. Ancak öfkeli bir şahsın talâkının geçerli olup olmayacağıyla ilgili İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Şafîî, Mâliki ve bir kısım Hanbelî hukukçularına göre şiddet derecesi ne olursa olsun, öfke halinde verilen talâkın geçerli olduğu görüşündedirler. Onlara göre öfke, akıl hastalığı, bunaklık, bayılma, uyku gibi ehliyet arızaları arasında sayılmaz ve cezaî ve medenî sorumluluğu ortadan kaldırmaz³⁶⁰. Hanefîler ve sonraki Hanbelî hukukçuları ise öfke halinde yapılan talâkın geçerli olmayacağını savunmaktadırlar. Hanefî hukukçusu İbn Kayyim'a göre kızgınlık ve öfke hali üç kısımda değerlendirilebilir. Bunlardan ilki sağlıklı düşünme yetisine zarar vermeyecek haldeki öfkedir ve bu öfkeden doğan talâk gibi akitler geçerli sayılmaktadır. Öfkenin ikinci kısmı, kişinin aklî melekesi ve sağlıklı düşünme yetisine zarar veren öfkedir. Ona göre bu halde sarf edilen “sözlü tasarruflar, irâde ve kasıt kapısı” kişiye kapalı olduğundan geçersiz sayılır. Üçüncüsü ise her iki merhale arasındaki öfke halidir ve bu halde de kendine geldikten sonra isteği ve arzusu yok ise boşanma geçerli sayılmaz³⁶¹. Hanefîler bu görüşlerini genellikle Kur'an-ı Kerim'deki “Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren (lağv) yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizleri sorumlu tutar. Allah çokça bağışlayandır, oldukça merhametle davranandır³⁶²” ayetine dayandırır.

5.1.3. Şartlı Talâk

İslâm Hukukunda nikâh akdi bir şarta dayandırılmaksızın vadesiz olarak yapılmasına karşın, koca boşanmayı vadeye (muzâf talâk) veya bir şarta (mübeyyen talâk) bağlayabilir. Cin, boşanmanın şarta veya vadeye bağlanmasıyla ilgili Kur'an'da ayet veya Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadisin bulunmadığını, konuyla ilgili hükümlerin tamamen içtihadattan doğduğu belirtmektedir³⁶³.

Vadeye bağlı boşanmalarda koca, ileriki bir tarihte uygulanmak üzere ifade ettiği boşanmadır. Böylelikle boşanma ehliyetine haiz kocanın işaret ettiği vadenin ilk dilimi geldiğinde boşanma geçerlilik kazanır ve hükümleri uygulanır. Örneğin bir koca zevcesine; “*kurban bayramının ilk günü boşsun*” dediğinde, bayram sabahı şafak sökünce kadını boşamış olur³⁶⁴. 1917'de yürürlüğe giren Hukuk-ı Aile Kararnâmesinin 107'nci maddesinde bunla ilgili olarak; “*talâkın zaman-ı müstakbele izâfesi sahihdir*³⁶⁵” denilerek boşanmanın ileriki bir zamana bağlanması uygun görülmüştür.

³⁵⁹ Hukuk-ı Aile Kararnâmesi 117. Madde: “*Talak-ı Bâin fi'l-hal zevciyeti izale ider. Şu kadar ki bir veya iki talak-ı bâin tecdid- nikâha mani olmaz. Ama üç talaktan sonra beynunet-i kat'i hâsıl olur.*” 118. Madde: *Beynunet-i kat'iyye zevcenin iddeti mürur eyledikten sonra maksad-ı tahlil ile olmayarak zevç, âhire varub bad'el-takrib andan iftiraki ve iddetinin müruru ile zail olur.*”; D.II.T., 9/775.

³⁶⁰ Sabri Erturhan, “İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talakı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/2, 2002, s.209-210.

³⁶¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, “İğâsetü'l-Lehfân Fî Hükmi Talakı'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talakının Geçersizliğine Dair)”, çev. Muhammet Ali Danişman, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2009, s.257-258.

³⁶² *Kur'an*, Bakara: 2/225.

³⁶³ Cin, *Boşanma*, s.58.

³⁶⁴ Döndüren, *a.g.e.*, s.389.

³⁶⁵ D.II.T., 9/774.

Boşanmanın vadeye bağlanması konusunu Şii mezhebinin Caferîye ve Zahiriye kolları Kur'an ve sünnette hüküm bulunmaması sebebiyle kabul etmezlerken, Sünni mezhepler arasında vaadedilen sürenin gelmesiyle boşanmanın gerçekleşeceğiyle ilgili fikir birliği vardır. Yalnızca Malikîler boşanma lafzının söylendiği andan itibaren boşanmanın geçerli sayılacağını, evliliğin sürdürülmesi halinde ise bunun nikâh-ı muta olacağını kabul etmişlerdir³⁶⁶.

Şarta bağlı boşanmada ise, konuşulduğunda henüz gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli olmayan bir olayın gerçekleşmesi şartı ile ilgili olarak yapılan boşanmadır. Bu tür boşanmalara talâk-ı mübeyyen de denir. Olayın gerçekleşmesi sabit olması halinde koca, zevcesini bir ric'î talâk ile boşamış olur³⁶⁷. Koşulan şart gerçekleşmediği takdirde evlilik akdine zevâl gelmeksizin aile hayatı devam eder ancak kadın, ne zaman gerçekleşeceğini bilmediği bir boşanma hâliyle baskı altında bırakılabilmektedir³⁶⁸.

Şartlı boşanma, kullanılan kelama göre tek boşanma yerine geçip ric'î talâk olabileceği gibi, bâin talâka da sebebiyet verebilir. 26 Rabiulevvel 1297/8 Mart 1880 tarihli kayıta Maraş'ın Etmekçi mahallesinden Hacı Fakı-zâde Yusuf b. Ömer'in zevcesi Hatice Hatun İbnetü Mustafa'ya; *"eğer sen komşumuz bulunan Kürtüloğlu Mehmed'in iyalleriyle söyleşür ve konuşur isen benden üçten dokuza boş ol"* demiştir. Zevcesinin komşularıyla *"her nasıl ise sehv idüb"* görüşmesi üzerine boşanma gerçekleşmiş oldu. Hatice'nin mahkemeye başvurması sonucunda boşanmanın talâk-ı selase ile gerçekleştiği ve Yusuf'un zevcesine 500 kuruş mihr-i müeccel ile 135 kuruş iddet nafakası ödemesi kararlaştırılmıştır³⁶⁹. Burada kullanılan üçten dokuza boş ol lafzı, boşanmanın talâk-ı selase ile gerçekleştiğini ve bâin talâkta bahsi edilen hukukî sonuçlar geçerli görülerek uygulanması gerektirmektedir.

Maraş Şer'iyye Sicillerinde görülen örneklerde, kocanın kötü bir huyunu terketmesi ve bir daha o huyunun tekrarlaması üzerine zevcesinden boşanmayı göze alması ile ilgili belgeler bir hayli dikkat çekicidir. Maraş'ın Restebaiye mahallesinden Fatma Hanım, 4 Cemaziyevvel 1319/19 Ağustos 1901 tarihinde mahkemeye başvurarak, kocası Mustafa Efendi'nin işrete (alkollü içecekler) mülhak ve mübtela olduğundan tanıdıklarının araya girmesiyle kendisini boşaması gerektiği yüzüne söylenmiştir. Mustafa Efendi ise şahitler huzurunda *"bugünden itibaren eğer bir daha işret ider bâde içer isem ve istikale eyler isem sen benden talâk-ı selase ile boş ol"* demiş ancak sözünden altı gün sonra bir kuşluk vakti yine içip sarhoş olmuş ve şahitlerin huzurunda Fatma'nın üzerine hücum ederek din ve imanına şetm etmiştir. Bu halde boşanmanın gerçekleştiğini savunan Fatma Hanımın kocası durumu inkâr etse de şahitlerin dinlenmesinin ardından haklı görülerek 2000 kuruş müeccel mehrini ve 180 kuruşluk nafaka iddetini ve Mustafa Efendi'nin elindeki 350 kuruşluk malının ödenmesine ve boşanmanın gerçekleştiğine karar verilmiştir³⁷⁰.

Henüz üç yıllık evli olan Haşiroğlu kerimesi Fatma Hanım bt. Süleyman b. Ahmed 26 Şevval 1319/5 Şubat 1902 tarihinde mahkemeye başvurarak, bir sebeple kocası Gök Alioğlu Ali b. Ahmed b. Ali hapiste iken şahitler huzurunda *"eğer ki ben fimâbat esrar denilen mezkuratı istimâl idüb içer isem taht-ı nikâhımda bulunan zevcem Fatma talâk-ı selase ile benden boş olmuştur"* demiştir. Buna rağmen hapishânedeki

³⁶⁶ Cin, a.g.e., s.59.

³⁶⁷ Muhammed Sürûrî, *İslâmda Boşanmaya Ait Hükümler*, Sad. İbrahim Halil Can, İstanbul: Pamuk Yay., t.y., s.52.

³⁶⁸ Cin, a.g.e., s.60-61.

³⁶⁹ Kızmaz, a.g.t., s.58.

³⁷⁰ MŞS, 235/26, Hüküm No.:566.

bulduğu bir zamanda din ve imana cimâ lafzıyla şetm edip esrar adı verilen sarhoş edici maddeyi içmesi sebebiyle boşandıklarını ve 500 kuruş müccel mehrini ve mahkemenin belirleyeceği bir miktar nafakasını talep etmiştir. Ali'nin mahkemede iddiaları reddetmesi üzerine şahitler dinlenerek boşanmanın gerçekleştiği, mehrin ve 150 kuruşluk iddet nafakasının Fatma'ya ödenmesi kararlaştırılmıştır³⁷¹.

Kayıtlarda, kumar oynamamaya söz vermek sebebiyle yakın tarihlerde iki adet boşanma vakası görülmektedir. 23 Rabiulevvel 1323/28 Mayıs 1905 mahkeme huzuruna çıkan Şekerli Mahallesi sakini Eminağaoğlu Mustafa b. İbiş, İsa Divanlı mahallesi Sakinlerinden İmamustaoğlu Hüseyin b. Hüseyin, bu kaydın tutulmasından 2 sene evvel Sarayaltı deneni yerde kahvehânedeki; Ayşe'nin kocası olan Acem Muhammed kendilerine: “Eğer bundan böyle kumar oynar isem zevcem benden talâk-ı selase ile boş olsun” dediğini, ancak altı ay önce amelelik yapmak üzere gittikleri Adana vilayetine tâbi Hamidiye kazasında Acem Muhammed orda hazır oldukları halde Zeynel deneni bir kahvecinin kahvehânesinde zar denilen kumarı oynadığına şahit olduklarını ve şer'an hukuka riayet etmeleri gerektiğini bildirmişlerdir. Mahkemece alınan kararda mecliste o an bulunmayan Muhammed'e Ayşe'ye yaklaşıma şer'an men olduğunun kendisine bildirilmese karar verilmiştir³⁷².

Kumar adı verilen şans oyununun dağılmasına sebep olduğu bir diğer aile de Divanlı mahallesinden Cennet ile Pınarbaşlıoğlu İbrahim arasında 29 Rabiulevvel 1323/3 Haziran 1905 tarihinde gerçekleşmiştir. Cennet, kumar oynama alışkanlığı olan kocası ile sürekli tartıştıklarını ve İbrahim'in “eğer bir daha kumar oynar isem ben talâk-ı selase ile mutalâka olmaklığım üzerine şartla tövbe ve nezir iderim” dediğini, buna rağmen İbrahim'in hapishânedeyken kumar oynadığı haberini almıştır. Mahkemeye başvuran Cennet, İbrahimle aralarında nikâhın düştüğünü ve 500 kuruşluk mihrinin kendisine ödenmesini istemiştir. İbrahim'in talâk-ı selase lafzını kullandığını inkâr etmesi üzerine Ayıntab kazasından gelen Ayıntablı Muhammed Emir'in anlattığına göre, Ayıntablı vaiz Süleyman Efendi, Maraş'a Ramazan-ı Şerifte vaaz vermek üzere geldiğinde İbrahim'in kendisine “ben bir daha kumar oynar isem iyelim benden hal' olsun” demiştir. Buna göre boşanma tek talâk ile gerçekleşmiş İbrahim'e Cennet'in mihrinin verilmesi tembih edilmiştir³⁷³.

Maraş şehrinde bu kayıtlar dışında şartlı boşanma uygulamalarına başvurulduğu kuvvetle muhtemel bir durumdur. Fakat verdikleri sözün başarıya ulaşması veya dönülebilir boşanma ile şart koştukları gibi sebepler kuvvetle ihtimal olduğundan sicillere yansımaları düşünülebilir. Şartlı boşanmaya tek talâk ile başvurulabileceği gibi Maraş Şer'iyeye Sicillerinde genellikle talâk-ı selase ile zevcelerini bırakacaklarına söz verdikleri görülmektedir. Bu türden boşanmaların sonucu ise önceki bölümde bahsini ettiğimiz bâin talâkın doğuracağı neticelerin uygulanmasını gerektirir

5.2. Ailenin Muhâlea ile Dağılması

İnsanlar, evliliklerinden bir müddet sonra birbirlerini daha iyi tanımaları hasebiyle birbirlerinden hoşlanmamaya, anlaşmamaya ve birbirlerine tahammül edemeyecek kadar varan gönül soğukluğuna kapılabilmektedirler. Buna karşın İslâm hukukunda eşlerin boşanmasında kocanın tasarruf hakkı olduğu gibi kadınlara da nikâh akdi esnasında veya sonrasında *tefviz-i talâk* denilen boşanma yetkisinin verilebileceğinden bahsetmiştik. Fakat kendisine böyle bir yetki verilmeyen bir kadının

³⁷¹ Aygan, a.g.t., s.226-227.

³⁷² MŞS, 234/120-121, Hüküm No.:153.

³⁷³ MŞS, 234/123-124, Hüküm No.:157.

evliliği sürdüremeyecek derecede azaba dönüşmesi üzerine izleyeceği yolların tükendiğini söylemek oldukça güçtür. İslâm hukukunda uygulanan muhâlea, kadının bir bedel mukabilinde kocasını boşanmaya razı etmesi ile evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Bu terim, “*elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak*” gibi manalara gelen *hul* kelimesinden türetilmiştir³⁷⁴. Kur’an-ı Kerim’de karı-koca arasındaki muhabbetin derinliğini eşlerin birbirlerine elbise³⁷⁵ oldukları biçiminde bildirilmiştir. İslâm hukukunda bu manevi elbisenin çıkarılması ise muhâlea ile tarif edilmiştir. Muhâlea’da esas olan ise, kadının kocasına bir bedel ödeyerek ya da nafaka ve mihir alacağından feragat ederek kocası ile boşanma konusunda anlaşmasıdır³⁷⁶. İslâm hukukçuları tarafından da meşru görülen muhâlea ile hem kadın istemediği evlilikten belli bir bedel karşılığında kurtulabilmekte, hem de erkek, kadın için yapmış olduğu masrafları belli bir ölçüde telafi ederek, belki de bir daha yuva kurabilecek kadar maddi imkâna sahip olabilmektedir³⁷⁷.

İslâm hukukundaki bu uygulama Kur’an-ı Kerim’deki “*Kadınlara verdiğiniz bir şeyi (mehir) almanız helâl olmaz. Eğer ki erkekle kadın Allah’ın sınırlarını (evlenmeden doğan haklarını) doğru dürüst ayakta tutamayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılma için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur*”³⁷⁸ ayetine dayandırılmaktadır. Lâkin *hul* için kadının mal vermesine baskı uygulamak kesinlikle haram kılınmıştır. Bir boşanmanın *hul* olabilmesi için kadının vermek istediği malı rızası dâhilinde vermelidir. Aksi hâlde erkeğin kadından malını zorla alması *hul* sayılmamakla birlikte haram kılınmıştır³⁷⁹. Sahabeden bir kadın kocasını çirkin bulduğu ve Müslümanlık nimetinde küfre sapmamak için onu boşamak istediğini söylemiştir. Hz. Peygamber de “*Sen vaktiyle kocanın mehr olarak verdiği bostanını geri verir misin?*” şeklindeki sorusuna “*Evet*” karşılığı alınca, kadının kocasına “*bostanı kabul et ve bu kadını bir talâk ile boş*” demiştir³⁸⁰.

Şafîî, Malikî ve Hanbelîlere göre *hul* ile koca, evlenme sonucu zevcesi üzerinde kazandığı haklardan vazgeçerken, karı da kocasına karşı ileri sürebileceği ve evlenmeden doğan haklarından vazgeçmektedir³⁸¹. Hanefîlere göre ise kadın ve erkek için ayrı sonuçlar doğurmaktadır. Koca bakımından muhâlea bir boşanma yemini niteliğindedir. Çünkü kocanın zevcesini boşaması bir bedelin ödenmesine bağlıdır ve yalnızca bedel ödendiğinde boşanma gerçekleşmiş olur. Kadın açısından ise bedelli bir akittir. Yani kadın vadettiği bedeli mutlaka ödemek zorundadır. Muhâlea teklifi kocadan zevcesine giderse, zevcesi o teklifi kabul edene kadar koca lafzını geri alamaz. Fakat teklif kadından kocaya giderse, koca kabul iradesini açıklayana kadar kadın yaptığı tekliften geri dönme hakkına sahiptir³⁸².

³⁷⁴ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *DİA*, XXX, s.399.

³⁷⁵ *Kur’an*, Bakara: 2/187.

³⁷⁶ Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşanma Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/32, 2014, s.347

³⁷⁷ Kahveci, *Aile*, s.213.

³⁷⁸ *Kur’an*, Bakara: 2/229.

³⁷⁹ “Ey İman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye, arayı açacak bir fuhuş yapmaları dışında, onları zorlamanız da helâl değildir(...) Eğer bir eşi bırakıp da, yerine başka bir eş almak istiyorsanız, öncekine yüklerle mehir vermiş de olsanız, içinden bir şey almayın. O verdiğinizizi, eşinizi suçlayarak ve açık bir günaha girerek mi alacaksınız?”; *Kur’an*, Nisâ: 4/19-20.

³⁸⁰ Buhârî, “*Kitâbu’t Talâk*”, XII, s.5356.

³⁸¹ Cin, *a.g.e.*, s.72.

³⁸² Döndüren, *a.g.e.*, s.439; Cin, *a.g.e.*, s.72.

İslâm hukukçularına göre aralarında anlaşıp boşanan çiftlerin evliliği kendiliğinden sona erdiğinden hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmamaktadır³⁸³. Osmanlı toplumunda da yaygın olan muhâleanın da talâkta olduğu gibi sicillere kaydedilmesi zorunluluğu yoktur. Ancak muhâlea sonrasında kadının kocasından hâk ve nafaka talep etmemesi gibi sebeplerle sicillere kaydedtirilmesine bir hayli önem verildiği görülmektedir. Mahkemenin buradaki rolü talâkta olduğu gibi yalnızca tesbit ve tescilden ibarettir. Örneğin 16 Receb 1293/7 Ağustos 1876 tarihli bir kayıta Şaziye mahallesinden Fatma Hatun bt. Kasab Ömer namındaki kadının kocası Mehmed b. Uzun Hasan ile 500 kuruş muaccel ve 500 kuruş müeccel mihir ile evlendiklerini ancak aralarında hüsn-i muaşeret olmadığından müeccel mihrinden ve iddet nafakasından feragat ederek kocasıyla da anlaşarak boşandıklarını sicile kaydetmişlerdir³⁸⁴. Aynı şekilde 2 Zilhicce 1293/19 Aralık 1876 tarihli bir davada Urfalı Hatice Hatun bt. Ahmed benzer sebeple zevci Mehmed b. İnci Turdı ile 300 kuruş müeccel mihrinden feragat ederek boşandıklarını tescil ettirmişlerdir. Burada özellikle “*beynimizde hüsn-i muaşeretimiz olmamağla*” tabiri, Osmanlı Dönemi ailesinde sevginin bir yuvayı ayakta tutan yegâne değer olduğunu da gözler önüne serdiği söylenebilir. Yine boşanmanın sicile kaydedtirilmesi arzusu da erkeğin ya da kadının başkasıyla yapacakları evliliklerde boşandığını kanıtlayabilmesi yahut da boşanan kadının veya erkeğin başkaca hak taleplerinin önüne geçmek amacıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Yukarıda muhâleada kadının bir bedel ödeyerek veya kendisine verilen bir hakkından (mehir ve iddet nafakası gibi) vazgeçmesi karşılığında kocasını ayrılığa ikna etmesiyle gerçekleşebileceğinden söz etmiştik. Osmanlı toplumunda görülen ise genellikle kadının boşanmaya ikna etmesi için bir bedel ödemesi şeklinde olabildiği gibi, müeccel mihrinden ya da iddet nafakasından vazgeçmesi şeklinde gerçekleşebildiği görülmektedir³⁸⁵.

Maraş Şer‘iyye Sicillerindeki 18 Muharrem 1297/1 Ocak 1880 tarihli kayıta Cüceli karyesinden Fatma bt. Abdülkadir b. Abdullah, kocası Halil b. Mehmed ile 300 kuruşluk müeccel mihrini ve geçimi için iddet nafakası talep etmemesi karşılığında anlaşarak muhâlea gerçekleştirdikleri, bunu da mahkemeye tasdik ettikleri görülmektedir³⁸⁶. Aynı şekilde 2 yıllık evli olan Fatma bt. Osman b. Abdullah da 13 Safer 1297/26 Ocak 1880 tarihinde çıktığı mahkeme huzurunda 500 kuruş müeccel mihrini ve nafakasını kendisi karşılama suretiyle kocası Mehmed b. Abdullah ile anlaşmalı boşanmaları gerçekleşmiş ve kayıt altına alınmıştır³⁸⁷. En yüksek müeccel mihir hakkından vazgeçip boşanmayı arzulayan ise Devecili mahallesinden eşi olan Hatice bt. Hacı Osman b. Abdullah ile kocası Honbadanlı mahallesinde Küçükkerimoğlu Arif b. Hacı Ali Ağa arasındaki davadır. 26 Rabiulahir 1319/12 Ağustos 1901 tarihinde mahkemeye başvuran çift, Hatice’nin 1000 kuruşluk mihrinden feragat ederek boşandığını kayıt altına almıştır³⁸⁸.

Bunlar dışında Şaziye mahallesinden Ümmügülsüm bt. Hüseyin’in 702 kuruş mihrinden ve iddet nafakasından ferâgat ederek 8 Muharrem 1294/23 Ocak 1877 senesinde muhâlea ile boşanması³⁸⁹ ve Restebaiye Mahallesinden Dibahcıoğlu kızı Fatma bt. Mahmud ile Berber Haliloğlu Mehmed b. İsmail arasında hüsn-i muaşeret

³⁸³ Döndüren, *a.g.e.*, s.441.

³⁸⁴ Hurç, *a.g.t.*, s.216-217.

³⁸⁵ Aydın, *Aile Hukuku*, s.114-115.

³⁸⁶ Kızmaz, *a.g.t.*, s.25.

³⁸⁷ MŞS, 232/77, Hüküm No.:168.

³⁸⁸ Aygan, *a.g.t.*, s.131-132.

³⁸⁹ Hurç, *a.g.t.*, s.260-261.

bittiğinden Fatma'nın 750 kuruş mehrinden ve nafakasından vazgeçerek 4 Cemaziyelahir 1324/26 Temmuz 1906 tarihinde boşanması³⁹⁰, Tayftaoğlu Elif bt. Abdullah'ın da 250 kuruş mihrinden vazgeçerek kocası Dadağlıoğlu Ökkeş b. Hasan'dan 20 Receb 1324/9 Eylül 1906 tarihinde boşanması³⁹¹, 10 Safer 1294/24 Şubat 1877'de Selver Hatun bt. İbrahim 500 kuruş müeccel mihr ve nafaka talep etmeden kocası Durmuş b. Mustafa'dan boşanması³⁹² ve Çağcağ mahallesinden Kalpağı Yellininoğlu Kızı Fatıma Hatun bt. Mehmed'in 24 Safer 1295/27 Şubat 1878 tarihinde kocası Gököğlanoğlu Mehmed nam-ı diğer Arab b. Ahmed'den boşanmaları³⁹³ muhâlea ile boşanma için verilebilecek diğer örnekler arasında sayılabilir.

Son olarak 3 Receb 1293/25 Temmuz 1876 tarihinde Camustil Nahiyesi Arabanlı Bucağır karyesinden Ümmügülsüm Hatun bt. Hacı mahkemeye başvurarak zevcesi aynı nahiyenin Fatmalı Karyesinden Hakimoğlu Hasan b. Ahmed ile aralarında hüsn-i muaşeret olmadığından 250 müeccel mihr ve nafakası kendi üzerine olmak kaidesiyle muhâlea ile boşandıklarını bildirmişlerdir. Ancak Hasan'da kalan toplam 234 kuruş değerinde olan bir satır, bir su tası, tencere, lenger, dört çuval, bir döşek, bir yastık, bir yorgan ve tahta sandığı ile vefat eden babasının terekesinden Hasan'a geçen 2300 kuruşun kendisine ödenmesini istemektedir. Hasan'ın da iddiaları kabul etmesi üzerine mahkemece kayıt altına alınmıştır³⁹⁴. 5 Receb 1323/5 Eylül 1905 tarihindeki benzer bir durumda, İsa-Divanlı mahallesinden Hacıoğlu kızı Emine bt. Süleyman b. Abdullah mahkemeye yaptığı başvuruda, zevci Sancaktaroğlu Ukkaş b. Muhammed b. Abdullah ile aralarında hüsn-i muaşeret olmadığından, 500 kuruşluk mihr ve nafakası ile oturacağı yerin kendisinin temin etmesi karşılığında muhâlea yoluyla Ukkaş'tan boşandığının kaydedilmesini istemektedir. Bununla birlikte Fatma, Ukkaş'a borç olarak verdiği 400 kuruşun kendisine iki ay içinde ödenmesini de istemektedir. Mahkeme, Ukkaş'ın da durumu kabul etmesi üzerine boşanmanın gerçekleştiğini ve paranın iki ay içinde ödenmesi gerektiğini kaydederek Ukkaş'a bildirilmiştir³⁹⁵. Örneklerden de görüleceği üzere muhâlea ile boşanmalarda kadının maddi bir gelirden vazgeçtiği ve kocasını razı ederek boşandıkları görülmektedir. Ancak zevcesinin kocasından alacağı başkaca malları var ise bunları da talep edebildikleri görülmektedir.

27 Safer 1323/3 Mayıs 1905 tarihli bir davada ise Kayabaşı mahallesinden Toplama-zâde Kerimesi Emine b. Turan Ağa b. Muhammed, bu tarihten dokuz ay önce kocası Maraş Vergi dairesi başkâtibi Ali Efendi b. Abdullah ile muhâlea yoluyla boşandıktan sonra Zahide adında bir kız çocuklarının dünyaya geldiğinden söz etmektedir. Ali Efendi'nin de iddiayı kabul etmesi üzerine mahkemece verilen kararda Zahide'nin masrafları için nafaka talep eden Emine Hanıma ayda 30 kuruş nafaka verilmesi kararlaştırılmıştır³⁹⁶. 25 Cemaziyevvel 1293/18 Haziran 1876 tarihli davada, Çukuroba mahallesinden Emine Hatun bt. Turan, kocasıyla aralarında hüsn-i muaşeret kalmadığından Katırcı Turan b. Tacir Musa ile nafaka ve mihr müecceli kendi üzerine olmak kaidesiyle boşandıklarını kaydettirmişlerdir. Ayrıca 6 aylık kızları Ayşe'nin de ihtiyaçlarının dokuz yaşına kendisinin üzerine olduğunu bildiren Emine Hatun, bu süre içerisinde vefatı halinde kızına babası Turan'ın bakmasını şart koşmuş ve Turan'ın da kabulüyle boşanma gerçekleşmiştir³⁹⁷.

³⁹⁰ Ramazanoğlu, *a.g.t.*, s.97-98.

³⁹¹ Akben, *a.g.t.*, s.226-227.

³⁹² MŞS, 233/63, Hüküm No.:177.

³⁹³ MŞS, 233/111, Hüküm No:311.

³⁹⁴ Hurç, *a.g.t.*, s.214.

³⁹⁵ MŞS, 234/173-174, Hüküm No.:224.

³⁹⁶ Karabekiroğlu, *a.g.t.*, s.133-134.

³⁹⁷ MŞS, 233/36, Hüküm No.:88.

Bir boşanma anlaşmalı olarak yapılırsa dahi aile birliği bozulduktan sonra tarafların birbirlerine müdahale etme hakkı bulunmamaktadır. Sicillerde görülen bir davada Çavuşlu mahallesinden Hatice Hatun bt. Mehmed'in dört sene önce boşandığı kocası aynı mahalleden Hısaçoğlu Ahmed b. Ali tarafından bunaltılarak rahatsız edilmesi üzerine mahkemeye başvurmuştur. Mahkemece verilen kararda Ahmed Efendi'nin Hatice Hatuna haksız yere müdahalesinin kabul edilemez olduğunu ve bir daha müdahale etmemesi hususunda uyarıldığı kayıtlara geçmiştir³⁹⁸. Muhâlea ile yapılan boşanmaların çoğunda boşanma sebepleri açıkça yazmadığı görülmekle birlikte ekseriyetle “*beynimizde hüsn-i muaşeret olamadığından*” tabiri kullanılmaktadır. Bu da aile içinde kötü giden bir durumun sulh ile boşanmaya gidildiğinden sebebinin aile içinde muhafaza edilmesinin amaçlandığı şeklinde düşünülebilir.

5.3. Ailenin Tefrik ile Dağılması

İki şeyi birbirinden ayırmak manasına gelen *tefrik* sözcüğü, fıkıh literatüründe kadının mahkemeye başvurması suretiyle hâkim kararıyla evliliğe son verilmesini ifade eder. Evlilik müessesesinde talâk hakkı kocaya ait olduğundan kadının kendisi için çekilmez hale gelen evliliğinin, kocasına herhangi bir bedel ödmeden mahkemeye başvurarak ayrılmak istemesi yine kadına ait bir haktır, fakat ayrılığın meydana gelmesi için hâkimin hükmü şarttır³⁹⁹. Hâlbuki kocanın tek taraflı irade beyanıyla yahut da muhâlea ile yapılan boşanmalarda hâkimin kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.

Evlilikteki bir aksaklığın hakeme taşınması konusu Kur'an-ı Kerim'de şu ayetle işaret edilmektedir: “*Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden de bir hakem gönderin. Bu hakemler onların arasını düzeltmek isterse, Allah da karı-koca arasındaki dargınlık yerine geçim verir*”⁴⁰⁰ Ortaçağ gibi bir dönemde kadına mahkeme aracılığıyla boşanma hakkının sunulması, İslâm'ın insan hak ve hürriyetine verdiği değeri gözler önüne sermektedir⁴⁰¹.

İslâm dininde evlilik birliği ve devamlılığı uygun görüldüğünden mahkemeye boşanma yetkisi verilmesi hususunda İslâm hukukçuları arasında belirgin kurallar ve kaideler olduğunu söylemek oldukça zordur. Hanefilere göre erkeğin zaten boşanma ehliyeti olduğundan tefrik yoluyla boşanmaya başvurmasına cevaz verilmez. Ancak Malîkî, Şafîî ve Hanbelîler erkeğin de kadınlar gibi hâkim huzurunda boşanmaya başvurma haklarının olduğu görüşündedirler⁴⁰². Yine Hanefiler kadının boşanma davası açmasını sınırlı sebepler ile izin verirken, Malîkîler bu konuda kadınlara oldukça geniş imkânlar vermişlerdir. İslâm hukukçularına göre hâkim yoluyla boşanma için başlıca dört sebebin olması gerekmektedir.

5.3.1. Hastalık ve Kusur Sebebiyle Tefrik

İslâm dininin hemen her mezhebi eşlerin birinde bulunan ve cinsî birleşmeye engel teşkil eden hastalık ve kusur durumunda boşanmaya karar verilmesi konusunda mutabıktırlar. Farklı olarak Hanefiler, kadınların kocalarındaki bu türden bir rahatsızlıkta mahkemeye başvurma hakkı verirken, aynı tür rahatsızlıkta erkeğin zaten

³⁹⁸ Hurç, *a.g.t.*, s.290-291.

³⁹⁹ H. İbrahim Acar, “Tefrik”, *DİA*, XL, s.277; Aydın, *Aile Hukuku*, s.43.

⁴⁰⁰ *Kur'an*, Nisâ: 4/35.

⁴⁰¹ Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşanma Yetkisi*, Samsun: Etüt Yay, 1999, s.160.

⁴⁰² İlyas Karşlı, *İslâm Hukûkunda Kazâî Boşanma (Tefrik)*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul 1988, s.14.

boşanma hakkı olduğundan tefrik yoluyla boşanmaya başvurulmasını kabul etmemekle birlikte kadınlardaki cinsî kusurun boşanma sebebi olamayacağını da savunmaktadırlar. Bununla birlikte bir kısım âlimler de kadının boşanmak üzere mahkemeye başvurma sebeplerini genişleterek kocanın kellik, körlük, topallık gibi sebeplerle de boşanabileceğini ileri sürmüşlerdir⁴⁰³. Kadının boşanmak üzere mahkemeye başvurabilmesi için evlenmeden önce zevcinin böyle bir kusurunun olup olmadığını bilmemesi gerekmektedir. Kocasındaki kusurdan haberi olduktan sonra da bu haline rıza göstermiş olan kadının başvurusu kabul edilmezken, açıkça rıza göstermeyip sükût gösterenlerince duruma razı oldukları kabul edilmemektedir. Hâkim huzuruna taşınan hastalığın tedavisi var ise tefrike karar verilmeden önce bir yıllık süre tanınarak hastalığı giderilmesi beklenir. Ancak hastalığın tedavisi yoksa veya kadının durumdan hoşnutsuzluğu devam ederse dava hâkimin tefrike karar vermesiyle sonuçlanır⁴⁰⁴.

5.3.2. Nafaka Temin Edilmemesi Sebebiyle Tefrik

Kadının tefrik için mahkemeye başvurabileceği ikinci sebep de *kocasının nafaka temin edememesi* olarak görülmektedir. Çünkü Şafîî, Mâliki ve Hanbelîlere göre evli kadının nikâh öncesi malî durumu ne olursa olsun nafakasının temini kocanın bir borcudur⁴⁰⁵. Bu üç mezhepte farklı şartlar olmakla birlikte, koca bu görevini kasten veya gücü yetmemesi sebebiyle yerine getirmez ise kadının mahkemeye müracaat etme hakkı bulunmaktadır. Bu görüşlerini de Kur'an'daki; *“ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek⁴⁰⁶”* ve *“haklarına tecavüz edip, onlara zarar vermek için hanımlarınızı (yanınızda) tutmayın⁴⁰⁷”* ayetlerine dayandırmaktadırlar. Hanefiler ise Kur'an'da; *“imkânı geniş olan nafakayı imkânına göre versin; rızık daralmış olan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin⁴⁰⁸”* ayetine dayanarak kocanın nafakayı temin etmemesi durumunda tefrike başvurulamayacağını, imkân var ise kadının da kocasına yardım maksadıyla çalışması meşru görülmüştür⁴⁰⁹. Bununla birlikte Hanefiler yine Kur'an'daki *“Eğer borçlunun eli darda ise, eli genişleyinceye kadar süre tanıyın⁴¹⁰”* ayeti çerçevesinde kadının sabretmesi ve aile birliğini yıkmaması tavsiye edilmiştir. Nitekim 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesinde de nafaka talep eden kadına koca tarafından nafaka verilmediği takdirde koca üzerine borç yüklenmesi kaidesiyle kendi geçimini sağlamasına hükmedilebileceği belirtilmektedir⁴¹¹.

5.3.3. Kocanın Kaybolması ya da Evi Terk Etmesi Sebebiyle Tefrik

Kocanın ortadan kaybolması da tefrik ile aile birliğine son verilmesinin bir sebebidir. Bu kaybolma kendisinden haber alınmaması ve sağ mı ölü mü bilinmemesi (mekûd) ile evini terkedip giden ve hayatta olduğu bilinmesine rağmen evine gelmemesi (gâib) olarak ikiye ayrılmaktadır. İslam hukukçularının çoğunluğu kocası mefkûd veya gâib olan kadınların tefrik davası açabileceklerine hükmetmeler de bu konuda da farklı kıstas ve önerilen bekleme müddetleri bulunmaktadır. Mefkûd olan

⁴⁰³ Mehmet Âkif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma “Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul 1986, s.2; Dalgın, *a.g.e.*, s.163.

⁴⁰⁴ Kahveci, *Aile*, s.218.

⁴⁰⁵ Aydın, *a.g.m.*, s.2-3.

⁴⁰⁶ *Kur'an*, Bakara: 2/229.

⁴⁰⁷ *Kur'an*, Bakara: 2/231.

⁴⁰⁸ *Kur'an*, Talâk: 65/7.

⁴⁰⁹ Kahveci, *Aile*, 220.

⁴¹⁰ *Kur'an*, Bakara: 2/280.

⁴¹¹ *D.II.T.*, 9/773.

koca için Şafî ve Hanefilere göre kadının tefrik yoluyla boşanmaya başvurmasından önce kocasının yaşlılarının hayatları kadar bir müddet beklenmelidir. Aksi halde kocası ortadan kayboldu diye kadının mahkemeye başvurarak boşanma talep etmesi kabul edilemez. Yalnızca Hanefilerde savaş gibi diri çıkma ihtimali düşük olan bir ortamdan doğan mefkûdluk halinde on beş yıl beklenmesi kanaatinin yaygın olduğu görülmektedir⁴¹². Malikîlere göre ise tefrik talebinde bulunulması için dört yıl beklemek gerekir. Bu dört yılın sonunda kadın terkedilmekten dolayı mustarip ise dava açma hakkına sahip olabilmektedir. Dava neticesinde kocanın yaşayıp yaşamadığı hâlâ bilinmiyorsa hâkim tarafından boşanmaya hükmedilir. Hanbelîlerde mefkûdun ölümü kuvvetle muhtemel ise dört yıl, aksi takdirde ömür boyu beklenmelidir⁴¹³.

Hanefiler ve Şafîlere göre bir kadının yaşadığı bilinip evini terk etmiş olan gâib kocasından tefrik ile boşanma hakkı bulunmamaktadır. Onlar, bu uygulamalarının sebebinin konuyla ilgili bir delil olmadığına dayandırmaktadırlar. Ancak kadın, kendisini terk eden kocasının yerini biliyorsa, bunu hâkime bildirerek onu nafaka ödemeye mecbur bırakabilir⁴¹⁴. Malikî ve Hanbelîler, meşru bir sebep olmadan gâib olan kocanın nerde olduğu biliniyor ise hâkimin belli bir süre tanıyarak ya evine dönmesi ya da zevcesini de yanına aldırması istenir. Ancak tanınan süre sonunda bu seçeneklerden birine uymayan kocanın zevcesi ile nikâhı düşürülür. Malikîlere göre gâib kocanın yeri bilinmiyorsa ayrılığın üzerinden bir yıl gibi bir zaman geçmesi durumunda kadının tefrik ile boşanma başvurusu kabul edilir ve uygun görülürse boşanma gerçekleştirilirdi. Hanbelîler ise bu başvurunun yapılması için terk durumunun üzerinden altı ay geçmesini yeterli görürler. Bu sebepten meydana gelen boşanmayı Malikîler bâin (ayırıcı) olarak kabul ederken, Hanbelîler için fesih hükmündedir⁴¹⁵.

Kocalarının kendilerini terk etmesi sebebiyle mağdur olan kadınların derdine Hanefî mezhebinde bir derman olmadığı ve diğer mezheplerden de faydalanarak bir çözüm bulunması amacıyla Şeyhu'l-İslâmlik telif heyeti fetvahâneye bir kararnâme hazırlayarak Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerin de görüşlerinin dikkate alınabilmesi ve terkedilen kadınları evlenemeyeceği hususunda bir kanun değişikliğinin gerekliliğini Şeyhü'l-İslâm Hayri Efendi'ye bildirmişlerdir. Konunun Hilâfet makamına sunulması üzerine Halife Mehmed Reşad (1909-1918) kanun değişikliğini uygun görmüştür⁴¹⁶.

Nitekim daha sonrasında düzenlenen 1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesinde yapılan düzenlemeye bakıldığında gâib veya mefkûd kocanın nafaka sağlamaması halinde zevcesi tarafından tefrike başvurma hakkının doğacağı ve hâkimin yapacağı tahkikat sonucu uygun görülürse tefrike hükmedilebileceği kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte nafaka olarak bir mal bırakıp da yine gâib olan bir kimsenin zevcesinin de mahkemeye tefrik istemek sebebiyle başvurma hakkı vardır. Hâkimin tahkikatının ardından nerede yaşadığı belirlenemeyen ve hayatta olduğuna dair ümitsiz olunan kimsenin zevcesi, kocasının kayıp olmasından itibaren dört yıl beklemek durumundadır. Dört yılın sonunda da yaşayıp yaşamadığı bilinmez ise, zevcesinin başvurusu halinde bu kez tefrike hükmedilir. Koca, harpte kaybolmuş ve haber alınamıyor ise, bir yıl bekledikten sonra tefrike hükmedilir. Her iki durumda da kadının, kocasının gâib

⁴¹² Kahveci, *Aile*, s.222.

⁴¹³ Aydın, *a.g.e.*, s.46; Karşlı, *a.g.t.*, s.22; Dalgın, *a.g.e.*, s.166.

⁴¹⁴ Betül Demirhan, *İslam ve Türk Hukukunda Kazâi Boşanma Sebepleri*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Erkal, İstanbul 2013, s.41.

⁴¹⁵ Kahveci, *Aile*, s.223-224; Aydın, *Aile Hukuku*, s.46.

⁴¹⁶ Yunus Vehbi Yavuz, "Osmanlı Sultanı Muhammed Reşad Döneminde Kocasını Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkan Veren Fikhi Hüküm Değişikliği ile İlgili Bir Vesika", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 2003, s.82-83.

olmasından itibaren değil de hâkimin tefrike hükmettiği tarihten itibaren iddet beklemesi ve iddet süresi dolduktan sonra başkasına evlenebileceğine cevaz verilmiştir⁴¹⁷. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Japonların eline esir düşen Türk askerlerinden bir kısmının buldukları bölgede evlendikleri de görülmüştür. 1921 yılında Türk esirleri taşıyıp vatanlarına gelmelerini sağlayacak olan Heymeymoro adlı gemiye binen 1030 kişiden 12'si Türk esirlerinin oralarda evlendikleri eşleri olduğu tespit edilmiştir⁴¹⁸. Yabancı gelinleri yurda getiren askerler arasında zaten evli olup da tekrar evlenenler var mıdır bilinmese de esir düşen insanların esaret halindeyken kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalıştıkları görülmektedir. XVII. asır Osmanlı Şeyhülislâmı olan Çatalcalı Ali Efendi'ye göre; savaşta esir düştükten sonra dönmeyen kocanın zevcesi bir başkasıyla evlendikten sonra esaretten kurtulup döndüğünde zevcesinin yaptığı yeni evliliğin feshi için tefrik isteme hakkına sahip olabileceği konusunda fetvası bulunmaktadır⁴¹⁹.

5.3.4. Şiddet ve Geçimsizlik Sebebiyle Tefrik

Güçlü olanın güçsüz üzerine hâkimiyet kurması meselesi insanlık tarihi boyunca var olan ve günümüze değin süregelen bir gerçektir. Bahse konu üstünlük ve güçlünün güçsüz üzerindeki etkisi, kadın-erkek ilişkilerine kadar sirayet etmiş ve düşünsel, sosyal ve teknolojik gelişme ne kadar ilerlerse ilerlesin değişmez bir gerçek olarak karşımızda durduğu malumdur. Şiddet ve geçimsizlik, aileye erkek tarafından gelebileceği gibi kadınlardan da geldiği muhakkaktır. Kadınlar tarafından gelen geçimsizlik ve şiddet, erkeğin boşanma hakkı olduğundan çok büyük problemler arz etmemektedir⁴²⁰. Çalışmanın bu aşamasında erkeğin kadına uyguladığı şiddet ve geçimsizlik üzerine kadınların İslâm-Osmanlı hukukuna göre haklarının olup olmadığı konusu Osmanlı Dönemi Maraş şehrindeki örnekleriyle incelenmeye çalışılmıştır.

İslam hukuk literatüründe *nüşuz* ve *şikak* olarak adlandırılan şiddet ve geçimsizlik durumu, eşlerin evlilik birliğinden amaçladıkları menfaati sağlayamamaları anlamında da kullanılmaktadır⁴²¹. Eşler arasında peydâ olan bu geçimsizlik ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de; "*eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barışmak isterse Allah aralarını bulur*"⁴²² denilerek geçimsizlik halinde izlenecek yol işaret edilmiştir. Fakat buna rağmen çözülmez ise tefrik ile aile birliğinin dağılmasına Hanefî ve Şafî mezheplerinin cevaz vermediği görülmektedir. Aralarındaki şiddetli geçimsizlik devam eder ise ya erkek talâka başvurur ya da kadın belli bir miktarı gözden çıkararak kocasını muhâlea ile boşanmaya ikna ederdi. Hanbelî ve Malikîlere bakıldığında ise kadının şiddet görmesi halinde hâkime başvurma yetkisi olduğu görülmektedir. Ancak kadın şiddeti ispatlar ise boşanmaya hükmedilir, aksi takdirde hâkim tarafından karı kocanın ailesinden birer hakem tayin edilerek aralarının bulunması tavsiye edilirdi⁴²³.

⁴¹⁷ D.H.T., 9/777.

⁴¹⁸ Cemalettin Taşkıran, *Ana Ben Ölmedim –Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2011, s.343.

⁴¹⁹ Mustafa Okumuş, *Osmanlı Şeyhülislâmlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvalarında Nikah (Evlenme Akdi)*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Vecdi Akyüz, İstanbul, 2003, s.52.

⁴²⁰ Karşlı, *a.g.t.*, s.33.

⁴²¹ Kahveci, *Aile*, s.218.

⁴²² *Kur'an*, Nisâ: 4/35.

⁴²³ Aydın, *Aile Hukuku*, s.46-47.

Klasik dönem Osmanlı toplumunda şiddet gören kadının evliliği sonlandırması amacıyla başvurabileceği hukukî yollar oldukça sınırlıdır. Şiddet gören kadın ya şartlı talâk (kocasının “*seni bir daha döver isem benden boşsun*” demesi) neticesinde mahkemeye başvurarak ya da bir miktar para karşılığında muhâlea ile boşanma imkânı bulunmaktaydı. Ancak iki yol ile de evliliğin sona erdirilmesi kocanın iradesine bağlıdır. Hatta bazı Osmanlı erkeklerinin boşamak istedikleri zevcelerine nafaka ve mihir vermemek için kendilerine şiddet uygulayıp onları muhâleaya zorlayabildikleri muhakkaktır⁴²⁴. Sonraki dönemlerde geçimsizlik sebebiyle tefrike başvurulduğunda kadının kocası şiddet uyguladığını itiraf eder veya reddetmesine rağmen iki şahitle kendisine şiddet uyguladığını ispat eder ise hâkim eşleri ayırır yahut da evliliği sürdürülüp sürdürülmeyeceği kararı kadına bırakılırdı. Ancak kadın kendisine uygulanan şiddeti ispatlayamaz ise dava reddedilir ve evliliğin devamına karar verilir idi⁴²⁵.

Maraş Şer‘iyye Sicillerindeki uygulamaya bakıldığında kadınların sözlü şiddete maruz kalması halinde dahi mahkemeye başvurdukları görülmektedir. 11 Rabiulevvel 1297/22 Şubat 1880 tarihinden on bir ay önce Duran Hatun bt. el-Hac Durdu, kocası Nuh Efendi b. Halil Efendi ile arasında bir husumet yaşanması üzerine babası Durdu Ağa’nın evine gitmiştir. Nuh Efendi de esasen bu davayı Duran Hatun’un zevciyet vazifesini yerine getirmesi hususunda uyarılması için açmıştır. Mahkeme huzurunda zevcesinin, babası Durdu Ağa’nın kışkırtmaları nedeniyle kendisine “*itaat ve emrine inkıyad*” etmediğini savunmaktadır. Bunun üzerine Duran Hatunu temsilen babası Durdu Ağa yaşananları aktararak; “*Kayın validesi Nuh’un evine varub “niçün kayınpederinin kefil olduğu işe bakmayub kefaletden kurtarmıyorsun”* deyince “*sen de bana iki kab yemek vermiyorsun, benim diğer işlerimi muattal (boş, sahipsiz) bırakmamı istiyorsun. Senin virdiğin yemeğin içine ideyim*” şeklinde ağızdan küfürlü söz çıkması üzerine kızı Duran Hatun evi terk ederek babasının evine geldiğini ve kızının mihr müeccel hakkı olan 500 kuruşun kızına ödenmesini isteyerek aralarında boşanma gerçekleşmesini istemiştir. Nuh Efendi mihir miktarını doğrulamış fakat kötü söz söylediğini kabul etmeyerek iddiaları reddetmiştir. Bunun üzerine şahitlerin de dinlenmesinin ardından mahkeme, Duran Hatunun hakkı olan 500 kuruş mihrin kendisine teslimi ve iddetinin sonuna kadar nafaka temin etmesine, ayrıca nikâh halinin devam edip etmeyeceği Duran Hatunun kararına bırakmıştır⁴²⁶. Şiddet uygulayan koca, evi terk eden zevcesine karşı açtığı davada lehine bir karar beklerken şahitlerin ifadeleriyle davanın tamamen aleyhine döndüğü görülmektedir.

Benzer bir diğer olayda Öksüz Ali b. Hasan b. Ruşen ile nikâhlı olan Ayşe bt. Veli b. Memo arasında 8 Receb 1323/8 Eylül 1905 tarihinde cereyan etmiştir. Mahkemeye başvuran Ayşe, bundan yaklaşık on dört ay önce kocasının ikinci zevcesi Hatice ile tanışıkları Yusuf ve Ömer namındaki kişilerle Sürücü dağında badem topladıkları sırada Ali ile diğer zevcesi Hatice arasında tartışma çıktığını, Ali’nin Hatice’ye yönelik dinine ve imanına küfrettiğini duymuştur. Ayşe ve Hatice bu durum üzerine derhal validelerinin evlerine gitmişler ve iki eş müşterek bir dava açmışlardır. Ancak karşı tarafın davayı takip etmemesinden dolayı neticelenmediğinden, o tarihten itibaren Ali’den boş olduklarını aralarında bildirmişlerdir. Bu kez Ayşe mahkemeye başvurarak mihrinin ödenmesinin ve boşanmalarının resmileşmesini istemektedir. Öksüz Ali’nin vekili Leblebici-zâde Ahmet Efendi iddiaları reddedip daha evvelki

⁴²⁴ Nevin Ünal Özkorkut, “İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (1), 2016, s.235-238.

⁴²⁵ Dalgın, *a.g.e.*, s.175.

⁴²⁶ Kızmaz, *a.g.t.*, s.57-58.

mahkemede şahitler olmadığından olayın zaten karara bağlanmadığına atıfta bulunarak iddiaların asılsız olduğunu söylemektedir. Bu kez olay sırasında orda oldukları söylenen Ömer ve Yusuf şahitlik yaparak olayı doğrulamaları üzerine mahkemenin verdiği kararda; iddianın ispatlanması üzerine nikâhın düşmesine ve Öksüz Ali'nin mihr-i müeccel 1000 kuruşu Ayşe'ye ödemesi gerektiği Ahmed Efendi'ye tembih edilmiştir⁴²⁷.

Mukaddesata sövme sebebiyle sicillere yansıyan bir başka boşanma davası da Emine bt. Yusuf b. Hüseyin ile İsmail b. Hacı b. Abdullah arasında 23 Şaban 1315/17 Ocak 1898 tarihinde gerçekleşmiştir. Mahkemeye çıkılmadan on bir gün evvel bir Çarşamba günü akşam vakti ahırda kocasının hayvanları birbirleriyle boğuşurken İsmail Bey aşağı inip hayvanları dövmüştür. Ardından da o vakitlerde havale hastalığından henüz çıkan zevcesi Emine Hanıma hitaben “*bu hayvanlara niçün bakmadın bire dine ve imanına filan itdüğüm*” diyerek küfür etmesi üzerine o tarihten beri Emine Hanım validesinin evine sığınmıştır. İddeti süresince geçimini sağlayabilmesi için İsmail'deki 800 kuruş mihrinin kendisine ödenmesini ve yine iddeti süresince çocukları 3 yaşındaki oğlu Mehmed ve otuz günlük kızları Fatıma için nafaka talep etmektedir. Mihr miktarını kabul eden İsmail mukaddesata dil uzattığını reddetmesi üzerine komşularından gizli şahitlerin dinlenmesinin ardından verilen kararda; İsmail'in 800 kuruş mihr-i ve çocukları için 100 kuruş nafaka toplamda 900 kuruşu Emine Hanıma teslim etmesi ve bunun yanında İsmail'e meclis içerisinde tecdid-i iman⁴²⁸ (imanını tazeleme) yapması istenmiştir. Nikâhın devam edip etmeyeceği ise Emine Hanımın kararına bırakılmıştır⁴²⁹.

Son olarak Maraş'ın Mağaralı mahallesinden Harbendeoğlu Emine b. İbrahim b. Halil mahkemeye başvurarak kocası Abacıoğlu Kadir b. Hacı Ali b. Abdullah'ın davanın görüldüğü 25 Safer 1324/20 Nisan 1906 tarihinden 15 gün önce Cumartesi günü yatsı vakti yanına gelerek “*din imanına cima lafzıyla sebb ve şetm*” ettiğini bildirmiştir. Bu sebeple kocasından şer'an boş olduğunu, aralarında tefrik ile boşanmaya hükmedilmesine, 250 kuruş mihr-i müeccelini ve iddet süresi dolana kadar nafaka temin edilmesini ve merhumun elinde bulunan 137 kuruşluk alacağını talep etmiştir. Kocasını borcunu kabul eder fakat küfür iddiasını reddetmesi üzerine şahitler dinlenmiş ve olayı doğrulamışlardır. Mahkemenin aldığı karara göre Kadir'den davacı olan zevcesinin dinine sebb ve şetm eylediği sabit görüldüğünden tefrik ile boşandıklarına ve Emine'nin mihr-i ve borcunun ödenmesini Kadir'e tembih edilmiştir⁴³⁰.

Yukarıda sicillere yansıyan tefrik ile boşanma hükümlerinin ortak noktasına bakıldığında olaya şahitlik edenlerin ifadelerinin kilit rol oynadığı görülmektedir. Zira 14 Safer 1324/9 Nisan 1906 tarihli bir belgede kocası Babu Hacı'nın oğlu Ahmed Efendi b. Abdullah'ın ikinci vakti yanına gelerek dinine ve imanına sebb eylediğini söyleyen Emine b. Ali b. Abdullah şer'an boşandığını ve aralarında tefrikle boşanmaya hükmedilmesi amacıyla mahkemeye başvurduğunda kocası durumu inkar etmiştir. Getirilen şahitlerin olaya şahit olduklarına yemin edememeleri üzerine mahkemece alınan kararda Emine'nin iddiasını ispatlayamadığı için Ahmed ile aralarındaki kavgaya son verilmesine hükmedilmiştir⁴³¹.

⁴²⁷ Karakurt, *a.g.t.*, s.124-125.

⁴²⁸ “Zaman içerisinde zayıflayan dinle irtibatın yeniden güçlendirilmesi.” Ayrıntılı bilgileri için bk.: Tahsin Görgün, “Tecdid”, *DİA*, XL, 234-239.

⁴²⁹ Kesenceli, *a.g.t.*, s.288-289.

⁴³⁰ Karataş, *a.g.t.*, s.178-179.

⁴³¹ MŞS, 234/267-268, Hüküm No.:357.

Son olarak Malikîler ve bazı Şafîî ve Hanbelî hukukçulara göre taraflar hakeme başvurduktan sonra bu kararlarından dönmek istemeleri kabul edilmez ve hakemlerin verdiği karara razı olmaları gerekmektedir. Hanefîler ile bir kısım Şafîî ve Hanbelî hukukçular ise hakem kararını vermeden önce taraflar tahkimden dönebilir görüşündedirler. Ancak hakem kararını verdikten sonra tahkimden dönülemez ve sonuç ne olursa olsun hakemin kararı uymak zorundadırlar⁴³².

5.4. Ailenin Fesih ile Dağılması

Sözlük anlamı aklen veya bedenen zayıf olmak ya da iki şeyi birbirinden ayırmak olan fesih, İslâm hukuk literatüründe bir akit veya hukukî bağın irade ile ortadan kaldırılmasıdır⁴³³. Nikâh akdinin feshi ise, akit esnasında yahut da akitten sonra meydana gelen bir eksiklik, bozukluk sebebiyle nikâh akdinin geçersiz sayılmasıdır⁴³⁴. İslâm hukukuna göre bir nikâhın hâkim kararına gerek kalmadan ya da başvuru halinde hâkim kararıyla derhal feshedilmesi için bazı şartların oluşması gerekmektedir. Bunlardan biri nikâhın sıhhat şartlarının eksik olması halinde nikâh feshedilmesi konusudur. Araştırmanın *nikâh* kısmında bahsi edilen süt hısımlığı, kadının başkasıyla evli olması veya önceki evliliğinden iddet süresinin dolmaması gibi sebeplerin olduğu ortaya çıkarsa nikâhın feshi gerekli olur. Bir diğeri, velisinin izni olmadan dengi olmayan bir erkekle evlenen ya da emsallerinden daha düşük bir mihirle evlenen kızların, hamile olmamak kaidesiyle, velilerinin isteğiyle evlilikleri feshedilmesi ile ilgilidir. Yapılan evlilik neticesinde kızları hamile ise bu nikâhı feshetme hakları bulunmamaktadır. Ayrıca böyle bir haksızlığa uğrayan kadın, aldatıldığını düşünmesi halinde bizzat da fesih yoluna gidebilmektedir⁴³⁵.

Nikâh akdinin feshinin söz konusu olabileceği başka bir konu da bulûğ muhayyerliğidir. İslâm hukukunda ve özellikle Hanefî mezhebinde geniş bir akraba zümresi, korumaları altındaki küçük çocukları ve akıl hastalarını velâyet-i icbar adı verilen evlendirme yetkisine sahiptirler. Bu yetki sayesinde veli, kızın rızasına bakmadan onu istediği kişiyle evlendirme hakkına sahiptir⁴³⁶. Ancak bu yetkinin kötüye kullanımını engellemek amacıyla küçüklere *hıyâr-ı bulûğ*, akıl hastalarına da *hıyâr-ı ifâka* denilen haklar verilmiştir. Hanefîlere göre velileri tarafından evlendirilen bir kız veya oğlan çocuğu bulûğa erdiğinde mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilirdi. Buna hukuk literatüründe *hıyâr-ı bulûğ* ya da *bulûğ muhayyerliği* denilirdi. Ancak bulûğ muhayyerliği hakkının kullanılması, evlendirmenin baba ve dede gibi yakın akraba olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir⁴³⁷.

Velisinin evlendirdiği kimseyle evliliği sürdürmek istemeyen bir kadın, nikâhtan haberdar olduğu ya da bulûğa erdiği anda evliliği feshettireceğini şahitler huzurunda hemen beyan etmelidir. Bülûğa ermiş olan genç, nikâhtan haberi olduğu halde susarsa artık seçim hakkı kalmaz. Ancak fesih etmek istediğini bir kere beyan etmesinden sonra

⁴³² Fatma Açık, *İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâmî Bilimler Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Saffet Köse, Konya 2006, s.69-70.

⁴³³ Ali Bardakoğlu, "Fesih", *DİA*, XII, s.427.

⁴³⁴ Kahveci, *Aile*, s.182.

⁴³⁵ Halime Korkut, *İslam Aile Hukukunda Boşama ve Boşama İradesinin Kullanım Şekilleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Menderes Gürkan, Kayseri 2010, s.59.

⁴³⁶ H. Yunus Apaydın, "Velâyet", *DİA*, XLIII, s.17.

⁴³⁷ İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Orhan Çeker, Konya 2006, s.174-175.

kendince uygun olan bir zamana kadar kadıya gidip fesih hakkını erteleyebilmektedir. Erkek için ise durum oldukça farklıdır. Velisi tarafından evlendirilen erkek bulûğa erdiğinde fesih hakkını kullanmak zorunda değildir. Nikâhı sözlü veya ima yoluyla kabul ettiğini belirtmedikçe hayatı boyunca evliliği feshetme hakkına sahiptir⁴³⁸.

Maraş şehrinde 1 Safer 1323/7 Nisan 1905 tarihinde görülen bir davada hâkimin cüssesine bakıp on üç yaşında olduğuna kanaat getirdiği Başoğlanoğlu kızı Fatma bt. Musa b. Muhammed namındaki çocuk mahkemeye başvurmuştur. İfadesinde; “, *henüz ben sağıre olduğum halde velim olan akrabam Fatma beni Restebaiye mahallesinden Süleyman’a nikâhlanmış fakat henüz aramızda halvet-i sahiha*⁴³⁹ *vakî olmayub ve işbu tarihten tahminen altmış beş gün önce ben rü’yet-i dem-i hayz*⁴⁴⁰ *ile balığa olduktan sonra zevcim mezkûrdan firkat-ı ihtiyar (kendi isteği) ile nikâhının feshiyle tefrike hükmedilmesini istiyorum*” diyerek boşanmak için başvurmuştur. Süleyman cevabında validesine 1000 kuruş mihr-i müeccel ve muaccel vererek kendisine nikâhladığını kabul etmiştir ancak geri kalan iddiaların kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Şahitler dinlenildiğinde Fatma’nın adet görmesiyle balığa olduktan sonra nikâhının feshi ile zevcinden ayrılmak istediklerine şahit olduklarını bildirmişlerdir. Mahkemece alınan kararda; Fatma bulûğa erdikten sonra ayrılmaya karar vermiş ve fiilen bunu gerçekleştirmek istemesiyle kat’i suretle Fatma’nın nikâhının düşürüldüğünü, zevci Süleyman ile aralarında tefrikin gerçekleştiğini ve bundan böyle istediği kişiyle evlenme yetkisinin Fatma’ya verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁴¹.

Buna benzer 24 Cemaziyelahir 1293/17 Temmuz 1876 tarihli bir başka davada, Bertiz Nahiyesinin Çobanlı Karyesinden tahminen on beş yaşında olan Cennet bt. Yusuf mahkemeye başvurarak validesi Fatıma bt. Ali tarafından Topal Kürt oğlu Osman b. Ali’ye bundan dört sene evvel 800 kuruş mihr-i müeccel tesmiyesiyle nikâhladığını, ancak bu davadan üç gün önce hayzla balığa olması sebebiyle nikâhı feshetmek ve bu sebeple doğacak olan mihr-i müeccel ve nafaka-i iddetinin kendisine edâ edilmesini istemektedir. Mahkemece verilen kararda nikâh akdinin feshedildiğini, sözü edilen 800 kuruş ve iddet nafakasının Cennet’e eda edilmesi Osman’a tembih edilmiştir⁴⁴².

Nikâh akdinin feshini gerektiren diğer sebepler ise eşlerden birinin irtidad (ridde)⁴⁴³ etmesi; evli olan gayrimüslim kocanın Müslüman olmasına rağmen zevcesinin Müslüman ya da ehli kitaptan olmayı reddetmesi ve eşlerden birisinin diğerinin hısımlarından birine şehvet duyması eşlerin nikâhlarının feshini gerektirir⁴⁴⁴.

5.5. Vekâlet ile Talâk

“*Birine güvenmek, bir işi güvenilir birine bırakmak*” manasındaki *vekl* kökünden türetilen *vekâlet* sözcüğü fıkhîta “*bir kimsenin, birine kendi adına hukukî işlem yapma yetkisi vermesini ve bu yetkinin kullanılması*” ifade edilir. Hanefiler vekâleti “*hukukî işlem yetkisinin ve koruma işinin vekile tevdi edilmesi, bir başkasının*

⁴³⁸ Cin, *Boşanma*, s.91-92.

⁴³⁹ *Aralarında nikâh bağı olan ve devamlı evlenme engeli bulunmayan erkekle kadının baş başa kalması ya da sahih bir nikâhtan sonra karı kocanın, üçüncü bir kişinin izinsiz giremeyeceğinden emin oldukları bir yerde cinsî birleşme olmaksızın baş başa kalmalarını ifade eden fıkîh terimi. Ayrıntılı bilgi için bk.: Orhan Çeker, “Halvet”, *DİA*, XV, 384-386.*

⁴⁴⁰ Ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminden düzenli aralıklarla akan kanı ifade eden fıkîh terimi. Ayrıntılı bilgi için bk.: Yunus Vehbi Yavuz, “Hayız”, *DİA*, XVII, 51-53.

⁴⁴¹ MŞS, 234/96, Hüküm No.:114.

⁴⁴² Hurç, *a.g.t.*, s.208-209.

⁴⁴³ Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkması manasına gelen fıkîh terimi. Ayrıntılı bilgi için bk.: İrfan İnce, “Ridde”, *DİA*, XXXV, 88-91.

⁴⁴⁴ Döndüren, *a.g.e.*, s.343-344; Kahveci, *Aile*, s.182-183.

hukukî işleme yetkili kılınması” şeklinde; Şafîiler, “*kişinin yetkisi dâhilindeki niyâbete elverişli bir işi hayatında yapılmak üzere tefviz etmesi*” olarak tanımlamaktadır. Hanbelîlere göre vekâlet “*işlemi geçerli olan birinin aynı durumdaki bir başkasını niyâbete elverişli bir hususta nâib belirlemesi*” olarak görülürken, Malikîler; “*kişinin emirlik ve ibadet dışı bir hakta ölümünü şart koşmaksızın başkasını kendine nâib yapması*” gibi farklı tanımlamalar getirmişlerdir⁴⁴⁵.

Bir kişinin özellikle hukukî sonuçlar doğuracak konularda iradesini bizzat ortaya koyması her zaman daha sahih bir yol iken bazı durum ve şartlarda bu mümkün olmayabilmektedir. Bu tür bir durumda kişinin temsil yoluyla beyanda bulunmasına izin verilmiş, İslâm hukukunda kişi iradesini bizzat açıklayabileceği gibi vekil ya da elçi aracılığıyla da açıklama hakkına sahip olmuştur⁴⁴⁶. Bu minvalde bir koca, boşanma yetkisini bizzat açıklayabileceği gibi vekâlet yolu ile de bu iradesini kullanma hakkına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bir başkasına “*karımı boşamak üzere seni vekil tayin ettim*” diyen koca, bu kişiyi kendisine vekil tayin etmiş olur. Artık vekilin de bu iradeyi muhatabına bildirmesiyle boşanma gerçekleşmiş olur. Boşanma için vekâlet verilen şahıs, boşanılacak kadının kendisi de olabilir. Ancak Hanefîlere göre vekilin başkasının işini yapması gerektiği hususu bulunduğundan, kadının da bu durumda kendi kendini boşayamayacağından kendi boşanma davasına vekil olması mümkün değildir⁴⁴⁷.

Koca, birine vekâlet vererek “*git eşimi benim adıma boş*” der ise vekili vekâleti başkasına devredemez. Çünkü koca yalnızca vekilinin beyanına razı olmuştur. Yine bu hususta diğer mezhepler de vekil aracılığıyla boşanmayı uygun görmekte birlikte yalnızca Şafîî ve Hanbelîlere göre vekâlet verilen kimse boşanılan kadın da olabilmektedir⁴⁴⁸.

Maraş Şer‘iyye Sicillerinde görülen 1 Şaban 1324/20 Eylül 1906 tarihli bir davada mahkemeye kendisi ve oğlu için nafaka talebinde bulunan Fatma bt. Hüseyin b. Abdullah’ın ifadesinde, Helvacıoğlu Ali b. Hasan b. Abdullah ile 7 yıl önce evlendiklerini ve Ali askerdeyken babası Hasan’a vekâlet vererek kendisini boşadığını belirtmektedir⁴⁴⁹.

Vekâlet doğrudan bir kişiye verilerek boşanma gerçekleşebileceği gibi bir şartın gerçekleşmesine bağlı olarak da verilebilmektedir. Nitekim Maraş Şer‘iyye Sicillerinde 15 Zilkade 1319/23 Şubat 1902 tarihinde görülen davadan on yedi sene önce 2001 kuruş mihri müeccel ile nefsinin Yusuf Kamil Efendi’ye tezviç eden Adile Hanım’ın Haleb jandarma binbaşısı olan babası Mehmed Ali Efendi mahkemeye müracaat ederek, damadının fuhşiyat ve müskirata⁴⁵⁰ düşkün olduğu sebebiyle kendisini uyardığını, kendisinin de bir daha böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde; “*Adile Hanıma talâk-ı selase ile tatlik itmeye Haleb jandarma binbaşısı Mehmed Ali Efendi’yi vekil ittiğime mebni işbu senedim kendi kalemimle tahrir ve tahmiren Efendi muma’ileyh vekil kılındı*” şeklinde yazılı bir irade vermiştir. Ancak bu davadan önceki gece Yusuf Kamil Efendi’nin yeniden işret etmesi üzerine Mehmed Ali Efendi vekâleti sebebiyle kızı Adile Hanımı tatlik etmiştir. Bu sebeple meydana gelen boşanmadan doğan hakları olan 2001 kuruş mihri müeccel ve takdir olunacak nafakanın ödenmesi için mahkemeye başvurmuşlardır. Kamil Efendi cevabında Adile Hanımla 2001 kuruş mihirle evli olduklarını, ara sıra işret ettiğini ve davanın görülmesinden önceki Cuma gecesini işret

⁴⁴⁵ Bilal Aybakan, “Vekâlet”, *DİA*, XLIII, s.1.

⁴⁴⁶ H. Yunus Apaydın, “İrade Beyanı”, *DİA*, XXII, s.389.

⁴⁴⁷ Korkut, *a.g.t.*, s.86-87; Döndüren, *a.g.e.*, s.375; Dalgın, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁴⁸ Korkut, *a.g.t.*, s.87-88.

⁴⁴⁹ MŞS, 234/364-365, Hüküm No.:220-221.

⁴⁵⁰ Sarhoş eden içeceğe verilen addır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Nebi Bozkurt, “İçki”, *DİA*, XXI, s.455.

etmekten zabıta odasına götürüldüğünü kabul etmektedir. Ancak kayınbabasına böyle bir iradeyi verdiğini reddetmekte ve kendi el yazısı olmadığını savunmaktadır. El yazısının Kamil Efendi'ye ait olduğunun saptanması üzerine mahkemenin verdiği kararda 2001 kuruş mihir ile 450 kuruş nafaka-i iddetinin bedelinin Adile Hanımın vekili Mehmed Ali Efendi'ye Kamil Efendi tarafından ödenmesi gerektiğine hükmedilmiştir⁴⁵¹.

Bu davada görüleceği üzere boşanma hem şarta dayandırılmış hem de vekâlet ile gerçekleşmiştir. Sarhoşluk veren maddenin kullanılması zihinde halisülasyonların oluşmasına ve yaşananları inkâr etmeye götüreceğinden Adile Hanımın babasının, damadı Yusuf Kamil Efendi'den yazılı irade istemesine neden olduğu söylenebilmektedir. Müvekkili tarafından talâk ile görevlendiren bir vekil bu görevini her an kullanabileceği gibi yukardaki örnekte de görüldüğü üzere bir şartın gerçekleşmesi neticesinde de her an kendisine verilen yetkiyi kullanmak ile yükümlü olabilmektedir⁴⁵².

5.6. Boşanmanın Tescil Edilmesi

İslâm hukukunda ileriye dönük hak ve borç meydana getiren ya da getirebilecek önemli olayların yazıyla kanıt alınması yaygın bir uygulama olarak görülmektedir. İslâm hukukçuları bu görüşlerini Kur'an'daki; *“belirli bir vade ile borçlandığınız zaman onu yazın. Onu aranızda doğrulukla tanınmış yazı bilen biri yazsın. Yazmayı bilen de kendisine Allah'ın öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın da yazsın. Bir de hak kendi üzerinde olan borçlu da söyleyip yazdırsın”*⁴⁵³ ayetine dayandırılmaktadırlar. Nikâh ve talâk da eşler üzerine borç yükleyen ya da hak kazandıran akitler olduğundan dolayı ileride bir aksilikle karşılaşıldığında inkâra mahal vermemek için yazılı belgelere bağlanması gerekmektedir⁴⁵⁴. Bununla birlikte Yılmaz'a göre Kur'an'daki *“Ey Peygamber! Kadınlarınızı boşadığınız zaman onları iddetlerine doğru boşayın ve iddeti sayın”*⁴⁵⁵ ifadesi de miras, iddet nafakası ve ric'at gibi hususlarda erkek ve kadının hak ve borçlarını bilmesi için boşanmaların tescil edilmesi gerektiğine işaret etmektedir⁴⁵⁶.

Boşanmanın kayıt altına alınması, bir kocanın eşini kaçınıcı defa boşadığıyla ilgili düşeceği şüpheleri ortadan kaldırmak için de önemli görülmektedir. Zira bu tür hallerde ric'î (dönülebilir) veya bâin (ayırıcı) boşanma olduğu hususunda tereddütte kalınması halinde boşanma sayısı en az sayı esas alınarak boşanmanın da ric'î olmasına hükmedilir⁴⁵⁷. İslâm hukuk kaideleri özellikle eski dönemlerde dağınık olduğundan evlenme boşanma gibi konular belli kanunlarla sınırları belirlenmiş değildir. Cin'in aktardığı üzere İslâm hukukunun uygulanmasında kolaylık sağlamak amacıyla düzenlenmiş olan Mecelle'de de evlenme ve boşanma gibi aile hukuku konularına yer verilmemiş ise de Osmanlı devletinde idarî, askerî, malî ve sosyal sebeplerle nüfus sicilleri oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmıştır⁴⁵⁸. Bu minvalde Osmanlı devletinde 7 Kanunuevvel 1297/19 Aralık 1881 tarihli bir İrade ile çıkarılan kararnâmenin beşinci maddesinde: *“Talâk vukuunda imamlar ve sair cemaat hadime-i ruhaniyesi*

⁴⁵¹ Aygan, a.g.t., s.223-225.

⁴⁵² Murtaza Köse, “İslam Hukukunda Temsil Kavramı ve Vekâlet-Temsil İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*, XII/34 (2008), Erzurum, s.229.

⁴⁵³ *Kur'an*, Bakara: 2/282.

⁴⁵⁴ Döndüren, a.g.e., s.452.

⁴⁵⁵ *Kur'an*, Talâk: 65/1.

⁴⁵⁶ Yılmaz, a.g.t., s.191-192.

⁴⁵⁷ Kahveci, Aile, s.240-241.

⁴⁵⁸ Cin, Boşanma, s.123.

taraflarından mensub oldukları dâire-i belediye ilmi-haber verilecek ve dâirece münakehâta mahsûs sicilin kaydı bilâhare tashih edilecektir⁴⁵⁹” denilerek boşanmadan sonra imamların bu durumu belediye bildirmeleri istenmiştir. Aynı kararnamedeki yedinci maddeye göre ise bu görevi yerine getirmeyen dini liderlerin ise para cezasıyla cezalandırılmaları emredilmiştir⁴⁶⁰.

Maraş Şer‘iyye Sicillerinde belli bir dönemde nikâh izinnamelelerinin sicillere kaydedildiğini belirtmiştik. Ancak ne yazık ki Maraş’taki imamlar veya diğer dinî liderlerin kayıt altına aldıkları nikâhların, boşanmaların, doğum ve vefatların ayrıntılı halde kayıt altına alınan defterlerin varlığı ile ilgili bilgiye rastlanamamıştır. Bu kayıtların belki de ileriki dönemlerde ortaya çıkmasıyla Maraş toplumsal tarihi bir nebze daha aydınlığa kavuşacağı muhakkaktır. Boşanmanın kayıt altına alınmasıyla ilgili ise yine elimizde oldukça az sayıda belge bulunmaktadır. 25 Cemaziyelevvel 1323/28 Temmuz 1905 tarihli bir davada Nazlı bt. Paşu b. Hüseyin Hatunun mahkemede aktardığı üzere Pazarcık’tan Bozağa Atmalı Aşiretinden Tilkinar karyesi ahalisinden Kurdunun oğlu İbrahim Efendi kendisini 7 ay önce nikâhlanmıştır. Ancak bu kaydın tutulmasından kırk gün önce Fankas karyesinde kendisini şahitler huzurunda talâk-ı selase ile boşadığından nefsinin İbrahim’e men edildiğinin mahkemece kayıt altına alınmasını istemiştir. Şahitlerin de dinlenmesiyle Nazlı Hatunun sözlerinin doğruluğu saptanmış ve verilen kararda İbrahim’in Nazlı Hatuna yaklaşması şer‘en men edilerek kayıt altına alınmıştır⁴⁶¹.

Bir diğer belge ise 21 Safer 1324/16 Nisan 1906 tarihli olup aslen Haleb Vilayetinin İskenderun kazasının Çay mahallesinden olan Maraş’ta Sekizinci ordunun Birinci İskenderun Redif taburunun Üçüncü bölüğünden Şiracı hacı İsmail b. Hüseyin b. Abdullah’ın mahkemeye başvurusunu ihtiva etmektedir. Bundan on iki sene evvel evlendikleri Zeyneb b. İbiş b. Abdullah’ı bu tarih ve hüccetten bir buçuk yıl önce şahitler huzurunda “hal’ eylediğini” ve bu boşanmanın mahkemece tescil ve ilam olunması isteğine karşın kayıt altına alınmıştır⁴⁶². Bu tasdik yapılmasının Hacı İsmail’in yeni bir evlilik yapacağı ya da ileride boşandığı zevcesinin kendisi üzerinde hak iddia etmesini önlemek gibi sebepler olduğu kuvvetle ihtimaldir.

5.7. Boşanma Sonrası Doğan Hukukî Neticeler

Boşanmanın önüne geçilemeyip boşanma gerçekleştikten sonra hem erkek hem de kadın için bazı hak ve sorumluluklar doğmaktadır. Bu haklar kadının nafaka ve mihir hakkı, sorumluluklar ise kadının iddet bekleme ve erkeğin de boşadığı eşine iddeti boyunca nafaka sağlama ile müeccel mihrini verme sorumluluğudur. Araştırmanın bu kısmında bu üç hak ve sorumluluğu Maraş Şer‘iyye Sicilleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

5.7.1. İddet

Saymak, adet, sayılan şeyin miktarı anlamındaki *iddet* kelimesinin fıkhîteki anlamı ise evliliği herhangi bir sebeple sona eren kadının yeni bir evlilik yapmadan

⁴⁵⁹ D.I.T., Zeyl 2/3.

⁴⁶⁰ “Daire-i belediyeden masduk olmayan izinname ile icra-yı nikâh eden ve talâk ve tevellüdât ve vefayat ilmühaberlerini göndermeyen imam ve papaz ve hahamlardan kanun-ı cezanın iki yüz elli dördüncü maddesi mucibince ceza-i nakdi alınır.” D.I.T., Zeyl 2/3.

⁴⁶¹ Karakurt, a.g.t., s.98-99.

⁴⁶² Karataş, a.g.t., s.174.

önce beklemek olduğu süreyi ifade etmektedir⁴⁶³. Hanefî fakihler “iddet, evliliğin etkilerinden geriye kalanların sona ermesi için tesbit edilmiş müddettir⁴⁶⁴” ve “iddet, nikâhın ortadan kalkmasından sonra kadının beklemekle yükümlü olduğu belli bir süredir⁴⁶⁵” şeklinde tanımlarken; ayetlerden hareketler genel anlamda bir iddet tanımı getiren Karaman’a göre; “kocasını ölen, boşanan veya evliliği feshedilmiş kadının, bu evlilikle ilgisinin tamamen kesilmesi ve başkasıyla evlenebilecek hale gelebilmesi için beklemesi gereken müddet⁴⁶⁶” manasındadır.

İddetin Kur’an’daki delili olarak gösterilen ayetlerden bir tanesi şu şekildedir: “boşanan kadınlar kendi kendilerine üç âdet (veya) temizlik süresi beklerler. Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Allah’a ve ahiret gününe imanları varsa, gizlemezler. Kocaları da barışmak istedikleri takdirde, o süre içerisinde onları almaya daha layıktırlar⁴⁶⁷” Açıkça burada da görüleceği üzere kadının boşanma halinde rahminin temizlenmesini beklemesi emredilmiştir. Bu sırada ric’î talâk ile boşayan kocanın bu süre zarfında tekrar mihir belirlemeden zevcesine dönme hakkı bulunduğu bilinmektedir. Başka bir ayette “Mümin kadınları nikâhlayıp sonra onları, kendilerine dokunmadan boşadığınızda, üzerlerine sayabileceğiniz bir iddet hakkı yoktur⁴⁶⁸” denilerek cinsel ilişkiye girilmediği takdirde iddet beklenmeyeceği bildirilmiştir.

İslâm hukukuna göre kadının sahih bir nikâhtan sonra kocasının ölmesi, kaybolması gibi durumlarda ölüm iddeti beklemesi gerekmektedir⁴⁶⁹. Yine bir kadın ric’î talâk ile boşanmış ve iddet beklediği sırada kocası vefat etmişse iddeti bir ay on gün artar. Bu durum Kur’an’da “İçinizden vefat edip de arkalarında kadın bırakanların eşleri, kendilerini dört ay on gün bekleyecekler. İddetlerini bitirdiler mi, artık kendi haklarında meşru olarak yaptıkları hareketten dolayı size sorumluluk yoktur⁴⁷⁰” denilerek kadınların üç aylık iddet sürelerinin yanında bir de kırk gün daha, yani toplamda 128 gün beklemesi emredilmiştir. Bu iddet süresi kadın için kendisine kocası tarafından duhûl edilmemişse bile aynıdır. Fakat bâin boşanmalarda böyle bir uygulama söz konusu olmayarak kadın sadece boşanma iddetini bekler⁴⁷¹. İddet beklemenin amacını genel olarak ifade etmek gerekirse “kocasını ölen veya kocasından ayrılan kadının hamile olup olmadığının anlaşılması, ölen kocanın anısına hürmet gösterme ve ric’î talâkta kocaya evlilik birliğini devam ettirme yönünde iradesini kullanabilmesi için düşünme imkânı sağlamak⁴⁷²” olduğu söylenebilir.

İddet bekleyen bir kadının kocasından ayrılmadan veya kocasının vefatından önce ya da kocasının talâk veya vefat haberinin kendisine ulaştığı zaman oturduğu ev, iddetini tamamlamak üzere oturmakla mükellef olduğu ya da oturmaya hakkının olduğu

⁴⁶³ H. İbrahim Acar, “İddet”, *DİA*, XXI, s.466.

⁴⁶⁴ Üzeyir Durmuş, *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Erkal, İstanbul 2006, s.4.

⁴⁶⁵ Fatih Karataş, *İslam Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Kahveci, Kahramanmaraş 2010, s.10.

⁴⁶⁶ Karaman, *a.g.e.*, s.387.

⁴⁶⁷ *Kur’an*, Bakara: 2/228.

⁴⁶⁸ *Kur’an*, Ahzâb: 33/49.

⁴⁶⁹ Durmuş, *a.g.t.*, s.7.

⁴⁷⁰ *Kur’an*, Bakara: 2/234.

⁴⁷¹ Ferruh, *a.g.e.*, s.209-210.

⁴⁷² Kahveci, *Aile*, s.247.

evdir⁴⁷³. İslâm fakihleri bu duruma delil olarak Kur'an-ı Kerimdeki “*Kadınları boşadığınız zaman, onları iddetlerine doğru boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun. Onları, açık bir terbiyesizlik yapmaları dışında, evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar*”⁴⁷⁴ ayetini göstermektedirler.

5.7.2. Nafaka

Harcamak, tüketmek manasındaki infak mastarından türetilen nafaka “*azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddî değerler*” anlamında kullanılmaktadır. İslâm hukukçularına göre erkeğin nafaka sorumluluğu evlilik akdinden itibaren başlar, evlilik sonrasında ise evliliğin bozulma sebebine göre iddet süresince nafaka ödeyip ödemeyeceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır⁴⁷⁵.

Tarihin eski dönemlerinden beri kocanın zevcesine nafaka sağlama konusu hukukî olarak güvence altına alınmış, Hammurabi kanunlarında yazıya aktarılmış ve koca hasta zevcesinin üstüne evlenebilse de ömrünün sonuna dek ona bakmakla da yükümlü kılınmıştır. Roma hukukunda ise Code Justinien dönemine kadar nafaka ile ilgili bir yükümlülüğün olmadığı, babanın ancak çocuklarına bakması konusu ahlâkî bir vazife olarak görülmekteydi. Ancak bu dönemden sonra (527-565) kadınlara bazı haklar verilerek nafaka yükümlülüğünün yerine getirilmesi konusu sınırlı sebeplerle dava edilebilir bir hak olarak görülmeye başlanmıştır. Cahiliye dönemine bakıldığında ise daha evvel de değinildiği üzere kadın çok asil bir aileden olmadığı müddetçe evlilik üzerinde bir söz söyleme hakkına sahip olmayarak kocasının sahibi olduğu bir malı konumunda idi. Bu çerçevede kadının nafakasının temin edilmesi konusunda hak sahibi olduğunu söylemek oldukça güç olacaktır⁴⁷⁶.

İslâm dininin tebliğ edildiği dönemde toplumlar bu halde iken nafaka sağlama ya da ödeme konusu Kur'an-ı Kerim’de; “*O kadınları, gücünüz yettiği kadar oturmakta olduğunuz yerin bir kısmında oturtunuz, onlara baskı yapmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer yüklü iseler, doğumlarını yapıncaya kadar, onlara nafakalarını verin. Sonra sizin hesabınıza emzirirlerse, o zaman onlara ücretlerini verin*”⁴⁷⁷. Sonraki ayette de “*Genişliği, zenginliği olan, zenginliğinden versin. Rızık dar olan da, Allah’ın ona verdiği kadar infak eylesin. Allah bir insanı ancak verdiğiyle sorumlu tutar*”⁴⁷⁸ denilerek boşanılan eşin nafakasının mutlaka sağlanması öğütlenmiştir. Boşanma sebebiyle verilen iddet nafakasına değinmeden önce kocanın evlilik süresince hangi konularda zevcesinin nafakasını sağlaması gerektiği hususunda bilgi vermek yerinde olacaktır.

Evlilik akdinin yapılmasından itibaren koca öncelikle zevcesinin hayatını devam ettirebilmesi için gerekli görülen bütün yiyecek maddelerini, iâşesini temin etmek zorundadır. Diğer bir ihtiyaç da hem yaz mevsimi için hem de kış mevsimi için kıyafet temin edebilmelidir. Nikâh akdiyle birlikte hayatlarını birleştiren eşler aynı yerde ikâmet etmeli ve kocanın zevcesine bir mesken temin etme zorunluluğu vardır. Eğer

⁴⁷³ Ahmet Ekiz, “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları”, *Mehir Dergisi*, Sayı: 3, 1999, s.74.

⁴⁷⁴ *Kur’an*, Talâk: 65/1.

⁴⁷⁵ Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, XXXII, s.282.

⁴⁷⁶ Celal Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yay., 2008, s.2-3; Zahit Köseoğlu, *İslam Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Osman Şahin, Samsun 2010, s.18-19.

⁴⁷⁷ *Kur’an*, Talâk: 65/6.

⁴⁷⁸ *Kur’an*, Talâk: 65/7.

oturdıkları mesken kadına ait ise, kocası tarafından kendisine kira mukabilinde bir ücret ödenmesi gerekmektedir. Son olarak erkeğin malî durumu elveriyor ise kadının bir hastalığından ötürü ya da evin işlerinin yoğunluğuna göre kocası tarafından kendisine ev işlerinden yardımcı tutması da temin edilmesi gereken nafaka arasında sayılabilmektedir⁴⁷⁹.

Maraş şehrinde kadıya başvuran Honbatanlı mahallesinden Hacı Zekeriya Kızı Fatma bt. Zekeriya b. Ahmed, kocası Cabbaroğlu Muhammed b. Cabbar b. Abdullah hâli hazırda zevcesi olmasına ve kendisinden başka zevcesi olmamasına rağmen besleme ve giydirilmesi için kocasının kendisine nafaka temin etmediğinden kendisine nafaka temin edilmesi için 1 Zilhicce 1323/27 Ocak 1906 tarihinde mahkemeye başvurmuştur. Kocası iddiaların doğru olduğunu ve maddi gücünün zayıflığı ölçüsünde bir miktara hükmedilmesini istemektedir. Mahkemece verilen kararda Fatma için yevmi ikişer kuruştan şehri 60 kuruş nafaka tahsis edilmesine karar verilmiştir⁴⁸⁰.

Çavuşlu mahallesinden Aliye Hanım bt. İbrahim Efendi b. Abdullah 5 Cemaziyelevvel 1323/8 Temmuz 1905 tarihinde mahkemeye başvurarak kocasının askere gitmeden önce kendisini babası Ahmed Efendi'ye emanet bıraktığını ancak kayınpederi ile iyi geçinemediklerinden annesinin evine taşındığını, bu sebeple de geçimini sağlayabilecek kadar bir miktarın nafaka olarak Ahmed Efendi üzerine farz kılınmasını istemektedir. Ahmed Efendi de durumu doğrulayıp makul miktarda bir paranın takdir edilmesini istemektedir. Mahkemece verilen kararda Aliye Hanıma şehri 45 kuruşun tarafların da rızasıyla takdir buyrulduğunu ilan etmiştir⁴⁸¹. Yine Maraş kadı sicillerinde bulunan 27 Zilhicce 1293/13 Ocak 1877 tarihli belgedeki nafaka isteme sebebi oldukça dikkat çekicidir. Camustil nahiyesine bağlı Orçan karyesinden Elif Hatun bt. Hüseyin, adam öldürme sebebiyle hali hazırda mahpus olan kocası Nebioğlu Halil b. Abdullah'a dava açarak kendisinin nafakasını temin etmediğini ve inatla kendisini boşamadığını da söyleyerek en azından kendisine günlük altmışşar paradan nafaka verilmesinin kararlaştırılmasını istemektedir. Mahkemece verilen kararda da Elif Hatun'a bahsi geçen miktar kadar nafakanın Halil tarafından ödenmesine hükmedilmiştir⁴⁸².

Maraş Şer'iyeye Sicillerine bakıldığında kadınların açtıkları nafaka davalarının yukarıdaki örneklerde olduğu gibi evlilik hali devam ederken açılabilirdiği gibi boşanma, şiddetli geçimsizlik, terk, ölüm ve gaiplik ve üzerine ikinci eş getirilmesi gibi sebeplerle de mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Nafaka ile ilgili bilgilerin devamını ve Şer'iyeye Sicillerindeki örnekleri bu başlıklar altında incelenmeye çalışılmıştır.

5.7.2.1. İddet Nafakası Talebi

Sahih bir nikâh akdi sonucu evliliklerini kocanın kendi isteğiyle ya da kadının talebiyle muhâlea ya da tefrik ile boşanmanın gerçekleşmesi halinde kadının iddet süresi boyunca kocasından almak üzere nafakaya hak kazanmış olur. Ancak kadın, kocasına itaatsizlik ettiğinde, kocasının izni olmadan evden çıktığında veya nafaka hakkının bittiğine bizzat razı olduğu durumlarda kadının nafaka hakkı düşmektedir⁴⁸³.

Örneğin bâin talâk ile boşanmış kadının hamile olması durumunda nafaka alma hakkı üzerinde fikir birliği vardır. Çünkü Kur'an'da; *“eğer yüklü iseler, doğumlarını*

⁴⁷⁹ Erbay, *a.g.e.*, s.27-31.

⁴⁸⁰ Karabekiroğlu, *a.g.t.*, s.127-128.

⁴⁸¹ MŞS, 234/217, Hüküm No.:275.

⁴⁸² Hurç, *a.g.t.*, s.250-251.

⁴⁸³ Ferruh, *a.g.e.*, s.141.

yapıncaya kadar, onlara nafakalarını verin⁴⁸⁴” emredilmiştir. Ancak hamile değiller ise Hanefilere göre yine nafaka hakları var iken diğer üç mezhep yine aynı ayeti delil göstererek yalnızca hamile iseler nafaka verilmesi gerektiği hususunda birleşmişlerdir. Ric’î talâk ile boşanmış bir kadın ise iddet süresince zevcesi sayıldığından hamile olsun ya da olmasın yiyecek, giyecek ve mesken gibi her türlü nafaka ihtiyacının temin edilmesi gerektiği ile ilgili İslâm hukukçuları arasında ittifak sağlanmışır⁴⁸⁵.

Tablo 10: İddet Sebebiyle Nafaka Talebi

Zevce	Zevce	Nafaka Miktarı	Tarih
Bayır Yusufoglu Süleyman b. Mustafa ⁴⁸⁶	Mahsusa bt. Zenbili Mıstık b. Mehmed	170 Kuruş	26 Safer 1314/ 6 Ağustos 1896
Cayıcıoglu Mustafa b. Mehmed b. Abdullah ⁴⁸⁷	Sıdika bt. Ahmed Efendi	150 Kuruş	11 Ramazan 1314/ 13 Şubat 1897
Hasan Efendi ⁴⁸⁸	Emine Hatun bt. Turdı b. Mehmed	120 Kuruş	12 Rabiulevvel 1296/ 6 Mart 1879
Ahımnoğlu Ali b. Mehmed b. Derviş ⁴⁸⁹	Ayşe bt. Ali b. Hasan	100 Kuruş	9 Rabiulevvel 1314/ 18 Ağustos 1896
Helvacıoglu Ali b. Hasan b. Abdullah ⁴⁹⁰	Fatma bt. Hüseyin b. Abdullah	60 Kuruş	1 Şaban 1324/ 20 Eylül 1906
Seyisoęlu Hüseyin b. Eyüb b. Abdullah ⁴⁹¹	Küçük Mustafa Kerimesi Hatice bt. Mustafa b. Abdullah	30 Kuruş	20 Rabiulahir 1324/ 13 Haziran 1906

Maraş şehrinde iddet nafakası için mahkemeye başvuran kadınlar arasında hamileler dahi bulunmaktadır. Örneğin 25 Şevval 1296/12 Ekim 1879 tarihli bir davada üç aylık hamile olduğunu bildiren Zeynep Hatun bt. İsmail, kendisini boşayan kocası Zaptiye Piyade neferlerinden Karakız-zâde Ahmed b. Halil üzerine nafaka verilmesi farz olunmasını istemektedir. Mahkemece verilen kararda günlük 40 para nafaka verilmesine karar verilmiştir⁴⁹². Yine benzer bir davada kocası ile boşandıktan sonra hamile olduğu anlaşılan Siracoęlu kızı Fatma bt. Nuh b. Halil, 13 Şevval 1323/11 Aralık 1905 tarihinde mahkemeye nafaka talebiyle başvurması sonucunda verilen kararda kocası Bakkal Ali b. İsmail’in hamilelik süresince ve iddeti bitene kadar her

⁴⁸⁴ Kur’an, Talâk, 65/1.

⁴⁸⁵ Durmuş, a.g.t., s.63-64; Hatice Boyalı, *İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Sükna Hakkı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, Konya 2011, s.18-21.

⁴⁸⁶ Lütfiye Küçükönder, *231 Sayılı Şer’iye Sicili H.1313-1314/M.1896-1897 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş 1996, s.98-99.

⁴⁸⁷ MŞS, 231/394, Hüküm No.:595.

⁴⁸⁸ Bahriye Yıldız, *232 Numaralı Maraş Şer’iyye Sicilinin (19 Safer 1296-3 Safer 1297/11 Şubat 1879-16 Ocak 1880) 1-75. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2008, s.34.

⁴⁸⁹ Küçükönder, a.g.t., s.134-135.

⁴⁹⁰ Akben, a.g.t., s.220-221.

⁴⁹¹ MŞS, 234/330, Hüküm No.:454.

⁴⁹² MŞS, 232/63, Hüküm No.:135.

türlü ihtiyaçlarının karşılanması konusunda tembih edilmiştir⁴⁹³. Kızı Durdu'yu boşayan damadına vekâleten dava açan Ümmühan Hatun bt. Hüseyin, 7 aylık hamile kızı için bebeğin babası Ali Rıza Efendi b. Abdullah'ın nafaka ödemesini talep etmesi üzerine 13 Rabiulahir 1293/8 Mayıs 1876 yılında mahkemece verilen kararda 120 kuruş ödenmesine karar verilmiştir⁴⁹⁴.

İddet nafakasının kesilmesi ile ilgili bir belgede ise Jandarma süvari birliklerinden Mustafa b. Hüseyin b. Hasan, 18 Şaban 1315/12 Ocak 1898 tarihinde açtığı davada 1314 yılının 17 Rabiulahir günü (25 Eylül 1896) boşadığı zevcesi Güllü bt. İsmail için şehri 30 kuruş nafaka verilmesinin kararlaştırıldığını⁴⁹⁵, kendisinin de eşine yardımlarını yaptığını ve toplamda 465 kuruş ödediğini söylemektedir. Güllü Hatuna borcunun kalmadığını savunan Mustafa maaşından nafaka için artık para kesilmesinin durdurulmasını istemektedir. Alınan kararda Mustafa'nın maaşının bundan sonra kesilmeyeceği karara bağlanmıştır⁴⁹⁶.

5.7.2.2. İddet Sonrası Nafaka Talebi

İddet sonrasında karı koca ilişkisine dayanan evlilik tamamen son bulduğundan bundan sonrası için nafaka verilmesi ile ilgili bir düzenleme yoktur. Ancak İslâm aile hukukuna göre nafaka talep edebilecekler arasında kocanın fûru (çocuk ve torunlar), usul (ana, baba, büyük anneler ve dedeler) ve diğer hısımları bulunmaktadır. Maraş Sicillerinde rastlanılan çocuklar için nafaka taleplerini irdelenmeye çalışılmıştır.

Bir babanın çocuklarının nafakasını temin etmesi en temel görevleri arasındadır. Küçük erkek çocuğunun emsalleri para kazanma çağına gelinceye kadar nafakası babasının yükümlülüğündedir. Büyük erkek çocuğu bulûğ çağına veya yaşlıtlarının para kazanacak hale gelmesi durumunda babanın nafaka mükellefiyeti sona erer. Ancak kız evlatta durum biraz farklıdır. Kızın büyük olması halinde bile evlenip nafakası kocasının sorumluluğunda olmasına kadar nafakayı sağlamak babanın görevidir. Yine aynı şekilde erkek veya kız olsun torunların nafakasını temin etmek de erkeğin üzerinde bir görev olarak durmaktadır⁴⁹⁷.

Çocukların anneleri kendisinden boşanmış bir baba yine çocuklarının nafakasını temin etmekle yükümlüdür. Babanın fakir ya da hastalık sebebiyle para kazanacak durumda olmaması gibi hallerde nafaka temin etme sorumluluğu zengin olması halinde anneye, değil ise zengin akrabalarına devredilir. Akrabalar birden fazla ise çocuğun nafakası onlar üzerinde taksim edilir ve ödenen nafaka babanın borcu yerine geçer. Baba para kazanamaz veya zengin olamaz ise zengin akrabaların verdiği o nafaka bir başış yerine geçebilmektedir⁴⁹⁸.

⁴⁹³ Karataş, *a.g.t.*, s.89-90.

⁴⁹⁴ MŞS, 233/27, Hüküm No.:64.

⁴⁹⁵ Küçükönder, *a.g.t.*, s.242-243.

⁴⁹⁶ Kesenceli, *a.g.t.*, s.264-265.

⁴⁹⁷ Karaman, *a.g.e.*, s.405-406.

⁴⁹⁸ Ferruh, *a.g.e.*, s.192.

Tablo 11: Çocuklar İçin Nafaka Talebi

Boşanan Zevce	Boşanılan Zevce	Çocuk Sayısı	Nafaka (Kuruş/Ay)	Tarih
Atcının oğlu Ali b. Mehmed b. Derviş ⁴⁹⁹	Ayşe bt. Ali b. Hüseyin	1 Kız	22.5 Kuruş	16 Rabiulahir 1314/ 24 Eylül 1896
Hacının oğlu Hafız Mehmed b. Abdi ⁵⁰⁰	Durdu Fatıma bt. Hacı Turan b. İbrahim	1 Kız	30 Kuruş	3 Cemaziyelevvel 1314/ 10 Ekim 1896
Garib Mustafa b. Hüseyin ⁵⁰¹	Güllü bt. İsmail b. Molla Ali	1 Kız	30 Kuruş	17 Rabiulahir 1314/ 25 Eylül 1896
Ukkaş b. Hüseyin ⁵⁰²	Aişe bt. Süleyman	1 Erkek	15 Kuruş	26 Şaban 1296/ 15 Ağustos 1879
Akif-zâde Mustafa Efendi b. Muhammed b. Abdullah ⁵⁰³	Kayaoğlu Kızı Fatma bt. Ahmed b. Muhammed	1 Kız 1 Erkek	120 Kuruş	23 Safer 1323/ 29 Nisan 1905
Parlakoğlu Manuk Veled-i Sarkis ⁵⁰⁴	Ballıoğlu kızı Tuti veled-i Karabet veled-i Atam	1 Erkek	30 Kuruş	19 Muharrem 1323/ 26 Mart 1905
Taşcıoğlu İbrahim b. Halil b. Abdullah ⁵⁰⁵	Fatma bt. Musa b. Ahmet	2 Kız	60 Kuruş	15 Şaban 1324/ 4 Ekim 1906
Hüseyin Halil ⁵⁰⁶	Hacıoğlu Kızı Hatice bt. Hasan b. Abdullah	1 Erkek	60 Kuruş	5 Receb 1324/ 25 Ağustos 1906
Sabioğlu Hüseyin b. Hacı Eyüb b. Hacı Ömer ⁵⁰⁷	Yumucakoğlu Kerimesi Hatice bt. Ali b. Mehmed	2 Kız	90 Kuruş	29 Şaban 1319/ 11 Aralık 1901
Ukkaş b. Hüseyin ⁵⁰⁸	Aişe bt. Süleyman	1 Erkek	15 Kuruş	26 Şaban 1296/ 15 Ağustos 1879
Sulki Çömezoğlu Mustafa b. Mehmed ⁵⁰⁹	Fatıma bt. Abdurrahman	1 Kız	60 Kuruş	29 Rabiulevvel 1315/ 28 Ağustos 1897
Köşker Ahmed b. Halil b. Ahmed ⁵¹⁰	Hatice bt. Mustafa	1 Erkek	35 Kuruş	28 Cemaziyelevvel 1315/

⁴⁹⁹ Küçükönder, *a.g.t.*, s.210-211.⁵⁰⁰ MŞS, 231/400, Hüküm No.:603.⁵⁰¹ MŞS, 231/400, Hüküm No.:604.⁵⁰² Yıldız, *a.g.t.*, s.203-104.⁵⁰³ MŞS, 234/106-107, Hüküm No.:129.⁵⁰⁴ Karakurt, *a.g.t.*, s.88-89.⁵⁰⁵ MŞS, 234/374, Hüküm No.:509.⁵⁰⁶ Akben, *a.g.t.*, s.251-252.⁵⁰⁷ Aygan, *a.g.t.*, s.169.⁵⁰⁸ Yıldız, *a.g.t.*, s.103-104.⁵⁰⁹ Kesenceli, *a.g.t.*, s.145.

				25 Ekim 1897
Kilisli İsmail b. Hacı b. Abdullah ⁵¹¹	Emine bt. Hacı Yusuf b. Mehmed	1 Kız 1 Erkek	60 Kuruş	16 Ramazan 1315/ 8 Şubat 1898
Abdulaziz b. Sofu Mehmed b. Abdullah ⁵¹²	Şerife bt. Bekir b. Mehmed	1 Kız	35 Kuruş	15 Ramazan 1319/ 26 Aralık 1901
Gürcü Hacı Kulaoğlu Hüseyin b. Durdu b. Abdullah ⁵¹³	Kerteloğlu Kerimesi Sultan bt. Mahmud b. Mehmed	1 Kız	45 Kuruş	11 Zilkade 1319/ 19 Şubat 1902
Tıraş oğlu Mustafa b. Mehmed ⁵¹⁴	Ayşe Hatun bt. Abdullah	1 Erkek	25 Kuruş	6 Rabiulahir 1293/ 1 Mayıs 1876
Celilzâde Mustafa Efendi ⁵¹⁵	Ayşe Hatun bt. Müfti Beg b. Hasan	1 Erkek	50 Kuruş	27 Şaban 1293/ 17 Eylül 1876
Kuruçaylı Mustafa b. Süleyman ⁵¹⁶	Fatıma Hatun bt. Ahmed	1 Kız 1 Erkek	45 Kuruş	22 Şevval 1293/ 10 Kasım 1876
Attaroğlu Abdullah Efendi ⁵¹⁷	Ayşe Hatun bt. Mehmed	1 Kız 1 Erkek	105 Kuruş	15 Zilkade 1293/ 2 Aralık 1876
Bekçioğlu Ahmed b. El-Hac Halil ⁵¹⁸	Fatıma Hatun bt. Duran	2 Kız 1 Erkek	90 Kuruş	8 Zilhicce 1293/ 25 Aralık 1876
Mustafa b. Abdullah ⁵¹⁹	Hatice Hatun bt. Ömer	1 Kız	20 Kuruş	6 Safer 1294/ 20 Şubat 1877
Gökoğlan oğlu Mehmed nâm diğer Arab b. Mehmed ⁵²⁰	Kalpağ Yellininoğlu Kızı Arife Fatıma Hatun bt. Ahmed	1 Erkek	22.5 Kuruş	24 Safer 1295/ 27 Şubat 1878

Daha evvel de değinildiği üzere nafakanın belirlenmesinde yine kocanın maddi gücü etkili olmuştur. Örneğin tabloda da görüleceği üzere bir kızı ve oğlu için 120 kuruş nafaka veren Akif-zâde Mustafa Efendi b. Muhammed Efendi b. Abdullah mahkemeye başvurarak Tahir ve Rukiye namındaki çocukları için bu kadar nafaka ödemesine

⁵¹⁰ Kesenceli, *a.g.t.*, s.232-233.

⁵¹¹ MŞS, 231/145, Hüküm No.:180.

⁵¹² Aygan, *a.g.t.*, s.171.

⁵¹³ Aygan, *a.g.t.*, s.253-254.

⁵¹⁴ Hurç, *a.g.t.*, s.184-185.

⁵¹⁵ Hurç, *a.g.t.*, s.233.

⁵¹⁶ MŞS, 233/47, Hüküm No.:121.

⁵¹⁷ MŞS, 233/47-48, Hüküm No.:125.

⁵¹⁸ MŞS, 233/49, Hüküm No.:130.

⁵¹⁹ Hurç, *a.g.t.*, s.287.

⁵²⁰ Hurç, *a.g.t.*, s.419.

gücünün yetmediği ve indirim istediği saptanmıştır. Mahkemece verilen kararda toplamda ayda 90 kuruş nafaka ödenmesine karar verilmiştir⁵²¹.

Kocasından nafaka talebi için mahkemeye başvuran kadınların bazen de kadı huzurundan eli boş ayrıldıkları görünmektedir. 9 Rabiulevvel 1297/20 Şubat 1880 tarihli mahkeme kaydında Etmekçi mahallesinden boşandığı kocası Cemal b. Ahmed Kavas'ı dava eden Divanlı mahallesinden Hüsniye Hatun bt. Osman 1000 kuruşluk mihrini, iddet nafakasını ve sağire kızı altı aylık Ayşe için nafaka talep ettiği görülmektedir. Cemal cevabında Hüsniye Hatunun 1000 değil de 500 kuruş mihr müeccel ile evlendiklerini, ancak 500 kuruş mihri, 200 kuruş nafaka-i iddeti ve “*benim firâşımdan hâsil ve mezbureden mütevellide sağire kızım Ayşe'nin yedi senelik nafakası olan 2800 kuruş ki cem'an 3500 kuruş malı Hüsniye'ye teslim ettim*” demektedir. Hüsniye ise; Cemalin kendisini darb ve tahvif ile boşanmak zorunda bıraktığını savunmuş ancak bu iddiasını şahit göstermek suretiyle ispatlayamamıştır. Mahkemnin verdiği kararda Hüsniye Hatunun bu iddiasıyla ilgili bir daha Cemal ile muârazadan men olduğu bildirilmiştir⁵²².

5.7.2.3. Geçimsizlik Sebebiyle Nafaka Talebi

Çalışmanın tefrik kısmında İslâm hukukunda şiddete maruz kalan veya evlilik hayatı çekilmez bir hal alan kadının başvurabileceği hukukî yollardan söz etmiştik. Bu kısımda ise Osmanlı hukukunda muallakta bırakılan ve bir nevi şiddete maruz bırakılan kadınların başvurduğu hukukî yollardan Maraş Şer'iyeye Sicilleri ışığında aktarmaya çalışacağız.

Kur'an-ı Kerim'de geçen; “*kadınlarınız arasında her ne kadar adil davranmaya gayret etseniz de bunu başaramazsınız. Bari (birine) büsbütün meyledip de, ötekini askıda kalmış (muallakta, belirsiz) gibi bırakmayın*”⁵²³ ayetine bakıldığında özellikle çok eşli erkeklerin kadınları kendilerine bağlayıp hayatı zorlaştırmaması emredildiği görülmektedir. İslam ve Osmanlı toplumunda hiç şüphesiz boşanmanın malî bir sonucu bulunmaktadır. Bu ekonomik yükün altına girmek istemeyip eşlerini boşamak isteyen erkekler ekseriyetle kadınlarına hayatı çekilmez hale getirip muhâlea yapmaya zorlamakta ve böylelikle ekonomik bir yükten kurtulmuş olmaktaydılar. Ancak Maraş Şer'iyeye Sicillerinde örneklerine rastlanıldığı üzere, bazı kadınlar boşanma sonrası elde edecekleri haklarından vazgeçmeyerek kocalarını dava ettikleri de tefrik ile boşanmanın ele alındığı kısımda görülmektedir. Bununla birlikte yine muallakta bırakılıp nafakaları kesilen kadınlar da mahkemeye başvurarak kocalarının kendilerine bakmaları için mahkemedden karar çıkmasını istemişlerdir.

Örneğin 26 Cemaziyelevvel 1323/29 Temmuz 1905 tarihinde Kumarlı mahallesinden Kel Alinin Kızı Safiye b. Ali b. Ahmed mahkemeye başvurarak kocası Şaziye mahallesinden Cin Eşe'nin oğlu Durdu b. Ali b. Abdullah ile aralarında artık iyi geçinmenin olmadığı ve birlikte yaşamadıklarını, bu sebeple geçimini sağlayacak kadar nafaka ve kendisine yeni ev açılmasını Durdu üzerine farz ve takdir olunmasını istemektedir. Durdu iddiaları doğrular ancak zevcesine yeni ev açacak kadar iktidarı olmadığını savunmaktadır. Mahkemenin verdiği kararda Safiye için günlük yirmi altışar paradan aylık kırk beş kuruşun Durdu üzerine farz kılınmasına karar vermiştir⁵²⁴.

⁵²¹ Karakurt, *a.g.t.*, s.46.

⁵²² Kızmaz, *a.g.t.*, s.51-52.

⁵²³ *Kur'an*, Nisâ, 4/129.

⁵²⁴ Karakurt, *a.g.t.*, s.110.

Buna benzer bir başka olayda 5 Şevval 1323/3 Aralık 1905 tarihinde davası görülen Bertiz Nahiyesi Başdervişli Karyesinden Metillioğlu kızı Fatma bt. İsmail b. Abdullah mahkemeye başvurarak zevci Aynı karyeden Çomakoğlu İbrahim b. Tarhan'ın kendisini sebepsiz yere darp ve tehdit ederek ve nafakasız ve arada perişan halde bırakmasından ötürü mahkemeye başvurup kocası üzerine nafaka farz olunmasını talep etmektedir. Mahkemece verilen kararda Fatma için yevmi ikişer buçuk kuruştan şehri 75 kuruş akçe İbrahim üzerinde farz kılınması kararlaştırılmıştır⁵²⁵.

Ayıntab kazasında evli iken kocasından gördüğü şiddet sebebiyle Maraş'a Divanlı mahallesindeki babasının hânesine yerleşen Nefise bt. Ebu Hatra b. Hacı Mehmed 5 Receb 1324/25 Ağustos 1906 tarihinde mahkemeye başvurup kocası Ayıntab Kazasının Hacıbaba mahallesinden Şamiroğlu Maho b. Mehmed b. Mehmed'i dava ederek burada geçimini sağlamak için kocası Maho Efendi üzerine nafaka takdir buyrulmasını istemektedir. Mahkemece alınan kararda Maho üzerine yevmi üç buçuk kuruş nafaka farz kılınmıştır⁵²⁶.

Kadınların herhangi bir boşanma talebi olmadığından sicillerdeki kayıtlarda evliliğin bundan sonraki alacağı istikamet hakkında hiçbir hükme yer verilmediği görülmektedir. Ancak bazı belgelerde kadınların ifadesiyle boşanmanın gerçekleştiği hususunda bilgiler de göze çarpmaktadır. Örneğin Mağaralı mahallesinden Harbendeoğlu kızı Emine bt. İbrahim b. Halil 25 Muharrem 1324/21 Mart 1906 tarihinde açtığı davada Abacıoğlu Kadir b. Hacı Ali b. Abdullah kendisinin zevci iken bundan 15 gün önce din ve imanına şetm etmiştir. Kadir'den şer'an boş olması nedeniyle 3 aylık oğulları Ali için nafaka farz ve takdir olunmasını istemektedir. Mahkeme verdiği kararında Emine ve Ali için yevmi kırk paradan şehri altmış kuruş nafaka verilmesini kadir üzerine farz kılınmıştır⁵²⁷. Kendilerinin şer'en boş olduklarını ifade etmesinin temelinde dine ve imana küfreden kocanın mürted sayılması sebebiyle yaptığı nikâh akdinin de feshedildiği şeklinde yorumlanabilir. Zira ortaya din farkı sebebiyle evlenme engeli ortaya çıkar ve nikâh meşruiyetini kaybederdi⁵²⁸.

5.7.2.4. Terk ve Ölüm Sebebiyle Nafaka Talebi

İslâm hukuk literatüründe nerede olduğu bilinmesine rağmen evine dönmeyip zevcesini terk eden erkeğe gaip adı verildiğini çalışmamızın "*kocanın kaybolması ya da evi terk etmesi sebebiyle tefrik*" adlı bölümünde söz edilmiş idi. Hanefilere göre tefrik sebebi sayılmayan kocanın gaipliği sebebiyle kadının belli başlı zorluklarla karşı karşıya kalacağı muhakkaktır⁵²⁹. Bu sebeple İslâm ve Osmanlı hukukunda kocası gaip olan kadınların mahkemeye başvurarak kocasından nafaka isteme haklarının olduğu görülmektedir⁵³⁰. Ayrıca Osmanlıdaki uygulamasına bakıldığında zevcelerini terk eden kocalara ulaşılamıyor ise ve kadının bulunduğu yerin devlet görevlisinden yardım talep etmesi hâlinde devlet tarafından da bu kadınlara geçimlerini sağlamaları için yardım edildiği görülmektedir. Maraş kadısı Mehmed Sadık'ın 10 Receb 1262/4 Temmuz 1846 tarihli ilâmında hamile olduğu sırada kocası Mustafa'nın başka bir diyara giderek terkedilen Hacı Fatma'nın terkedildikten sonra iki oğlan bir kız çocuğuyla ortada

⁵²⁵ MŞS, 234/200, Hüküm No.:254.

⁵²⁶ Akben, *a.g.t.*, s.190.

⁵²⁷ Karataş, *a.g.t.*, s.190-191.

⁵²⁸ Kahveci, *Aile*, s.183.

⁵²⁹ Kahveci, *aynı eser*, s.224.

⁵³⁰ Demirhan, *a.g.t.*, s.42.

kalması ve ardından yardım talep etmesi üzerine kendisine gerekli yardımların yapılmasını kararlaştırmıştır⁵³¹.

Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki örneklere bakıldığında ise terk sebebiyle altı adet nafaka davası açıldığı görülmektedir. Mahkemeye başvuran kadınlar, kocalarının başka diyara gidip kendilerini nafakasız bıraktıklarını ve geçimlerini sağlayabilmeleri için kocalarının üzerine nafaka farz kılınmasını istemektedirler.

Tablo 12: Terk Edilmeleri Sonucu Nafaka Taleb Eden Kadınlar

Zevce	Zevce	Nafaka Miktarı (Kuruş/Ay)	Tarih
Kanlıotoğlu Ahmed Ağa b. Bekir Ağa ⁵³²	Fatma bt. İsmail	22.5	19 Zilhicce 1297/ 5 Ocak 1877
Hannanoğlu Mehmed b. Hacı Ahmed b. Abdullah ⁵³³	İkicioğlu kızı Aişe bt. Mustafa b. Durdu	30	6 Safer 1324/ 1 Nisan 1906
Abdi zatı Yusuf Ağa b. Abdullah ⁵³⁴	Ayşe bt. Osman b. Mehmed	60	7 Receb 1314/ 12 Aralık 1896
Çelikbaşoğlu Muhammed b. Abdullah ⁵³⁵	Kozanoğlu Kerimesi Melek bt. Hacı Ahmed Efendi b. Hacı Abdullah	75	6 Muharrem 1325/ 19 Şubat 1907
Salih Efendi b. Abdullah b. Abdullah ⁵³⁶	Haliloğlu Kızı Şerife bt. Ukkaş b. Halil	90	25 Safer 1323/ 1 Mayıs 1905
Babaoğlu Emin b. Abdullah ⁵³⁷	Leyla bt. Şeyho bt. Abdullah	90	5 Safer 1324/ 31 Mart 1906
Kunduracı el-Hac Ali Ağa b. Ali ⁵³⁸	Zeyneb Hatun bt. Osman	127.5	5 Receb 1293/ 27 Temmuz 1876

Kocalarının kendilerini terk etmeleri üzerine dava açan kadınların çocuklarıyla mı yoksa tek başlarına mı terkedildikleri bilgisi verilmez iken yalnızca İkicioğlu kızı Aişe bt. Mustafa b. Durdu, sekiz yaşındaki kızları Ayşe ile beş yaşındaki Bahri'nin nafakasız bırakılarak terkedildiklerini vurguladığı görülmektedir. Bu da terkedilen diğer kadınların çocuksuz ya da babaları tarafından çocukların da götürüldüğü ihtimalini doğurmaktadır. Bir başka açıdan da bakıldığında iki çocuğuna rağmen Ayşe Hatuna oldukça düşük bir miktarda nafaka verildiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak kocasının maddi imkânının bu kadarına el verdiği şeklinde yorumlayabiliriz. En yüksek nafaka tesmiye edilen Zeyneb Hatunun ise üç yaşında Ayşe ve altı aylık Meryem isminde iki çocuğuyla terk edildikleri görülmektedir.

Kocası ölen kadına iddet beklemenin farz olduğu konusuna daha önce de değinmiştik. Ancak İslâm hukukçularına göre vefat iddeti bekleyen kadının herhangi bir

⁵³¹ BOA, A. MKT, 45.14.

⁵³² MŞS, 232/133, Hüküm No.:195.

⁵³³ MŞS, 234/259, Hüküm No.:345.

⁵³⁴ Küçükönder, a.g.t., s.284-285.

⁵³⁵ Karabekiroğlu, a.g.t., s.58-59.

⁵³⁶ Karakurt, a.g.t., s.50.

⁵³⁷ Akben, a.g.t., s.125-126.

⁵³⁸ Hurç, a.g.t., s.214-215.

sebeple nafaka almaya hakkının olmadığı düşünülmektedir⁵³⁹. Çünkü ölen kişi mülkiyetini vârislere bıraktığından bıraktığı mülkiyeti üzerinde tasarruf yetkisi de vârislerine geçmiş olur. Bunun yanında kadın bizzat ölen kocasının mirası üzerinde hisse sahibi olduğundan ayrıca vârislerden bir nafaka payı alma hakkı da bulunmamaktadır. Bu sebeple kadın hamile dahi olsa bu durumda nafaka alma hakkı bulunmamaktadır⁵⁴⁰. 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesinde de kocası ölen kadınlar hakkında bu istikamette karar alınarak “zevci vefat eden kadın için nafaka-i iddet lazım olmaz. Gerek hamile olsun ve gerek olmasın⁵⁴¹” şeklinde belirtilmiştir. Ancak Osmanlı’da yargı, öksüz veya yetim kalan çocukların nafakalarını tespit ederek, mallarına el koyup bilinçsizce harcama yapmaları ya da başkalarına gasp ettirmeleri önlenmeye çalışılmış, akl-ı baliğ olana kadar onların gıda, giyecek, mesken ve bakım masraflarının karşılanmasına yardımcı olmuşlardır⁵⁴².

Örneğin Maraş Şer’iyye Sicillerinde Arablar karyesinden iken vefat eden Hüseyin b. Mirza b. Abdullah’ın 5 yaşında Hacı ve küçük kızı Sıdika’nın vasîsi olan anneleri Saaded bt. Hacı 20 Cemaziyelahir 1314/26 Kasım 1896 tarihinde mahkeme huzuruna çıkıp çocukların geçimlerini sağlamak için babalarının terekesinden nafaka talep etmesi üzerine aylık 30 kuruş nafaka verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁴³. Yine 6 Safer 1325/21 Mart 1907 tarihli bir başka kayıтта Çaplı-zâde kerimesi Hatice bt. Ahmed Efendi b. Muhammed Efendi mahkemeye başvurarak küçük kızı Hatice için müteveffa babası Kemalioğlu Yusuf’un terekesinden geçimlerini sağlayacak kadar nafaka tahsis edilmesini istemiş, hâkim de kızları Hatice için harcanmak üzere Hatice Hanıma yevmi altışar akçe tahsis edilmesini kararlaştırmıştır⁵⁴⁴.

Aynı sebeple Şeyh mahallesinden Sümbül-zâde Kerimesi Bayram b. Muhammed Efendi b. Reşit Efendi’ye ölen kocası Arab Mehmed b. İskender Ağa b. Abdullah’ın terekesinden küçük oğulları Süleyman ve Niyazi’nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 12 Şaban 1323/12 Ekim 1905 tarihinde nafaka talep ettiğinde aylık 90 kuruş alabileceğine karar verilmiştir⁵⁴⁵. Kadın daha sonra 21 Şaban 1323/21 Ekim 1905’te mahkemeye tekrar başvurarak kızının masrafları için de nafaka talep etmesi üzerine aylık 90 kuruş daha tahsis edildiği görülmektedir⁵⁴⁶. Son olarak da Camustil nahiyesi Arablar karyesinden Rukiye bt. Emirze b. Abdullah, ölen kocasının malından oğlu Hüseyin, kızları Cennet, Ümmühan ve Meryem’in geçimlerini sağlayabilmek için 21 Rabiulevvel 1324/15 Mayıs 1906 tarihinde mahkemeye başvurmuş ve nihayetinde ayda 120 kuruş nafaka almaya uygun görülmüştür⁵⁴⁷.

5.7.2.5. Taaddüd-i Zevcât Sebebiyle Nafaka Talebi

İslâm hukukuna göre erkeklerin birinci eşin üzerine üç kadınla daha evlenmeleri kendilerine tanınmış bir hak olmakla birlikte bazı durumlarda bu hakkı kullanma yetkileri de bulunmayabiliyordu. Örneğin birinci eşe nikâh akdi esnasında üzerine evlenilmemesini şart koşan bir kadının kocası şayet ikinci evliliği yapar ise kadının

⁵³⁹ Aydın, *Aile Hukuku*, s.51.

⁵⁴⁰ Ferruh, *a.g.e.*, s.141-142.

⁵⁴¹ *D.H.T.*, 9/781.

⁵⁴² Erten, *a.g.e.*, s.124-125.

⁵⁴³ Küçükönder, *a.g.t.*, s.311.

⁵⁴⁴ MŞS, 234/17, Hüküm No.:25.

⁵⁴⁵ Karataş, *a.g.t.*, s.80-81.

⁵⁴⁶ Karakurt, *a.g.t.*, s.57.

⁵⁴⁷ Karataş, *a.g.t.*, s.207-208.

kocasını boşanma yetkisi doğmaktadır⁵⁴⁸. Ancak nikâh esnasında böyle bir şeyin görüşülüp konuşulmaması ve erkeğin de ikiden dörde kadar zevcesi olması, kadının boşanma davası açmasını meşru kılan bir durum değildir. Maraş Şer'iyeye Sicillerine bakıldığında ikinci eşten dolayı boşanma davası olmasa da aralarındaki iyi geçinme adabının bitmesinden ötürü farklı bir hâne veya nafaka tahsisi için mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Zira koca birden fazla kadınla evlyase eşlerden her birine ayrı ayrı mesken temin etmek durumundadır. Ayrıca bu meskenlere kadınların toplumsal düzeylerini sarsmayacak şekilde eşyalar ile döşenmelidir. Usûle uygun bir mesken temin edilmez ise kadın evi terk etme hakkına sahip olur ve bu durumda da kadın itaatsizlikle suçlanmaz. Evi terk eden kadın ayrıca kocasından nafaka isteme; nafaka tesis edilmez ise mahkemeye başvurma hakkına da sahip olur⁵⁴⁹.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem (a.s.), Hz. Lût (a.s.), Hz. Nuh⁵⁵⁰ (a.s.), Hz. İsmail (a.s.), Hz. İshak (a.s.), Hz. Yusuf (a.s.), Hz. Eyyûb (a.s.), Hz. Şuayb (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Zekeriya (a.s.) peygamberlerin tek eşli olduklarını, Hz. İsa (a.s.) gibi bazı peygamberlerin de hiç evlenmedikleri bilgisi aktarılmaktadır. İlk çok eşli peygamberlerin başında ise Hz. İbrahim'in (a.s.) geldiği bilgisi yaygındır. Hz. İbrahim (a.s.) ilk evliliğini Hz. Sâre (r.a.) ile yapmış fakat yıllar içinde hiç çocukları olmayınca yine Hz. Sâre'nin isteğiyle cariyeleri Hz. Hacer (r.a.) ile evlenmiştir. Günlerce saygı, sevgi ve anlayış içinde sürdürülen hayatlarını, Hacer'in Hz. İsmail'i (a.s.) dünyaya getirmesine müteakip ilk eş Sâre'nin kıskançlıkla huzursuzlanması değiştirmişti. Hz. İbrahim (a.s.), Hz. İsmail (a.s.) ile Hz. Hatice'yi (r.a.) Kâbe kalıntılarının bulunduğu daha sonra Mekke ismini alacak bölgede iskân ettikten sonra üzülmeye de olsa Şam'a geri dönmüştür⁵⁵¹. Görüldüğü üzere çok eşliliği peygamber ailesi dahi hüsn-i imtizac ile sürdürmekte zorluk çekmişlerdir. Nitekim Osmanlı dönemi Maraş şehrinde de ikinci eşin gelmesiyle birlikte aynı evde yaşamak istemeyen kadınların mahkemeye başvurdukları görülmektedir.

Osmanlı döneminde Maraş şehrine ait sicil kayıtlarında bazı kadınlar, üzerlerine ikinci eş gelmeleri üzerine eşleriyle aralarının bozulduğu ve bu sebeple nafaka istedikleri görülmektedir. Bunlardan Hatuniye mahallesinden Elif bt. Mehmed b. Abdullah, kocası Emiroğlu Hüseyin b. Mehmed b. Ahmed'in üzerine bir kadını daha zevce edip aralarında adaleti sağlayamamakla birlikte, kendisini hânesinden kovması sebebiyle babasının hânesine taşınmıştır. 3 Safer 1315/4 Temmuz 1897 tarihinde mahkemeye başvuran Elif Hatun, biri 25 kuruş değerinde 13 adet gazi altınları, bir kat tül elbise sarmalı bir fermene (yelek) ve yatak takımlarından bakır ve bakır olmayan toplam 1276 kuruş mal ve eşyaları Hüseyin'in elinde olduğunu bildirmiştir. Hüseyin bunların büyük bir kısmını reddetse de bir kısmının doğruluğunu da onaylamaktadır. Sonuç olarak yazılı mallardan toplamda 700 kuruş üzerinde anlaşarak kendisine çocukları 5 yaşındaki Mehmed ile 2 yaşındaki Ahmed ile oturacakları ev tahsis edilmesi üzerine anlaşmışlardır⁵⁵². Bunun dışında taadüd-i zevcât sebebiyle nafaka talebinde bulunanların listesi tablodaki gibidir:

⁵⁴⁸ Dalgın, *a.g.e.*, s.171.

⁵⁴⁹ Cin, *Evlence*, s.199-200.

⁵⁵⁰ Kur'an, Tahrir: 66/10.

⁵⁵¹ Kurt, *a.g.m.*, 1999, s.188-190.

⁵⁵² Kesenceli, *a.g.t.*, s.97-98.

Tablo 13: Taaddüd-i Zevcât Sebebiyle Nafaka Davalarının Listesi

Zevc	Zevce	Belirlenen Nafaka Miktarı	Tarih
Ökeş Ağa b. El-Hac ⁵⁵³	Ayşe Hatun bt. Ahmed	150 Kuruş	2 Zilhicce 1293/ 19 Aralık 1876
Kaputu Kısa oğlu Durdu Ağa b. Ahmet b. Abdullah ⁵⁵⁴	Yahyaoğlu kızı Ayşe b. Ömer b. Abdullah	120 Kuruş	24 Rabiulevvel 1323/ 29 Mayıs 1905
Arastacioğlu Mehmed b. Hacı Osman b. Abdullah ⁵⁵⁵	Ufacıklıoğlu kızı Meryem b. Selime b. Abdullah	105 Kuruş	21 Cemaziyelahir 1324/ 12 Ağustos 1906
Hacı Şerbetçioğlu Mehmed ⁵⁵⁶	Şerbetçioğlu Kerimesi Nevruz bt. Hüseyin b. Abdullah	105 Kuruş	30 Receb 1324/ 19 Eylül 1906
Kilikçi Fakıoğlu Mustafa b. Şuayb ⁵⁵⁷	Pir Ahmedoğlu Kızı Fatma bt. Süleyman b. Abdullah	90 Kuruş	15 Zilkade 1323/ 11 Ocak 1906
Sofuoğlu Ahmed b. Ömer ⁵⁵⁸	Ulubeyoğlu kızı Fatma bt. Hasan b. Abdullah	90 Kuruş	28 Cemaziyelevvel 1323/ 31 Temmuz 1905
Kabakçioğlu Ejder Efendi Ökkeş Efendi b. Muhammed ⁵⁵⁹	Haşiroğlu kızı Hatice b. Abdullah b. Osman	60 Kuruş	10 Muharrem 1323/ 17 Mart 1905
Abacı Ali b. Mahmud b. Abdullah ⁵⁶⁰	Senem b. Ali Çavuş b. Mehmed.	40 Kuruş	1 Rabiulevvel 1314/ 10 Ağustos 1896
Mehmed b. Ali b. Abdullah ⁵⁶¹	Fatma b. Halil	40 Kuruş	22 Safer 1314/ 2 Ağustos 1896
Mehmed Meşinci İsmail b. Hacı b. Abdullah ⁵⁶²	Fatma b. Abdülkadir b. Ahmed	40 Kuruş	4 Şaban 1314/ 8 Ocak 1897
Kazzazoğlu Halid b. Mehmed b. Abdullah ⁵⁶³	Emiroğlu Kızı Gülsüm bt. Ömer b. Abdullah	20 Kuruş	5 Şaban 1324/ 24 Eylül 1906

Tabloda da görüleceği üzere Maraş şehrinde üzerine ikinci bir zevce getirilmesinden dolayı nafaka davası açan kadınlara ödenen nafaka miktarları, kocalarının gelir düzeyine göre değişiklik gösterdiği muhakkaktır. Belgelerde yer alan

⁵⁵³ Hurç, *a.g.t.*, s.246-247.

⁵⁵⁴ Karakurt, *a.g.t.*, s.64.

⁵⁵⁵ MŞS, 234/334, Hüküm No.:459.

⁵⁵⁶ Akben, *a.g.t.*, s.272-278.

⁵⁵⁷ MŞS, 234/219, Hüküm No:278.

⁵⁵⁸ Karakurt, *a.g.t.*, s.113-114.

⁵⁵⁹ Karabekiroğlu, *a.g.t.*, s.128.

⁵⁶⁰ Küçükönder, *a.g.t.*, s.124.

⁵⁶¹ MŞS, 231/341, Hüküm No.:506.

⁵⁶² Küçükönder, *a.g.t.*, s.310.

⁵⁶³ Akben, *a.g.t.*, s.236-237.

ve vurgu yapılan en önemli nokta ise kadınların ekseriyetle “*başka bir kadını aynı eve getirmesi üzerine beynimizde hüsn-i imtizacın bitmesinden ötürü*” şeklindeki, ifadeleridir. Buradan anlaşılacağı üzere erkeğin bazı hallerde zevceleri arasında adaleti sağlayamadığı ve “*ayrı meskenlerde oturtma*” emrine uyulmadığı görülmektedir. Böyle bir halde kadının boşanma yetkisi de olmadığından ayrı eve geçebilecek ve geçimini burada sağlayabilecek kadar ya da oturacağı bir mesken var ise sadece geçimini sağlayacak kadar nafaka talep edildiği görülmektedir.

5.7.2.6. Nafaka Miktarının Arttırılması

İslâm hukukuna göre pazar fiyatlarının artışına veya paranın alım gücünün düşmesi üzerine önceden belirlenmiş nafakanın yetersiz kalması halinde kocanın nafaka miktarını arttırmak gibi bir sorumluluğu vardır. Ancak para ve pazar piyasalarındaki bu değişikliklere rağmen koca nafakayı arttırmaz ise, kadının geçimini sağlamak konusunda zorlanacağından dolayı mahkemeye başvurarak hâkimden nafakanın arttırılmasını isteme hakkına sahiptir⁵⁶⁴. Aynı şekilde fiyatların düşmesi halinde kocanın da nafakada indirimine gidilmesini istemesi mümkündür⁵⁶⁵.

Maraş şehrinde bu minvalde 9 Şaban 1296/29 Temmuz 1879 tarihinde mahkemeye başvuran Şerife Hatun, vasîlik yaptığı Fatıma, Hatice ve Turdı isimindeki çocuklar için daha önce hazineden takdir edilen günlük on altışar paranın geçimlerini sağlamaları için yeterli olmadığından hâkime zam talebinde bulunmuştur. Hâkim kararıyla günlük bir buçuk pare daha zam yapılarak toplamda günlük on yedi buçuk pare alması için Şerife Hatun’a izin verilmiştir⁵⁶⁶.

22 Muharrem 1324/29 Mart 1905 tarihli bir diğer belgede ise Kuyucak mahallesinde Devlet-i Aliyye’nin Katolik milletinden Hırlakyan İzzetlu Agob Ağa mahkemeye başvurmuş, biraderi müteveffa Bedrus Efendi’nin küçük oğulları Rûfai, Aram, Antun, Fuad ve İskender Efendilerin 15 Ramazan 1322/23 Kasım 1904 senesinde aldıkları hüccete göre babaları mallarından beheri için şehri 750 kuruş nafaka farz olunmuştur. Ancak çocukların okula başlamaları ve paranın yetmemesinden ötürü beheri için günlük yedişer buçuk akçe kuruş zam yapılarak aylık 1875 kuruş ödenmesini talep etmektedir. Mahkemece alınan kararda daha evvel aldıkları her biri için günlük beşer kuruş üzerine bu tarihten itibaren yedişer buçuk kuruş daha farz ve takdir edilerek toplam her biri için günde on ikişer buçuk kuruş takdir edilerek ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlaması için Agob Ağaya izin verilmiştir⁵⁶⁷.

5.7.3. Mihr-i Müeccel

Boşanma sonrasında zevce ve zevc için doğan bir diğer hak ve sorumluluk da mihrin müeccel kısmıdır. Çalışmamızın daha evvelki bölümlerinde İslâm hukukunda mihrin iki kısma ayrıldığına değinmiş idik. Tasarrufu kadının elinde olan mehir tek seferde ödenebileceği gibi iki dönemde de ödenebilir. Bunlardan muaccel adı verilen mihrin nikâh esnasında kadına ödenmesi Müslüman erkekler üzerine farz kılınmıştır⁵⁶⁸. Müeccel adı verilen mihir ise gaiplik, boşanma ve ölüm gibi kadının hayatta yalnız kalabileceği hallerde en azından bir süre geçimini sağlayabilecek kadar bir miktarın ödenmesidir. Müeccel mihir boşanma gibi bir durumda erkeğe maddî bir külfet

⁵⁶⁴ Kahveci, *Aile*, s.146.

⁵⁶⁵ Köseoğlu, *a.g.t.*, s.82.

⁵⁶⁶ Yıldız, *a.g.t.*, s.105.

⁵⁶⁷ Karataş, *a.g.t.*, s.152-153.

⁵⁶⁸ *Kur’an*, Nisâ: 4/25.

yaratacağından bir nebze olsun boşanma üzerine caydırıcı bir etkiye de sahip olduğu söylenebilmektedir.

Maraş Şer'iyeye Sicillerinde⁵⁶⁹ boşanma sonrası kadınların müeccel mihirlerini doğrudan alabildikleri gibi hak taleplerini vekâlet yolu ile de yapılabilmekteydiler. Örneğin 26 Safer 1321/24 Mayıs 1903 tarihli davada Divanlı mahallesinden Darendelioğlu kızı Zeliha bt. Ahmed b. Ahmed boşandığı zevci Kömecoğlu Mustafa ile aralarında var olan mihir, nafaka ve alacak davasına Leblebici-zâde Ahmed Efendi'yi vekil tayin ettiği görülmektedir⁵⁷⁰. Ancak boşanmanın sebebi ve alacaklarının miktarı hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmediği görülmektedir.

Boşanma sonrasında kadınlara ödenen en yüksek miktardaki mihr-i müeccel miktarı Maraş Hapishane Gardiyanı Kürtoğlu Yusuf Kamil Efendi b. Abdullah'ın zevcesi Adile Hanım bt. Rifkatlü Mehmet Ali Efendi'ye 15 Zilkade 1319/23 Şubat 1902 tarihinde mahkeme kararıyla ödediği 2001 kuruştur⁵⁷¹. Sicillerde rastlanılan en düşük mihr-i müeccel miktarları ise birbirine benzeyen iki davadaki 100 kuruşluk mehirlerdir. 9 Rabiulevvel 1314/18 Ağustos 1896 tarihinde Ayşe bt. Ali b. Hasan'ın 250 kuruş mihr-i müeccel ile evlendiğini ancak bunu mahkeme huzurunda ispatlayamaması ve Alıçımnoğlu Ali b. Mehmed b. Derviş'in 100 kuruş mihr-i müeccel belirlediklerini söylemesi üzerine Ayşe Hatun da söylenen miktara razı gelerek 100 kuruş mihir bedeli ödenmiştir⁵⁷². Bir başka belgede ise Ümmü Gülsüm b. Ahmed b. Abdullah namındaki kadın talâk-ı selase ile kendisini boşayan kocası Bebitoğlu Hacı İbrahim b. Abdullah'tan 250 kuruş mihr-i müecceli alacağı olduğunu söylemesi ve Hacı İbrahim'in bu iddiayı yemin ederek reddetmesi ve 100 kuruş olduğunu söylemesi üzerine mahkeme kararıyla müeccel mihr-i 100 kuruş olarak belirlenmiştir⁵⁷³.

Boşanma ve nafaka davalarında mihir miktarlarıyla ilgili rastlanan bir diğer anlaşmazlık ise 9 Rabiulevvel 1297/20 Şubat 1880 tarihinde Hüsniye Hatun bt. Osman'ın kocası Cemal b. Ahmed Kavas'a açtığı davada kocasının kendisini bundan 10 ay önce bâin talâk ile boşadığını ancak mihr-i müecceli olan 1000 kuruş, iddet nafakası ve kızları altı aylık Ayşe için nafaka talep etmiştir. Cemal cevabında mihrinin 500 kuruş olduğunu ve iddet nafakası ile kızlarının nafakası toplamı olan 3500 kuruşun Hüsniye'ye ödediğini savunmuştur. Durumu şahitlerle ispatlayamayan Hüsniye'ye mahkeme kararıyla bir daha Cemal üzerinde hak talep etmemesi kararlaştırılmıştır⁵⁷⁴.

5.8. Ailenin Dağılması Sebebiyle Çocukların Durumu

Ailenin dağılması sonucunda çocukların hukukî durumlarının ne olacağı hem anne hem de baba için çoğu zaman bir sorun teşkil etmiştir. Bu dağılma ölüm gibi doğal bir seyirle gerçekleşeceği gibi boşanma gibi doğal olmayan, anne ve babanın tasarrufunda verilecek bir kararla da gerçekleşebilmektedir. En çok da hangi sebeple olursa olsun boşanma sonucunda bir ailenin dağılması üzerine şüphesiz en büyük zararı çocuklar görebilmektedir. Aynı şekilde bir çocuğu annesinin ya da babasının vefatı da derinden sarsabilmekte ve çocuğun büyütülmesi daha hassas bir konu olabilmektedir. Bu aşamada boşanarak dağılan yahut da ölüm neticesinde geride kalan çocukların bakımının ne şekilde olacağına İslâm hukukundaki dayanaklarına ve Osmanlı devletindeki uygulamalarına Maraş Şer'iyeye Sicilleri ışığında irdelenmeye çalışılmıştır.

⁵⁶⁹ Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki mihir miktarlarının listesi için bk.: *Tablo 2*.

⁵⁷⁰ MŞS, 230/40, Hüküm No.:48.

⁵⁷¹ Aygan, *a.g.t.*, s.223-225.

⁵⁷² Küçükönder, *a.g.t.*, s.134-135.

⁵⁷³ MŞS, 231/20, Hüküm No.:32.

⁵⁷⁴ Kızmaz, *a.g.t.*, s.51-52.

5.8.1. Boşanma Sonucu Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne)

“Bir şeyi yanına almak, çocuğu kucığına almak ve beslemek” manasına gelen Hidâne (hadâne), İslâm hukukunda “küçüğü ve bu hükümde olan kimselerin gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla kanun koyucunun belli şahıslara tanıdığı hak, yetki ve sorumluluk” şeklinde tanımlanmaktadır⁵⁷⁵. Ailenin boşanma sonucunda dağılmasıyla birlikte çocuğun annede mi yoksa babanın yanında mı kalacağı konusu bazen önemli bir sorun olabilmektedir. Belli bir yaşa kadar bakıma muhtaç yaşayan çocukların emanet edileceği kişiler kendilerine karşı sevgi ve şefkat besleyen kimselerden seçilmesi gerekmektedir. Doğumdan itibaren çocuğun beslenmesi, bakımı ve terbiyesiyle en iyi şekilde ilgilenecek kişinin annesi olmasından ötürü İslâm hukukunda Hidâne hakkının öncelikle anneye verilmesi gerektiği kanaati yaygındır⁵⁷⁶. Karaman’ın İslâm âlimlerinden olan eş-Şevkani’den aktardığı üzere bir kadın Hz. Peygambere gelerek; “Ya Rasulallah, şu oğluma karnımı yuva, göğsüm pınar ve kucığım kundak olmuştur; hâlbuki babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor” demesi üzerine Hz. Peygamber de ona; “sen evlenmedikçe o önce sana aittir” demiştir⁵⁷⁷.

Annenin olmadığı durumlarda çocuğa bakma hakkını sırasıyla anneanneye, babaanneye, annenin öz kız kardeşine vesaire verilir. Yani çocuğun annesinin kadın akrabalarına, yoksa babasının kadın akrabalarına verilmesi gerekir. Ancak ailede kadın bulunmaması halinde bu hak babaya, dedeye veya babanın erkek kardeşlerine geçtiği söylenebilir. Fakat en önemlisi, çocuğun emanet edileceği kişinin hür, aklî melâikeleri yerinde, bulûğa ermiş, çocuk bakımından anlayan, çocuğun ahlâk ve sıhhatini koruyabilecek kimselerden seçilmesi gerekmektedir⁵⁷⁸.

Çocuğun bakım ve terbiyesini üstlenen kadın, babasının hali hazırda zevcesi veya iddet bekleyen boşandığı zevcesi ise çocuğa baktığı için herhangi bir ücret vermek gerekmez. Bu durumda olmayan kimselere ise, iddeti biten annesi dâhil, çocuğun bakım ücreti çocuk için takdir edilen nafaka miktarından karşılanması gerekmektedir. Çocuğun eğitim vs. gibi diğer masrafları için öncelikle varsa çocuğun kendi mal varlığından, yoksa da yargı kararına ihtiyaç duyulmadan baba tarafından karşılanması gerekmektedir⁵⁷⁹. Son olarak da çocuğun hidâne süresi öncelikle bazı İslâm hukukçularına göre “çocuğun kendi başına yemek yiyip giyinebileceği yaşa ulaşmasına kadar” şeklinde belirlenmişse de sonraları ihtilafta kalınmasın diye erkek çocuklarda 7-9 yaş, kız çocuklarda ise 9-11 yaş hidâne süresi olarak belirlenmiştir⁵⁸⁰. İslâm hukukçuları ekseriyetle sürenin sona ermesi neticesinde çocuğun bütün sorumluluğunun yargı kararına gerek kalmadan babaya geçmesi gerekmektedir. Şafî ve Hanbelîlere ise hidâne müddetinden sonra kimle kalacağı konusunda çocuğun bizzat tercih yapması görüşündedirler⁵⁸¹.

Maraş Şer‘iyye Sicillerinde iddet sonrası nafaka taleplerine bakıldığında kadınların çocukları için nafaka talep ettiklerini izah etmeye çalışmıştık. Buradan hareketle dağılan ailelerde çocuğun bakım hakkının anneye verildiği düşünülebilir. 3 Ramazan 1319/14 Aralık 1901 tarihli bir belgede ise Kayabaşı mahallesinden Pişkarpaşalıoğlu kızı Gürcü Fatma b. Mehmed b. Abdullah namındaki bir kadının

⁵⁷⁵ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *DİA*, XVII, s.467.

⁵⁷⁶ Kahveci, *Aile*, s.255.

⁵⁷⁷ Karaman, *a.g.e.*, s.399.

⁵⁷⁸ Kahveci, *a.g.e.*, s.255-256; Aydın, *Aile Hukuku*, s.54; Karaman, *a.g.e.*, 398.

⁵⁷⁹ Karaman, *a.g.e.*, s.400-401; Kahveci, *Aile*, s.258-259.

⁵⁸⁰ Yaman, *a.g.e.*, s.115-116; Karaman, *a.g.e.*, s.400.

⁵⁸¹ Kahveci, *Aile*, s.257-258.

aralarında nikâh var iken kızı Emine'den doğma, Buçakçı Mehmed b. Ökkeş b. Abdullah'tan olma torunu Hatice'nin ihtiyaçları için babası üzerine nafaka farz olmasını istemekte ve neticede aylık 15 kuruş nafaka verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu belgeye Rumî 15 Kanun-ı Sani 1326/28 Ocak 1911 tarihinde yapılan bir derkenar ile kızın 11 yaşına gelmesinden dolayı Mehmed'in dava açtığı ve kızının himaye hakkını elde ettiği görülmektedir⁵⁸².

Yine sicillerdeki 10 Şevval 1294/18 Ekim 1877 tarihli bir anlaşmalı boşanma davasında Alemlî mahallesinden Hatice bt. Ahmed, 800 kuruş müeccel mihri, iddet nafakası ve sekiz aylık kızları Rabia'ya dokuz yaşına gelinceye kadar bakmak şartıyla kocası Alasım Tutlu oğlu Mustafa b. Hasan ile boşanmaları konusunda anlaşmışlardır. Ancak Hatice, kendisinin ölmesi ya da başka bir adamla evlenmesi halinde kızlarına babasının bakması şartını öne sürmüş ve boşanma bu doğrultuda gerçekleşip kaydedilmiştir⁵⁸³.

5.8.2. Ölüm Sonucu Çocuğun Velâyeti

Velâyet, sözlükte “*yakın olmak, yakınlık*” anlamındaki *vely* kökünden türetilmiş ve “*sevmek, yönelmek, yardım etmek, bir işin sorumluluğunu kendi üstüne almak*” gibi anlamlara gelmektedir. Valâyeti elinde bulunduran kişiye ise velî denilmektedir⁵⁸⁴. Babanın kendinden sonra çocuklarının malî ve şahsî konularıyla ilgilenecek bir kimseyi tayin etmesi ise vasîyettir⁵⁸⁵. Fikhî anlamıyla vasîyet, “*ehliyeti bulunmayan veya eksik olanlarla ehliyeti sonradan kısıtlananların mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarında tasarrufta bulunma yetki ve sorumluluğunu elinde bulunduran yahut da veli ya da hâkim tarafından bir kimseye bu yetki ve sorumluluğun verilmesini*”⁵⁸⁶ ifade eder.

İslâm hukukuna göre sorumluluk verilen kişi olarak tabir edilen vasînin tayini için bazı kaideler vardır. Buna göre vasî olacak kişinin Müslüman, akl-ı baliğ ve âkil, güçlü ve kudretli olması gerekmektedir. Öyle olmaz ya da öyle iken bu kaidelere aykırı davranması halinde hâkimin onu azledilip yerine başka birini vasî olarak atama yetkisi bulunmaktadır. Baba, çocuklarına bakmakla görevlendireceği kimseyi işaret etmez ise çocukların dedesi kendilerinin doğal velisi olur⁵⁸⁷. Dede hayatta değil ise Hanefîlere göre mirastaki sıraya göre babanın erkek akrabaları (oğulları, kardeşleri, amcaları vs.) geride kalan çocuğun velisi olmakla yükümlüdürler⁵⁸⁸. Baba, ölümünden sonra çocuğu annesine bırakıyor ve anne çocuğun bakım ve terbiyesiyle ilgileniyor ise annenin yapacağı bu görev velilik değil, *hâdinelik* olarak tanımlanmaktadır. Ancak anneye birlikte bir vasî tayin etmek de caiz görülmektedir⁵⁸⁹. O halde baba, çocuğuna bakmak üzere birini görevlendirmeden ölmüş ise çocuğa bakma hakkı babanın yakın akrabalarına geçer ki buna velâyet denir. Ancak baba çocuklarının mallarını idare etmek, gözetmek ve haklarını korumak için birini seçmiş ise buna vesayet denir. Görevlendirilen şahsa da vasî denir. Baba tarafından seçilen bu şahıs kendi ailesinden veya yakın bir dostu olabileceği gibi, bir erkeği yahut da kadını seçebilmekte idi⁵⁹⁰.

⁵⁸² MŞS, 235/64-65, Hüküm No.:619.

⁵⁸³ Hurç, *a.g.t.*, s.382.

⁵⁸⁴ H. Yunus Apaydın, “Velâyet”, *DİA*, XLIII, s.15.

⁵⁸⁵ Ferruh, *a.g.e.*, s.149.

⁵⁸⁶ Ali Bardakoğlu, “Vesayet”, *DİA*, XLIII, s.66.

⁵⁸⁷ Ferruh, *a.g.e.*, s.149.

⁵⁸⁸ Döndüren, *a.g.e.*, s.281.

⁵⁸⁹ Ferruh, *a.g.e.*, s.150.

⁵⁹⁰ Mustafa Ahmed ez-Zerka, *İslam Hukuku*, II, Çev. Servet Armağan, İstanbul: Gündönümü Yay., 2006, s.658.

Maraş sicillerinde görülen 15 Rabiulahir 1304 tarihli kayıta; Zeytun kazası Ericek Karyesinden olup vefat eden Danebaşoğlu Durmuş b. Halil b. Durmuş'un sağır oğlu Halil'e vasi tayin edilmemesi üzerine, mahkemece verilen kararda çocuk reşit olana değin annesi Aişe bt. Başoğlu Halil'in vasi tayin edilmesine karar verildiği görülmektedir⁵⁹¹. Böylece annesine resmî olarak çocuğun mallarını idare etme hakkı verildiği görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, hadinelik ile vasilik müesseselerinin karıştırılmamasıdır. Anne çocuğun bakım ve terbiyesinden sorumlu olması doğal görülebilmekteydi. Ancak çocuğa kalan malların yönetilmesi konusunda mahkeme kararı alınması, devletin çocuğun haklarını garanti altına almaya çalışmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

İslâm hukukunda kimsesi olmayan çocukların himayesi ise toplumun bir borcu olarak görülmektedir. Yakın akrabaları olmasına rağmen bakım sorumluluğundan kaçmaları halinde sorumluluk diğer Müslümanlara geçmektedir. Devlet başkanının velisi olmayanların velisi olarak görülmesinden hareketle bu vazife ya bizzat devletin kurumları tarafından ya da devletin denetimindeki koruyucu ailelerle bu çocukların bakımlarının yapılıp topluma sağlanması amaçlanmıştır. Üstelik bu çocukların geçimlerini sağlamak üzere mallarının olmaması durumunda devlet tarafından ya da belli vakıfların gelirleriyle karşılanmaya çalışılır⁵⁹².

Daha evvel de değinildiği üzere devlet yetim kalmış çocukların mallarına el koyarak bilinçsizce harcamalarını veya başkalarının bu paraları gasp etmesinin önüne geçmeye çalışarak yalnızca ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kadar nafakayı vasîlerine verilmesini sağlamaktaydı⁵⁹³. Maraş Şer'iyeye Sicillerine bakıldığında küçük çocuklara vasîlik yapıldığı ile ilgili belgelerin, vasîlerin nafaka talepleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin 20 Cemaziyelahir 1314/11 Ağustos 1906 tarihinde mahkemeye başvuran Ekşioğlu Hacı Veli b. Durdu b. Ali, Maksudlu karyesinden iken vefat eden Topal Mustafa b. Abdullah'ın 3 yaşında Hasan namındaki çocuğunun vasîsi olduğunu, çocuğun geçimini sağlaması için merkurumun terekesinden nafaka talep ettiği görülmektedir. Mahkemece verilen kararda aylık yirmi iki buçuk kuruş nafakanın verilmesini uygun gördüğü Hacı Veli'nin çocuğa akrabalığı olup olmadığı veya devlet tarafından mı görevlendirildiği bilinmemektedir⁵⁹⁴. Aynı şekilde Turan b. Ahmed de 24 Zilkade 1313/7 Mayıs 1896 tarihinde mahkemeye başvurarak Karamanlı mahallesinden iken vefat eden Kara Kösenin oğlu Mehmed b. Mehmed b. İsmail'in 5 yaşında Mehmed namındaki oğlunun vasîsi olduğunu ve çocuğun geçimini sağlamak için yine babasının terekesinden nafaka talep etmekte ve onun da yirmi iki buçuk kuruş nafaka almasına izin verilmiştir⁵⁹⁵. Bu kişilerin devletin görevlisi mi yoksa çocukların akrabaları mı oldukları bilgisine yer verilmediği görülmektedir.

Eldeki diğer belgelerde ise vasî konumundaki kişilerin çocuklara yakınlık dereceleri de belirtilmiştir. 6 Safer 1325/21 Mart 1907 tarihinde mahkemeye başvuran Restebaiye mahallesinden İsa-zâde Muhammed Ağa b. Hacı Muhammed b. İsa, vefat eden Katrancı-zâde Mustafa'nın "*cedd (babası) ve veresesi (mirasçısı)*" olduğunu ve sülb-i sağır oğulları Ahmed, Halil, Muttalib, Mustafa ve sülb-i sağire kızları Şemsi ve Emine'nin nafakaya ihtiyaç duyduğundan babalarının terekesinden nafaka tahsis

⁵⁹¹ Feyzullah Arslan, *229 No'lu Maraş Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş 2010, s.75.

⁵⁹² Abdüsselam Arı, "Yetim", *DİA*, XLIII, s.501.

⁵⁹³ Erten, *a.g.e.*, s.124-125.

⁵⁹⁴ Küçükönder, *a.g.t.*, s.239-240.

⁵⁹⁵ MŞS, 231/429, Hüküm No.:652.

edilmesini istemektedir. Verilen kararda da her bir çocuk için yirmi ikişer buçuk kuruştan ayda 135 kuruş nafaka alması için dedeleri Muhammed Ağa'ya izin verilmiştir⁵⁹⁶.

15 Zilkade 1323/11 Ocak 1906 tarihli son belgede ise Mağaralı mahallesinden Ayıntabloğlu Mustafa b. Mehmed b. Abdullah, vasîsi olduğu kardeşi Müteveffa Hasan'ın sülb-i sağire kızları Turan ve Emine için nafakaya ihtiyaç duymalarından babalarının mallarından çocuklar için yeterli miktarda para verilmesini istiyor. Çocukların her birine ayda otuzar kuruş nafaka verilmesinin kararlaştırıldığı belgeye 6 Cemaziyelevvel 1324/28 Haziran 1906 tarihinde yapılan derkenarda Turan'ın evlendiği ve payı olan nafakanın kesilmesine karar verildiği görülmektedir⁵⁹⁷.

5.9. Miras ve Aile İçinde Paylaşımı

Miras sözcüğü, “*kök, temel, birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye*” anlamlarına gelen irs (virâse) sözcüğünden türetilmiş olup “*bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs edilen şey*” manasında kullanılmaktadır. Bir fıkıh terimi olarak miras, “*ölen bir kimsenin (mûris) mal varlığının âkabetini düzenleyen kurallar*” olarak tanımlanmaktadır. İslâm hukukunun içindeki miras hukuku ilmine *ferâiz* adı verilmektedir. Hz. Peygamber'in miras hükümlerine oldukça önem verilmesinden hareketle, kitap ve sünnette izlenen yolları dikkate alınması sonucu ortaya çıkan *ferâiz*⁵⁹⁸, genel itibariyle “*kimin mirasçı olup olmadığının ve mirasçı olanların ne kadar oranda mirastan pay alacaklarını ortaya koyan*⁵⁹⁹” ilim dalıdır. İslâm öncesi ve İslâm dönemi miras hukukunu inceledikten sonra Osmanlı döneminde ve Maraş şehrindeki uygulamalarını incelenmeye gayret edilmiştir. Lakin İslâm'da ve özellikle de ehl-i sünnete göre miras konusu oldukça teferruatlı olduğundan⁶⁰⁰ teknik konulara girip araştırma konusunun dışına çıkmaktan da imtina edilmiştir.

İslâm öncesi Arap toplumuna bakıldığında göçebe yaşam tarzının verasete tesiri olduğu görülmektedir. Zira eli silah tutmayan erkek ve küçük çocuklar vârisler arasında yer almamışlardır. Kadınlar da bu gruba dâhil edilmekle birlikte ayrıca bir eşya gibi verâset yoluyla birinden diğerine intikal ettiği görüşü hâkimdir. Bunlar dışında şartları karşılayan oğul ve oğulun oğlu, dede ve sırasıyla kardeş veya çocukları ve amca veya çocukları gibi kişilere intikal ederdi. Ayrıca evlatlık alınan erkek evladın da şartları taşınması halinde öz evlat kadar miras üzerine hakkı var kabul edilirdi⁶⁰¹.

Aktan'ın aktardığı bilgilere göre İslâm'ın teşrî tarihine bakıldığında hicretten önce miras ile ilgili olarak hukukî bir düzenlemeye gidilmeyerek Araplar'ın örfî hukuku uygulanmıştır. Medine'ye hicretten sonra ensar ile muhacirler arasında tesis edilen kardeşlik bir mirasçılık sebebi kabul edilmiştir. Daha sonra başta ana baba olmak üzere

⁵⁹⁶ Karabekiroğlu, *a.g.t.*, s.54-55.

⁵⁹⁷ Karataş, *a.g.t.*, s.168-169.

⁵⁹⁸ Hamza Aktan, “Miras”, *DİA*, XXX, s.143.

⁵⁹⁹ Yusuf Ciğer, *Ferâiz İslam Miras Hukuku (Ders Notları)*, İstanbul: Rağbet Yay., 2015, s.7.

⁶⁰⁰ Ferruh, *a.g.e.*, s.217.

⁶⁰¹ M. Habibur Rahman, “İslam Öncesi Arap Geleneğinin İslam Miras Hukuku'ndaki Rolü”, Çev. Abdurrahman Yazıcı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, 2015, s.282; Karaman, *a.g.e.*, s.417.

kadın erkek ayırımı yapılmaksızın akrabaya vasiyet etmenin gerekliliği⁶⁰² aktarılarak İslâm miras hukukunun temellerinin atıldığı söylenebilmektedir⁶⁰³.

Örneğin İslam öncesi Arap toplumunda kadına miras verilmemesi hükmü değiştirilerek Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: “Anne-baba ve en yakın akrabaların bıraktıklarından erkeklere bir pay var. Anne-baba ve en yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay var. Azından da çoğundan da (her iki gruba) farz kılınmış bir pay var⁶⁰⁴” Yüce Allah'ın kadınların erkek vârisler arasında mirasçı sıfatına nail olmasında hiçbir eşitsizlik kabul etmediği ve kadınlara da miras hakkı tanıdığı açıkça görülmektedir⁶⁰⁵. Geride kalan çocuklar ile ilgili miras paylaşımının tarifi ise Kur'an'da şu şekilde yapılmaktadır⁶⁰⁶:

“Erkeğe, iki kadının payı kadar. Eğer hepsi kadın olmak üzere ikiden fazla iseler, bunlara terekenin üçte ikisi. Eğer bir tek kız ise o zaman ona yarısı. Eğer çocuğu varsa, anne babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir. Ama çocuğu yok da anne-babası vâris bulunuyorsa, annesine üçte bir. Eğer ölenin kardeşleri de varsa, o zaman annesine altıda bir. Bunlar hep ölenin yaptığı vasiyet yerine getirildikten veya borcu ödendikten sonradır. Babalarınız ve oğullarınız, onların hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz...”

Erkek evlada bir, kadına yarım hisse verilmesi eşitsizlik gibi görünse de aslında muhtevasında Allah'ın adaletini sakladığı görüşü hâkimdir. Allah (c.c.) Kur'an'da; “Erkekler, kadınları üzerinde hâkimdirler. Çünkü Allah, birini diğerinden üstün yaratmıştır. Bir de erkekler (ailelerinin bakımı için) mallarından harcamaktadırlar⁶⁰⁷” buyurarak erkeğin evlendiğinde ailenin reisi olduğunu, hanımın ve çocuklarının ihtiyacını karşılamakla yükümlü olduğunu öğütlemektedir. Bu sebeple malî ve iktisadî sorumluluk erkeğin sorumluluğunda olduğundan erkeğe fazladan hisse vermek adaleti sağlayacaktır. Bunun üzerine hiç evlenmeyen kadınlara eşitsizlik yapılıyor olacağı düşüncesinde olanlar bilmelidirler ki evlenmek hem dünyevî hem de manevî açıdan her insanın doğal arzusudur. Evlenmemek ise insanların kendi tercihleridir ve istisnaîdir. Nihayetinde kanunların toplumun bütün kesimleri için yapıldığını da kabul etmek gerekir⁶⁰⁸.

Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.); “Miras bölüşülürken uzaktan akrabalığı bulunanlar, yetimler, yoksullar da hazır bulunuyorsa, hem kendilerine ondan biraz bir şey verin, hem de onlara gönüllerini alacak sözler söyleyin⁶⁰⁹” diyerek miras taksimi esnasında orda bulunanlara, fakirlere veraset sadakası adıyla anılan bir miktar vermelerini emretmiştir. Böylelikle de terekenin taksimini izleyenlerin kovulmamaları, iteklenmemeleri sağlanarak zengin ile fakir arasındaki hasedin kalkmasını, varlıklılarla yoksulların kaynaşması amaçlanmıştır⁶¹⁰. Ayrıca Allah ü Teâlâ kendilerine hak olmayan bir malı tasarrufunu ellerinde tutanları Kur'an'da geçen; “zulmederek yetimlerin

⁶⁰² “Birinize ölüm geldiği zaman bir mal bırakacaksa, babası, anası ve en yakın akrabaları için meşru bir biçimde vasiyet etmek, muttakiler üzerine uygulanması gerekli olan bir hak olarak üzerinize yazıldı” Kur'an, Bakara: 2/180.

⁶⁰³ Aktan, a.g.mad., s.143.

⁶⁰⁴ Kur'an, Nisâ: 4/7.

⁶⁰⁵ Şakir Berki, “Kur'an'da Miras Hukuku”, A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, XXXVIII/1, 1981, s.110.

⁶⁰⁶ Kur'an, Nisâ: 4/11.

⁶⁰⁷ Kur'an, Nisâ: 4/33.

⁶⁰⁸ Şakir Berki, “Eski ve Yeni Medenî Hukukumuzda Miras Sistemleri”, A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, XXXVII/1, 1980, s.226-227.

⁶⁰⁹ Kur'an, Nisâ: 4/8.

⁶¹⁰ Berki, a.g.m., s.110.

*mallarını yiyenler, sadece karınlarında bir ateş yerler. Yarın da çılgın bir ateşe atılırlar*⁶¹¹” mealindeki ayetle oldukça dehşetli bir ifadeyle uyarılmıştır.

Bir insanın ölümünün ardından tereke taksimi yapılmadan evvel tereke sahibinin kefen parası ve defin işlemi için ücretleri, ardından da müteveffanın ölmeden önceki borçları, erkek ise zevcesinin müeccel mihi ve varsa maddi bir bedel gerektiren özel bir vasiyetinin gerçekleşmesi miktarı terekeden çıkarıldıktan sonra geriye kalanlar hak sahiplerine taksim edilir. Taksimin ise belli kaideleri vardır. Mesela ölen kişinin anne babası hayatta ise ve çocukları veya kardeşleri yoksa annesine üçte bir verilirken babasına kalan üçte iki verilir. Ölen kişinin çocukları veya kardeşleri varsa, babasının altıda bir ve annesinin altıda bir hakları vardır. Ölen kadın birinin zevcesiye ve çocukları yoksa mirasın yarısı kocasına ait olur. Kadının çocuğu var ise koca malın dörtte birini almaya hak kazanır, geri kalanı ise kaç tane olursa olsun çocuklara pay edilir. Ölen erkeğin çocuğu yoksa ve zevcesi hayatta ise malının dörtte biri kadının hakkı olur. Ancak çocukları var ise kadın ancak sekizde birini miras olarak alır. Ölen erkeğin nikâhı altında birden fazla kadın varsa onlara tek bir kadının payı miras olarak düşer ve onlar da bu payı kendi aralarında bölüşürler. Burada önemli olan husus, kadınların kocalarından boşanmamış, yani miras haklarını kaybetmemiş olmaları gerektiğidir⁶¹².

Maraş Şer’iyye sicillerinde 16 Ramazan 1324/3 Kasım 1906 tarihli bir tereke kaydında Divanlı mahallesinden Gemcioğlu Mehmed b. Halid b. Mehmed’in ölümü sonucu toplamda 9.180 kuruşluk terekesi geride kalan iki zevcesi Ümmühan ve Fatma’ya 1147 kuruş pay verilirken, büyük oğlu Halil’e 4017 kuruş, küçük kızları Ayşe ve Rabia’ya ise 2008’er kuruş pay verildiği görülmektedir⁶¹³. Ancak bazı durumlarda müteveffanın zevceleri arasında ihtilaf çıkmasını engellemek amacıyla paylarının ayrı ayrı verildiği de görülmektedir. Maraş sicillerindeki 23 Rabiulahir 1315/21 Eylül 1897 tarihli Şekeroba nahiyesinden Mehmed b. Abdurrahman b. Abdullah’ın 575 kuruşluk terekesinde zevceleri Meryem ve Ayşe’ye 35’er kuruş miktarında ayrı ayrı pay yazıldığı görülmektedir. Geri kalan 502 kuruş ise küçük oğulları Mustafa ve Bekir arasında eşit olarak paylaştırılmıştır⁶¹⁴.

Osmanlı devletinde adalet sistemi içerisinde vazifeli olan kadıların bir sorumluluğu da vefat eden kimselerin mallarına el koyup, varsa vârislerine şer’î hüküm ve kaidelere göre miras taksimi yapmak, vârisleri yoksa da Beytül-mâl namına teslim almaktır⁶¹⁵. Beytül-mâl, devlete ait malların muhafaza edildiği fizikî mekânı ve taşınır taşınmaz olan bütün malların idare edildiği kurum olarak ifade edilse de Osmanlılarda zamanla bu anlam daralarak “*vârisi hazır bulunmayan veya bilinmeyen ölünün terekesine ve bunların muhafazasıyla görevli kurum*” ifade edilir olmuştur⁶¹⁶. Osmanlı devlet idaresinde, taşrada iken ölen vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi devlet adamlarının mirasları için saraydan bostancıbaşı ya da çavuş görevlendirilirdi. Bu görevliler müsadere edilecek mal ve paraları şahitler huzurunda kayıt altına alınır ve bu kayıtlar merkeze gönderilirdi⁶¹⁷. Maraş Şer’iyye Sicillerindeki tereke kayıtlarında

⁶¹¹ *Kur’an*, Nisâ: 4/10.

⁶¹² Ferruh, *a.g.e.*, s.219-220; Bunlar dışında kalan mirasçılar ve hisseleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Aydın, *Türk Hukuk*, s.307-322.

⁶¹³ Akben, *a.g.t.*, s.246-248.

⁶¹⁴ MŞS, 231/47, Hüküm No.:81.

⁶¹⁵ Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul: OSAV Yay., 1995, s.26.

⁶¹⁶ Mehmet Erkal, “Beytül-mâl”, *DİA*, VI, s.90,92.

⁶¹⁷ Faruk Söylemez, “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, V/5 (2013), s.255.

Maraş'a bağlı Bulanık kaymakamının vefatından sonra 2 Safer 1294/16 Şubat 1877 tarihinde görülen tereke davasında ardından terekesini aktaracak kimse çıkmaması sebebiyle 2191 Kuruş malı Beytül mâla aktarılmıştır⁶¹⁸. Onu takiben Maraş Sancağı mutasarrıfı⁶¹⁹ Rumeli Beylerbeyliği yapan Halil Sami Paşa'nın kethüdâsı⁶²⁰ iken vefat eden Arabgiri Hüseyin Ağa b. Osman Ağa b. Abdullah'ın 855 Kuruş malı⁶²¹ ve Maraş muhasebe kalemi kâtiplerinden iken vefat eden İstinyeli Ahmed İzzet Efendi b. Abdullah'ın 471 Kuruş malının Beytül mâla aktarıldığı görülmektedir⁶²². Burada belirtilmesi gereken husus, her ölenin tereke taksiminin kadılık makamında yapılmadığı konusudur. Bir terekenin kadılık makamına intikali, ya mirasçıların talebi ya da tasarruf ehliyeti olmayan küçük çocukların haklarını muhafaza veya devletin mirasçılığı söz konusu ise gerçekleşirdi. Aksi halde mirasçıların talebi olmadan kadı tarafından miras taksimi yapılması kanunnameler ile yasaklanmıştır⁶²³.

Bununla birlikte Osmanlı vatandaşı her birey ölmeden önce vasiyet ederek ölümünden sonra mallarının ne şekilde tasarruf edileceğine de istediği gibi karar verme yetkisine sahip olduğu söylenebilir. Malını ister vârisleri arasında kendi taksim eder, ki bu halde kadı huzuruna çıkmaya gerek yoktur, isterse de tamamını ya da bir kısmını bir vakfın kullanımına sunabilmekteydi. Sicillerde 3 Rabiulevvel 1294/18 Mart 1877 tarihinde Ayıntablıoğlu Mustafa b. Mehmed b. Hacı Bazo'nun 10464 kuruşluk terekesinden 3662 kuruş vakfettiği görülmektedir⁶²⁴. Aynı şekilde 1315'te Camustil Nahiyesi Arablar Karyesinden olup vefat eden Bektaş b. Süleyman b. Mehmed 10673 Kuruşluk terekesinden 3113 kuruş⁶²⁵, 29 Safer 1323/5 Mayıs 1905 tarihinde de Hatuniye mahallesinden Kavas-zâde Mustafa Ağa b. Hacı Osman b. Ali'nin 13141 kuruşluk terekesi 2 zevcesi ve 7 çocuğuna paylaştırılmakla birlikte 1642 kuruşluk miktarı da vakfettiği görülmüştür⁶²⁶.

Osmanlı toplumunda miras taksimi dinî farklılıklara göre değişiklik de gösterebilmektedir. Ancak Anadolu kentlerindeki bazı gayrimüslimler mirasın taksimi için şer'î mahkemelere başvurdukları ve İslâm miras hukukunu makul gördükleri anlaşılmaktadır⁶²⁷. Örneğin Maraş Şer'iyeye Sicillerinde de 25 Rabiulahir 1315/21 Eylül 1897 tarihinde Şekeroba nahiyesi Sadiler karyesinden Kelçırakoğlu Artin Veledi Mesdusi Veledi Haçdık⁶²⁸ ve “Şeyh Mahallesi sakinlerinden ve taba-i Devlet-i Aliyye'nin Ermeni milletinden iken bundan akdem vefat iden Karaoğlu Ohannes veled-i Kiforok veledi Atam'ın veraseti⁶²⁹” şeklinde tereke taksimlerine rastlanmaktadır.

⁶¹⁸ Hurç, *a.g.t.*, s.277-278.

⁶¹⁹ Osmanlı idarî teşkilatında XVII. asır başlarındaki gelişmelerle birlikte “herhangi bir makam, görev veya memuriyeti elinde bulunduran, tasarruf eden” kişiyi ifade eden terimdir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf”, *DİA*, XXXI, 377-379.

⁶²⁰ Osmanlı devlet teşkilatında XV. asırdan sonra kullanılmaya başlanan kethüdâ tabiri “bazı devlet görevlilerinin işlerini gören yardımcı” manasında kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Mehmet Canatar, “Kethüdâ”, *DİA*, XXV, 332-334.

⁶²¹ Hurç, *a.g.t.*, s.282-284.

⁶²² MŞS, 233/74, Hüküm No.:204.

⁶²³ Öztürk, *a.g.e.*, s.26.

⁶²⁴ Hurç, *a.g.t.*, s.300-302.

⁶²⁵ Kesenceli, *a.g.t.*, s.275-276.

⁶²⁶ MŞS, 234/135-136, Hüküm No.:172.

⁶²⁷ Ortaylı, *Aile*, s.116-117.

⁶²⁸ MŞS, 231/46-47, Hüküm No.:80.

⁶²⁹ Karabekiroğlu, *a.g.t.*, s.43-44.

Tablo 14: Maraş Şer'iyeye Sicillerindeki Terekelerin Miktarlarına Göre Dağılımı

Miktar (Kuruş) / Tabiiyet		1-2000		2001-5000		5001-10000		10001 üzeri		Genel Toplam
		Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	
Müslim	Erkek	73	34.6	80	37.9	36	17	22	10.4	211
	Kadın	5	45.4	4	36.4	1	9.1	1	9.1	11
Gayri- müslim	Erkek	2	13.3	6	40	4	26.7	3	20	15
	Kadın	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam		80	33.7	90	38	41	17.2	26	11	237

Yukarıdaki tabloda görülen tereke miktarları, *yekunu't tereke* denilen terekenin toplam miktarı olmayıp, içinden müteveffanın borçlarının ve çeşitli masrafların çıkarıldığı *sahhu'l baki* denilen ve vârislere taksim edilen net miktara göre oluşturulmuştur. Buna göre toplamda 237 tereke kaydının 222'sinin Müslümanlara ait olduğu saptanmıştır. Az da olsa gayrimüslimlerin de tereke taksimi için kadıya başvurdukları görülse de gayrimüslim kadınların terekelerinin kadıya intikal etmediği görülmektedir. Bu tereke kayıtlarında en yüksek miktar, 15 Safer 1314/26 Temmuz 1896 tarihinde borçların da çıkarılmasından sonra taksim edilen 141.541 kuruş ile Şekerli mahallesinden Bilezikcioğlu Karabet veled-i Ohannes veled-i Atom namındaki bir gayrimüslime ait olduğu görülmektedir⁶³⁰. Onu izleyen en yüksek miktar ise 103.482 ile 15 Cemaziyelahir 1295/16 Haziran 1878 tarihinde kayda geçen Âlemlî mahallesinden el-Hac Ali b. Ali namındaki bir Müslümana aittir⁶³¹.

Osmanlı toplumunda İslâm hukukuna da dayanılarak kadınların kendi mallarını kendilerinin tasarruf etmesi hakkı verildiği görülmektedir. XVII. asırda Kayseri şehri üzerine araştırmalar yapan Jennings'e göre kadınların bu hakkı mahkeme tarafından önemle korunduğu saptanmıştır. Onların izni olmadan kocaları, babaları ya da diğer akrabaları tarafından malları satılamaz, kiralanamaz ve herhangi başka bir şekilde tasarruf edilemezdi. Bu türden bir durumla karşılaşması halinde kadının her zaman mahkemeye başvurma hakkı bulunmakta idi⁶³². Maraş şehrinde kadınlara ait en yüksek tereke miktarına bakıldığında 7 Rabiulahir 1295/10 Nisan 1878 tarihinde kaydedilen Kuytul mahallesinden Nacar-zâde Ali Efendi zevcesi Fatıma Hatun bt. Abdullah b. Abdullah'ın 14805 kuruşluk bakiyesi göze çarpmaktadır⁶³³. Genel itibarıyla terekelerdeki en düşük miktar ise; 10 Muharrem 1294/6 Mart 1906'da kaydedilen Maraş'ın Camustil nahiyesine bağlı Yeşildere karyesinden ve Maraş'ta Asakir-i Redife'nin Üçüncü taburunun üçüncü bölüğü Çavuşu iken vefat eden Hüseyin b. Hüseyin'in 200 Kuruşluk terekesidir. Osman'ın bıraktığı bu meblağ kardeşleri Ahmed ve Osman'a 100'er kuruş halinde taksim edildiği görülmektedir⁶³⁴.

İncelenen tereke kayıtlarına göre babanın vefatının ardından anne ve çocuklardan oluşan bir çekirdek ailede miras taksimi 23 Rabiulahir 1315/21 Eylül 1897 tarihli belgede şöyle gösterilmektedir. Şekeroba Nahiyesinden iken vefat eden Araboğlu

⁶³⁰ Küçükönder, *a.g.t.*, s.355-361.

⁶³¹ Hurç, *a.g.t.*, s.408-410.

⁶³² Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records - The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XVIII/1 (1975), p.65-66.

⁶³³ MŞS, 233/84, Hüküm No.:232.

⁶³⁴ MŞS, 233/53, Hüküm No.:147.

Yaşo Yusuf b. İbrahim b. Abdullah namındaki babanın 3348 kuruşluk terekesinden zevcesine 418 kuruş, sağır oğlu Mehmed'e 1464 kuruş ve sağire kızları Elif ve Fatma'ya 732'şer kuruş payın İslâm miras hukukuna göre taksim edilmiştir⁶³⁵.

⁶³⁵ Kesenceli, *a.g.t.*, s.181-182.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

XIX. asır sonu ve XX. asır başında Maraş ailesinin sosyo-ekonomik yapısını günümüze ulaşan Maraş Şer'iyeye Sicillerini esas alarak hazırlanan bu araştırmanın sonunda Maraş şehrinde ailelerin genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ve babanın hükmünün ağır bastığı ataerkil bir yapıda olduğu görülmektedir. Fakat *reis* olarak ifade eden babanın rolünün otoriter bir niteliği olmayıp, tamamen aile içindeki bütünlüğü sağlama unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Annelerin de aile içinde söz sahibi olduğunun en açık göstergesi henüz ailenin teşekkül aşamasında kendini hissettirmektedir. Zira genç yaşlarda evlenmenin yaygın olarak görüldüğü Maraş şehrinde evlenecek oğlan ya da kızların eş seçimleri genellikle anne ve baba önderliğinde yapılırdı. Akrabalar arasında gelin adayı seçildiği gibi dışardan da huyu ve yüzü güzel kızlara talip olunabilmekte idiler. Görücü usulü ile evlenme geleneğinin yaygınlaşmasına yol açan bu uygulamada anne ve babanın olduğu gibi evlenecek gençlerin de söz söyleme hakları vardır. Erkekler, gönlünün ve gözünün sevmediği bir kızı kolayca reddedebilirken kızlar için bu durum biraz daha zor olabilmekte idi. Fakat evlilikte esas olan gençlerin ömür boyu mesud yaşamaları olduğundan, gönlü istekli olmayan kızların kadıya dahi başvurup zorla evlendirilmeye razı olmadıkları görülmektedir. Küçük yaşta söz söyleme cesaretine sahip olmayan kızların da İslâm hukukuna göre bulûğa erdikten sonra evlendikleri kocalarından boşanma ehliyetlerini haizdirler.

Ailenin teşekkülü görücü usûlüyle, sevdalanma ya da yakın çevreden akrabaların evlenmesiyle sağlanabildiği gibi kaçırma veya kaçışma yollarıyla da gerçekleşebilmekteydi. İslâm örfünde gençlerin evlenmeye teşvik ettirilmesi, evlenmek isteyen gençlere de evlenmeyi zorlaştırıcı şartların uygulanmaması tembihlenmiştir. Ancak Osmanlı dönemi Maraş şehrinde bazı gençlerin, ailelerin karşı çıkması ya da evlilikle gelecek maddi külfetten kurtulmak amacıyla gençlerin birbirlerine kaçtığı görülmektedir. Fakat kız kaçırma bu tür durumlar normal karşılanmakta, hatta ailelerin çoğunlukla kaçan ve kaçırılan gençleri zamanla affettikleri muhakkaktır. Bununla birlikte cinsel istismar amacıyla kız kaçırıldığı gibi, hâl-i hazırda istemedikleri biriyle aile büyüklerinin zoruyla evlendirilen kadınların, kendi istekleriyle bir başka erkeğe kaçarak "*bedel-i tatlik*" adı verilen boşanma bedelinin ödenmesiyle nikâh kıydıkları ve mahkeme tarafından kıyılan nikâhların sahih sayıldığı da saptanmıştır.

Osmanlı toplumunda İslâm hukukunun koyduğu kaideler çerçevesinde erkekler birden dörde kadar kadınla evlenebilmekte idiler. Fakat bunun gerçekleştirilmesi için birden çok zevceyle evlenmenin getireceği farklı evlerde oturma ve adaleti sağlama gibi ölçülere sadık kalınması gerekmekte idi. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda birden çok kadınla evlenme genellikle aykırı görülen ve toplum içinde tasvip edilmeyen bir davranış olarak görülmekteydi. Nitekim Maraş Şer'iyeye Sicillerinde incelenen 205 tereke kaydından 172'si (%83.9) tek zevceli, 32'sinin (%15.6) ise birden çok kadın ile evlendikleri görülmektedir. Çok eşliliğin yaygın olmamasında İslâm'ın tek kadınla evliliği tavsiye etmesinin büyük ölçüde etkili olabildiği gibi, Türk örf ve adetlerinde kadına verilen değer de etkili olabilmektedir. Çünkü Türkler için kadın, hükümdar olmadığında ülkeyi dahi yönetebilecek bir konumdaydı.

Eşlerin, birbirlerine karşı olan hak ve sorumluluklarına riayet etmesi, ailenin devamlılığını sağlayan en önemli hususlardan bir tanesidir. İslâm hukukuna göre erkek ailesine bakmak ve nafakasını sağlamakla, kadın da kocasının sağladığı nafakayı idareli kullanma ve evi geçindirmekle yükümlüdür. Eşlerden biri zevcelik hukukuna riayet etmemesi üzerine mahkemeye başvurulabilmekte ve haklarını arayabilmekteydiler.

Maraş şehrinde özellikle erkekler, evlerini “*haksız yere*” terk eden zevcelerinin geri dönmelerini sağlamaları maksadıyla mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Ancak bazı hallerde mahkeme erkeğin talebini reddedebilmekte ve davalar kadının lehine de sonuçlanabilmekte idi. Ayrıca eşler arasında bir sorun var ise öncelikle kendi aralarında çözmeleri tavsiye edilmekte idi. Nitekim zevcesinin kendisine karşı davranışlarını beğenmeyen bir erkek aralarında bu meseleyi konuşmadan mahkemeye taşınmasının reddedildiği de görülmüştür. Mahkeme bu yolla maddi külfet altına girmek istemeyen erkeklerin mahkemeyi alet ederek boşanmasının önüne geçtiği düşünülebilir.

Maraş şehrinde müslim ve gayrimüslim ailelerin çocuk sayıları 2 ilâ 5 arasında değişse de en fazla on bir çocuklu bir Müslüman ve on çocuklu bir gayrimüslim olabildiği gibi çocuksuz ailelerle de karşılaşılmaktadır. Bu çocuklar eğitimlerini önce aileden almaktalar, ardından erkeklerle birlikte kızların da okula gönderilmesine önem verildiği görülmektedir. Okullarda özellikle Osmanlılık fikrinin tesiriyle hem müslim hem de gayrimüslim çocuklar birlikte dahi okutulmaktaydılar. Bahse konu çocuklar bazen aynı mahalleyi paylaşabilmekte ve aileler de suhulet içinde komşuluk ilişkilerini sürdürebilmekteydiler.

Ailenin kurulmasından sonra en önemli meselelerden bir tanesi de belgelerde ifade edildiği haliyle; “*hüsn-i muâşeret*” olarak tâbir edilen eşler arasında karşılıklı sevgi ve muhabbetle ailenin devamlılığını sağlamaktır. Bu hususların bitmesi üzerine ailedeki huzur ortamı yerini hayatın iki taraf için de çekilmez bir hale dönüşmesine neden olabilmektedir. Bu tür durumlardaki erkekler ya poligamiye başvurmakta ya da eşlerini boşama yoluna gidebilmekteydiler. Fakat boşanmanın erkeğe mihir ve nafaka ödeme gibi maddi külfetlerin getireceğinin farkında olan bir kısım erkekler ise eşlerine hayatları çekilmez hale getirip maddi külfeti zevcelerinin karşılaması kaydıyla muhâlea yoluna gidebildikleri görülmektedir. Nitekim Maraş şehrinde de muhâlea ile yapılan boşanmalarda kadınların mahkemeye “*beynimizde hüsn-i muâşeret kalmadığından*” şeklindeki ifadelerle muhâlea ile boşandıklarını tasdik ettikleri görülmüştür. Bunun dışında kalan erkeğin boşamasıyla gerçekleşen aile dağılımları ise bazen dönülebilir talâk ile boşanmanın gerçekleştiği görülse de sicillerde daha çok talâk-ı selâse ile yapılan boşanmalar daha fazla göze çarpmaktadır. Yalnızca bu durum göz önüne alınarak Maraş'ta boşanmaların genellikle bâin olduğu kanısına varmak oldukça güçtür. Zira ric'î talâk ile yapılan boşanmalar bazı durumlarda sicillere yansımayaabilmekte idi.

Netice itibariyle, “*Maraş Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılımı*” adıyla hazırlanan bu çalışmada evlenmeden önce kız isteme âdetlerinden başlayıp nişan, nikâh usûlleri ile ailenin boşanma ve ölüm gibi sebeplerle dağılması konuları ele alınarak XIX. asırdan XX. asra gelindiğinde Maraş'ta ailenin değişimi ve dönüşümü irdelenmeye çalışılmıştır. Bu araştırma sonucunda Maraş şehri ailelerinin genellikle çekirdek aile yapısında olduğu görülmektedir. Osmanlı dönemi Maraş'ında kadınların mahkemelere bizzat başvurup kocalarını şikâyet etmeleri ve haklı görülmeleri halinde boşanmaları da Osmanlı toplumunda kadınlara verilen değeri yansıttığını söylemek mümkündür. Özellikle XIX. asırdan itibaren Osmanlı hukukunda nikâh ve boşanmaların kaydedilmesi istenmesine rağmen bu kayıtların tutulduğu defterlerin nerelerde muhafaza edildiği merak konusudur. Araştırmacıların bu defterleri ortaya çıkarmaları halinde Maraş aile yapısıyla ilgili bilim dünyasına önemli katkılarda bulunabileceklerdir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâhiliye İdare (DH. İD.)

No. 63/23.

Dâhiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT.)

No. 1368/78, 2547/149, 342/18.

Nezâret ve Davâir (A.}MKT.NDZ)

No. 207/41.

Sadâret Mektubî Kalemi (A.}MKT.)

No. 45/14.

Umum Vilayet (A.}MKT. UM)

No. 15/9.

2. Maraş Şer'iyeye Sicilleri (MŞS)

No. 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235.

II. YAYIMLANMIŞ VESİKALAR

AKBEN, Adil, 1996. *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1904-1907 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Ürgen, Malatya, 311s.

ARSLAN, Feyzullah, 2010. *229 No'lu Maraş Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 102s.

AYGAN, Halil, 1996. *235 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yalçın Özalp, Kahramanmaraş, 287s.

DAĞISTANLI, Mehmet Fazıl, 2010. *456 Numaralı Elbistan Kadı Sicili (H.1302-1308/M.1884-1890) 196-300. Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Faruk Söylemez, Kahramanmaraş, 298s.

HURÇ, Ramazan, 1995. *233 Nolu Şer'iyeye Siciline Göre Kahramanmaraş'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1292-1295/1876-1878)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Uğur, Kayseri, 504s.

KARABEKİROĞLU, Şevki, 1999. *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1323-1325 / M. 1905-1908 Değerlendirme ve Transkripsiyon*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 147s.

- KARAKURT, Hasan, 1999. *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1903-1907 Değerlendirme ve Transkripsiyon*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 161s.
- KARATAŞ, Mehmet, 1996. *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1903-1907 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Siler, Kahramanmaraş, 338s.
- KESENCELİ, Resul, 1996. *231 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1315/M.1897-1898 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Ürgen, Kahramanmaraş, 320s.
- KIZMAZ, Ayşe Banu, 2011. *232 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicilinin (5 Muharrem 1297-4 Safer1298/19 Aralık 1879-5 Ocak 1881) 75-150. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 216s.
- KÜÇÜKÖNDER, Lütfiye, 1996. *231 Sayılı Şer'iyeye Sicili H.1313-1314/M.1896-1897 Değerlendirme ve Transkripsiyon*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 384s.
- RAMAZANOĞLU, Ökkeş, 1996. *234 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicili H.1322-1325/M.1904-1907 (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Ürgen, Kahramanmaraş, 297s.
- YILDIZ, Bahriye, 2008. *232 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicilinin (19 Safer 1296-3 Safer 1297/11 Şubat 1879-16 Ocak 1880) 1-75. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 182s.

III. KAYNAK ESERLER

1321 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi.

1322 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi.

1323 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi.

1324 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi.

1326 Tarihli Haleb Vilâyet Salnâmesi.

ÂŞIK PAŞAZADE, 2003. *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-Yekta Saraç, İstanbul: K Kitaplığı Yay., 615s.

Düstur, I. Tertib, 2. Zeyl, İstanbul: Mahmud Beg Matbaası, 1299.

Düstur, II. Tertib, IX, İstanbul: Evkaf Matbaası, 1928.

- EBŪ ABDİLLAH MUHAMMED İBN İSMÂİL EL-BUHÂRÎ, 1988. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, XI-XII, Çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Otügen Yay., 5390s, 5835s.
- EBŪ'L-HÜSEYİN EL-KUŞEYRÎ EN-NİSABURÎ MÜSLİM B. EL-HACCAC, 1978, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, VII, Terceme ve Şerh: Ahmed Davudoğlu, İstanbul: Sönmez Neşr., 744s.
- GENÇ, İlhan – Atabey Kılıç – İ. Hakkı Aksoyak (Haz.), 2014. *Dede Korkut Kitabı: Han'ım Hey*, I, Ed. Hasan Erbay, Ankara: TOBB Yay., 818s.
- İncil*, İstanbul: Yeni Yaşam Yay., 2003.
- KINALIZÂDE ALİ ÇELEBİ, 2014. *Ahlâk-ı Alâ'i (Kınalızâde'nin Ahlâk Kitabı)*, Haz. Mustafa Koç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 1173s.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, t.y. *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Haz. Mustafa Özel, İstanbul: Ayfa Yay.
- MUHAMMED B. YEZİD İBN MACE, 1983. *Sünnen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, V, Çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul: Kahraman Yay., 669s.
- TİRMİZ'Lİ EBU İSA MUHAMMED BİN İSA BİN SEVRE, 1972. *Sünnen-i Tirmizî Tercemesi*, II, Çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul: Yunus Emre Yay., 496s.
- YUSUF HAS HACİB, 2006. *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşid Rahmeti Arat, İstanbul: Kabalcı Yay., 1285s.

IV. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- ABACI, Nurcan, 2001. *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 249s.
- ABDÜLAZİM ED-DÎB, “Çeyiz”, *DİA*, VIII, 296-297.
- ABDÜLAZİZ BEY, 1995. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, I, Haz. Kâzım Arısan – Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 310s.
- ACAR, H. İbrahim, 2002. “Evllenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, ss.27-52.
- _____, “İddet”, *DİA*, XXI, 466-471.
- _____, 2005. “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, ss.71-94.
- _____, 2003. “İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, VI/16, ss.125-140.
- _____, “Nişan”, *DİA*, XXXIII, 152-154.
- _____, “Talâk”, *DİA*, XXXIX, 496-500.
- _____, “Tefrik”, *DİA*, XL, 277-279.
- AÇIK, Fatma, 2006. *İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâmi Bilimler Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Saffet Köse, Konya, 78s.

- AFYONCU, Erhan, “Nişancı”, *DİA*, XXXIII, 156-158.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, 1997. *İslâm'da İnsan Hakları Beyânnâmesi*, 4. Baskı, İstanbul: OSAV Yay., 141s.
- _____, 1990. *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, II, İstanbul: Fey Vakfi Yay., 655s.
- _____, “Başlık”, *DİA*, V, 131-133.
- AKSEKİLİ AHMED HAMDİ, 1329 (Hicrî). “İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât”, *Sebilü'r-Reşad*, XI/275, ss.226-228.
- AKTAN, Hamza, “Miras”, *DİA*, XXX, 143-145.
- AKYÜZ, Yahya, 1992. “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı”, *OTAM*, Sayı: 5, ss.1-47.
- _____, 2007. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2007*, 11. Baskı, Ankara: Pegem Yay., 527s.
- ALIÇ, Samet, 2013. *Oğuznâmelere Göre Türk Toplumunda Kadın*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Selahattin Döğüş, Kahramanmaraş, 89s.
- ALPARSLAN, Yaşar – Hacı Ali Özturan, 2010. *Eski Maraş'ta Örf'ler, Âdet'ler ve İctimâî Hayat*, Kahramanmaraş: Ukde Yay., 304s.
- ALTINÖZ, İsmail, 2011. *Dulkadir Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, 2. Baskı, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yay., 155s.
- APAYDIN, H. Yunus, “İrade Beyanı”, *DİA*, XXII, 387-391.
- _____, “Şahit”, *DİA*, XXXVIII, 278-283.
- _____, “Velâyet”, *DİA*, XLIII, 15-19.
- ARAS, Özgü, “Ad Koyma”, *DİA*, I, 332-233.
- ARI, Abdüsselam, “Yetim”, *DİA*, XLIII, 501-503.
- ARSLAN, Ali - Özlem Akpınar, 2005. “İnas Darülfünunu (1914-1921)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/2, ss.225-234.
- ATAR, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, XXX, 399-402.
- _____, “Nikâh”, *DİA*, XXXIII, 112-117.
- ATAŞALAN, Zeynel Abidin, 2008. *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamza Karaoğlan, Kahramanmaraş, 85s.
- ATEŞ, Süleyman, t.y. *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşr., 92s.
- AYBAKAN, Bilal, “Vekâlet”, *DİA*, XLIII, 1-6.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA*, II, 196-200.
- _____, “Mehir”, *DİA*, XXVIII, 389-391.

- _____, 2005. “Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler”, *Sosyal Hayatta Kadın*, Ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşr., ss.161-176.
- _____, 1986. “Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma “Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul, ss.1-12.
- _____, 1982. “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, ss.1-12.
- _____, 1985. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 311s.
- _____, 2014. *Türk Hukuk Tarihi*, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yay., 461s.
- BAKKALOĞLU, Abdussamet, “Tefvîz”, *DİA*, XL, 310-311.
- BALTACI, Cahit, “Mektep [Osmanlılar’da Mektep]”, *DİA*, XXIX, 6-7.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Bulûğ”, *DİA*, VI, 413-414.
- _____, “Fesih”, *DİA*, XII, 427-436.
- _____, “Hidâne”, *DİA*, XVII, 467-471.
- _____, “Vesayet”, *DİA*, XLIII, 66-70.
- BARLAS, H. Uğuroğlu, t.y. *Maraş Düğün Âdetleri Üzerine Bir Araştırma Denemesi*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 64s.
- BERKİ, Şakir, 1980. “Eski ve Yeni Medenî Hukukumuzda Miras Sistemleri”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXXVII/1, ss.223-237.
- _____, 1981. “Kur’an’da Miras Hukuku”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXXVIII/1, ss.107-132.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, 1988. *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, İstanbul: Bilmen Yay., 517s.
- BOYALI, Hatice, 2011. *İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Sükna Hakkı*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, Konya, 81s.
- BOZKURT, Nebi, “İçki”, *DİA*, XXI, 455-456.
- CANATAR, Mehmet, “Kethüdâ”, *DİA*, XXV, 332-334.
- CEBECİ, Dilaver, 2009. *Tanzimat ve Türk Ailesi*, İstanbul: Bilgeoğuz Yay., 176s.
- CELKAN, Hikmet Y., 1991. “Türklerde Aile Telâkkileri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.58-61.
- CEVGER, Gürkan, 2016. “XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılımı ve Demografik Yapısı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, II/1, Gaziantep, ss.82-108.
- CEYLAN, Sevim, 2012. *Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Ortaöğretim (1876-1920)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Eyicil, Kahramanmaraş, 129s.

- CİĞER, Yusuf, 2015. *Ferâiz İslam Miras Hukuku (Ders Notları)*, İstanbul: Rağbet Yay., 179s.
- CİN, Halil - Ahmed Akgündüz, 1989. *Türk Hukuk Tarihi*, II, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 368s.
- _____, 1990. *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, II, İstanbul: Timaş Yay., 417s.
- CİN, Halil, 1988. *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 2. Baskı, Konya: S.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 156s.
- _____, 1988. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 2. Baskı, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 386s.
- ÇADIRCI, Musa, 1970. *Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme, Belleten*, XXXIV/135, Ankara, ss.409-420.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Komşu”, *DİA*, XXVI, 157-158.
- ÇEKER, Orhan, “Halvet”, *DİA*, XV, ss.384-386.
- _____, 1988. *İslam Hukukunda Çocuk*, İstanbul: Kayıhan Yay., 238s.
- D’OHSSON, M. De M., t.y. *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, Çev. Zerahan Yüksel, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 267s.
- DAĞCI, Şamil, 1999. “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX/1, Ankara, ss.175-237.
- _____, 2000. “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1, Ankara, ss.137-194.
- DALGIN, Nihat, 1999. *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun: Etüt Yay, 246s.
- DEMİRCAN, Adnan, 2003. “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınlı Evlilik”, *İSTEM Dergisi*, V/2, ss.9-32.
- DEMİREL, Fatih, 2010. *Mekteb-i İdâdî*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ersin Gülsoy, Erzurum, 206s.
- DEMİREL, Ömer - Adnan Gürbüz - Muhiddin Tuş, 1992. “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., ss.97-161.
- DEMİRHAN, Betül, 2013. *İslam ve Türk Hukukunda Kazâi Boşanma Sebepleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Erkal, İstanbul, 113s.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, 2010. “Kıbrıs Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs’ta Aile”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 50 (2009/2), İstanbul, ss.87-120.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, 2012. *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1393s.
- DOĞAN, İsmail, “Aile Kavramının Alanı”, 1991. *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.22-23.
- DÖNDÜREN, Hamdi, 2013. *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yay., 639s.

- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Nesep”, *DİA*, XXXII, 573-575.
- DURMUŞ Üzeyir, 2006. *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Erkal, İstanbul, 107s.
- EKEN, Galip, 2000. “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep’te Aile”, *OTAM*, Sayı: 11, Ankara, ss.109-121.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, 2006. “Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 2, ss.41-60.
- EKİZ, Ahmet, 1999. “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları”, *Mehir Dergisi*, Sayı: 3, ss.74-76.
- ERBAY, Celal, “Nafaka”, *DİA*, XXXII, 282-285.
- ERBAY, Celal, 2008. *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yay., 185s.
- ERCOŞKUN, Tülay, 2010. *Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Musa Çadircı, Ankara, 267s.
- ERDEM, Mustafa, 1991. “Dinler ve Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.341-352.
- ERGENÇ, Özer, 1984. “Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul, ss.69-78.
- ERGİN, Muharrem, 2012. *Orhun Abideleri*, 46. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay., 147s.
- ERGİN, Osman Nuri, 1977. *Türk Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul: Eser Matbaası, 831s.
- _____, 1936. *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşr., 157s.
- ERKAL, Mehmet, “Beytül-mâl”, *DİA*, VI, 90-94.
- ERTEN, Hayri, 2001. *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y. Y. İlk Yarısı)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 221s.
- ERTURHAN, Sabri, 2002. “İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talakı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/2, ss.207-222.
- ESEN, Hüseyin, “Zina”, *DİA*, XLIV, 440-444.
- FAROQHİ, Suraiya, 2014. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla)*, 8. Baskı, Çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 406s.
- FAYDA, Mustafa, “Câhiliye”, *DİA*, VII, 17-19.
- FERRUH, Ömer, 1969. *İslâm Aile Hukuku*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul: Sebil Yay., 239s.
- GÖRGÜLÜ, Hasan Ali, 1999. “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm’ın Boşanmada Örfü İtibar Etmesi”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, ss.111-126.
- GÖRGÜN, Tahsin, “Tecdid”, *DİA*, XL, 234-239.

- GÜLER, Ali, 1992. “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.69-81.
- GÜNALTAY, Şemseddin, 1951. “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Belleten*, XV/60, Ankara, ss.691-707.
- GÜNAY, Hacı Mehmet, “Nifas”, *DİA*, XXXIII, 79-81.
- GÜRKAN, Menderes, 2011. “İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talâk”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18, ss.275-310.
- HASANOV, Eldar, “Zina [Diğer Dinlerde]”, *DİA*, XLIV, 444-445.
- HEFFENING, W., “Nikâh”, *İA*, IX, 257-273.
- İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, 2009. “İğâsetü'l-Lehfân Fî Hükmi Talakı'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talakının Geçersizliğine Dair)”, Çev. Muhammet Ali Danışman, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, ss.247-282.
- İNCE, İrfan, “Ridde”, *DİA*, XXXV, 88-91.
- İNCEGÜL, Sümeyye, 2008. *Tanzimat'tan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Menderes Gürkan, Kayseri, 77s.
- İPÇİOĞLU, Mehmet, 2001. *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Ankara: Nobel Yay., 149s.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Lutfi Paşa”, *DİA*, XXVII, 234-236.
- JENNINGS, Ronald C., 1975. “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records - The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XVIII/1, pp.53-114.
- KAHVECİ, Nuri, 2014. *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yay., 278s.
- _____, 2007. *İslâm Hukuku Açısından Nişanlılık*, İstanbul: Rağbet Yay., 203s.
- KARAMAN, Hayreddin, 2014. *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 9. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 504s.
- KARATAŞ, Fatih, 2010. *İslam Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Kahveci, Kahramanmaraş, 99s.
- KARSLI, İlyas, 1988. *İslâm Hukûkunda Kazâî Boşanma (Tefrik)*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul, 48s.
- KAZICI, Ziya – Halis Aydın, “Tâlîm ve Terbiye [İslam Tarihinde Talim ve Terbiye]”, *DİA*, XXXIX, 515-523.
- KAZICI, Ziya, “Hisbe [Tarihçe/Osmanlı Devleti]” *DİA*, XVIII, 143-145.
- KESKİN, Yusuf Ziya, 2001. “Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, ss.5-26.
- KEVSER KÂMİL ALİ - Selim Öğüt, “Çok Evlilik”, *DİA*, VIII, 365-369.

- KILIÇ, Yusuf, 2014. *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*, Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 191s.
- KIVRIM, İsmail, 2011. “17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntab Örneği; Talâk, Muhâla`a ve Tefrîk)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/1, Gaziantep, ss.371-400.
- _____, 2007. “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, ss.357-392.
- KOÇAK, Muhsin - Nihat Dalgın – Osman Şahin, 2014. *İslâm Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Yay., 520s.
- KODAMAN, Bayram - Abdullah Saydam, 1992. “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Ed. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK Yay., ss.475-496.
- KONAN, Belkıs, 2011. “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, Sayı: 29, ss.149-172.
- KORKUT, Halime, 2010. *İslam Aile Hukukunda Boşama ve Boşama İradesinin Kullanım Şekilleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Menderes Gürkan, Kayseri, 100s.
- KÖKELEKLİ, Hayati, “Çocuk”, *DİA*, VI, 355-359.
- KÖSE, Murtaza, 2008. “İslam Hukukunda Temsil Kavramı ve Vekâlet-Temsil İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*, XII/34, Erzurum, ss.223-248.
- KÖSE, Saffet, “Hülle”, *DİA*, XVIII, 475-477.
- _____, 2003. “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, ss.101-116.
- KÖSEOĞLU, Zahit, 2010. *İslam Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Osman Şahin, Samsun, 127s.
- KURT, Abdurrahman, 1999. “Dini Kaynakların Çok Eşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çok Eşlilik”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8, ss.183-214.
- _____, 2013. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, 2. Baskı, Ankara: Sentez Yay., 239s.
- KURT, İhsan, 1992. “Atasözlerinde Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.626-649.
- KURT, İsmail, 2005. “Kadınlarla İlgili Fermanlar”, *Sosyal Hayatta Kadın*, Ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşr., ss.357-367.
- M. HABİBUR RAHMAN, 2015. “İslam Öncesi Arap Geleneğinin İslam Miras Hukuku'ndaki Rolü”, Çev. Abdurrahman Yazıcı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, ss.281-298.

- MAYDAER, Saadet, 2007. “Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1, Bursa, ss.299-320.
- MERTOĞLU, Mehmet Suat, “Salâtü Selâm”, *DİA*, XXXVI, 23-24.
- MEVDÛDÎ, 2013. *İslâm’da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, 4. Baskı, Çev. Memiş Tekin, Konya: Kitap Dünyası Yay., 192s.
- MUHAMMED SÜRÛRÎ, t.y. *İslâm’da Boşanmaya Ait Hükümler*, Sad. İbrahim Halil Can, İstanbul: Pamuk Yay., 109s.
- MUSTAFA AHMED EZ-ZERKA, 2006. *İslam Hukuku*, II, Çev. Servet Armağan, İstanbul: Gündönümü Yay., 1144s.
- NUTKU, Özdemir, “Çeyiz (Osmanlılar’da Çeyiz Âdeti)”, *DİA*, VIII, 297-298.
- OKUMUŞ, Mustafa, 2003. *Osmanlı Şeyhülislâmlarından Çatalcalı Ali Efendi’nin Fetvalarında Nikah (Evlenme Akdi)*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Vecdi Akyüz, İstanbul, 111s.
- ORTAYLI, İlber, 1980. “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul, ss.33-40.
- _____, 2013. *Osmanlı Toplumunda Aile*, 14. Baskı, İstanbul: Timaş Yay., 240s.
- _____, 2011. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yay., 265s.
- OY, Aydın, 1992. “Türk Destanlarında Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.582-596.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1991. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, III, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 376s.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *DİA*, XXXI, 377-379.
- ÖZCAN, Abdülkadir, 1992. “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, *150. Yılında Tanzimat*, Ed. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK Yay., ss.441-474.
- ÖZDEMİR, Rifat, 1990. “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)”, *Bellekten*, LIV/211, ss.993-1052.
- ÖZDEMİR, Şuayip, 2002. “Nisâ Sûresinde Aileyle ilgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II/3, ss.1-17.
- ÖZTOP, Fatih, 2015. “Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devletinde “Kız Kaçırma” Suçu: Aydın Vilayeti Örneği (1908-1916)”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, ss.288-297.
- ÖZTÜRK, Cemil, “İdâdî”, *DİA*, XXI, 464-466.
- ÖZTÜRK, Said, “Kassam”, *DİA*, XXIV, 579-582.
- _____, 1999. “Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, V, Ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yay., ss.407-411.

- _____, 1995. *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul: OSAV Yay., 499s.
- PEIRCE, Leslie, 2011. “Abduction with (Dis)honor: Sovereigns, Brigands, and Heroes in the Ottoman World”, *Journal of Early Modern History*, Issue 15, pp.311-329.
- _____, 2005. *Ahlak Oyunları 1540-1541 (Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet)*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 576s.
- SAVAŞ, Saim, 1992. “Fetva ve Şer’iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.504-547.
- SCHACHT, J. – Coşkun Üçok, “Talâk”, *İA*, XI, 683.691.
- SCHWEIGGER, Salomon, 2004. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 248s.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, 2012. “Öteki Perspektifiyle Osmanlı Kadınlarının İranlılarla Evlenme Yasağı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/20, ss.213-220.
- SÖYLEMEZ, Faruk, 2013. “Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, V/5, ss.253-271.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, 1317 (Hicrî). *Kâmûs-ı Türkî*, I-II, İstanbul: Çağrı Yay., 1574s.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, 2014. *Valide Sultanlar ve Harem - Osmanlı’nın Sır Dünyası*, İstanbul: Timaş Yay., 240s.
- TABAKOĞLU, Ahmet, 1992. “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., ss.92-96.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, 2011. *Ana Ben Ölmedim –Birinci Dünya Savaşı’nda Türk Esirleri*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 423s.
- TEZCAN, Mahmut, 2003. “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi”, *Aile ve Toplum Dergisi*, II/6, ss.41-48.
- _____, 1983. “Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, XVI/2, ss.133-136.
- _____, 1981. *Kan Davaları (Sosyal Antropolojik Yaklaşım)*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 184s.
- TOKSARLI, Ali, 1989. “Evlenmede Maturîdî’ye Göre Şahitlik”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, ss.253-260.
- TOPALOĞLU, Bekir, 2013. *İslam’da Kadın*, 12. Baskı, İstanbul: Ensar Yay., 371s.
- TOROSLU, Nevzat, 1974. “Kadın Kaçırma”, *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ed. Adnan Güriz - Peter Benedict, Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yay., ss.413-467.
- TÜMER, Günay, “Atalar Kültü”, *DİA*, IV, 42-43.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, 1992. “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., ss.29-66.

- ULAŞ, Semra, 1992. “İslâm’da Çok Kadınla Evlilik”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, VI/1, ss.52-63.
- ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, 2016. “İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(1), ss.231-248.
- ÜREKLİ, Fatma, 2002. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, II/3, ss.382-406.
- YAMAN, Ahmet, “Zihâr”, *DİA*, XLIV, 387-390.
- _____, 2013. *İslâm Aile Hukuku*, 12. Baskı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 135s.
- YAVUZ, Yunus Vehbi, “Hayız”, *DİA*, XVII, 51-53.
- _____, 2003. “Osmanlı Sultanı Muhammed Reşad Döneminde Kocasını Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkan Veren Fıkhi Hüküm Değişikliği ile ilgili Bir Vesika”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, ss.79-93.
- YEL, Ali Murat - Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mahalle”, *DİA*, XXVII, ss.323-326.
- YILMAZ, İbrahim, 2006. *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Orhan Çeker, Konya, 328s.
- YİNANÇ, Refet, 1989. *Dulkadir Beyliği*, Ankara: TTK Yay., 186s.
- _____, “Dulkadiroğulları”, *DİA*, IX, 553-557.
- YÜKSEK, Ali, 2014. “İslam Aile Hukukunda Boşanma Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/32, ss.340-354.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Abdullah AYDOĞAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Kızıltepe-1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Yüksek Lisans Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce.
Bilimsel Faaliyetleri :“Annales Tarih Okulu’nun Serüveni ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, XVII/65 (2015), ss.121-144.
“İsmail Altınöz”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, I, Ed.İbrahim Solak, Kahramanmaraş: KSÜ Yay., 2016, ss.280-281.

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

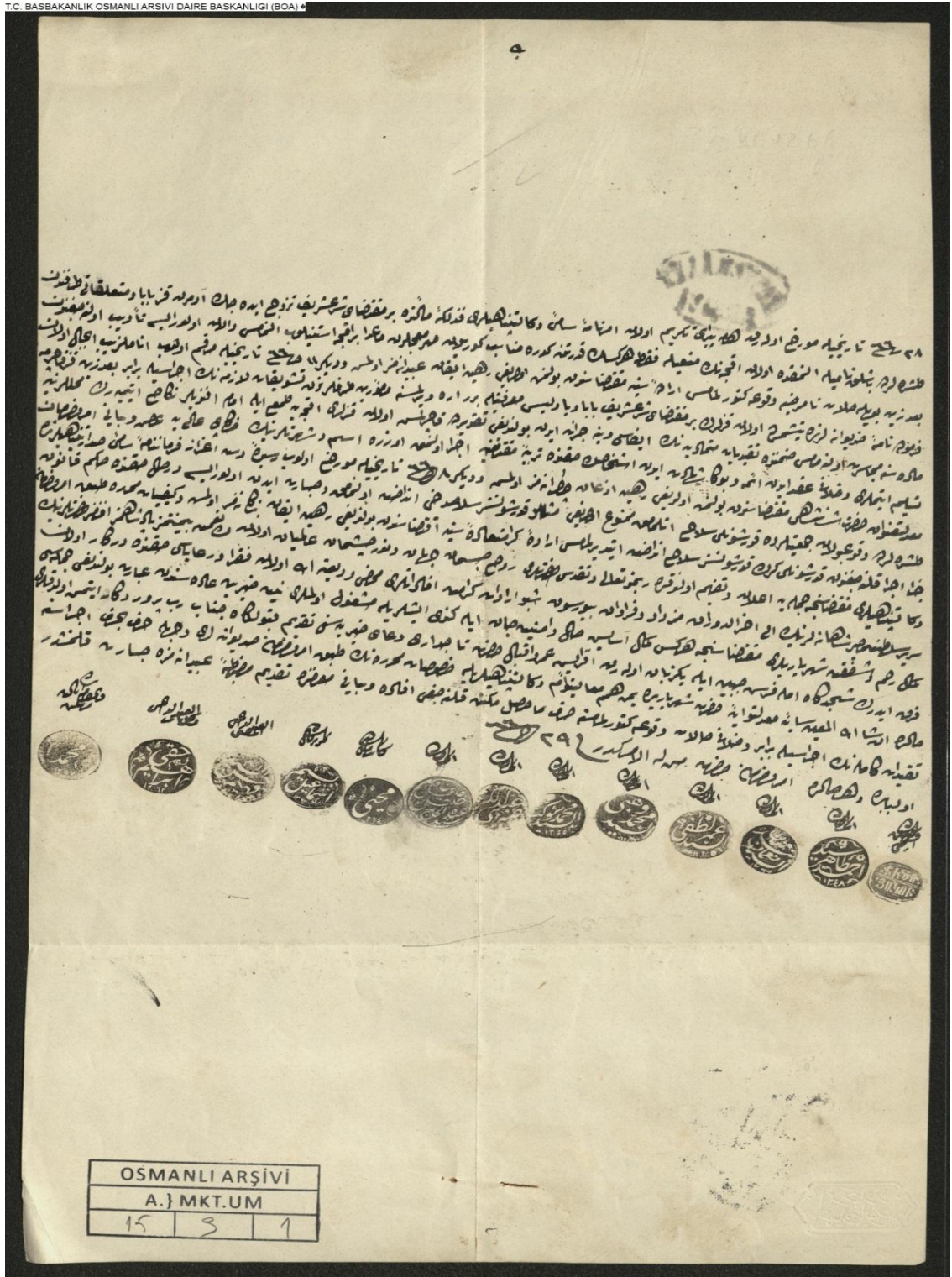
İletişim

E-Posta Adresi : aaydogan@hotmail.com
Tel. : +90 5415022271

Tarih : 16.12.2016

EKLER

Ek-1: Başlık adıyla alınan paranın yasaklanması, kız kaçırma hadiselerinin önlenmesi ve cemiyetlerde silah kullanılmaması ve yasağı delenlerin cezalandırılacağına dair Maraş Meclisi'nin mazbatası.

A.}MKT.UM.00015.00009.001

Ek-2: Hamile iken kocası Mustafa Tarafından boşanan Hacı Fatma'ya gerekli yardımın yapılmasına dair i'lâm.

عرض دایم کینه لیدیک عرض محاسنتک عجز کویس کز لردن حاجی طم عورت حامل اولدی جالده ازیسی اولان غویان مطلقیم کستم علم الوداد
 تطبق استیلاکون التی صکره بکی لوی اولان بستی قرانق اوره اوج اولدوینا کتورک بکس دیرنک اوسمی و یومیم مطلقیم جی و بار اخره کتمز اولدی جنتدن استعای اعادیمینده جوقلاری
 حکایتیوش دیمین متفرق دوتدو محرمات حضرتی طرف کتقیقت لیدی لافمن الیمنک بوسه برتیه نافعینر کفیس بولوش ایچ کال خرواق جنتدن طرای صوفه برتیه لاش
 جناب بادشاهی اتقی اوره عایبه به معقاراه معانک دخی عتیب و کس نیل نیچیک حکم قزده ازان و البکان بویلا لطف کتقت جوق شایان اول مصیاب اولق بنا ازان
 بولوش دخی لطف مرقوم برتیه ان الیه اوزاقی ازهرت لطف و رحمتی احساناتی عالی شایسته کوشش اولدی اولکه واقع الحال کتقت اولدک لاش در بار شوق کتقت معلوم کانه
 عوض دایم اولدی اولبارده و هر حاله امر و قضا موق منل الامکله خبراتی و اعل شهاب الفرد سنه تینی و سنه تین و مانین و الف
 المدی لددوله العیله العیله
 التجد صا دل مولی کدره بر
 CEMANCIARŞIVI
 A. MKT
 45 / 14

A. MKT.00045.00014.001

TC BASBAKANLIK GOSIYANLI ARŞIVI DARE BASKANLIGI (BOA) 4

حاج

نور ۱۱۱۵
رشته انکاج به حکم اهلیت
بعد السلام از خودم و عذرت کردنه و کلمه بیعت با نام باکران حاج سید حسین بن موسی بن ابی طالب
نام سید زین و طرفه رضا که در مجموعی تقاضای تهنیت رسیده عند عقد نکاح این سید و السلام
سید کلا
مهر

نور ۱۱۱۶
رشته بیعت به حکم اهلیت
بعد السلام از خودم و عذرت کردنه و کلمه بیعت با نام سید حسین بن موسی بن ابی طالب
نام سید زین و طرفه رضا که در مجموعی تقاضای تهنیت رسیده عند عقد نکاح این سید و السلام
سید کلا
مهر

نور ۱۱۱۷
رشته رستایی علی آقا
بعد السلام از خودم و عذرت کردنه و کلمه بیعت با نام باکران حاج سید حسین بن موسی بن ابی طالب
نام سید زین و طرفه رضا که در مجموعی تقاضای تهنیت رسیده عند عقد نکاح این سید و السلام
سید کلا
مهر

نور ۱۱۱۸
رشته علی آقا
بعد السلام از خودم و عذرت کردنه و کلمه بیعت با نام سید حسین بن موسی بن ابی طالب
نام سید زین و طرفه رضا که در مجموعی تقاضای تهنیت رسیده عند عقد نکاح این سید و السلام
سید کلا
مهر